

A LÓ A KÖZÉPKORI ARAB IRODALOMBAN

KUTASI
ZSUZSANNA

SZÉCHENYI TERV

T Á L E N T U M   S O R O Z A T

A LÓ A KÖZÉPKORI
ARAB IRODALOMBAN

SOROZAT-
SZERKESZTŐK

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ
SONKOLY GÁBOR

T Á L E N T U M   S O R O Z A T • 1.

A LÓ
A KÖZÉPKORI
ARAB | KUTASI
ZSUZSANNA
IRODALOMBAN

ELTE EÖTVÖS KIADÓ • 2012

TÁMOP 4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0003

„Európai Léptékkal a Tudásért, ELTE – Kultúrák közötti párbeszéd alprojekt”

A projekt az Európai Unió támogatásával,
az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

SZÉCHENYI TERV

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

A szöveget lovas szakmai szempontból ellenőrizte:

Kállainé Voynár Márta

© Kutasi Zsuzsanna, 2012

ISBN 978 963 312 088 0

ISSN 2063-3718

**ELTE
EÖTVÖS
KIADÓ**

www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: az ELTE Bölcsészettudományi Kar dékánja

Felelős szerkesztő: Pál Dániel Levente

Borító: Váraljai Nóra

Tördelőszerkesztő: Péter Gábor

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.

Forrás: Nusrat Jung, Bengal, Dacca, 1819. május 27. Vaduz, Furusiyya Art Foundation in Chevaux et cavaliers arabes dans les arts d'Orient et d'Occident. Institut du Monde Arabe, Gallimard Kiadó, 2002.

TARTALOM

Kulcs az arab átíráshoz	10
Előszó	11
BEVEZETÉS	15
1. Az arabok és a ló	15
1. A ló elnevezései a sémi nyelvcsaládon belül	21
2. Az arab ló eredete az arab-islám források alapján	23
2. A nap- és lókultusz összekapcsolódása az araboknál az iszlám előtt	29
3. A ló az iszlámban	30
1. Versenyzés	31
2. A Korán és a hadisz-gyűjtemények	32
3. Az ideális szőrszínről	35
4. Abū ʿUbayda (Maʿmar b. al-Muʿannā at-Taymī) (megh. 209/824-5) élete	36
I TANULMÁNY A LÓ TESTRÉSZEINEK NEVEIRŐL	
A ló testrészelnevezéseinek problémái a középkori arab írásokban	40
1. A lóleírások típusai	40
2. A testrészelnevezésekkel kapcsolatos fordítási problémák	48
3. Aközépkori szerzők eltérő magyarázatai	49
4. A modern kor által hozott változások a testrészelnevezésekben	51
5. Általános és konkrét dolgokat jelentő testrészelnevezések	56

II	A KLASSZIKUSOK SZÓANYAGA	
	A LÓ TESTRÉSZEIRE	58
	1. Abū ‘Ubayda (Ma‘mar b. al-Muṭannā at-Taymī) (megh. 209/824-5)	
	leírása szerinti testrészmagyarázatok	58
	2. Al-Aṣma‘ī (Abū Sa‘īd ‘Abd al-Malik b. Qurayb) (megh. 213/828)	
	leírása szerinti testrészmagyarázatok (Kitāb al-Ḥayl)	71
III	A MODERN KOR SZÓANYAGA	
	A LÓ TESTRÉSZEIRE	
	Lótestrésznevek a nyelvjárásokban	89
	1. Carl R. Raswan (1893–1966) által gyűjtött lótestrésznevek	89
	2. Janet C. E. Watson (1959–) által gyűjtött testrésznevek	94
	3. Alois Musil (1868–1944) gyűjtése a ló testrészelnevezéseiről	98
	4. Waslaw Rzewusky (1777–1831) lótestrésznevekkel	
	kapcsolatos gyűjteménye	100
IV	A KLASSZIKUS ÉS A MODERN	
	ELNEVEZÉSEK ÖSSZEVETÉSE	
	A nyelvjárások lótestrész-elnevezéseinek összevetése	
	a klasszikus szóanyaggal	103
V	A LÓ LEÍRÁSA A KÖZÉPKORI	
	ARAB IRODALOMBAN	106
	1. A ló különböző tulajdonságainak hasonlatokban való megjelenései	106
	2. Szín	110
	3. Verejték	120
	4. Verseny idején	132
	5. A futás lángolása, suhanása	142
	6. Az ugrás	144
	7. A vadászattal kapcsolatos leírások	145
	8. A járás és futás közbeni oldalra fordulás	147
	9. A járásához és futásához való hasonlatosság (farkashasonlatok)	147
	10. A sashoz való hasonlatosság	149

11. A hegyi kecskével és a pusztai tyúkkal való hasonlatosságok	150
12. Hasonlóság a bűgőcsigával	151
13. A sáskával való hasonlóság	151
14. Kutyák	151
15. Emberek	152
16. A vándor botjához vagy valamilyen bothoz való hasonlatosság	153
17. A vödörrel való hasonlatosság	153
18. Kövek	154
19. Víz és áramlat	154
20. Egy csoportba gyűlt lovak	154
21. A lándzsa remegéséhez való hasonlatosság	156
22. Kis termete és soványsága	157
23. A fül finomsága és egyenes tartása	157
24. A dús üstök dicsérete	158
25. Az arc hosszúsága, élessége (szárazsága) és sima tapintása	158
26. A szeme	159
27. A széles orrlyukak	160
28. A széles száj és a fogak	160
29. A hosszú nyak	161
30. Az oldalaknak és az üres hasnak az előnyei, valamint a csípő hajlata	162
31. A fark	164
32. A far és a combok	165
33. A lábak	165
34. A csüdök szárazsága és ereje	166
35. Az anatómia és a betegségek megjelenése a leírásokban	167

VI | TIPIKUS TÉMAELEMÉK 174

Összefoglalás	180
Függelék	187
Bibliográfia	198
Mellékletek	203

KULCS AZ ARAB ÁTÍRÁSHOZ

10

Az arab karakter, a betű átírása és kiejtése:

أ	’	hamza; gégezárhang, mint például a „fa alatt” két „a”-ja között (angol: glottal stop)
ع	‘	torokhang (faringális „h” zöngés megfelelője)
ب	b	b
ت	t	t
ث	t̤	th
ج	ǧ	dzs
ح	ħ	h; faringális, garatban képzett
خ	ħ	kh; uvuláris, nyelvcsappal képzett
د	d	d
ذ	d̤	dz
ر	r	r
ز	z	z
س	s	sz
ش	š	s
ص	ṣ	sz; emfatikus – „különös nyomatékkal kiejtett”
ض	ḍ	d; emfatikus, laterális hang
ط	ṭ	t; emfatikus
ظ	ẓ	emfatikus
غ	ǧ	g; torokhang, az uvuláris „h” zöngés változata
ف	f	f
ق	q	q
ك	k	k
ل	l	l
م	m	m
ن	n	n
ه	h	h
و	w	w
ي	y	j/í

Jelen munka több részből áll, melyek szándékom szerint szorosan összekapcsolódnak: az első rész egy tanulmány, amely a ló lexikográfiájának klasszikus és nyelvjárási bemutatása előtt arra keresi a választ, hogy a középkorban a különböző lótestrész-elnevezésekhez írt magyarázatok hogyan változnak szerzőről szerzőre, és mi lehet ennek az oka. Szólok a lóleírásokról általában és ezek különféle csoportosítási lehetőségeiről: az esszyszerűen leíró, ritmikusan megfogalmazott külső leírásokról, melyeknek érdekes megfogalmazási módjához hasonlót találhatunk a mongolok lóleírásaiban is.¹ Ilyen leírás például, amikor a szerző megnevezi, hogy mi az a három, ami széles legyen egy lovon, mi az a három vagy öt, ami legyen hosszú, mi az az öt, aminek rövidnek kell lennie stb.

A másik lóleírástípus, a kimondottan a lovakról írott könyvek szövege (*kitāb al-ḥayl*, *kitāb al-faras*), amikor tudományos pontossággal magyarázza el a szerző, hogy mit hol találunk egy lovon, s azt hogyan nevezik. Ezekben a könyvekben találhatunk példákat az előző stílusra is, de a könyv lényegi része egyszerű, szinte tömondatos leírás.

A harmadik típus a költők leírásai, amelyeket a fenti tudományos leírások saját állításaikhoz alátámasztásul sűrűn emlegetnek. A fennkölt verssorok, némi költői túlzással nagyon finoman érzékeltetik az éppen kiemelt testrész milyenségét a hasonlatok által. Mint például a pálmárost kötélből sodort lábszár, a cipész fájához hasonlóan kemény hasfal, a menyasszony szemporórló kövéhez hasonlóan sima, de kemény (száraz) vállak, az olyan hosszú, éles (száraz) arc, mint a lándzsa hegye. A sima bőr, ami olyan, mint a családjuktól távol lévő agglegények vándorbotja. A homlok, ami olyan, mint a pajzs háta, amit hozzáértő műves készített. Fülei olyanok, mint a nádtollak hegyei vagy a rügyből előbújó levél, vagy mint a *marḥa* (borsóhoz hasonló) termése, ha kihullottak belőle a szemek.

A hasonlatok mindkét oldala némi háttérismeretet igényel, főleg ha azok bizonyos helyekhez vagy bizonyos helyeken készült dolgokhoz kötődnek, mint például a *zuḡari* tegeze, az *‘ukāzi* piacról származó bőr, az *urḡuwāni* ruha színe,

.....
¹ Avar Ákos arab–mongol szakos doktorandusz elmondása alapján.

a *ħazraġi* datolya vagy a *qasabi* datolya magja, vagy csak a gyerek kis ivópohara, amiket nem árt ismerni, ha pontosan tudni akarjuk, milyen is az a bizonyos pata vagy bőrszín. A testrészek elnevezésénél sokszor találkozhatunk olyan szavakkal, amelyek a hétköznapi ember számára egészen más értelemben ismertek s a két dolog (a hasonlító és a hasonlított) közötti megdöbbenő hasonlóság vezet rá minket a hasonlat alapjára, vagyis az alakbeli vagy funkcióbeli azonosságra. Ilyen például az elülső láb lábtöve alatti ötödik ujjmaradvány, a szarugesztenye, mint *zirr ar-rummāna*, vagyis a gránátalma termésének (letörés utáni) szármarmadványa, amelyeknek ugyanolyan a formájuk és keménységük,² vagy a koponya alapját képező ékcson, a *farrāša*, vagyis lepke, ami valóban úgy néz ki, mint egy lepke, a *kumayt* pedig a gesztenye színét jelenti (de van ilyen sötét vörös bor is).³

Abū ‘Ubayda szótárát végignézve sok egyéb más érdekes felfedezést tehetünk, például a 15 repülő állat nevével jelzett testrészeket, melyek elnevezésének okait ma már csak találgatni lehet. Ilyen például a sas, a pata nyír része. A sas, az arab gondolkodásban elsősorban a hosszú életet, az éles látást és a gyorsaságot szimbolizálja a madarak között. A hosszú élet és gyorsaság fogalma kapcsolódik a patához, s ezen belül legfőképpen a nyírhez is, ahonnan az elrugaszkodás történik. Ez a szimbolikus hasonlóság lehet a makacs ragaszkodás oka ehhez az elnevezéshez, annak ellenére, hogy minden más nyelv (a magyar is) ezt a részt békának nevezi. A béka viszont a középkori arabok szerint a földből születik az eső által, ráadásul puha, nincsenek csontjai, vagyis semmiképpen nem képviselheti a szerintük datolyamag keménységű patarészt.

A tanulmány után következő második részben részletesen bemutatom a lóra vonatkozó középkorban használt lexikográfiát. Ezek közül *Abū ‘Ubayda* (*Ma‘mar b. al-Mu‘annā at-Taymī*) (209/824-5) lovakról szóló könyve tűnt a legalaposabbnak, bőségesen felülmúlva a kortárs *Al-Ašma‘ī* (*Abū Sa‘īd ‘Abd al-Malik b. Qurayb*) (213/828), *Ibn Qutaybāt* (*Abū Muḥammad ‘Abdallāh b. Muslim*) (276/879), *Ibn al-Kalbī* (204/819), a későbbi szerző *Ibn Sidāt* (488/1066), *al-Nuwayrī*-t (733/1333), *al-Mas‘ūdī* (344/956), *Ibn Huḍayl al-Andalusī* (763/1362), *Ibn ‘Abd Rabbihī* (860–940) és a szótárak lovakkal és testrészekkel kapcsolatos anyagát (*Muḥīṭ al-muḥīṭ*, *al-Mu‘gam al-wasīṭ*, *al-Farā‘id al-durriya*, *Lisān al-‘arab* és Hans Wehr modern arab szótára), valamint a versgyűjtemény (*al-Mufaḍḍaliyyāt*) lótestrészekkel kapcsolatos leírásait. Mivel *Abū ‘Ubayda* a legátfogóbb, ezért őt választottam alapnak a rivális *al-Ašma‘ī* mellett. Róla bővebben szólok, mert életének, szellemiségének, karakterének megismerése bizonyítékkal szolgálhat számunkra pontosságát és hitelességét illetően, szemben a sokak által magasztalt ékesszóló

² Saber el-Adly néprajztudós ébresztett rá a hasonlóság lényegére azzal, hogy volt olyan kedves, és meglepett egy gránátalmával, amiről aztán elmondott mindent, amit tudni lehet.

³ Velez Béla arab szakos doktorandusz és gyakorló borász elmondása alapján.

*al-Ašmaʿī*val. A kettejük lóval kapcsolatos munkájának láthatóbb összehasonlítása céljából, közltem mindkét művet. *Abū ʿUbayda* bőséges és eleinte elég tömény magyarázatait szótár formába rendeztem a könnyebb használhatóság érdekében, szemben a rivális, könnyedebb, elbeszélő stílusú leírásával, amit egyszerű esszé formában mutatok be. Ez a szótár már korábban elkészült, de most egy kiegészített és magyarázatokkal ellátott változata olvasható itt.

A klasszikus szóanyag átvizsgálása után összehasonlítottam azt a 19–20. század neves orientalistáinak lótestrészneveket is tartalmazó gyűjtéseivel, s arra a következtetésre jutottam, hogy a helyi változatokon kívül sok szót megőriztek a régiek közül, esetleg némi fonológiai változással. Mint például a *ruṣṣ-rasaḥ* (csüd) esetében, ahol a klasszikus zöngés uvuláris tremuláns „ḡ” helyére a hang zöngétlen változata „ḥ” került. Vagy például a zöngés emphatikus ظر helyére a szintén zöngés emphatikus ظه. Egy-egy klasszikus szó jelentése teljesen megváltozott, s van, ahol egy megváltozott rövid magánhangzó is elég a szó jelentésének megváltozásához. Ilyen például a hármas jelentésű *dirāʿ* (alkar, lábszár/elülső lábszár) és a *ḍarāʿ* (könyök) vagy a különböző neveket kapott üstök: *nāṣiya*, *niṣya*, *quṣṣa*, *kūla*. Egy érdekes esetet is megfigyelhetünk az összehasonlító táblázatban, mégpedig a pata nyír részének szaúdi, pontosabban nedzdsi elnevezését, mely mégis átvette az európai „béka” jelentést, a „sas” ellenében.

Miután szándékom szerint kimerítettem a ló testrészelnevezéseivel kapcsolatos tudnivalókat, belekezek a ló irodalmi megjelenésének tanulmányozásába. Ez a rész *Ibn Qutayba* egyik kiváló munkáján alapul („*al-Maʿānī al-kabīr / Kitāb al-faras*”), pontosabban az ő szerkezeti felosztását utánozza. Sorra veszi mindazokat az elemeket, amelyeket egy sivatagi arab ló látványa idéz fel a költőkben. Mindeközben kibontakoznak előttünk azok a tulajdonságok, melyek az arab lóban kedveltek és elvártak: A keveretlen, tiszta színű sötétvörös vagy gesztenyepej szőr, a dús üstök, a homlokán lámpásként ragyogó fehér csillag, a hosszú száraz arc, mely sima és kemény mint a köszörűkövek oldala, a nádtollak hegyeihez, nyíló rügyekhez hasonló éles hallású, mozgékony, egyenesen álló fülek, a hiéna barlangjához hasonló széles orrlyukak, a kutyához hasonló széles száj és a bőséges nyál, mely ontja a margaréta illatát, az ágaitól megfosztott datolyapálma törzséhez hasonló hosszú nyak a suhogó sörénnyel, az éles mar a kemény vállakkal, a széles szügy, melyet amulettekkel védnek az irigy szemek ellen, a széles mellkas, melyből úgy tör fel a sóhajtása, mint a kovács kohójából a forró levegő, s melynek erejétől lepattan oldaláról a heveder, a gazellához hasonló keskeny, de izmos ágyék, a struccéhoz hasonló hosszú száraz combok, az inas lábszarak, melyek olyan erősek, mintha hiénák nyakai lennének, a dús, magasra emelt farok, mely olyan, mint egy menyasszony ruhájának uszálya, kis pohárkörmei alatt pedig olyan kemény nyírek vannak, mint az a datolyamag, amit a tevével kétszer megetettek.

Befejezésül sorra veszem a lóval kapcsolatos leggyakoribb témaelemeket – mint amilyen a pajzskeménységű hasfal, melyet az állatorvos sem tud átszúrni; a rókalyuk nagyságú orrlyuk, mely nem a keheesség miatt olyan tág; a rabilon felnőtt hegyi kecske képe, amely azért olyan kitartó és gyors, mert szimbiózisban él egy hegyi növénnel, a *hulb*-bal, amely télen a táplálékául szolgál; a vízmosás aljáról villámgyorsan felfutó, vagy a sivatagi bokor mögül hirtelen kiugró vörös farkas stb. – melyek különböző megfogalmazásban bár, de úgy tűnik, szorosan kötődnek Imru-l-Qays qaszídájához mint alaphoz.

Az itt felvonultatott képek, néha szó szerint idézve, máskor részleteiben, szavaiban található meg más költőknél, vagy néhol teljesen más szavakat használva láthatjuk ugyanazt. Egy-egy szó is kicserélődhet a már ismert verssorban, megváltoztatva az egész sor értelmét, vagy csak egyes hangok változnak meg, így adva új értelmet a jól ismert képnek.

Mielőtt rátérnék az arab ló irodalmi megjelenésére, bevezetésként röviden összefoglalom azokat az ismereteket, amelyek tudása fontos a leírások értelmezéséhez:

1. Az arab lófajta megjelenésének legkorábbi emlékei, hogyan kerülhetett a ló az első arab törzsekhez, és hogyan vált önálló fajtává általuk.
2. Ezt követik az iszlám előtti néhány évszázad arab kultúrájának jellegzetes vonásai,
3. majd a 6. századtól az Arab-félszigeten megjelenő iszlám vallás lóval kapcsolatos előírásai.

1. AZ ARABOK ÉS A LÓ

Az arabok által kitenyésztett lófajta őse a többségében sémi népek lakta ókori Szíriából és a Kánaánból származik.¹

A Közel-Kelet, Mezopotámia és Észak-Afrika területén talált, a ló megjelenésére és használatára vonatkozó leletek alapján a következőket foglалhatjuk össze: az adatokból világosan látszik, hogy az arab ló megjelenése előtt az Arab-félszigetet körülvevő területeken bőségesen volt tenyésztett, képzett ló. Az időszámításunk előtti és utáni első századokban a dél-szíriai arab nabateusok már lovakat használtak Vörös-tenger melletti kereskedelmük során,² vagyis az Arab-félszigeten. I. e. 715-ben a délarab uralkodó, Ítámár, lóval adózott az asszíroknak,³ ezeket a lovakat ezért már arab lovakként (araboktól származó lovakként) tartják számon, bár ezeket a délarabok még valószínűleg nem tenyésztették, hanem kereskedtek velük. I. e. 703-ban Játi, az egyik északarab törzs, az aribik királynője, lovasaival Marduk-apla-iddina asszír uralkodó seregével szövetségben harcolt.⁴

¹ A ló korábbi történetéről lásd például SZILVAY Gyula: *Az arab ló eredete és hatása az európai lovakra*. Budapest, 1937.

² SCHOLZ (1992) 88–94. o.

³ BRENTJES, Burchard (1986) 16. o.

⁴ Itt meg kell jegyezni, hogy az „arabok” és a „délarabok” elnevezés két különböző népet jelent, mind a nyelvüket, mind a kultúrájukat tekintve. Bár rokon népekről van szó, hiszen mindkettő a sémi-hámi nyelvcsalád dél-nyugati ágához tartozik, az etióppal együtt.

I. e. V–III. évezredig a hidzsázi sziklarajzok szerint Arábiában szarvasmarhát tartottak, tehát a vidék sztyeppe jellegű volt, még megfelelő csapadékmennyiséggel, akárcsak ugyanekkor az észak-afrikai Szaharában. Lovakat itt még nem találunk.

I. e. IV. évezredben érkeznek Mezopotámia területére a sémi akkádok, nyomukban több más sémi és indoeurópai csoporttal. Az észak-kelet sémi akkádok körülbelül i. e. 2600-ban települtek rá az akkor már hatezer éve ott élő sumérokra,⁵ akik lassan beolvadtak a hódítók közé. Átvették a nyelvüket, átadták a tudásukat.

Az i. e. III. évezred elején a sumérok nemesfém után kutatva már elérték a Balkán-félszigetet (konkrétan Tartáriát, a mai Románia területén).⁶ A sumérok találták fel és használták először a harci kocsit, ami akkor még tömör négykerekű, nehéz jármű volt, és szamarak húzták.

I. e. III. évezred folyamán az éghajlat szárazzá és forróvá válása miatt a sivatagok terjeszkedtek, melynek hatására megindult a népvándorlás az Egyenlítőtől észak felé.

Mezopotámiában ekkor a sémi nyelvet beszélő akkádoknak már állandó, szervezett hadseregük volt.⁷ Továbbfejlesztették a sumérok által kitalált harci kocsit (kétkerekű és nyolcküllös lett), mely így könnyebbé és a lovak által gyorsabbá vált. Az asszírok (Mezopotámia északi részén) már kiváló lovasok voltak. Kengyel és vázas nyereg nélkül, a ló hátára kötözött díszes takarón ülték meg a méneket. (A fennmaradt reliefek tanúsága szerint főleg méneken ültek.)

Mezopotámia (melyet egyik oldalon a szíriai arab sivatag, a másik oldalon az elami-méd határhegységek határolnak) mezőgazdaságának és városi jólétének vonzására, az iráni hegyekben (Zagrosz-hegység) lévő Gutium felől elkezdtek özönlenni a „hegyi népek”,⁸ melyek nyomására aztán az Akkád birodalom összeomlott. Újra sumer és akkád városállamok jelentek meg Mezopotámiában. A sémik már régóta özönlöttek Mezopotámiába a nyugatra fekvő sivatagból. A mardu beduinok rendszeresen lejárta a folyóvölgyekbe fosztogatni.

Az akkádok és az egyiptomiak nyomai az Égei-tenger térségéből, Küthéra szigetéről is előkerültek.

Szíria már az i. e. III. évezredben jelentős kozmopolita központ volt. Eblában több száz ékírásos dokumentum került elő, sumer és eblai sémi nyelven.⁹

⁵ A sumérok vagy észak-kelet felől a Kaszpi-tenger környékéről érkeztek ide, vagy délkelet felől a Perzsa-öböl térségéből. Eredetük bizonytalan.

⁶ GORDON (1997) 96. o.

⁷ DALLOS (1979) 33. o.

⁸ A Zagrosz-hegységben, Lurisztánban élő törzsi nép mesterei voltak a lótenyésztésnek és a bronzöntésnek. I. e. 1. évezredtől ők látták el lovakkal a Mezopotámia síkságain élő népeket, köztük az asszírokat is. Ők készítették a kor legszebb lószerszámaikat. Például két oldalról bronz lóalakokkal díszített zablát. (Harcos Birodalmak i. e. 1500–600, (1993) 15. o.)

⁹ GORDON (1997) 72. o.

Kis-Ázsiában i. e. 1800–1200-ig a hettiták voltak hatalmon, akik indoeurópai származásúak és akárcsak több más indoeurópai nép, ők is foglalkoztak lótenyésztéssel. A lovat az indoeurópaiak használták először a Közel-Keleten a kocsik vontatására, és találmányukat, a harci kocsit, i. e. II. évezredtől a Közel-Keleten már mindenhol ismerték. Itt korábban csak a szamarat és a tevét ismerték.¹⁰ Dél-Arábiában a tevét először a teje miatt tenyésztették. Az északi arabok, akik tőlük vásároltak, kezdték el először teherhordóként, majd a könnyebb irányíthatóság miatt hátasállatként használni.¹¹

Az i. e. II. évezredben Anatóliában a hettiták képezték a kereskedelmi és kulturális hidat a sémik és a görögök között.¹²

A hettiták az i. e. 17. században a hurriktól¹³ tanulták meg a lótenyésztést és az idomítást, és a kétkerekű, hatküllős, könnyű harci szekereik révén lovashatalomként jelentek meg a térségben. Ők készítették az első vasékszereket és fegyvereket, melyekkel kereskedtek is.¹⁴ Észak-Szíriában az i. e. 14. századig az ő hatásuk érvényesült; Dél-Szíriában, valamint a föníciai partvidéken pedig az egyiptomiaké.

I. e. 1650 körül az Ázsia felől érkező, turáni eredetű hükszoszok hódítóként Egyiptomba is eljuttatták a két ló húzta harci szekeret. A hükszoszok vegyes népcsoportot alkottak, volt közöttük ázsiai eredetű és számos sémi is. Az egyiptomi pap és történétíró, Manetho (i. e. 3. sz.) *Egyiptomi nevezetességek* című könyve szerint a hükszoszokat a Sínai-hegy alján élő beduinokkal lehet azonosítani, vagy a szíriai tartományok lakóival. Vagyis a hükszoszok kánaáni nomádok voltak, akik az egyiptomi kormány politikai tehetetlensége miatt törhettek be a gazdag nílusi tartományokba.¹⁵

I. e. 1675 előttre tehető annak a lócsontváznak a kora, amelyet a núbiai Buhen-erődben¹⁶ találtak. Fogazatából meg lehetett állapítani, hogy kocsihúzásra használták. A lóval és a kocsival kapcsolatos szavak terminológiája ugyanúgy, mint a védőistenségeké (Anat, Astarte)¹⁷ ázsiai eredetre utalnak. Az ókori Egyiptom korából több helyről is kerültek elő lócsontvázak.

¹⁰ DAVID, L. – OWEN, I.: „The First Equestrians: An Ur III Glyptic Scene”. *Acta Sumerologica* 13, 1991. 259–273. o. I. e. 11. században (vagy a II. évezred végén) történik a teve háziasítása a Közel-Keleten. A svájci Bázeli Egyetem régészei 2003-ban Szíria közepén, el-Kowm város közelében egy a mai tevénél kétszer nagyobb állat csontvázát találták meg. A csontváz leginkább a dromedárra hasonlít, a korát 100 000 évre becsülik. A tevecsontváz mellett hasonló korú emberi maradványokat is találtak.

¹¹ WILSON (1984) 6–13. o.

¹² GORDON (1997) 81. o.

¹³ Hurri-Mitanni az Felső-Eufrátesz vidékétől keletre terült el.

¹⁴ DALLOS (1979) 34. o.

¹⁵ MAHLER (2003) 80–84. o.

¹⁶ A buheni erőd a Nílus 2. vízésésétől északra volt. Núbia északi provinciája Wawat, a déli a Kús nevet viselte.

¹⁷ Astart a háború és a szerelem istennője Szíriában, a lovak és a harci szekerek úrnője és a király védelmezője Egyiptomban. Szinonim értelmű a mezopotámiai Istarral. Salamon Jeruzsálemtől keletre ▶

I. e. 15–14. században az ugaritiak Észak-Szíriában könnyű, két ló húzta harci kocsin jártak.¹⁸

I. e. 13. században tört be Hidzsázból Transzjordánia déli területeire az első történetileg ismert arab törzs, a midianita, dromedártenyésztő nomádként.

I. e. 10. században Salamon király ezer lovat szerzett Damaszkusz és Niszibisz meghódításakor, valamint örökölt lovakat apjától, Dávidtól is, aki az ‘amalikitáktól¹⁹ zsákmányolt lovakat egy csata során. A Biblia szerint²⁰ Salomonnak 1420 harci szekere és 12 000²¹ képzett lovasa volt. Lovas- és szekérvárosokat tartott fenn és a környező területekről rengeteg különféle lovat kapott ajándékba. A Királyok Könyve szerint „Salamonnak Egyiptomból és Kevéből hoztak lovakat, a király kereskedői szerezték Kevéből megszabott áron: egy harci szekeret hat-száz ezüstért hoztak el Egyiptomból, egy lovat pedig százötvenért. Ugyancsak az ő közvetítésükkel szállították tovább ezeket a hettita királyoknak és az arám királyoknak.” (I. Kir. 10,28-29.)

Kőszeghy Miklós Salamonról szóló könyvéből²² azt is megtudhatjuk, hogy Keve, azaz Que, Anatólia délkeleti sarkában volt. Azok a hettiták, akik Salamon-tól a lovakat vették, már nem a Hettita Birodalom királyai voltak, hanem újhettita kisállamok uralkodói, akik Észak-Szíria bizonyos régióiban telepedtek le az i. e. II. és I. évezred fordulóján. A ló vontatta harci kocsi akkor a haditechnika csúcsát jelentette. Ugyanitt, a Salamon külkapcsolatairól szóló fejezetben olvashatunk arról is, hogy a Bibliában feljegyzett értékek szerint a ló túl olcsó, a kocsi viszont túl drága volt. A harci kocsi fegyvernek számított, és Salamon mint közvetítő játszott szerepet a fegyverkereskedelemben.

A ló ezek szerint mint a harci kocsi kiegészítő tartozéka volt fontos az akkori vevőknek.

Dávid, Salamon apja is rendelkezett már bizonyos számú lovas sereggel, amit zsákmányként szerzett i. e. 1100-ban az arámi Coba királyától, Hadad Ezertől.²³

► templomot építtetett számára (I. Kir. 11:5, 23) Egy egyiptomi sztélé mezítelenül ábrázolja, amint lovgol és ijjal lő. (II. Kir. 23:13) HORST (1977) 71. o.

¹⁸ HORST (1977) 89. o.

¹⁹ Az ‘amalikiták egy ősi arab törzs, amely Mekkában telepedett le, akárcsak a Ğurhum, Āl al-Samayda‘ b. Hawna és a Ĥuzā‘a (al-‘arab al-‘arība), SZOMBATHY (2003) 30. o.

²⁰ Biblia, Királyok Könyve 10.

²¹ A számoknak nem lehet történelmi pontosságot tulajdonítani. Dávid korában Izrael teljes lakossága kb. 150 000 fő volt. A héber „elef” szó jelentése „ezer” és „harci egység” is lehet. Valójában nyolcszáz harci egység volt Izraelben és ötszáz Júdában. Azt, hogy hány főből állt egy harci egység, nem lehet biztosan megmondani. (GORDON, 1997, 207. o.) Salamon tizenkét adminisztratív körzetet tartott nyilván. A tizenkettes szám oka, hogy minden egyes körzet tizenkét hónapon át volt köteles fedezni a királyi udvar és a kormányzat költségeit. (GORDON, 1997, 210. o.)

²² KŐSZEGHY (2005) 106. o.

²³ Biblia, Sámuel Könyve 8.

Egyiptomi házassága révén kapcsolatba került az egyiptomi fáraókkal, akik a hükszoszok bejövetelekor ismerték meg a lovak húzta kétkerekű harci szekeket²⁴ (i. e. 1650).

A megmaradt egyiptomi falfestmények szerint az Újbírodalomban az egyiptomiak már tudtak lovagolni. Nyereg nélkül, a számaron és tevéen való üléshez jellemző módon, vagyis a ló hátának hátsó felére, a farhoz közel (az ágyékára) ültek.²⁵ Ez azt jelenti, hogy lovasokat nem láthattak, csak kocsiba fogott lovakat, hiszen ha láttak volna, tudták volna, hogyan kell a lovon ülni.

Egyiptomban a 18. dinasztiától kezdődően (i. e. 16. sz.) két különböző lófajtát ismertek a falfestmények tanulsága alapján:²⁶ egy hosszú testű, vékonyabb testalkatú, kosfejű, a türkmén ahal teki lóra emlékeztető fajtát és egy rövid testű, homorú orrú, szikár fejű, tágra nyílt szemű, az arab lóra hasonlító fajtát. Mivel a lóábrázolások követik az emberábrázolásokat, mindkét ábrázolásra az embernél is használt stílus jellemző: III. Thutmoszisz-ig²⁷ (Thotmesz, Menheperré i. e. 1479–1425) a fáraó arca az ábrázolásokon szélsőségesen megnyúlt, lefelé görbülő szájsarkakkal. A vastag combok nagyon vékony vádlikban végződnek, a far kerek és ez a leírás érvényes a lovakra is. II. Amenhotep-től (II. Amenophisz, Aahepruré i. e. 1427–1401)²⁸ kezdődően rövid testű, homorú orrú lovakat jelenítenek meg. (Véleményem szerint egy hosszú testű, kosfejű lovat nem ábrázolnak rövid testűnek és homorú orrúnak pusztán egy uralkodói stílusváltás miatt, vagyis valóban két különböző fajtáról lehet szó. Ez pedig arra utal, hogy II. Amenophisz alatt tértek át az arab karakterű lovak használatára. Az egyiptomi nyelvben a 18. dinasztiától kezdődően jelenik meg a ló jelentésű *ssm.t* szó, mely lehet a héber „ló” többesszámú, hímnemű alakjából, a *sūsīm*-ből származó kölcsönszó, mutatván a ló közel-keleti származását. Egy másik ló jelentésű egyiptomi szó, a *nefer* szintén az egyiptomi későkorban jelenik meg, mint szekunder belső deriváció a *nefer* „szép, hasznos” jelentésű gyökből. A *heter* (ló) szintén a 18. dinasztiától fordul elő. Mindezek alátámasztják a fentebb leírt történelmi eseményeket.

²⁴ Sesonk (Sisák) a XXII. dinasztia fáraója később i. e. 930 körül megszállta Kánaánt és gazdag zsákmánnyal távozott. 1Kir 14:25–26, 2Krn 12:4. GORDON (1997) 223. o. Valószínű, hogy lovakat és harci kocsikat is vitt magával, de erről nem találtam adatot.

²⁵ Les chevaux du nouvel Empire Égyptien origines, races, harnachement par Catherine Rommelaere. Connaissance de l'Égypte Ancienne, 1991. (A ló ágyéka a hát és a far között van, a lágyéka a térd előtt a hason.)

²⁶ Ibid.

²⁷ Az egyiptomi szövegekben először a thébai Kamosze és a hükszoszok közötti harcok (i. e. 1573) leírásakor kerül sor a lovak és a harci kocsik megemlítésére. I. Thutmoszisz (I. Thotmesz, Aaheperkaré i. e. 1504–1492) alatt készül az első lóábrázolás. (P. O. Scholz, Bemerkungen zur relation, 1992/88–94. o.)

²⁸ I. e. 1427–1401 között uralkodó II. Amenophis fáraó a leírások szerint kiválóan értett a lovak idomításához.

Wilkinson szerint az egyiptomiak a szintén sémi eredetű *faras*-t is ismerték és az araboktól származó lovakra használták).²⁹

Az Újbírodalom falfestményein a lovak jólláthatóan ménnek. Arról, hogy az egyiptomiak méneket lovagoltak Tabari Mózesről szóló történetében is olvashatunk.³⁰

I. e. 845–(853)-ban az asszír II. Szulmánu-aszaridu (Szalmanasszár) ki akarta terjesztetni birodalmát Kánaánra, ezért megostromolta a szíriai Karkart. Erre válaszul a kánaáni nemzetek összefogtak Damaszkusz vezetésével, aki 1200 harci kocsit, 1200 lovassági és 20 000 gyalogos katonát tudott hadrendbe állítani. Aháb, a zsidók hadvezére 2000 harci kocsit és 10 000 gyalogost mozgósított. Az arabok itt még tevékenyen harcoltak. Az aribi Gindibu sejk ezer teveharcossal vett részt a csatában a szír oldalon.³¹ A számokat nem lehet a pusztá tények számbavételének tekinteni, inkább az uralkodók dicsőítését szolgálták.³²

I. e. 9. században az asszírok dél-Arábiában is megjelentek, erre utalnak a legkorábbi régészeti emlékek a Taima oázisból, ahol korabeli öltözetű asszír papok és harcosok láthatók.

I. e. 8–7. században a núbiai uralkodók Pianhítól (Pije) Tanwetamaniig (Tan-tamai) (Egyiptom Későkor, XXV. dinasztia), mint Kús³³ lószertető királyai, az uralmuk alá került Egyiptomban is folytatták sajátos lovas temetkezési hagyományait. Az uralkodókat haláluk után díszesen felszerszámozott lovaikkal együtt temették el.³⁴ Pianhi győzelmi sztéléjén olvashatjuk, hogy a király néha lóra ült, nem csak kocsin utazott.³⁵

I. Szeleukosz (i. e. 321–281) fennhatósága alatt a szíriai Apameától észak-keletre állomásozott a római lovashadsereg nagy része: a királyi ménes 30 000 kancából, 300 ménből és 500 elefántból állt. (Apamea Hamától kb. 25 km-re nyugatra fekszik a tenger felé.)

.....
²⁹ WILKINSON (1989) 2/1./ 386. o.

³⁰ ad-Damīrī: Hayāt, 335. o.: „A fáraó (II. Ramses) seregében száz ezer fekete mén volt... A fáraó fekete ménen ült, nem volt a lovai között kanca. Ekkor jött Gábríel egy kancán, amely sárlott, eléjük került megmutatva magát, majd belemerült a tengerbe. Miután a fáraó lova megérezte az illatát, belevetette magát a tengerbe a kanca után. A fáraó semmit nem tudott tenni, és nem látta Gábríel lovát sem. A lovasok beugrottak mögötte a tengerbe. Ekkor jött Mikháel egy lovon, melytől féltek az emberek, és bevezette őket (a tenger belsejébe), míg végül nem maradt egy sem, azt mondván nekik: Kövessektek társaitokat! Mindannyiukat elnyelte a tenger.”

³¹ Az aribik a szíriai sztyeppén nomadizáltak, a Vörös-tenger partjáig. BRENTJES (1986) 15. o.

³² GORDON (1997) 228. o.

³³ Kús Szudán északi részének ókori neve. (Az ókori Felső-Núbia, Egyiptom déli határán.)

³⁴ TRIGGER, Bruce G. (1976) 147–148. o. Később a kereszténység felvétele után a templomokban Hóruszt, mint sárkányölő Szent Györgyöt ábrázolták, amint nappáncélban küzd a sötétséget jelképező szörnyel. Lófej-alakú olajlámpásokkal világítottak. Scholz, Bemerkungen, 1992/88–94. o.

³⁵ Ókori keleti chrestomathia. I. Szerk.: Harmatta János. Budapest, 1965. 67. o.

A sémi amorriták (amurruk) lakta észak-szíriai Karkemis (Kargames, ma Ġerablus az Eufratesz mentén) nemcsak erődítmény és a térség stratégiai pontja, hanem a lókereskedelem központja is volt.

A nabateusok és a dél-arabok, akik közül a katabánok egyre jobban kiemelkedtek, átvették a hellén világ sok kulturális értékét, például a lovas ábrázolásokat: Gaimanból egy 106 cm magas, hellén stílusú bronz lófigura került elő az i. e. 3. századból.

I. e. 2–1. századtól az isz. 106-ig Szíria területe római provincia lett.

I. sz. 244–249-ig Rómának szíriai császára volt, Philippus Arabs, aki a Haurán vidékéről származott, keresztény arab anyától. Uralkodása alatt kiváltságokkal halmozta el Szíriát.³⁶ Ekkor a rómaiak jelentős kereskedelmet folytattak a Vörös-tengeren és az Indiai-óceánon.

Az időszámításunk előtti századokban kezdték el először használni Egyiptomban a kengyelt, s ezzel kezdődik meg a ló szerepének megváltozása. A kocsihúzás háttérbe szorult mind a vadászatokon, mind a csatákban. Az arabok valószínűleg nem használtak kengyelt, ahogy favázás nyerget sem, csak egy patracszerű takaró volt a ló hátára erősítve. Az arabok közül Muhalhil b. Abī Šufra használt először fémkengyelt a 6. században (perzsa hatásra), a korábbi fából készült helyett, amelyik könnyen eltört.

1.1. A ló elnevezései a sémi nyelvcsaládon belül

Az arab nyelv több elnevezést használ a lóra. (*faras*, *ḥayl*, *ḥiṣān*, *ḡawād*, *muhr*, *fahl*, *ḥiḡr*, *ramaka*, *ʿawd*, *birdawn*, *kadiš*, *ḥašī* stb.) A legáltalánosabb ezek közül a *ḥayl*, amit az irodalmi szövegekben akkor találunk, ha azok a lovacról általában szólnak. A lóra vonatkozó szavak közül ez az egyetlen, ami jelentheti a lovasokat is. Bár létezik többes száma (*ḥuyūl*), a *ḥayl* forma önmagában is többes számot jelent. Szemben a gyűjtőnevekkel, amelyeknél az alak *ḥayl* többesszámot fejez ki (lovak),³⁷ *ḥayla* alak nem létezik, mivel az egyetlen ló külön elnevezést kapott.

Ez a *faras*,³⁸ amely a szótárak meghatározása szerint mindkét nemre vonatkozik, így *farasa* alak sem létezik. Ritkán találkozhatunk a *faras* hímnemű használatával, de általában ahol a szövegekben ménről van szó, ott a *ḥiṣān* vagy a *fahl* elnevezést találjuk.

A legrégebbi lóra vonatkozó kifejezések az arab nyelvben minden bizonnyal a *faras*, a *ḥayl* és a *ḡawād*. Mindhármat megtaláljuk a sémi nyelvek többségében.

.....

³⁶ DALLOS (1979) 42. o.

³⁷ Vagyis köznév jelentésű, és a tulajdonnevet egy „á” hang hozzáadása képezi a szó végén.

³⁸ A *faras*-t az ókori Egyiptomban az arab lovakra használták. Wilkinson szerint (1989: 1/386) a kancákat úgy nevezték, mint a héberben a méneket (*sūs/sūsīm*).

Az arab *faras*- „ló” közös sémi szótó, mely megvan a héberben, az ódélarabban, a zsidó-arámiban, a szírben és a nabateusban is, hasonló jelentéssel. Ugyanaz a három mássalhangzós „ló” jelentésű szó létezik a nagy sémi-hámi nyelvcsalád több további ágában (kusita, omói, csádi), de ezek lehetnek késői kölcsönzések az arabból. Az ugaritiben még a legújabb lexikonban (SANMARTIN – OLMO LETE 2003) sem szerepel, azaz az I. évezred előtt a szó megléte nem bizonyítható.³⁹ A héberben a *paraš* פָּרַשׁ elsősorban „lovass”-t jelent, másodsorban „hátasló” a jelentése. A héberben egy másik kifejezés is van a „ló”-ra, a *sūs* סוּס. Az ókori Egyiptomban mindkét szó létezett (*faras*, *sūs*) az egyiptomi elnevezések mellett (ḥtr-szekundér belső deriváció a „fogat”-ból ~„kocsi húzó ló”, kopt „heto”-ló, ssm.t (a héber például masc. *sūsīm*-ból סוּסִים), nfr-szekundér belső deriváció a „szép” jelentésű gyökből, jbr-csödör, rnp-méncsikó). A kettő közül valószínűleg a héber *sūs* סוּס a régebbi és a *faras*-t valamelyik kánaáni sémi nép hozta Egyiptomba. A *sūs* סוּס többesszámú alakjából, a *sūsīm*-ból (סוּסִים), a 18. dinasztia korában keletkezett az egyiptomi nyelvben egy újabb „ló” jelentésű gyök, az egyiptomi nőnemű végződés hozzáadása után, a ssm.t. A *sūs* סוּס jelen van „ló mint állatfaj” jelentéssel a szírben, *sīsū* alakban ugyanezzel a jelentéssel az akkádban, valamint *ssw* alakban az ugaritiben.

A héber *sūs* סוּס (ló) ebben a formában nem szerepel az arabban, viszont megtalálható a *sayyās* سَيَّاس „lovász” alak. Az arab *sāʾis* سَائِس (lovász) többesszáma *sawwās* سَوَّاس (lovások), úgy tűnik, ugyanannak a héber szónak *sayyās* סייס az arab megfelelője, annak ellenére, hogy a „ló” héber nevét nem találjuk az arab szótárban.

A *ḥayl* szó „hadsereg” jelentéssel szerepel a szírben, a héberben és a palmíriában, „lovak” jelentéssel az ódélarabban és „lovak/lovakok” jelentéssel az arabban. A szó különböző összetételekben is megtalálható, „erő, érték, haderő” jelentéssel a héberben. Ezek a tulajdonságok etimológiailag szintén a lóhoz kapcsolhatók. A *ḥiṣān* alak ugyan nem található meg a héber szókészletben, de létezik a *ḥasan* חֶסֶן gyök. Az ebből képzett aktív particípium alak *ḥósen* jelentése „bőség, gazdagság, kincs, tartalék, erő”, mely jelentéskör szintén átfedésbe hozható a lóhoz kapcsolódó jelentéskörrel. Ily módon a a *ḥasan*-ból חֶסֶן képzett „ló” mint főnév, lehetne szekundér belső derivációként jelen a héberben is, bár a héber szótárban ebben az alakban, ebben a jelentésben nem találjuk. A héber szó *ḥasan* חֶסֶן középső gyökhangzója ח a szírben, akkádban, ódélarabban ugyanebben a gyökben, ugyanezzel a jelentéssel, emphatikus hangként ṣ (ص) van jelen. Vagyis a két különféle módon lejegyzett szó etimológiailag ugyanazt jelenti. Moscati szerint az a hang, ami a protosémiben emphatikusként jelenik meg, az az összes sémi

³⁹ Takács Gábor egyiptológus-régész személyes közlése alapján.

nyelvben emphatikus lesz.⁴⁰ A héberben szereplő *s* ש gyökhangzó az arabban a *ś* س -nek felel meg, míg az arab emphatikus *ś* ص a héberben a *c* צ. Az azonos etimológia alapján azonban a lehetőség fenn áll, hogy a héberben szereplő *ḥasan* חסן gyök, megfeleljen a hasonló jelentésű arab *ḥaṣana* حصن gyöknek. Ugyanez figyelhető meg például a *ḥaṣīn* حصين ~ *ḥasan* حסן ~ „erős” jelentésű szavaknál is.⁴¹

Az arab *ḥiṣān* szó jelentése általában „mén”, de a lóra mint állatfajra is ez a kifejezés használatos.

A *faras* az arabban „kanca, hátszló, nemes ló” jelentéssel szerepel.

A lóra vonatkozó arab szavak közül a *ḡawād* جواد „versenyló, kiváló ló” megtalálható a szírben, „nemes ló” jelentéssel, míg a héberben csak a gyökhangzók vannak meg: *gawad* גוד, „hirtelen megrohanás, portya, rajtaütés, razzia” jelentéssel.

A hirtelen rablótámadásokat az arabok lovon hajtották végre, így lehet a közös sémi gyökből ḡ-w-d származó *ḡawād* جواد szekundér arab deriváció valamelyik rokon nyelvből: vagyis az az állat, amelyen a rablótámadást végzik. A képzett szó gyöke *ḡāda* جاد ugyan létezik az arabban, de jelentésköre (megjavul, nagylelkűen cselekszik, adományoz stb.) nem kapcsolódik sem a lóhoz, sem a rablótámadáshoz. Ezért úgy gondolom, hogy a szót az arabok átvették egy rokon néptől, és csak hangtanilag tűnik úgy, mintha saját, már meglévő gyökhangzóikból ők képezték volna. A szírben található még egy kifejezés a lóra, a *rakasa* – „a ló mint állatfaj” értelemben, valamint a görögből átvett *ippos* ἵππος szír betűkkel átírt változata, ugyanezzel a jelentéssel.⁴²

1.2. Az arab ló eredete az arab-izlám források alapján

A ló az arab források mindegyike szerint a tenger felől („a tengerből”, talán hajón hozták) érkezett Ábrahámhoz.

Ismā'il (Izmael), az arabok iszlám szerint elismert ősapja, Ibrāhīmnak (Ábrahám) a fia volt. Ő volt az első, aki már arabul beszélt, egyistenhívő volt (*ḥanīf*) és megszelídítette a lovat.⁴³

Al-Kalbī Muḥammad b. as-Sā'ib hagyományozta Abū Šāliḥ-tól, ő pedig Ibn Abbās-tól, aki azt mondta: Az első, aki megülte a lovakat és megtartotta őket, Ismā'il b. Ibrāhīm volt. Az első, aki a tiszta arab nyelvet beszélte, azt az arab nyelvet, amelyen Isten kinyilatkoztatta hirdetését az ő küldöttének. A hagyománymesélő folytatta: Amikor Ismā'il felcseperedett, Isten nekiadta az íjat, és ő lőtt vele.

⁴⁰ Lásd Sabatino Moscati: *An Introduction to the Comparative Grammar of the Semitic Languages*. Wiesbaden, 1964. 44. o.

⁴¹ KOEHLER – BAUMGARTNER: *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*. Leiden, Brill, 1958. 319. o. *The Hans Wehr Dictionary of Modern Written Arabic*. Ed. by J. M. Cowan. 1976. 183. o.

⁴² BROCKELMAN: *Lexicon Syriacum*. Gottingae, 1928. 42, 732. o.

⁴³ Ibn al-Kalbī: *Nasab al-ḥayl*, Beyrut, 1987. 28–32. o.

Semmire nem lőtt rá úgy, hogy el ne találta volna. Amikor érett férfivá vált, Isten kihozott neki a tengerből száz lovat, amelyek Isten akaratára Mekánán kezdtek legelni. Majd reggel az ő ajtajánál jelentek meg. Ismā'il kötőféket tett rájuk, szaporította őket és megülte őket.

Al-Wāqidi hagyományozta mondván: 'Abdallah b. Yazīd al-Hudālī hagyományozta nekem Muslim b. Ğundab-tól, aki azt mondta: Az első, aki megülte a lovakat Ismā'il b. Ibrāhīm volt. A lovak még vadak voltak, nem engedelmeskedtek, amíg Ismā'il-nak alá nem vetették magukat.

Yā'qūb ibn Muḥammad az-Zahrī mondta: 'Abd ul-'Azīz b. 'Imrān hagyományozta nekem, Ibrāhīm b. Ismā'il b. Abī Ḥabība al-Ašhalitól, ő Dā'ūd b. al-Ḥasīn-tól, ő 'Ikrimától hallotta, aki pedig Abū 'Abbās-tól, aki azt mondta: A lovak vadon éltek, nem voltak betörve, és az első, aki megülte őket, Ismā'il volt, ezért lettek arabnak elnevezve.⁴⁴

Ad-Damīri az „*al-ḥayl*” címszó alatt további részleteket közöl az Ismā'il-féle hagyományról *Ḥayāt al-ḥayawān al-kubrā* című könyvében.⁴⁵ Az első, aki megülte a lovakat, Ismā'il volt, és ezért lettek arabnak nevezve. Ezelőtt a lovak vadak voltak, mint a többi vadállat. Miután Isten engedélyezte Ibrāhīm-nak és Ismā'il-nak hogy lefektessék házuk alapjait, azt mondta: „Egy kincset adományozok nektek, melyet számotokra őrizgettem”. Majd sugallatot adott Ismā'il-nak, hogy kimenjen (a házából) és megszerezze azt a kincset, így kiment a lovakhoz. Akkor még nem tudta, mi ez a kincs, de Isten világossá tette számára akaratát, és nem maradt a föld hátán ló, mely ne járult volna hozzá: (szelíden nyújtották felé) homlokaikat és megalázkodtak (előtte).

Dávid, Isten prófétája nagyon szerette a lovakat. Nem lehetett hallani egy olyan lóról sem, amelyiket nemessége, származása, szépsége vagy gyors futása miatt megemlítettek volna neki, s ő ne küldött volna el érte. Így aztán összegyűjtött ezer lovat, abban az időben nem volt párjuk a földön.

Miután Isten magához szólította Dávidot, Salamon örökölte királyságát és birtokát,⁴⁶ ő ült apja trónjára. Azt mondta: Ami pénzt Dávid rám hagyott, kedvesebb számomra ezeknél a lovaknál. Így aztán lesoványította és elhanyagolta őket. Akkor valaki azt mondta a tudás népéből: Bizony a hatalmas Isten kihozott neki (Salamonnak) a tengerből száz lovat, melyeknek szárnyaik voltak. Azt mondták azokra a lovakra (*ḥayl*): (Ők jelentik) a gazdagság (*ḥayr*)-ot.

⁴⁴ Ismā'il héber vagy szír nyelvű volt, de mikor ő és népe Mekánában letelepedett, a mekkai nőkkel házasodtak össze, és megtanultak arabul (*al-'arab al-must'āriba*). al-'Arābī, *Asmā' ḥayl al-'arab* 78.

⁴⁵ ad-Damīri, *Ḥayāt* 442. o.

⁴⁶ Salamon nemcsak Dávidtól örökölt lovakat – amelyeket Dávid az 'Amālikitáktól (al-Azd ?) szerzett –, hanem például Damaszkusz és Niszibisz meghódításakor is.

Majd fogadást kötöttek rájuk, és futtatták őket.

Mondják: Egy nap Salamon odahívta a lovakat, mondván: mutassátok be nekem őket, hogy megtanuljam az ismertetőjegyeiket, a nevüket, a származásukat. Hozzáfogott hát, hogy megismerje őket, míg el nem múlt a déli ima, majd a délutáni is. De ő csak tanulmányozta őket, nem volt köztük csak gyönyörű versenylő. A lovak elvonták a figyelmét az imádkozásról, amíg le nem ment a nap, és eltűnt az éj fátyla mögött. Ekkor hirtelen feleszmélt, eszébe jutott az imádkozás, és bocsánatért esdekelt Istennél. Azt mondta: Nincs haszon abban a gazdagságban, amely elvonja a figyelmet az imádkozásról és az Istenről való megemlékezésről.

– Hozzátok vissza őket! Kilencszáz megjelent közülük, de száz elmaradt. A kilencszáz ló vissza lett vezetve elé, s ő elkezdte ütni-vágni a lábaikat. Sajnálkozott a felett, amit veszni hagyott a délutáni imából. Az a száz ló megmaradt, amelyik nem jelent meg előtte. Azt mondta: Ez a száz ló kedvesebb nekem, mint az a kilencszáz, amely elvonta a figyelmemet az uramról való megemlékezésről. Erre Isten azt mondta: (Q38/30) És Salamont ajándékoztuk Dávidnak, milyen kiváló szolgál ő, bizony ő az igazi bűnbánó, az utolsó kinyilatkoztatásig.

Salamon továbbra is csodálattal volt a lovak iránt, amíg Isten magához nem szólította.⁴⁷

Al-Kalbi Muḥammad b. as-Sā'ib hagyományozta apjától Šāliḥ-tól, ő pedig Ibn Abbās-tól, aki azt mondta: Bizony az első, aki ezek közül a lovak közül az első elhozta az arabokhoz, az al-Azd egyik nemzetsége volt Omán népéből, akik eljöttek Sulaymān b. Dāwud-hoz (Salamonhoz), miután ő feleségül vette Bilqist, Sába királynőjét.

Megkérdezték az al-Azd-tól, milyen vallási és világi dologra lenne szüksége, majd feltöltötték a készleteiket, abból, amit akartak és már készültek az indulásra, amikor azt mondták: Ó, Isten prófétája, a mi országunk messze van, és már kifogytunk az ellátmányból. Hozass nekünk egy kevés ellátmányt, hogy általa hazajuthassunk. Salamon egy lovat adott nekik a saját lovai közül, mely Dávid lovai közül származott, és azt mondta: Ez az ellátmányotok (zād). Ha megszálltok,

.....
⁴⁷ A történet értelmezéséről eltérő vélemények születtek, melyeket Anthony H. Johns foglalt össze egy 1997-es cikkében: *Solomon and the horses. The theology and exegesis of a Koranic story. Sura 38 (Šād): 30–33.* (MIDEO 23[1997]pp.) Ebben leírja, hogy az arab kifejezések közül, különösen a lovak karddal való lekasabolása a délutáni ima elmulasztása feletti bűnbánat következményeként (*fa ṭāfiqa maṣḥan bi l-sūq wa-l-a'nāq*) értelmezhető úgy is, hogy csak megveregette a nyakukat és lábaikat csodálata jelül, sőt végigsimította őket (az Istennek való felajánlása jeleként). Feláldozta őket Istennek, hiszen ők voltak az okai bűnösségének, és a húsukat a szegényeknek adta, mindezzel saját bűnét kívánta megváltani. Vagy nem áldozta fel, mert nem akarta a délutáni ima elmulasztása miatti bűnét, egy újabb bűnnel tetézni. Feláldozta-e Salamon a lovakat? A Korán dicsőíti Salamont az Istennek való engedelmességéért és a bűnbánatáért, és bár a lovak iránti szeretetét teszi felelőssé az ima elmulasztásáért, a történet végkifejlete mégsem a dühös mészárlás, hanem az Isten műve feletti csodálat jeleként a lovak nyakának és lábainak megveregtetése. Salamon végig Istenre gondolt, míg őket szemlélte, tehát nem követett el bűnt. Szélsőséges értelmezésként, van, aki a végigsimítást, egyfajta „orvosi” vizsgálatnak tartja.

ültessetek fel rá egy férfit, adjatok neki egy vadászíjat (mitrad). Gyűjtsatok tüzet. Még össze sem fogjátok gyűjteni a tűzifát, hogy tüzet rakjatok s ő már hozni fogja nektek a vadászszákmányt. A nemzetség így is tett, nem szálltak meg sehol anélkül, hogy rá ne ültettek volna a lovukra egy férfit egy vadászíjjal. Tűzifát gyűjtöttek, tüzet raktak, s már jött is a férfi a vadászszákmánnyal, antiloppal vagy vadszamárral. Annyi vadászszákmányuk lett, hogy bőven elég volt nekik, jól lakatta őket, és még maradt is a következő állomásig. Azt mondták az azditák: Mi más is lehetne a lovunk neve, mint „az útonlévő/lovas ellátmánya”.

Ez volt az első ló, amely az arabokhoz került.

Amint meghallotta ezt a Banū Taglib, eljöttek hozzájuk s azok marasztalták. Ekkor született nekik egy csikó Zād al-Rākib-tól (al-Huġays), amely még Zād al-Rākib-nál is gyorsabb lett.

Miután meghallotta ezt Bakr b. Wā'il, eljött hozzájuk s azok maradásra bírták őket, s ekkor megszületett al-Huġays csikója, al-Dīnārī, mely gyorsabb volt al-Huġays-nál.

Amint értesült erről Banū Ā'mir, eljött Bakr b. Wā'il-hoz, akik vendégül látták őket, amíg meg nem született Sabal, és gyorsabb lett minden eddig ismert lónál. Az anyja Sawāda, az apja Fayyād. Sawāda anyja Qasāma.

Fayyād és Qasāma a Banū Ġāda-é volt. Van, aki úgy tudja, hogy Fayyād apja a Ḥūšīya-tól származik, aki Wabār b. Umaym b. Lawḍ b. Sām b. Nuwaḥ (Noé) vadon élő kancája volt.

Valójában A'waġ, al-Dīnārī fia volt, Bahrā' lova, ő nevezte el A'waġ-nak. Banū Sulaym b. Maṣṣūr lova volt, utána került a Bahrā'-hoz.

Ami A'waġ al-Akbar-t illeti, az ő anyja Sabal, Wabār vadlovak közül. Apja szintén a Ḥūš-tól, Wabār vadlovaitól származik.

Muḥrīr b. Ġa'far mondta: Apám hagyományozta rám, az ő apjától, hogy A'waġ-ot az anyja a lakóhelyektől elkülönítve hozta a világra.

Az egyik sejk közülük, látott egy lovat Sabal mellett, aki az ajkait vigyázva a kanca fara felett tartotta. A sejk szólt a többieknek: Fogjátok meg az (idegen) lovat, nehogy meghágja a kancátokat! Mire azok odaértek, akkorra a kanca már megfogant.

(A csikó születése után) takarmánykereséssel teltek a napok. Az anyja nem hagyta magára A'waġ-ot. A harmadik éjszakán, feltették A'waġ-ot a teve hátán lévő nyereg két kápája közé, egy kötéllel odaerősítették, és így utazott. A gerince egy kissé elgömbült, ezért lett „görbé”-nek nevezve. Tőle származnak az arabok lovai. Amikor meghallotta Banū Ṭa'labā b. Yarbū' (A'waġ születésének hírért), marasztalták Banū Hilāl-t és végül született egy csikójuk A'waġ-tól, Dū-l-'Uqqāl (b. A'waġ b. al-Dīnārī b. al-Huġaysi b. Zād al-Rākib).

Mások úgy vélik – Isten a tudója –, hogy Salamon, amikor elvágta a lovak lábait, háromnak sikerült elmenekülnie, amelyeknek szárnyaik voltak: az egyik

közülük Rabīʿa törzsénél, a másik az al-Azd-nál, a harmadik Bahrāʾ-nál állt meg. A három férfi odavezette őket a saját lovai közé, s miután azok kitombolták magukat, felrepültek, és visszatértek a tengerbe. Sorra születtek utánuk a lovak, mivel a hatalmas Isten így akarta.

Al-Wāqidī azt mondta erre, hogy ez egy alátámasztott hagyomány. (al-ḥadīṭ al-muʿtamid ʿalayhi)

ʿAbdallah b. Wahb adta hírül nekünk, mondván: Salamon minden lovat megölt, egy sem menekült meg, egy sem repült el, és nem maradt neki csak az a száz ló.

Amikor al-Ḥaġġāġ b. Yūsuf megjelent a nép előtt, hogy szemügyre vegye a lovaikat és a ruházatukat. Egyszer csak elment mellette egy rongyos ruhájú férfi egy kimerült gebével. Al-Ḥaġġāġ megkritizálta, kigúnyolta, de a férfi rá sem hederített. Ekkor jött Šahr b. Ḥawšab, egy vastag szőrbundában, egyik lovát vezetve. Kérdi tőle al-Ḥaġġāġ: Mennyiért adod, ó Šahr? – Kétezerért! – mondta ő. Al-Ḥaġġāġ így felelt: Szerintünk nem ér meg annyit sem a ruhád, sem a lovad. A férfi azt mondta: Ami a ruhát illeti, az Isten áldjon meg, én bizony többre értékelem a selyemnél, a szövetnél és a cicománál, apám fiainál, a rokonaimnál, az asszonyaimnál! Ez a szőrme melegít engem, miközben semmi bajt nem okoz. Ami pedig a lovat illeti, Istenre esküszöm, ő bizony Banū Taglib lovaitól való. Régebben nyolcszáz dirhemért vettem kötőfékkal együtt, nemessége és származása miatt. Al-Dināri lányaitól származik, Bakr b. Wāʾil lova, al-Huġays fia, a Banū Taglib lova, Zād al-Rākib fia, az al-Azd lova, Salamon kergette őt hozzájuk.

Al-Ḥaġġāġ nevetett és azt mondta: Ismerős származás. (Ezt a származást már jól ismerjük.) Erre a férfi odaadta neki a ruháját, de al-Ḥaġġāġ visszadobta rá.

Al-Kalbī Muḥammad b. as-Sāʾib hagyományozta Abū Šālih-tól, ő pedig Ibn Abbās-tól, hogy Aʿwaġ híres lovak őse volt. A Kinda egyik királyának volt a lova, de amikor megtámadta a Banū Sulaym-ot a szerződés kötés napján, azok legyőzték, és elvették tőle. Az első csikója a Banū Hilāl-é lett. Anyja Sabal, Fayyād lánya, aki a Banū Ġāda-é volt. Sabal anyja al-Qasāmiyya. A Banū Sulaym visszaadta Aʿwaġ-ot a Banū Hilāl-nak, és náluk jó utódokat nemzett. Tőle származnak az arabok kiváló versenylovak.

Aʿwaġ híres leszármazottai között van al-Ġurāb (a varjú), al-Waġih (a herceg, vagy aki lábbal előre született), Lāhiq (a csatlakozó), al-Muḍhab (az aranyozott) és Maktūm (a rejtett). Mindannyian Ġaniyyu b. Ašur b. Saʿad b. Qays b. Aylān lovai.

Al-Ġurāb és al-Muḍhab kecsesek, és mint a farkasok soványak, főleg nincs rajtuk, apjuk Maktūm és Aʿwaġ, vörösek és sötétpejek az utódaik, nincs köztük hibás – mondja róluk Ṭufayl al-Ġanawiyyu.

Aʿwaġ utódai közül való Ġalwā (fényes), a Banū Taʿlaba b. Yarbūʿ kancája és az ő csikója Dāhis. Dāhis apja Dū-l-ʿUqqāl (eszes, intelligens). Aʿwaġ leszármazottja

al-Ḥanfā' (ij), Dāḥis húga, akinek apja szintén Dū-l-'Uqqāl. Al-Ġabrā' (porszínű), Dāḥis nagynénje (Dāḥis apjának a lánytestvére) Qays b. Zuhayr lova.

Qassām (helyes), Banū Ġāda b. Ka'b b. Rabī'a lova, róla mondja al-Nābiġa, a törzs költője, hogy „csillagos homlokú, szép arcú, gesztenyepej, jobb első lába kivételével kesely.” Szintén ő mondja a törzs lovairól: „Hosszú testűek, gyorsak, nemesek, Fayyād (sodrás, áramlat) leszármazottai és Sabal (eső, zivatar) családjából valók”.

Az arab ló eredetéről az arab források szerint tehát kétféle hagyományt lehet megkülönböztetni.

Abban mind a kétféle hagyomány egyetért (a Salamon királyra is és az Ibrāhīm b. Ismā'īl-ra visszavezetett is), hogy az Arab-félszigeten éltek vadlovak. Ġawād 'Alī is megemlíti egy Aḥdar nevű mént, aki Salamontól vagy Ardašīr-től szabadult el, elvadult, és ősapja lett a félsziget vadlovainak (Aḥdariyya). Ugyanezen a néven élt az Arab-félszigeten egy fekete vadszamárfajta is.⁴⁸

Az arab ló vadlovaktól való származását megerősíti egy történelmi esemény is, miszerint a VI. században a Mārib-ban lévő víztároló gátja átszakadt. Ekkor a jemeni lovak a sivatag felé, a félsziget belsejébe menekültek. Itt elvadultak, majd először egy-két századdal az iszlám előtt, a Naġd környéki nomádok között tűntek fel. A hagyomány szerint a Banū Taglib⁴⁹ volt az első, amely megszelídítette őket.⁵⁰

Az arab lovak genealógiája igencsak szövevényes. Előfordul, hogy a források ugyanazt a lovat egyszer ménnek, egyszer kancának tartják, például Sabal-t. Más-kor egy híres leszármazási vonalnak (például al-'Awaġiyyāt) az alapítója változik. Lady Anne Blunt által a mezopotámiai beduin törzsektől (Šammar, Rwala) begyűjtött genealógia alapján az első lovat, amely az arabokhoz került és amelytől az összes többi lovuk származik, Aḥwaġnak hívták. A történet ugyanaz, mint 'Awaġé, így valószínűsíthető, hogy a két ló ugyanaz. Itt egyszerűen csak egy nyelvjárási hangzó változatról van szó, a torokhang zöngés és zöngétlen változatáról. Ennél bonyolultabb azonban az 'Awaġ szüleiről való információ. Al-Ašma'ī szerint (a három ismert 'Awaġ közül – 'Awaġ, 'Awaġ al-Akbar, 'Awaġ al-Ašġar) 'Awaġ al-Akbar anyja Sabal, apja pedig Wabār vadlovai közül származik. Al-Ġarnāṭi szerint Sabal az apja volt, az anyja pedig Sawāda. Al-'Arābī szerint 'Awaġ anyja Sabal (az al-Ġāda lova), apja al-Dīnārī (az al-Bahrā' törzs tulajdona). Al-Šāhib al-Taġī kétféleképpen írja 'Awaġ anyjának nevét: Sabla és Sabal. Al-'Arābī szerint az al-'Awaġiyyāt leszármazottak őse 'Awaġ al-Ašġar. Tehát Sabal, 'Awaġnak,

⁴⁸ Ġawād 'Alī, *Mufašṣal VII: al-ḥiṣān*

⁴⁹ A Banū Taglib Bahrayn-ban nomadizált. E terület akkoriban magában foglalta az Arab-félsziget egész keleti partvidékét. Naġd a nyugati oldalon van!

⁵⁰ *Ef: faras, ḥayl*

‘Awağ al-Akbarnak és ‘Awağ al-Aşğarnak is az anyja. Az ‘Awağ és ‘Awağ al-Akbar név valószínű, hogy ugyanazt a lovat takarja, bár a tulajdonosaik nem egyeznek: ‘Awağ (Abū ‘Ubayda szerint) eredetileg a délarab Kinda törzsszövetség lova volt, tőlük szerezte meg az északarab Banū Sulaym és végül a szintén északarab Banū Hilālét. Al-A’şma’i, ‘Awağ első tulajdonosának Banū Ākil al-Murārt nevezi meg, (a Kinda szövetségből). Sabal anyja al-Qasāmiyya (mindkettő az al-Ġaḍa lova), apja Fayyāḍ, Wabār vadlovak közül. Al-Tağī al-Şāhibī gyűjteményében Sabal anyjaként al-Başšāma van megemlítve.

Al-Ĥarūn-nak, ‘Awağ egyik sokat emlegetett leszármazottjának a származása is homályos. Apjaként három különböző mén van megemlítve: al-Aṭāfi, al-Aṭāfi és al-Ĥuzaz; az egyik leszármazási láncban al-Aṭāfi al-Ĥuzaz fiaként szerepel, akinek Dū al-Şūfa az apja, Dū al-Şūfa apja pedig ‘Awağ.

1. al-Ĥarūn b. al-Aṭāfi b. *al-Ĥuzaz* b. Dī al-Şūfa b. ‘Awağ
2. al-Ĥarūn b. al-Aṭāfi b. *al-Ĥarun* b. Dī al-Şūfa b. ‘Awağ
3. al-Ĥarūn b. al-Ĥuzaz b. *al-Waṭīmī* b. ‘Awağ

2. A NAP- ÉS LÓKULTUSZ ÖSSZEKAPCSOLÓDÁSA AZ ARABOKNÁL AZ ISZLÁM ELŐTT

Salamon király szerepe a lovak behozatalában vitathatatlan, de a délarab kereskedők Kelet-Afrikából, a kúsitáktól is szerezhettek lovakat.

Itt érdemes megemlíteni, hogy a kúsitáknál a ló nagy jelentőségű és értékű volt már i. e. 1000 körül is.⁵¹ Az a napkultusszal összekapcsolt lókultusz, ami Meroë-ban létezett, Dél-Arábiára is jellemző volt.

Az arabok is imádták a Napot,⁵² és napfelkeltekor, délben és napnyugtakor leborultak a neki emelt bálvány előtt. Al-Lát nevű bálványuk, mely nőnemű volt, a Napot szimbolizálta, és míg az Arab-félsziget északi részén egy meztelen női alak képében imádták, délen a ló volt, mely megjelenítette őt. A Ya’uq nevű bálvány is lovat ábrázolt, és at-Tibrisī szerint a délarab Kahlān törzsé volt, tőle került egyik altörzséhez, a Hamdānhoz. Ġawād a szintén délarab Kindát⁵³ is megemlíti

⁵¹ SCHOLZ: *Bemerkungen* 88-94. o.

⁵² Ġawād ‘Alī, *Mufaṣṣal* VI: 323

⁵³ A Hamdān és a Kinda is a délarab Kahlān törzs altörzse. Az iszlám előtti költők fejedelmének tartott Imru-l-Qays b. Ḥuğr (megh. 540 körül) a jemeni Kinda királyok ivadéka volt. Nagyapja al-Ĥarīt a Kinda törzs élén, a közép- és észak-arábiai törzsek felett uralkodott, a hīrai és a ḡassānida törzsek vetélytársa volt. A 6. században betört Mezopotámiába, elűzte a perzsa III. Mundīr hīrai királyt, és egy ideig a helyén uralkodott. Halála után a törzsek szövetsége felbomlott, és a fia, Ḥuğr már csak a közép-arábiai Banū Asad vezetője volt.

imádói között. Az északarab Qurayš szintén Napimádó volt.⁵⁴ Kimondottan a ló imádatáról is maradtak fenn források a bahreyni al-Asbaḍiyya-ról. Őket Ġawād ‘Alī és ‘Abd ul-Raḥmān ‘Abd ul-Karīm an-Naġm is megemlíti.⁵⁵ Részletek nem ismertek az Asbaḍiyya nevű lóimádatról, csak annyi, hogy perzsa eredetű és a Tamīm törzs Banū ‘Abdallāh b. Dārim ágából al-Munḍir b. Sāwā is ezt a vallást követte.⁵⁶

Mezopotámiában a napisten (Šamaš) hátasállata a ló volt.

Egyiptomban, miután a ló ismertté vált (i. e. 17. század), a fáraó harci szekerét szintén lovak húzták. A falfestményeken a fáraó szimbolikusan a Napot jeleníti meg, és egy bárkán száll alá az alvilágba. A vadászatról készült ábrázolásokon és a csatajelenetekben a fáraó harci szekerét ugyan lovak húzták, de a lovak ezekben a jelenetekben nem szimbolikusan vannak jelen, ugyanis a lovak nem kerültek be az istenként tisztelt állatok közé.

3. A LÓ AZ ISZLÁMBAN

Mohamed próféta nem volt lótenyésztő, és az isteni kinyilatkoztatás sem tér ki részletesen a lovakkal való bánásmódra, ezekről a hadiszok adnak némi felvilágosítást. A lovat a sivatag beduinjai tenyésztették, így a város lakó letelepülteknek tőlük kellett vásárolniuk. A Prófétának, aki a letelepült kereskedő Qurayš szegényebbik ágából származott Mekkából, a badr-i csatában (624) még csak két lovasa volt, akiket a források név szerint is megemlítenek: Muqḍād b. ‘Amr és Maṛṭād b. Abī Maṛṭād.⁵⁷ A Qurayš gazdagabb nemzetségeinek ugyanakkor már száz lovasa volt, szemben a muszlimokkal, vagyis a Próféta csapatával. Mekka meghódításának idejére (630) a Próféta seregét már több száz lovas alkotta. A Banū Sulaym például nyolcszáz lovat adományozott a Prófétának, hogy segítse őt (EI², „*al-ḥayl*”). A Banū ‘Abs is képes volt arra, hogy ellásson egy ezerfős sereget lovakkal.

A Próféta a beduinok megnyerésével szert tett a lovaikra is, s ezzel kora leggyorsabb és leghatásosabb fegyverét szerezte meg a muszlimok számára.

⁵⁴ Ġawād ‘Alī, *Mufaššal* VI: 169. o.

⁵⁵ Ġawād ‘Alī, *Mufaššal* VI: 694; an-Naġm, *al-Baḥrayn fi šadr al-islām* 49–50.

⁵⁶ Az elnevezésről többféle magyarázat született. Az egyik szerint al-Munḍir b. Sāwā *asbaḍ* tiszttséget töltött be a perzsa uralkodónál (ez lovastisztet jelent). S az elnevezés ebből származik. A másik magyarázat a ló perzsa nevéből származtatja (*asb*) a vallás nevét. Brentjes írja (1973: 22), hogy a palmyrai szentélyekben dromedáron és lovon ülő isteneket imádtak (i. sz. 1–2. század).

⁵⁷ Ġawād ‘Alī, *Mufaššal* X/7; Ibn Hišām, *Sīra* II: 306–307; a badr-i csata.

A Qurayš törzs nemzetségei kölcsönös előnyökkel kecsegtető gazdasági társulást hoztak létre (iláf-okat) Abesszíniával, Irakkal, Bizánccal és Jemennel, a beduin törzsek hagyományos kereskedelmi szövetsége (hilm) helyett, melynek lényege a kölcsönösen kötelező segélynyújtás volt. Az Abesszíniával való szövetség egyoldalú volt, hiszen az araboknál csak az Omajjádok alatt (7–8. század) fejlődött ki a hajózás. A kölcsönös előnyökkel járó gazdasági szövetség a lótenyésztésben élen járó területekkel, rohamosan megnövelte a muszlim sereg lovasainak számát.

3.1. Versenyzés

A Próféta érdeme mindenekelőtt a versenyeztetési hagyományok megrendszerezése volt, hiszen az iszlám előtt a versenyek távja megbeszélésen alapult, az induló lovak életkortól függetlenül vettek részt benne. Az írott hagyományok (hadiszok) szerint az első lóversenyeket az iszlám vallás megjelenése után a Próféta utasítására, a Medinához közeli *al-Ḥayfā* és *Ṭanīyat al-Wadāʿ* között rendezték. Ez a távolság kb. öt-hat mérföldet jelentett (60 *ḡalwa*, vagyis 60 nyíllövésnyi). Ezt a távot az érett lovak számára állapították meg. A fiatal lovak ennél jóval rövidebb távon mérték össze erejüket, *Ṭanīyat al-Wadāʿ*-tól a *Banū Zurayq* mecsetig kb. egy mérföld (10 *ḡalwa*).⁵⁸ Az iszlám előtt, ha két ló között akarták eldönteni, hogy melyik a jobb, mindketten letették a tétjeiket (*rahn*), s a nyertes az egészset megkapta. Ezt az iszlám a szerencsejátékok közé sorolta, s az ilyen fajta fogadást betiltotta, helyette viszont, mivel magát a lovak kipróbálását hasznosnak tartotta, egy másfajta fogadási rendszert talált ki. Ennek során csak az egyikük ajánlott fel egy névleges díjat, s ha ő nyert, így nem kapott semmit, de ha a másik nyert, oda kellett neki adni, amit korábban felajánlott. Így a fogadás nem számított szerencsejátéknak, hiszen csak az egyikük tett le tétet, nem a saját haszonszerzés volt a cél.⁵⁹ Ha mégis mind a ketten akarnak tétet tenni, akkor elindítanak velük együtt egy harmadik lovat is (*muḥallil* vagy *daḥīl*), akire senki nem fogad. Ha a két fogadottból nyer az egyik, akkor úgy, mint a legelső variációnál, elnyeri a saját és a társa tétjét is, ha viszont a harmadik győz, akire senki nem fogadott, ő is elviszi a másik kettő tétjeit.

A versenyeken nyert díjakat a szegényeknek adományozták.

⁵⁸ (*al-Buḥārī, Ṣaḥīḥ*, 2868, 2869, 2870, *Muslim, Ṣaḥīḥ*, 1870)

⁵⁹ (*al-ʿiqd al-farīd*, 1/151. o.)

3.2. A Korán és a hadisz-gyűjtemények

A Mohamedhez érkezett kinyilatkoztatások a lovakat a szentírásban is megemlítik (Q. 16: 8; 100; 8: 60; 59: 6), ezzel a hívők vallási kötelességévé válik a velük való jó bánásmód.

Qur'án 16. szúra, 8. áya

És megteremtette a lovakat és az öszvéreket és a szamarakat, hogy felüljetez rájuk és a díszetekül szolgáljon. És olyat is teremt amiről nem tudtok.

Qur'án 100. szúra

Esküszöm a zihálva száguldókra

a patájukkal szikrát csíholókra

a hajnalban támadókra

és így port kavarókra

majd a lovasával középbe (az ellenség közepébe) hatolókra...

Qur'án 8. szúra, 60. áya

És készítsétek fel ellenük, ami fegyveres erőt és lovakat csak tudtok, hogy félelmet keltsetek általuk Allah és a ti ellenségeitekben és rajtuk kívül másokban, akiket ti nem ismertek, de Allah ismeri őket. Bármit adakoztok Allah útján, az visszafizetnek nektek s nem lesztek kárvallottak.

Qur'án 59. szúra, 6. áya

Amit Allah odaadott tőlük zsákmányul a küldöttének, az ellen nem hajtottatok ti sem lovat, sem tevét. Allah azonban hatalmat ad a küldötteinek, afölött, amit ő akar. Allah mindenekfölött hatalmas.

A kinyilatkoztatások után számtalan hadisz keletkezett, melyek arra szolgálnak, hogy választ adjanak azokra a kérdésekre, amikre a szentírás nem tér ki. Erre szolgálnak a próféta által mondott vagy az ő cselekedeteit, szokásait feljegyző hadiszok. A Korán a lovakat csak többesszámban, más hátságállatokkal, például a tevékkel együtt említi. Soha nem dicsőíti a lovat önmagáért, hiszen ez az iszlám lényegével ellentétes bálványimádás lenne. A Korán Isten szava, kinyilatkoztatás, a hadisz-gyűjteményeket pedig a hagyományozók gyűjtötték össze a Próféta társaitól vagy leszármazottaitól. Ezeket nem szabad összekeverni. A lovakkal való emberséges bánásmódra a Próféta hívja fel a figyelmet, és tőle származik az a sokat emlegetett mondás is, hogy ahány szem árpát ad valaki a lovának, annyi bűne bocsáttatik meg az utolsó ítélet napján. Mindazok a hozzánk eljutott arab mondások és előírások a lóval való bánásmódra vonatkozóan, amiket jó-rossz

fordításban a szépirodalomban olvashatunk, a Próféta halála után keletkezett hadíszokból vagy népi hagyományokból származnak.

A Korán a lóval való foglalkozás részleteire nem tér ki, de a vallást érintő problémákra felhívja a hívők figyelmét: még mielőtt bárki is túlzásba vinné a lovak iránti egyébként is meglévő szeretetét (Q. 3: 14), kijelenti, hogy a lovak csak Allah teremtményei, s mint ilyenek, ők csak az e világi élethez szükséges javak. Semmiképpen nem múlhatja felül a velük való foglalkozás és szeretet az Allah iránti szeretetet és áldozathozatalt.⁶⁰

A lovak érdekének védelmében Mohamed (a *ḥadīṭ*-ok, a Prófétaig visszavezetett írott hagyományok szerint) különféle rendeleteket hozott.

Megtiltotta a lovak kiherélését,⁶¹ az üstökük és farkuk lenyírását, a megalázásukat.⁶² Megparancsolta a lovak nyakláncainak levágását, amiket szemmelverés ellen akasztottak a nyakukba, mivel azokra csengőket⁶³ raktak, s vágta közben megfojthatta őket.

A lóhúsevéstől és lótejivástól⁶⁴ nem tiltotta el követőit.

Aš-Šayḥān hagyományozta Ġābir b. ‘Abdallāh-tól (a hatalmas Allah legyen elégedett vele!), azt mondta: Allah küldötte (áldás és béke legyen rajta) eltított Ḥaybar napján a vadszamarak húsának evésétől, de engedélyezte a lovak húsát.”⁶⁵

Szintén aš-Šayḥān mondta, hogy: „A Prófétaival utaztunk (áldás és béke legyen rajta), és a lovak húsát ettük és ittuk a tejüket.”

„Asmā’ bint Abī Bakr aš-Šiddīq (a hatalmas Allah legyen elégedett mindkettőjünkkel!) mondta: Levágtunk egy lovat (*faras* – nemes ló –, és nem *birdawn* – félvér ló – szerepel a szövegben!) a Próféta (áldás és béke legyen rajta) idejében és megettük⁶⁶. Ekkor Medinában voltunk.”⁶⁷ Van, aki szerint a Próféta úgy határozott, hogy a nemes lónak két rész jár a zsákmányból, a közönséges lónak egy.⁶⁸ (A közönséges lovat nem hívta *faras*-nak, hanem *ḥaḡīn*-nak vagy *birdawn*-nak.)

.....
⁶⁰ Ezzel kapcsolatban írja ad-Damīrī (*Ḥayāt al-ḥayawān* 308-309), hogy a legjobb *ḡihād* az, ha valaki vérét adja hitéért, és elvágja lova térdínját, bizonyítva ezzel, hogy Allah mindennél fontosabb számára. Az első hívő, aki hite bizonyítására feláldozta lovát (Samḥa), és elvágta a térdínját, Ġa’far b. Abī Ṭālib. (al-Arābī, Asmā’ 324. szám.)

⁶¹ *ḥasī*, ad-Damīrī, *Ḥayāt al-ḥayawān*. 447. o.

⁶² Muslim, *Šaḥīḥ* 2116, 2118 – Megtiltotta a nemes állatok arcul ütését és az arcukon való megbélyegzést.

⁶³ Lehet, hogy ezeknek a csengőknek a maradványa a bojt a lószerszámon.

⁶⁴ Az a lótej is iható és tiszta (*ḥalāl*-megengedett, iszlám jogi terminus), amely egy szamár által megtermékenyített kancától származik (ad-Damīrī, *ibid.* 165).

⁶⁵ ad-Damīrī, *Ḥayāt* 164; Muslim, *Šaḥīḥ* 1941., 1942. sorszám).

⁶⁶ *Akalnāhā*, „megettük azt”, vagyis a kancát.

⁶⁷ *ḥasī*, ad-Damīrī, *Ḥayāt al-ḥayawān*. 447. o.

⁶⁸ al-Buḥārī, *Šaḥīḥ*: ‘Ubayd b. Ismā’īl hagyományozta nekünk Abū Usāma-tól, ő ‘Ubaydallāh-tól, ő Nāfi’-től, ő Ibn ‘Umar-tól (Allah legyen elégedett mindkettőjünkkel!): Allah küldötte (áldás és béke legyen rajta!) a lónak (*faras*-nemes lónak) két részt adott, gazdájának egyet.

„Ibn Abbās hagyományozta (Allah legyen elégedett vele), hogy a nemes ló, ha két sereg találkozik, azt mondja: Dicsőség és szentség az angyalok és a szentlélek urának!” Ezért kap a nemes ló két részt.

Mások viszont a Korán egy idézetére hivatkozva mást mondanak.

„Abdallāh b. ‘Umar b. Ḥasan b. ‘Abdallāh b. ‘Umar b. al-Ḥaṭṭāb (a hatalmas Allah legyen elégedett mindannyiukkal!) hagyományozta a Próféától (áldás és béke legyen vele): Nem adatik a nemes lónak csak egy rész (a zsákmányból), legyen az akár arab, akár nem arab, hiszen a dicső és fennséges Allah azt mondta: Készítetek föl amennyit csak tudtok a fegyveres erőből és a lovak közül” (*min ribāṭ al-ḥayl* – Q. 8: 60) – vagyis nem különíti el a nemes arab lovat a többitől, mint ahogy abban a mondásban sem, amely a javakat vagy az isteni áldást a lovak homlokához (üstökéhez) köti: *al-ḥayl ma’qūd fī nawāsihā al-ḥayr*...⁶⁹

A lovak után nem kell *zakāt*-ot fizetni, kivéve Abū Ḥanīfa szerint, aki azt mondta, hogy a fiatal és a már csikós kancák után a gazdájuk vagy egy dínárt fizet, vagy ha úgy tartja jónak, akkor az árukból fizethet minden kétszáz dínár után öt dirhemet. A nem fedezésre használt ménnek (*ḍukūr munfarida*) után nem kell fizetni.

A lovak tették lehetővé, hogy ‘Umar kalifától kezdődően (634–644) a most már szervezett lovas hadsereg⁷⁰ az Arab-félszigeten túl is hirdesse az iszlámot. ‘Umar kalifa volt az első, aki a lovasság gyarapítására koncentrált, és *ḥaram*⁷¹-területeket alapított a muszlimok lovai számára.

⁶⁹ Málík szintén ezen az állásponton van a Q. 8: 16-ra hivatkozva, ahol szintén megkülönböztetés nélkül vannak említve a lovak (*al-ḥayl*).

A *nāṣiya* az üstököt és az alatta lévő homlokrészt is jelöli.

Muslim, *Ṣaḥīḥ* 1871, 1872: ennek a *ḥadīṭ*-nak egy másik változata: ibid. 1872 vagy al-Buḥārī, *Ṣaḥīḥ* 2850, 2851.

⁷⁰ Az iszlám előtt még nem lehet szervezett lovasságról beszélni, nem volt direkt a csatákra fenntartott lovas sereg. A csatákat mindig az adott körülmények határozták meg. A sejk a csata színterén találta ki, mit hogyan csináljanak.

⁷¹ Az iszlám a *ḥimā* intézményét is átmentette a pogánykorból. A *ḥimā* olyan szent és sérthetetlen birtokot, területet jelentett, ahol a törzs a lovait, tevéit legeltette. Ide más nem léphetett be, csak a tulajdonos. Ez a fajta állattenyésztés csak olyan területeken volt megvalósítható, ahol nem ismerték a nélkülözést. A fennsíkok lejtőin, folyók közelében. Például Mezopotámiában a Gassánidák sikerrel alkalmazták a *ḥimā* intézményét. Ők látták el lovakkal a bizánci hadsereget is.

Az észak-arab Gatafān törzsszövetség Naǧd környékén használta ezt a rendszert, kihasználva a fennsíkok aránylag gazdag legelőit és a patakok vizét. A jól kigondolt állattenyésztő politika meglepően jó eredményeket hozott, és a 6. századra némely törzs, mint például a Banū ‘Abs, már képes volt arra, hogy ellásson egy ezer fős hadsereget. A VI. századtól kezdték *fāris*-nak nevezni a *sayyid*-ot, és *qā’id al-ḥayl*-nak a *ra’īs*-t a törzs vezetői közül (*Et*², *ḥayl*). A legrégebben alapított *ḥimā*-terület lovak számára *Dariyya*-nál volt, egy másik sikeres intézmény pedig Medina közelében, *al-Baqī*-nál, ahol az egész év folyamán folyamatos vízellátásban részesültek. Híggáz nagy karavánközpontjainál a kereskedők védelmére a *ǧazwa*-k ellen hoztak létre védelmi zónákat, ahol állataikat legeltették. ▶

3.3. Az ideális szőrszínről

Az iszlám előtt és a középkori iszlám idején született versek és leírások tanulsága szerint a lótenyésztő beduinok kedvelt lószíne a gesztenyepej (kumayt), sárga (aşqar) és fekete (adham) volt. A leggyakrabban említett ezek közül a gesztenyepej, mely négy vagy három lábán fehér jegyes és homlokán csillag vagy orrcsík van. A próféta ezeket a jegyeket a muszlimok lovainak vallási tisztaságával kötötte össze, mondván, a lovak homlokán lévő csillag az imára való leborulástól, lábukon lévő fehér jegy pedig a rituális tisztálkodástól fehér. A széles homlok a fehér csillaggal az iszlám előtt is az isteni áldáshoz kapcsolódott. Az iszlám előtt az arabok babonásan hittek a lovak szőrszínének és a szőrforgóiknak szerencséjüket befolyásoló hatásában. Az iszlám után is továbbélt hagyományokról Dickson írt részletesen, az Öböl melletti araboknál, *A sivatag nomádjai* címmel.

Az oszmán időktől kedvelt szürke szín, minden bizonnyal Ázsiából származik, hiszen ott a szürke/fehér lovaknak nagy kultuszuk volt az egészen korai időktől kezdve. Ebből arra lehet következtetni, hogy Kuḥaylān szürke változata, ha valóban igaz Niebuhr feltételezése, nem terjedt el az araboknál, hanem csak a 18–19. században a nyugatról érkezett orientalisták és lótenyésztők tették kedvelté és keresetté. Szaúd-Arábia nedzsi része oszmán fennhatóság alatt volt, így valószínű, hogy a szürke nedzsi lovak kultusza is ide vezethető vissza.

► *Dariyya* a Kinda királyainak védett területe, ahol szálláshelyeik voltak. A *himā*-föld Nağd-hoz tartozott, és volt benne egy kút, amit *Dariyya*-nak hívtak. Más elképzelés szerint a hely egy asszonyról kapta a nevét, és van, aki ezt az asszonyt *Dariyya bint Rabī'a b. Nizār*-nak véli.

A Kindához tartozó földet *aş-Şaraf*-nak hívták, ezen belül volt *Dariyya* és *ar-Rabḍa*, a jobb oldali *himā*. Ugyanis annak, aki dél felé tartott, arccal az Arab-tenger és „tarkóval” Irak és a szíriai sivatag felé fordulva, *Rabḍa* jobbra helyezkedett el.

Az iszlám megjelenésével 'Umar kalifa volt az első, aki az adózásra szánt tévénnek sajátította ki ezt a földet. Ez *Dariyya*-tól minden irányban hat-hat mérföldnyi területet jelentett.

A *himā*-területekhez tartozott Fayd, a Ṭayy törzs két hegye Ağā' és Salmā közelében, az Irakból Mekkába tartó zarándokút mentén. A *ğāhiliyya* korban a Ṭayy és az Asad törzs közötti nyílt, sivatagos területet jelentette. Nevét az itt letelepült első emberről kapta, akit Fayd b. Hām-nak hívtak. Az általa alapított falu is a *himā*-területhez tartozott. Fayd-ot a Próféta Zayd al-Ḥayl-nak adományozta (Zayd b. Muḥalhil b. Zayd), miután az felvette az iszlámot (Ġawād 'Alī, *Mufaṣṣal* V: 269).

Tehát a *himā*-területek hatalmas földeket jelentettek, melyeken belül kutak, források, falvak helyezkedtek el. A tulajdonosuk *ğazwa*-k vagy háború során tett szert rájuk, vagy a királyok adományozták a kiválasztottaknak.

A törzsek bálványaiknak is tartottak fenn védett területeket, ahol azokat az állatokat tartották, amiket áldozatra szántak isteneiknek. Egy-egy vitéz harcos sírja is szent területté lett nyilvánítva, például 'Amir b. Ṭufayl, a Banū 'Amir *fāris*-é. A nemes vérű, kiszolgált csatalovak utolsó éveiket halálukig szintén olyan legelőn töltötték, ahová más nem léphetett be.

Tehát a Próféta előtt is létezett és jól működött a *himā*-rendszer, ő annyit tett, felismerve a jelentőségét saját vallása számára, hogy azokat a saját védelme alá helyezte, és a muszlimok élvezték az előnyeit. Ettől kezdve ezek *ḥaram* (tiltott) földek lettek, mondván – *lā himā illā li-llāhi wa-li-rasūlihi*. (A szent terület csak Istené és az ő prófétájáé.)

A lótenyésztő beduinok megfigyelését a szőrszín és az ehhez kapcsolódó tulajdonságok összefüggésére igazolja egy jelenkori tudományos kutatás, mely megállapította, hogy a szőrszínnel örökletesen együtt járnak bizonyos fajtára jellemző tulajdonságok.

Az arab telivérek közül a Mu'niqī fajta legtöbbször gesztenyepej, és e színnel a gyorsaság is öröklődik. A Kuḥaylān fajta színe pej, melyhez a kitartás kapcsolódik. A Siqlawī általában sűrű és formás, szép megjelenés jár együtt vele. Mindezekhez a tulajdonságokhoz a termékenység is kapcsolódik.⁷²

4. ABŪ 'UBAYDA (MA'MAR B. AL-MUṬANNĀ AT-TAYMĪ) (MEGH. 209/824-5) ÉLETE

36

A származásáról szóló *ḥadīṭ*-ok mindegyike a *Taym* törzsig vezeti vissza a családfáját, ami azzal magyarázható, hogy ő eredetileg az *al-'aḡam*-hoz (arabul nem beszélők, perzsák) tartozott, akik nem tartották számon geneológiájukat, mint az arabok, s csak később készítettett magának arabságát bizonyító leszármazási láncot az ún. *ruwāt al-ansāb* (geneológiai közvetítők) segítségével. Apja *Bāḡirwān* (*Bāḡarwān*)-ból származó zsidó volt, amit egy az apjáról szóló *ḥadīṭ* támaszt alá.⁷³ A származási hely meghatározására három lehetséges magyarázat létezik:

(1) egy falu neve az iraqi *al-Ġazīra*-n a *Muḍar* törzs területén, (2) az iráni *Balḥ* tartomány területén lévő falu neve Raqqā környékén, (3) az örmények területén lévő város neve *Širwān*-hoz közel.

Születésének időpontjáról is megoszlanak a vélemények: valamikor a hiġra szerinti 108–114 között (8. század) látta meg a napvilágot. A kúfai és a baszrai iskola köreiben hagyomány volt a VIII–IX. században, hogy egy-egy jeles személyiség halálának dátumához kötötték saját iskolájuk egy-egy képviselőjének születését. Így például *Abū 'Ubayda* éppen azon az éjszakán született, amikor *al-Ḥasan b. Abī-l-Ḥasan al-Bašrī* meghalt (110/728 – *Bašra*). *Al-Ḥaṭīb al-Baġdādī* és *Ibn al-Anbārī* szerint pedig akkor született, amikor *Ḥasan al-Bašrī* halt meg.⁷⁴

A 8. század a Közel-Kelet történelmében a gyors politikai és vallástörténeti változások időszaka volt. Épp hogy hatalomra került az új uralkodói réteg (750), az abbaszidák kalifátusa, a származásukra büszke arabok és perzsák között heves viták dúltak a hatalom gyakorlásának jogáért. *Abū 'Ubayda* perzsa származású

⁷² SKORKOWSKI 1976.

⁷³ *Anbāh al-ruwāt* 3/281. Nem titkolta származását, ő maga mondta, hogy apai nagyapja *bāḡarwānī* zsidó volt.

⁷⁴ *Abū 'Ubayda* mélyen vallásos volt, ezért egy misztikus halálához kötni az ő születését, mindenképpen utal aszketikus személyiségére és életvitelére.

lévén és átlátva az arabok bizonytalan leszármazási láncait, vezető alakjává lett az arab uralom alatt élő perzsa származásúak arabokat leleplező mozgalmának, a *šu'ūbiyya* mozgalomnak. Mint nyelvész, *Bašra* minden társadalmi rétegét felkereste: a vallásjogtudoaktól a költőkön, irodalmárokon keresztül a különböző jogi iskolák diákjaiig a mecsetben vagy akár a piacon. Mirbad tevépiacán alkalma volt találkozni a különböző törzsek nyelvjárásaival, az eredeti arab szavakat⁷⁵ beszélő nyelvörzőkkel. A ritka, kevesek által ismert szavak és kifejezések gyűjtése a szenvedélyévé vált.

A kor (8. század) három elismert és leginkább emlegetett tudósa közül *Abū 'Ubaydat* úgy ismerték, mint akinek a bőre tudással van kitömve.⁷⁶ A nyelvészetben, a geneológiában és a hagyományok ismeretében felülmúlta másik két vetélytársát: *Abū Zaydot*, aki minden elérhető hagyományt összegyűjtött, és *al-Ašma'ī*-t akinek torkából mintha csalogány szólt volna az emberekhez. Ha rangsor szerint említették őket, *Abū Zayd* nagyobb tudású volt a grammatikában *al-Ašma'ī*-nál, ez utóbbi viszont a tiszta arab nyelv és a nyelvjárások ismeretében múlta felül *Abū Zayd*-ot. *Abū 'Ubayda* mindkettőjüket túlszárnyalta a geneológia és a hagyományok ismeretével.

Ha a tudást keresők *al-Ašma'ī*-hoz jöttek, tevetrágyát kaptak az igazgyöngyök piacán, s ha *Abū 'Ubayda*-t keresték fel, hogy tudáshoz jussanak, igazgyöngyöt kaptak a sok tevetrágya között. Ez az *al-Bāhili* által fennmaradt mondás arra utal, hogy az ékesszóló *al-Ašma'ī* ugyan elbűvölte az embereket az előadásmódjával és megfogalmazásával, de a színes máz mögött nem volt semmi értékes tartalom, míg a kissé darabos megfogalmazású, nehézkes előadású *Abū 'Ubayda* a ritka szavakkal teletűzdelt mondanivalójával igazi értékekhez juttatta a hallgatóságát.

Tanításaiért nem kért fizetséget senkitől, hanem ezt egyfajta vallási kötelességének tekintette, eszköznek, az Istenhez való közelebb kerüléshez. Csak abban az esetben fogadott el a kor más tanítóihoz hasonlóan adományt a diákjaitól, ha azt vallási kötelességből tették. *Al-Ašma'ī* viszont azon kevés mester közé tartozott, aki nem vetette meg a pénzt és a mindenféle adományokat. *Abū 'Ubayda* bőkezűen osztotta a tudását, és soha nem volt nagyképű a diákjaival szemben. Semmit nem titkolt el előlük, szemben *al-Ašma'ī*-val, aki viszont csak mértékkel adta át a hallgatóságának, amit tudott.

Abū 'Ubayda tudásának és nagylelkűségének híre gyorsan elterjedt, és rengeteg tanítványa lett. Sikere ellenére egyszer mégis elhagyta Baszrát, és Bagdadba ment.

Erre *al-Faḍl b. Rabī* kérte, aki korábban csalódott *al-Ašma'ī*-ban annak fukarsága miatt, és ezért *Abū 'Ubayda* köréhez csatlakozott, majd meg is hívta

⁷⁵ Azokat a generációkon keresztül megőrzött szavakat értem ezalatt, amiket már csak ők ismernek és használnak, és a klasszikus nyelv nagy egységesítő mozgalmába nem kerültek be.

⁷⁶ وأبو عبيدة أديم طوى على علم. – *Abū 'Ubayda: Kitāb al-ḥayl*.

a mestert a hiğra szerinti 188-ban Bagdadba tanítani. *Abū 'Ubayda* elfogadta a meghívást, ami talán nem is *al-Faḍl b. Rabī'*-től, hanem egyenesen a kalifától, *Hārūn ar-Rašīd*-től származott.

Abū 'Ubayda beszéde darabos volt, rengeteg nehezen kiejthető szót használt, és mindezt elhanyagolt, piszkos, igénytelen öltözetben adta elő. Így hiába volt nagyobb tudása *al-Ašma'ī*-nál (és *Abū Zayd al-Anšārī*-nál), *Hārūn ar-Rašīd* ket-tejük közül mégis az ékesszóló, gördülékeny stílusú *al-'Ašma'ī*-t választotta az udvartartásához.

Abū 'Ubayda műveltségét a Korán-iskolában (*kuttāb*) és a baszrai nagyme-csetben szerezte, ahol a Korán tudományokkal, költészettel, nyelvészettel, iroda-lommal és az iszlám előtti arabok történeteivel foglalkozott. Mindezek mellett gyűjtötte a beduinok történeteit a hagyományörzőktől (*rāwī/ruwāt*), akik a siva-tagot járva érdekes, kiveszőben lévő szavakat adtak át neki. Ezek közé tartozott *Abū Suwār al-Ġanawī*, *Abū Muḥammad 'Abdallāh b. Sa'īd al-Umawī*, *Abū 'Amr al-Hudālī*, *Muntaġī b. Nabhān al-Adwī* és *Abū Manī' al-Kalbī*.

Abū 'Ubayda főleg a perzsa kultúrát és filozófiát kutatta, és sok baszrait arra készítetett, hogy hozzá hasonlóan összehasonlító elemzéseket végezzenek az ara-bok és más népek között.

Korán-értelmezésében az analógiát (*al-qiyās*) követte, szemben a betűhöz ragaszkodó kúfiakkal, akik nem keresték a Korán szövegének mögöttes tartal-mait. Az elemző módszerhez kapcsolódott az önálló véleményalkotás (*al-iġtihād*), amely szintén jellemző volt *Abū 'Ubayda*-ra, ha például nyelvtani szempontból kellett szövegeket értelmeznie. Sokszor hagyatkozott nyelvészeti érzékére, ha nem talált megoldást a nyelvtani szabályok között.

Egyszer eljutott hozzá a hír, hogy *al-Ašma'ī* megveti őt a Korán szabados értel-mezése miatt, ezért elhatározta, hogy meglátogatja őt az egyik tanóráján. Felpat-tant a szamarára,⁷⁷ és elment *al-Ašma'ī*-hoz. Üdvözölte, majd beült a tanítványai körébe. Egy kis idő múlva megkérdezte, hogy mit mond a Korán a „*ḥubz*” szóról. *al-Ašma'ī* azt felelte, hogy az, amit megsütünk és megeszünk. *Abū 'Ubayda* pedig, mint aki valami csínytevésen ér valakit, azt válaszolta neki, hogy ez a magyarázat bizony tőle magától származik, és nem a Korán magyarázata. Hiszen a hatalmas Isten azt mondja a Koránban, „Én bizony látom magamat, amint a fejem fölött egy *ḥubz*-ot viszek.” (József szúrása, Q36. āya). *Al-Ašma'ī* azt felelte, hogy számára ez teljesen világos dolog, ő is ezt mondta és nem a saját véleménye szerint magya-rázta. *Abū 'Ubayda* pedig így válaszolt: Hát pont ez az, ami szégyen ránk nézve,

⁷⁷ Csak muszlimok ülhetek lóra. Bár *Abū 'Ubayda* arab leszármazási láncot készítettett magának, származására nézve nem volt arab és vallását tekintve eredetileg nem volt muszlim. Az is lehet, hogy a városi közlekedéshez kényelmesebb volt a szamár.

hogy számunkra minden azt mutatja, aminek látszik, és meg sem próbáljuk megérteni, gondolkodni rajta. Ezzel felült szamarára és elment.

Abū 'Ubayda nem másodkézből, vagyis nem arab fordításokból dolgozta fel a perzsa forrásokat, hanem perzsa származású lévén eredeti nyelven jutott a perzsa hagyományokhoz.

Írásaiból erősen érződik az arabok iránti ellenszenv.

Kutatásai során akkora tudást halmozott fel például az arabok lovairól, hogy kortársai szerint nem találkozhatott úgy két lovas sem a *ġāhiliyyā*ban, sem az iszlámban, hogy ő ne ismerte volna pontosan azok kilétét és lovaik származását. Forrásai, illetve mesterei közül érdemes megemlíteni *ʿAbdallāh b. Maslamāt* (megh. h. 197) és *Wakī b. al-Ġarrāh*-ot, akik számos hagyományt adtak át neki a lovakkal kapcsolatban. Később híressé vált tanítványai között volt *al-Aṭram* (*ʿAlī b. al-Muġīra Abū al-Ḥasan*) (megh. h. 232), *Ṭaʿlab* (*Abū al-Abbās b. Aḥmad b. Yahyā b. Zayd b. Sayyār aš-Šaybānī*) (megh. h. 291), *al-Ġurmī* (*Abū ʿAmr Šālih b. Ishāq*) (megh. h. 225), *Abū Ḥātim as-Siġistānī* (*Sahl b. Muḥammad*) (megh. h. 248 vagy 254), *ar-Riyāšī* (*al-Abbās b. al-Faraġ*) (megh. h. 257), *Ibn Sikkīt* (*Yaʿqūb b. Ishāq Yūsuf*) (megh. h. 246), *Abū 'Ubayd* (*al-Qāsim b. as-Salām*) (megh. h. 223 vagy 224), *Abū Ġassān* (*Ḍammād, Rafī b. Salmāt b. Muslim b. Rafī b. al-'Abdī*) (megh. ismeretlen), *Abū Nuwās* (*Abū 'Alī Ḥasan b. Hānī*) (megh. 815). 129 könyvét említik meg a különböző források.

Abū 'Ubayda csípős megjegyzéseiről is ismert volt s emiatt egy kicsit tartottak tőle az emberek. Egyszer elment vendégségbe *Mūsā b. ʿAbd al-Raḥmān al-Hilālī*-hoz, aki mikor közeledni látta őt, felhívta a diákjai figyelmét, hogy legyenek óvatosak vele, mert nagyon éles nyelvű. Étkezés közben azonban az egyikük rácsöppentett egy kis levét *Abū 'Ubayda* ruhájára. *Al-Hilālī* egyből elkezdett menetegetőzni, mondván, hogy tíz ilyen ruhát ad neki cserébe ezért az összepiszkoltért. *Abū 'Ubayda* pedig így felelt neki: Ne is törődj vele, a te ételed cseppje nem hagy foltot a ruhámon, hiszen nincs benne zsír. (Vagyis amit ő tudna adni neki, az számára értéktelen. Korábban említettem, hogy *Abū 'Ubaydāt* nem érdekelték a külsőségek, csak a belső szellemi tartalom.)

Ez a célozgató stílus a mögötte megbújó hatalmas tudással igen félelmetes volt a baszraiak szemében, így végül mindenki menekült előle. Mivel kortársai közül mindet erős kritikával illette, alig jelent meg valaki a temetésén.

A források nem említenek semmilyen betegséget vele kapcsolatban, ha csak a fiatal fiúk iránti vonzalma nem tekinthető annak. Különösen egy *Ḥarrak Ibn Aḥī Yūnus al-Naḥawī* nevezetű fiút kedvelt, akihez verset is írt.

I. TANULMÁNY A LÓ TESTRÉSZEINEK NEVEIRŐL

A LÓ TESTRÉSZEINEVEZÉSEI-
NEK PROBLÉMÁI A KÖZÉPKORI
ARAB ÍRÁSOKBAN¹

I|1. A LÓLEÍRÁSOK TÍPUSAI

40

Ha valaki a kezébe vesz egy középkori arab lovas kézikönyvet, azt találja, hogy a ló különböző testrészeinek elhelyezkedéséről szóló magyarázatánál a szerző olyan helyeknek is külön nevet ad a lovon, amelynek az európai elnevezések között nem találunk párjára. Ilyenek például a homlok és a far különböző részeinek neve, vagy a pata bizonyos részeinek az európaiaktól eltérő értelmezése, mint például a béka és a sas. A béka az európai felfogás szerint a pata nyír része, a sas pedig egyáltalán nem szerepel a pata részei között. Az arab leírás szerint a béka a patában lévő nyírcsont, s amit az európaiak békának neveznek, az az araboknál a sas. Az arab testrésznevek között találhatunk még további tizenhét madárnevet, pontosabban repülő állatok nevét – veréb, bagoly, légy, karvaly, lepke, darázs vagy méhkirálynő, fecske, sas, sasfóka, sólyom, homoki fajd tojója és kakasa, varjú, seregély, héja, denevér, galamb – amit a leírások külön fejezetben gyűjtenek össze.

A ló testrésznevezéseinek leírásánál nem lehet élesen különválasztani a népi és az ún. tudományos elnevezéseket. Úgy tűnik, a kettő nem válik el, hanem kiegészíti egymást. A klasszikus jelentésük néhol megváltozik, vagy kibővül, és bizonyos kifejezések el is tűnnek, vagy új nevet kapnak. Az anatómiai nevek változására a minél pontosabb meghatározás a magyarázat. A középkorban (értem ezalatt a 8–14. századot), a lovakról elsősorban a lovasoknak és a katonáknak szóló könyveket nyelvészek, pontosabban polihistorok írták, ami azt jelenti, hogy a pontosan lejegyzett szavak mellett tanulmányozták az éppen feldolgozandó tudományterületet is, jelen esetben az anatómiát. Némely leírás, mint például *Abū 'Ubayda*,

.....
¹ A lovakról szóló kézikönyvekben (*Kutub al-ḥayl*) és más irodalmi vagy nyelvészeti munkákban, amik a lovakra is szólnak egy fejezetet.

al-Ašmaʿī, *Ibn Sīda* lovakról szóló könyvei (9–11. század)², olyanok, mint egy boncasztal mellett készült jegyzőkönyv illusztrációk nélkül. Később (12–15. század) már megjelentek a boncasztalon a hátára fektetett és felnyitott hasú ló, vagy különféle betegségeket bemutató ún. „állatorvosi ló”³ rajzával kiegészített kiadványok is (*Kitāb al-bayṭara* / Állatorvoslás). Ezek az állatorvosi kézikönyvekhez készült képi ábrázolások feltűnően hasonlítanak egymásra, nemcsak a rajzok, de a mellékelt magyarázatok is, mintha a szerzők egy sablonból dolgoztak volna. Az anatómiai kifejezések nagy egységesítő mozgalma a 10–11. században zajlik, így lehet hogy a hasonlóság a rajzok és magyarázataik között, ebből fakad.

A lóleírásokat többféleképpen lehet csoportosítani. Az egyik változat szerint a ló a külső tulajdonságai alapján van leírva, nincsenek megemlítve a belső szervei. Ez azokra az irodalmi szövegekre jellemző, ahol a szerzők a ló szépségét, erejét, gyorsaságát dicsőítik, a klasszikus irodalom szavait felhasználva. Ékesszóló megfogalmazásban vagy egy sajátos felsoroló stílusban mondják el, mi az a három (vagy több), ami hosszú legyen egy lovon, mi az a három rész, ami legyen rövid, mi az a három, ami széles stb. Ilyen formájú leírásokkal találkozhatunk a történelmi témájú könyvek lóval foglalkozó fejezeteiben, vagy a *ḥadīṭ*-okban, amikor a szerző elmondja, hogyan néz ki egy ideális arab ló. A nem kimondottan a lóról szóló könyvekben, például *Ibn Sīda Muḥaššaš*-ában, vagy *al-Nuwayrī Nihāyat al-ʿarab* című munkájában, a ló úgy szerepel, mint a harc eszköze, a könyv szerkezetéből adódóan, közvetlenül a fegyverek és a teve említése után. Erre a fajta külső leírásra egy tipikus példa Ibn Qutaybától:

ابن الأعرابي قال: سئل رجل من بني أسد: تعرف الفرس الكريم؟ قال أعرف الجواد المبر من المبطئ المقرف، أما الجواد المبر فالذي لهز لهز العير وأُنف تأنيف السير، الذي إذا عدا اسلھب وإذا قيد اجلعب وإذا انتصب اتلأب، وأما البطئ المقرف فالمدكوك الحجة الضخم الأرنبة الغليظ الرقية الكثير الجلبة، الذي إذا امسكته قال ارسلني وإذا أرسلته قال امسكني.

Ibn al-Aʿrābī mesélte: Megkérdeztek egyszer egy Banū Asad törzsbeli férfit, hogy tudja-e, milyen a nemes ló. A férfi azt felelte: Képes vagyok arra, hogy megkülönböztessem a jól futó versenylovat az alacsony származású (melynek legfeljebb az anyja nemes), lassú lótól. Ami a gyors versenylovat illeti, az amelynek termete a vadszamáréhoz hasonló, járása egyenletes. Amely tértölelően, elnyúltan vágat, ha lebéklyózzák, a földön pihen, s ha megáll, akkor kiegyensúlyozott. Ezzel szemben a lassú, közönséges lónak csapott fara van, nagy vastag orrhegye, vaskos nyaka és tele van sebhelyekkel. Az ilyen lovat ha meg akarod állítani, menni akar (azt mondja, hogy engedj) s ha ösztönöznéd a menésre, meg akar állni (azt kéri, hogy fogd vissza).

² Az arab orvostudomány történetében 750-től 900-ig tartott a görög, szír, perzsa és indiai munkákból való fordítások kora.

³ Az olyan ló, amelyen az összes látható betegséget be mutatják. Ugyanígy létezik például „izomló”, amelyen az összes látható izom fel van tüntetve, vagy „csontló”, ami tulajdonképpen a ló csontváza, vagy „idegló” stb.

- وهذه الحكاية أيضاً نقلت عن صمصعة بن صوحان وقد سأله معاوية : أيّ الخيل أفضل؟ فقال: الطويل الثلاث، العريض الثلاث، القصير الثلاث، الصافي الثلاث. قال معاوية: قَسَّرَ لنا. قال: أما الطويل الثلاث فالأذن والعنق والحزام وأما القصير الثلاث فالصُلْب والعسيب والقضيب وأما العريض الثلاث فالجبهة والمنخر والورك. وأما الصافي الثلاث فالأديم والعين والحافر. *Ez a történet szintén Ša‘a‘ b. Šawhān-tól származik, akitől azt kérdezte egyszer Mu‘āwiya: Melyik a legjobb ló? Ő azt felelte: (Az a ló a legjobb, amelyiknek megvan) a három hosszú, a három széles, a három rövid és a három tiszta (része). Mu‘āwiya azt kérte, magyarázza el nekik, (mit ért ezek alatt). A három hosszú (rész) a fülek, a nyak és a hevederszj (helye az oldalán).⁴ A három rövid (rész) a hátgerinc, a farokcsont és a hímvessző. A három széles (rész) pedig a homlok (középső része), az orrlyuk és a far. A három tiszta (része) a bőr⁵, a szem és a pata.⁶*

- قال أبو عبيدة طويل العنق طويل الأذنين طويل الذراعين طويل الأقارب طويل الناصية ، قصير الأرساغ قصير عسيب الذنب قصير الظهر قصير الأطرة وهى عصبة فوق الصفاق قصير النضى وهو الذكر. عريض الجبهة عريض اللبان عريض المحزم عريض الفخذين عريض وظيفى الرجلين عريض مثنى الأذنين.

Abū ‘Ubayda mondta: hosszú nyakú, hosszú fülű, hosszú alkarú, hosszú ágyékú, hosszú üstökű, rövid csüdű, rövid farokcsontú, rövid hátú, rövid ágyékú, rövid hímvesszőjű, széles homlokú, széles szügyű, széles csípőjű, széles combú, széles hátsó láb-szárú, széles a fülek töve közötti távolság.⁷

A másik változat már kívül-belül, szőröstül-bőröstül leírja a lovat, ügyelve a legapróbb részletekre, így módon egy helyre gyűjtve az alig használt, kevesek által ismert (nomád lótenyésztőktől gyűjtött) megnevezéseket. Ezek a leírások főleg a *kitāb al-ḥayl*⁸ (Lovakról szóló könyv) vagy *kitāb al-faras* (A hátaslóról szóló könyv) címen írt, nyelvészek illetve polihisztorok munkáiban találhatók. A fent idézett részlet is egy ilyen könyvből származik, de a leírás típusa miatt az ékes-szólást (illetve a formátumot) előtérbe helyező csoportba tettem. Nem egyszerű boncolási jegyzőkönyvek, hanem kiegészítették őket a lóval kapcsolatos egyéb fejezetekkel, mint például a születéstől fogva meglévő és szerzett hibák a lovon, vagy a nemes ló jellemzői, vagy madárnevek a ló testrészei között, megnevezéseiket pedig a költőktől idézett verssorokkal támasztják alá.

⁴ A *ḥizām* a hevederszj neve, ami a nyeret rögzíti a ló hátára a könyöke mögött, oly módon, hogy a mellkasán/hasán a nyereg egyik oldalától a másikig körbefut. Magának a helynek a neve *maḥzim*. Ha ez a szj hosszú, akkor azt jelenti, hogy a ló oldala széles.

⁵ Ez utalhat a keveretlen, tiszta színre, amikor a ló rövid szőre mindenhol egyszínű, valamint a rövid, sima selymes szőre is, ami a nemes lovak ismertetőjele. De utalhat az egészségesen tiszta bőrre is.

⁶ *Al-Nuwayrī, Nihāyat al-‘arab*. 1933 Kairó. 25/10/19. o. Mindhárom rész „tisztasága” az egészséges-ségére utal. Az egészséges szőr fénylik és selymes, a szem csillog és tiszta tekintetű, a patánál szintén fontos, hogy sima legyen a köröm része. Ha repedezett vagy lemezes, vagy göcsörtös a felszíne, akkor a ló beteg.

⁷ *Ibn Qutayba, al-ma‘ānī al-kabīr / kitāb al-faras*. Bejrút, n. d. 2/2/696. o.

⁸ *Kitābun kutiba ‘an al-ḥayl* – Lovakról írott könyv.

A harmadik típus, amely a fent említettek (az ékesszóló és az esszészertű tudományos leírás) alapját adja, a költők, akik a verseik leíró részében hasonlatok formájában említik meg a ló egyes részeit, nyelvjárási szavakat használva. Ezek megértéséhez már szükség van a testrészelnevezések magyarázataihoz, mivel általában nem a megnevezett belső szervek (szív, máj, vese), hanem azok helye fontos a ló oldalán, hasán vagy hátán.

- وقد سال المسيح على كلاها يخالف درةً منها غراراً

Folyt az izzadság veséikről (hátaikról), egyszer bőségesen máskor alig / egyikükről bőségesen másikukról alig. (Ḥaddāš b. Zuhayr, Ibn Qutayba, Maʿānī, 11. o.)

- كَلَّتْهَا كَالْمَرْوَتَيْنِ وَقَلْبَ تَبْضِي كَأَنَّهُ بَرْعُومَ

Veséik tűzkövek (hátuk forró) és dobogó szívük hangja, mint a virágszirmok remegése. (Abū Duʿād, Ibn Qutayba, Maʿānī, 55. o.)

- ضُرُوحُ الْحِمَاتَيْنِ سَامَى الذَّرَاعِ إِذَا مَا انْتَحَاهُ خَبَارٌ وَثَبَ

Combja két izma és alkarja pattanásig feszül, ha gödörbe lépve fel akar ugrani. (ibid)

- وَحَاجِبٌ خَاشِعٌ وَمَاضِغٌ لَهْزُ وَالْعَيْنُ تَكْشِفُ عَنْهَا ضَافِي الشَّعْرِ

Alázatos szemhéjak, erős rágóizmok és a szemek, melyeket szabadon hagy a dús, laza sörény. (Ibn Muqbil, Ibn Qutayba, Maʿānī, 115. o.)

- لَهَا ذَنْبٌ مِثْلُ ذَيْلِ الْهَدْيِ إِلَى جَوْجُوْ أَيْدِ الرَّافِرِ

Olyan farka van, mint egy uszály, elér a mély sóhajú mellkasig. (Ḥaddāš b. Zuhayr, Ibn Qutayba, Maʿānī, 149. o.)

- تَرَى بَيْنَ حَوَامِيهِ نَسُورًا كَنُوى الْقَسْبِ

Nyírbarázdái között olyan kemény nyíreket láthatsz, mint a datolya magja. (Abū Duʿād, Ibn Qutayba, Maʿānī, 168. o.)

A probléma akkor kezdődik, amikor többen magyarázzák ugyanazt a verset vagy verssort más-más értelmezéssel. Az is előfordul, hogy mindegyikük más állatra érti ugyanazt a leírást, s valóban, a szövegkörnyezetéből kiragadott vagy más költőtől kölcsönzött idézet érthető tevére, lóra, számárra, öszvérre vagy egy újra is.⁹ Úgy tűnik, ennek még az egyes állatokra speciálisan használt terminológia sem támaszt akadályt.

⁹ al-Šammālḥ dívánja, 193. o.

إِذَا سَقَطَ الْأَنْدَاءُ صَيَّنَتْ وَأُكْرِمَتْ   حَبِيرًا وَلَمْ تَذَرَجْ عَلَيْهَا الْمَعَاوِرُ

Mire lehull a reggeli harmat, finom ruhába van burkolva és nagy gonddal vigyázzák, viseltes rongyokat nem raknak rá.

Itt valójában egy íjról van szó, de akár egy nemes ló is lehetne, olyan gonddal vigyáznak rá. A lovakat is letakarják a reggeli harmat elől, hogy ne fázzanak meg. A szövegkörnyezetből derül csak ki, hogy az íjat féltik és tisztelik meg azzal, hogy finom ruhákba csavarják a nedvesség ellen. A két dolog tehát (vagyis az íj és a ló) egyforma értékes, így a versből kiragadott idézet – mivel az alany nincs megnevezve ebben a verssorban – bármelyikre érthető.¹⁰

A szóbeli hagyományozáskor ugyanaz a verssor tartalmazhat helyenként más szavakat, mint például a fenti idézet esetében is, ahol az *ukrimat* (tiszteletben részesült) helyett *uṣīrat* (alsóruhába lett öltöztetve) áll, és egy-egy szónak helyi jelentése is lehet, függetlenül általános jelentésétől, amire a szövegkörnyezet figyelmeztet. Ám még így is kétféleképpen értelmezhető, a lóra is és az íjra is. A verssorok egymás utáni sorrendje is változhat, megváltoztatva ezzel az egész szöveg értelmét.

- يَعْالَجُ بِالْعُطْفَيْنِ شَأْوَا كَأَنَّهُ   حَرِيقُ الْأَبَاءِ حَاصِدٌ

*Mindkét oldalát mutatja felváltva forgolódva, mintha tűz lenne, amit egy arató kisebb-nagyobb fákból rakott.*¹¹

A vadszamar leírásánál ugyanazt a verssort találjuk, mint a lóénál, akárcsak a következő idézetnél:

- ثَمَّ اسْتَمَرَّتْ عَلَى وَحْشِيَّهَا وَبِهَا   مِنْ عَرَمَضٍ كَوَخِيفِ الْغَسَلِ تَحْجِيلُ

*Majd miután ivott (a vadszamar), továbbment s a vízből moszat tapadt „zokniként” lábai oldalára.*¹²

A *tahḡīl* eredetileg a ló fehér jegyeit, „zokniját” jelenti a lábain, így azáltal, hogy a költő ezt a kifejezést használja, egyetlen szóval képes hasonlatot teremteni a kesely lábú ló és a moszatos lábú szamar között, s egyben lehetőséget ad a verssor hagyományozójának, hogy szükség esetén felhasználja a sort saját lóleírásában.

¹⁰ Az iszlám megjelenése előtti és a középkori muszlim arabok, a vas mint „mennyei fém” iránti tiszteltéről lásd Mircea Eliade: *Kovácsok és alkímisták*. Cartaphilus Könyvkiadó, Budapest, 2004.

¹¹ *Ibn Qutayba, al-maʿānī al-kabīr / kitāb al-faras*. Bejrút, 1953, 18. és 28. o.

¹² *Al-Šammāḥ b. ʿĪrār al-Dubaynī diwānja, Šalāḥ ad-Dīn al-Hādī* magyarázatával. 283. o.

مداك عروس أو صراية حنظل - كَأَنَّ عَلَى الْكَتْفَيْنِ مِنْهُ إِذَا جَرَى

*Olyan, mintha a vállain futás közben a menyasszony szemporörülő köve lenne vagy a colocynth kifacsart leve.*¹³

Mindkettő sárga, a ló izzadsága viszont fehér, így inkább a tevéről szólhat a versor, bár a lóleírások között szerepel.

Egy másfajta csoportosítás szerint, amikor a ló külseje és belső részei is egyaránt szerepelnek, ötféleképpen írható le a ló testrészeinek meghatározása. Ez egyfajta tájanatómia (anatomia topographica), mely a különböző szerveket helyeződés, szomszédságuk és térbeliségük szerint a test egyes tájékainak megfelelően ismer-teti.¹⁴ A belső szervek esetében ezek a leírások olyanok, mintha a szemlélő a bonc-asztal mellett állna, és elmondaná, amit lát. Az egyes nagyobb felületek kisebb részekre való bontásakor, mint például a homlok, mellkas, far, pata stb. a részek arab nevének beazonosítása a megfelelő latin elnevezéssel azért nem egyszerű, mert a szűkszavúan elmondott magyarázatok többféleképpen értelmezhetők.

Az ötféle leírás a következő:

1. **Vizuális leírás** ■ Például a *muḥayyan* (a homloknek az a része, ahol a két szemhez vezető csont összetalálkozik), *ḥadaqatān* (a szemben lévő – látható – fekete kör), *nawāhiq* (jól látható csontok¹⁵ a szemek alatt ~ arclécek), *muḍammar* (a nyak fülcsontok mögötti része), *ḡurābān* (a far felső része, az ahol a két farizom összetalálkozik), *fahdatān* (a szügy kidomborodó része a vállakhoz közel ~ musculus cleidomastoī), *mukḥulān* (jól látható csont a carpus [kéztő] két oldalán), *ʿašḡaʿān* (a lábszár két oldalán kiemelkedő csontok). Ez a fajta leírás a lovon jól látható vagy jellegzetes helyeket a szemlélő szavaival magyarázza el.

2. **A hátasállat leírása** ■ Például *qaḍāl* (az üstök mögötti hely, ahová a kötőfék kerül), *marṣin* (a kötőfék helye az orron, az orrszíz helye), *muṣtaʿam* (az orrszíz és az ajkak közötti hely az orron), *sālifatān* (a nyaklanc helye¹⁶ a nyakon, a nyak felső része a fülcsontok mögött), *qaṣara* (a nyaklanc mögötti hely a nyakon), *kāṭiba* (a lovas előtti hely a maron), *ṣahwa* (a lovas helye a ló hátán), *qaṭāa* (a lovas mögötti hely a ló hátán, a második lovas helye), *maʿaddān* (a ló két oldala,

¹³ *Ibn Qutayba, al-maʿānī al-kabīr / kitāb al-faras*. Bejrút, 1953. 137. o. Citrullus colocynthis évelő, fás cserje, mely gyógynövényként is ismert. Érett, sárga, sokmagvú gyümölcsének kifacsart leve jó a bőrbetegségekre, például a rühös bőrre, így lehet, hogy ettől sárga a leírt ló izzadsága. Ebben az esetben ez nem dicséret vagy magasztalás.

¹⁴ Dr. FEHÉR György: *Háziállatok tájanatómiája*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1989.

¹⁵ A kettes számú alakok helyett sokszor tört többesszám van, mint például itt is.

¹⁶ Tulajdonképpen a nyakló helye. Az arab szövegben lévő nyaklanc (*qilāda*) magyar megfelelője: nyakló. A tarkószíz mögött, ahhoz kapcsolva lóg a ló nyakán. Ezt egy bojtjal szokták díszíteni. Korábban íjhúr-ból készítették, amely megfojthatta a lovat, ezért a próféta betiltotta a lovak nyakába akasztását.

ahol a lovasa lábai vannak), *markal* (a ló oldalának az a része, ahol a (nyereg nélkül ülő) lovasa ösztönzi őt a lábával, a könyök mögötti rész az oldalán), *ṣafḥatān* (a ló mellkasának két oldala, ahol a lovasa combja érinti), *dā'irat al-qālī* (szőrforgó a ló hátán azon a helyen, ahová a nyereg kerül), *dā'irat al-amūd* (szőrforgó a nyaklanc helyén). Ennél a leírás típusnál a ló testrészeit a lovasához képest határozza meg, ezért neveztem „hátasállat”-leírásnak. Ez a fajta leírás igényli a ló szerzőszámainak és a lovas helyzetének az ismeretét a ló hátán. A ló itt szinte mint egy tárgy jelenik meg, a lovasember tartozékaként.

3. **Egy név két vagy több helyre utal a lovon** • Például *dubāb* (fülleget és „szembogár”, iris a szemben); *watra* (a két orrlyuk közötti rész ~ lapos ínlemez, valamint a csánk és a térd külső oldala közötti rész a hátsó lábon – *watratān*), *radfa* (különálló „csont”¹⁷ a patában – „csontocska” a pata és pártacsont között –, a térdben / lábtő ízületben ~ patella – térdkalács, porckorong –, valamint a lábszárcsont és a csüdcsont között), *ma'bid* (kerek mozgó csont a lábtőízület, *rukba* hátsó részén, a combcsont és a sípcsont közötti ízület, a patella külső része). Ez a fajta meghatározás olyan testrészek leírását szolgálja, amelyek alakjuk, anyaguk, funkciójuk vagy egyéb közös tulajdonságuk alapján nagyon hasonlítanak (porcok, ízületek, inak).

4. **A testrészek egymáshoz viszonyított leírása** → idiotopia • Ez a fajta leírás szintén vizuális, de az adott testrész helyének meghatározása függ a mellette vagy körülötte lévő részekről, vagyis azok által van leírva. Ezek a nagyobb területek kisebbekre való felosztásakor fordulnak elő, például a homlok, pata, far részeinek leírásakor. A homlok részei például. Legfelső része a *nāṣiya* (ami az üstök alatti homlokrészt és magát az üstököt is jelenti, a *ḡabha* felett), *ḡabha* (a fülek vonala alatti homlok rész, a *ḡabīn* felett), *ḡabīn* (a szemek felett, a *ḡabha* alatti homlok rész), *laṭma* (a *ḡabha* középső része) és az előbb említett *muḥayyan* (a homloknak az a része, ahol a két szemhez vezető csont kettévál, a *nāṣiya* alatt). Ezek összessége az európai fogalmak szerint, pontosabban a latin anatómiai elnevezés szerint egy nevet visel (os frontale, frons), vagyis ugyanannak az egységnek a részei. Köznapi elnevezése az európai felfogásban egyszerűen: homlok.

A pata (*ḥāfir*) – amelynek nevére még más okból később visszatérek – részei egy dolog kivételével már követik az európai elnevezéseket. Leírásának egy része vizuális, más része viszont alapos odafigyelést igényel, mert a magyarázatok láncszerűen kapcsolódnak egymásba, vagyis meghatározásuk függ a körülöttük lévő

¹⁷ 'azm – elsősorban „csont”-ot jelent, de itt a jelentése porc, ugyanis „két valódi csont közötti kisebb csontot” jelöl. „A pata belsejében különálló csont” – A pata belsejében két különálló csont van: a patacsont és az ún. béka, a nyírcsont, a *radfa* így nem lehet más, mint a pártá és patacsont közötti porc. Általánosítva: minden csontnak a porcos vége.

részekről: A *sunbuk* a pata külső szaru része, amit magyarul körömnek is nevezünk. Ebben a szarutokban foglalnak helyet – kívülről már kevésbé, vagy egyáltalán nem láthatóan – a pata további részei. Az *al-'am'ar* (a szegély irhája) a *sunbuk* és a *salīm* (magyarul „fehér vonal”) között van. A *salīm* az *al-'am'ar* és a *ṣaḥn* (talptest) között van. A *ṣaḥn* az, ami a *futūr*¹⁸ (a hegyfal befelé hajló végei a nyírtest körül) és a *salīm* között van. A *futūr* az, ami a *nusūr/nasr* (vagyis a nyírtest) széleinél van. A *fağwa* (nyílás, középső nyírbarázda) az, ami a *ḥawāmī* (oldalsó nyírbarázdák) között van. A *ḥawāmī* a pata hátsó részén van, a *fağwa* két oldalán. A *na'r* (nyílás, hasíték) az, ami a pata hátsó részén (*'alya*) van. A *dawābir* (sarokvánkös) a pata hátsó részének (*'alya*) a tetején van, az *'umm ul-qirdān* (pártacsont) két oldalán. (Az *'umm ul-qirdān* a pata hátsó része [*'alya*] és a *marīṭ* [csüdcsont] között van a *ruṣğ* [csüd] belsejében).

A far leírása hasonlóképpen kétféle meghatározásból áll, vizuális és láncszerűen megfogalmazott viszonyító. A far maga a *warik*, de a szó valójában a farnak csak egy részét jelenti (m. biceps femoris), ami a *ḥağabatān* (a far felső része) és a *ğā'iratān* (félíg inas izom) között van. A farizmok hátsó része, a *ğā'iratān* mellett az *ağb*.¹⁹ A *tuwwāra* a *warik* közepén lévő lefűződés (mélyedés). A *tuffāḥa*²⁰ (tompör) a *faḥid* (comb) tetején van a farizmon belül. A *ṣalā* az, ami a két farizom (*warikān*) között van.²¹

5. Ez a fajta leírás, a **szó jelentésbővülés**e a 3.-hoz hasonlít, de olyan testrészek vagy dolgok kapnak közös nevet, amelyek ugyanazon a helyen vannak, de mégsem ugyanazt a dolgot jelölik. Ezek közé tartozik például a már fent említett *nāṣiya* (üstök és az alatta lévő homlokrész neve is), a *sālifa* (a nyak azon része, ahová a nyaklánc kerül, egészen a fülcsontokig, valamint az itt növvő sörény neve), *qawnas* („az üstök feletti rész a nyakból”,²² tulajdonképpen a fejtető, valamint az itt növvő sörényrész).

A fenti elemzés a perzsa származású, Baszrában élt *Abū 'Ubayda* (209/824-5) *Kitāb al-ḥayl* (A lovakról szóló könyv) alapján készült, mert az általam ismert lovas könyvek közül ez bizonyult a legalaposabbnak. A nyelvész, polihisztor *Abū*

.....
¹⁸ Itt is kettesszám helyett áll a többszám.

¹⁹ Ezt a magyar népnélv „gatyá”-nak nevezi. Anatómiai helye: musculus gracilis (combközelítő izom).

²⁰ A szó arabul almát jelent, vagy az ember anatómiájában a csípőcsontot. A csípőcsont tájéka lónál valójában a farhoz tartozik, az hogy *Abū 'Ubayda* a comb felső részeként írja le, azért van, mert ez a terület pont a far és a felső comb határán van.

²¹ Tulajdonképpen a far tetejét jelenti.

²² Az arab szövegben a nyak részeként szerepel. A testrészek felosztásáról később lesz szó. Mi tartozik a fejhez, nyakhoz, háthoz, farhoz stb.

‘*Ubayda* mindenben, amit írt, pontosságra és teljességre törekedett. Kimerítő, mindent felölelő információkkal szolgált az iszlám előtti és utáni törzsek életéről, és forrásául szolgált a későbbi történészek anyagának. Nagy riválisának a baszrai *al-Ašma’ī*-nak (213/828) a költői bírálat képviselőjének hasonló lóról szóló írása bár praktikusabbnak tűnik, például nem merül bele a pata leírásába a legapróbb részletekig, hanem elmondja, hogy nevezik az első-oldalsó-hátsó részét, megemlíti a nyírt a pata talprészén, majd a pártaszélt (vagyis elmondja a lényegét), de ezzel nála véget is ér a patára vonatkozó leírás. Néhány jellegzetes pataforma versidézetekkel kísért bemutatása után áttér a marra és a nyak részeire. Ezzel szemben *Abū ‘Ubayda* nemcsak sokkal több mindent említ meg ugyanazon a testrészen, hanem van egyfajta rendszer a leírásában. A lovat nyolc részre osztja fel a fejétől a hátsó lábáig. Ezek (1) a fej, (2) a nyak, (3) a hát, (4) a vállak a szüggyl és a felkarokkal, (5) az első lábak a patáig, (6) a törzs és a belső szervek, (7) a far és a comb, (8) a csánk és a hátsó lábak a patáig. Később különféle címszavak például a lovak szerzett hibái, a lovak neve stb. alatt még visszatér az említett részekre, ahol más szavakkal is elmondja ugyanazt. Ez azért is jó, mert ami akkor nem volt egyértelmű, az most világossá válik.

I|2. A TESTRÉSZELNEVEZÉSEKKEL KAPCSOLATOS FORDÍTÁSI PROBLÉMÁK

A testtájakra való felosztásról azért jó tudni, mert ha valaki egy bizonyos dolgot keres, például a *qaṭāa* jelentése érdekli, akkor bár a far felső részén, a lovas háta mögött van és a hát szekcióban kapott helyet, ami a magyarázat alapján érthető, fordítása mégis „far”, illetve a „far felső része”. Az európai felosztásnál a hát a martól a farbúbig tart. (*qaṭāa* ~ farbúb?)²³ Vagy például a *labān*, ami a lónak a szügye, nála a nyak részeihez tartozik, pontosabban a nyak legalsó része. Magyarra fordításnál mégsem „nyak”, hanem „szügy”. Amikor valamilyen európai nyelvre van lefordítva egy nagyobb testfelület valamelyik része, akkor leegyszerűsítik a jelentését, és a nagyobb egység nevét viseli annak egy kisebb részlete. Például a far, a szügy, a nyak, a pata stb. Hasonló egyszerűsítéseket találhatunk az arab szerzőknél is. Például a *markal* és a *ma’add* esetében: amíg *Abū ‘Ubayda* megkülönbözteti őket, és azt mondja, hogy a *markal* az a hely, ahol a (nyereg nélkül lovagló) lovas ösztönzi (*yurakkiluhu*) a lovat, ez a hely a lovas lábszárának és sar-

²³ Embernél is van: *al-qatan*: regio lumbalis, vagyis az ágyéki terület. FONAHN, A. 1922. 123. o.

kának a helye, a ló oldalán a könyök mögött. A *ma'add* bár ugyanarra a helyre utal, ez *Abū 'Ubayda* leírásából úgy tűnik, hogy nem csak egy helynek, hanem egy testrésznek is a neve: „az oldalához kapcsolódó fejlett izom” (deltaizom).²⁴ Vagyis a két szó mégsem ugyanazt jelenti, de mivel egy helyen van, ezért *al-Ašma'i* szerint ugyanaz.

I|3. A KÖZÉPKORI SZERZŐK ELTÉRŐ MAGYARÁZATAI

Mint korábban említettem, *al-Ašma'i* (213/828) sokkal gyakorlatiasabban ír, közelebb áll a valós világhoz, a lovas szemléletmódhoz mint *Abū 'Ubayda*, aki nyelvészetileg nézi a dolgokat, viszont alaposabb. *Al-Nuwayrī* (733/1333) szerint a *ma'add* a „nyereg helye (a ló) oldalán”.²⁵

*Ibn Sīda*²⁶ (488/1066) legfőbb érdeme, ami a ló leírását illeti, hogy akárcsak *al-Ṭabarī* a *Tafsīr*ban, párhuzamosan hozza a különböző forrásokat arról, hogy ki mit mondott ugyanarról és hogyan magyarázza. Például (a fent említett *markal-ma'add* leírásokat is közli a két szerzőtől) a *ḥawšab Abū 'Abīd*-nál a pata belsejét (*ḥašw al-ḥāfir*) jelenti, *Abū 'Ubayda*-nál *ḥawšabān* szerepel és a csüd (*ruṣṣ*) két csontját jelöli, majd megjegyzi, hogy *Abū 'Ubayd*-nál a *ḡubba* (egyébként „boka”) is a pata belsejét jelenti (*ḥašw al-ḥāfir*).

A *Muḥīṭ al-Muḥīṭ* szerint a *ḡubba*, a *sāq* (alsó comb) és a *fahīd* (felső comb) közötti ízület, vagyis a térd. *Al-'Ašma'i* félreérthető magyarázata szerint ez az a rész, amely a lábszárát (*wazīf*) összeköti a patával (*ḥāfir*). Tehát, mivel a csüdtöt (*ruṣṣ* vagy *ḥawšab*) meg sem említi, a *ḥāfir* itt a patát és a csüdtöt együtt, egyszerűen jelenti. *Ibn Sikkīt*-nél a *ḡubba* egyenlő a *ḥāfir*-ral.²⁷ Ezzel sehol máshol nem találkoztam, és kicsit el is bizonytalanított a *ḥāfir* jelentését illetően. A *ḥāfir*, ami a körmöt jelöli, néha helyettesítve van a *sunbuk*-kal,²⁸ ami a pata külseje, a „fal”. Vagyis megint egy példa arra, hogy egy rész képviseli az egészet. Például *al-Mas'ūdī*²⁹ idéz egy történetet 'Umar kalifa idejéből, a lovak nemességének vizsgájáról: egy vízzel teli edényt helyeztek a földre, és sorban odavezették a lovakat

²⁴ *al-laḥm al-ḡalīz al-muḡtami' fī ḡanbayhi ḥalf katifihi* – *Abū 'Ubayda: Kitāb al-ḥayl*, 204. és 139. o.

²⁵ *Nihāyat*, 10/2. o. Tulajdonképpen a nyeregszárny helye.

²⁶ *al-Muḥašša*, 2. kötet, 138. o.-tól *ḥalq al-ḥayl*

²⁷ Az *al-mu'aḡam al-wasīf* szerint a *ḡubba* a *sāq* (sípcsont, comb) és a *fahīd* (felső comb, konc) közötti ízület, vagyis a térd. A szemben egyenlő a *ḥiḡāḡ*-dzzsal: palpebra (szemhéj)

²⁸ Például *Ibn Sikkīt*, *Tahḏīb al-alfāz*: 623. o. *Zuhayr* versét idézi, ahol „az elraktak a patái”-t a *sunbuk*-kal írja le, valószínű azért, mivel a ló a pata első felén jár. A *sunbuk* kimondottan a körmöt jelenti s így a kép hangsúlyosabb. *al-mu'aḡam al-wasīf* szerint a *sunbuk* „perem”, minden dolognak az eleje.

²⁹ *Murūḡ al-ḏahab*, 2. kötet, 2. rész 696. o.

inni, s az amelyik egyenes lábakkal ivott, mert elég hosszú volt a nyaka, hogy elérje a tálat – nemesnek lett nyilvánítva, amelyiknek viszont meg kellett hajlítania a lábát, hogy inni tudjon, az *hağīn* (közönséges) lett. A „meghajoltak a patái – meghajlították az egyik patáját” *ğādat ḥawāfiruhu* és *tanā aḥad al-sunbukayn* szinonim értelemben szerepelnek. A patát, vagyis a körömöt nem lehet meghajlítani, csak a peremére állítani. Rövid nyakú ló és például a csikók is, a lábukat térdben vagy csüdben hajlítják meg, hogy elérjék a földet. A patát a lovak csak a hátsó lábon szokták peremre állítani, amikor pihennek.³⁰ Ezért azt gondolom, hogy itt a *ḥāfir*-nak kibővített jelentése: a köröm a csüddel együtt (ami már hajlik), s így igaza lehet *Ibn Sikkīt*-nek, ha a *ḥāfir* és a *ğubba* közötti egyenlőséget így értette: a pata a bokáig: *ḥāfir*.

A *Muḥīt al-Muḥīt* magyarázata szerint, a *ḥāfir* ugyanolyan értelemben szerepel mint az ember lábfeje (*qadam*), amin jár. (Összehasonlítva az ember és a ló csontvázát, az ember *qadam*-ja a ló hátsó lábának lábszárát jelenti a csánktól kezdve a patáig. Az ember bokája a ló csánkja, lábfeje a ló lábszára, a körme pedig a ló patája.) Ilyen értelemben a *ḥāfir* általános elnevezése a patának, „amin a ló jár”. A *ḥ-f-r* gyök aktív particípium alakja „ásó”-t jelent, amely átvitt értelemben a kezdetet is kifejezheti: a ló megítélése ugyanis a patáinál kezdődik, a ló legfontosabb részénél. Ha a patájával valami baj történik, nem tud járni, használhatatlanná válik, a legfőbb értékét: a mozgását, a gyorsaságát veszíti el. A *Muḥīt al-muḥīt* másképpen értelmezi a (*an-naqd* ‘*inda-l-ḥāfir*) mondást: a ló az araboknál túl értékes volt ahhoz, hogy hitelbe odaadják a vevőnek, úgyhogy először fizetnie kellett, és csak utána vihette el a lovat. Vagyis előbb a készpénz, csak utána a ló. A lóversenynél a mondás jelentése, hogy azé a tétként letett pénz, akinek a lova patája előbb lép a célvonalra. A különböző források³¹ szerint lényeges eltérések lehetnek a testrész-meghatározások között. A korábban már említett *ḥawšab* például az *al-muğam al-wasīt* szerint, ami szótár lévén szintén több jelentést vonultat fel, lehet „boka” vagy „a pata belsejében lévő csont, a lábszár (*wazīf*) és az ín (*aṣab*) között” (?). A *fī bāṭin al-ḥāfir* (a pata belsejében) kifejezés miatt a magyarázat így nehezen értelmezhető, így lehet hogy a *ḥāfir* jelentésbővülésével állunk szemben, amikor az a bokáig tartó részre vonatkozik (lásd fentebb: *qadam*), utalva a csüddben lévő csontokra. Ugyanezzel a magyarázattal a szótárban kicsit előrébb található a *ḥašīb*. A *ḥawšab* további jelentése még a pata bel-

³⁰ Az ily módon pihenő lónak neve is van: *ṣāfin* – például *al-Mufaḍḍaliyyāt* 656. o. *ṣ-f-n* jelentése: egy lábon áll.

³¹ *Ibn Sīda*: *al-Muḥaṣṣaṣ*, *Abū Ḥayyān at-Tawḥīdī*: *al-Risāla*, *al-Nuwayrī*: *Nihāya*, *al-ʿAṣmaʿī*: *K. al-ḥayl*, *al-Ġāḥiz*: *al-Ḥayawān*, *Ibn Sikkīt*: *Tahḍīb al-alfāz*, *Ibn ʿAbd Rabbihi*: *al-ʿiqd al-farīd*, *Ibn Qutayba*: *K. al-Maʿānī al-kabīr*/*K. al-faras*, *Ibn Huḍayl al-Andalusī*: *Ḥilyat al-fursān*, *al-Mufaḍḍaliyyāt*, *Muḥīt al-muḥīt*, *al-Muğam al-wasīt*, *al-Farāʿid al-durrīya*, valamint a nyelvjárási változatok, de erről majd külön.

seje (*ḥašw al-ḥāfir*), valamint a csüd csontja.³² A *daḥīs Abū 'Ubaydā*-nál a pata belsejében lévő csont (patacsont), *al-Ašma'i*-nál a *ḥawšab* csontja, vagyis nem a patában van, hanem a csüdben.³³ A *al-mu'ğam al-wasīṭ* szerint a *daḥīs* a lábszár ízesülése a csüdben, vagyis a boka, valamint ugyanaz, mint a *ḥiğāğ* (ami a szemek körüli bőrrödöt jelenti ~ palpebra?).³⁴

Al-Tawḥīdī magyarázatában a *daḥas* a hátasállat patájában keletkezett daganat/kinövés (*waram*). *Al-Nuwayrī*³⁵ ezt kiegészíti azzal, hogy a *ḥāfir* 'utra nevezetű részében, (*mā aḥāṭa bihi min al-laḥm*), vagyis abban „amit a pata (szaru része) körülvesz a húsból”: az ún. sejtes nyírt, amit a kovácsok a pata húsos részének mondanak magyarul is.³⁶

Azt gondolom, hogy ennyi példából is látszik, mennyire bizonytalan egyes testrészek meghatározása.

I|4. A MODERN KOR ÁLTAL HOZOTT VÁLTOZÁSOK A TESTRÉSZELNEVEZÉSEKBEN

51

Bár a 8–9. században összegyűjtött szóanyag a ló testrészeivel kapcsolatban a beduinoktól került a nyelvészekhez, ami azt jelenti, hogy akkoriban ezeket a szavakat használták a lóval mindennapi kapcsolatban lévő emberek. Az, hogy a magyarázatok néhol teljesen eltérőek, az annak az eredménye lehet, hogy más tájakon gyűjtötték őket, vagy akár ugyanazon a törzsön belül is két forrás mást értett ugyanazon szó alatt.³⁷ A nyelvjárások tehát a nyelvészek által, a nomádok nyelvéből (ahol a természet erőivel mindennap harcoló beduinok az elitet képviselték) irodalmi nyelvvé lettek.

A nomádok állandó mozgásban vannak, így valószínű, hogy a nyelvük is „mozgásban van”, vagyis átvesznek másoktól addig nem ismert szavakat, s talán a már meglévő szavaknak is változik az értelmük. Az idő előrehaladtával pedig a folyamat megfordul, s a már csak kívülről – beduin lótenyésztők a modern kor újszülött szavait tanulják meg és használják a régiek helyett vagy mellett. Ma már megváltoztak a lótenyésztés motivációi, a hagyományörző generáció lassan eltűnik,

³² Költészetben a hordós hasú lovat is jelenti. Például *Ibn Sikkīt: Taḥdīb al-alfāz*, 136. o.

³³ *Ibn Sīda: al-Muḥaššaš*, 145. o.

³⁴ *Abū 'Ubayda: K. al-ḥayl*, 129. o.

³⁵ *Nihāyat*, 10/30. o.

³⁶ VIDÉKY Nándor: *Patavédelem*. Budapest. 1936. 3. o.

³⁷ Hasonló problémát talált Szombathy Zoltán is a különböző törzsi szervezettségi fokok elnevezését illetően. *The Roots of Arabic Genealogy*. Piliscsaba, 2003. 60–62. o.

a mezőgazdasági iskolákban pedig az új kor diktálta tudományos szavakat tanulják. A beduin hagyomány kifejezései így visszakerülnek a nyelvészekhez, irodalomárokhoz és etnográfusokhoz akik mint érdekességet, ritkaságot gyűjtik össze a régen használt, ma idegenül hangzó szavakat.

A 19–20. században, amikor újra felfedezték az arab lovak értékét, rengetegen indultak a Közel-Keletre, hogy lovakat és – nem utolsósorban – lovakkal kapcsolatos arab szavakat gyűjtsenek (Lady Anne Blunt, Dickson, Doughty, Alois Musil, Carl Raswan, Janet Watson). Ezen orientalisták és lóbarátok sok rajzot, fényképet és leírást készítettek azokról a törzsekről, akiknél megfordultak. Nekik köszönhetően ma lehetőségünk van összehasonlítást végezni a klasszikus arab irodalom – mint valaha élt hagyomány –, valamint az élő hagyomány között.

A hagyomány, mint generációkon keresztül (nagyjából) változatlan formában megőrződő szokás, biztosíthat minket arról, hogy nemcsak a gyűjtés idején nevezték úgy a dolgokat, ahogy nevezték, hanem már évtizedekkel, esetleg évszázadokkal korábban is. Tehát a most kezünkbe kerülő adatok a ló testrészeinek 19–20. századi elnevezéseiről egy ilyen hagyomány eredményei, ami azt jelenti, hogy valamiféle kapcsolatnak kell lenni az ún. klasszikus arab nyelv szavaival, amelyek valamikor szintén a nomádoktól származtak.

A függelékben található négy rajzos illusztráción jól látszanak a mindenhol (közösen) feltüntetett, tehát biztosan szereplő testrésznevek, valamint a lényeges eltérések is. Az egyiptomi, iraki, szíriai és szaúd-arábiai területről származó rajzok közül kettő (szaúdi és szíriai) nyelvjárási szavakat rögzít, kettő (egyiptomi-iraki) modern mezőgazdasági kiadványok illusztrációjaként jelentek meg egy középiskolásoknak készült könyv lapjain.

Úgy tűnik, a modern kor *al-Aṣmaʿī* racionális, gyakorlatias stílusát választotta, és csak azokat a testrészneveket őrzi továbbra is az újak között, amelyek meghatározása nem túl bonyolult és nem bizonytalan. Például a pata és csüd részei közül eltűnt a lábvég csontjainak külön neve (*daḥīs* – patacsont, *ʿumm ul-qirdān* – pártacsont, *marīṭ* – csüdcsont) helyett harmadik/második és első lábvég csontok találhatók (*as-sulāmā al-tālīt/al-tānī/al-awwal*), vagy egészen más mai szemléletet tükröző kifejezések, mint a „béklyó helyén lévő hosszú és rövid csont”.³⁸ A *sunbuk* helyét van ahol átvette az európai kifejezésből arabra visszafordított „patafal” – *ḡidār al-ḥāfir*. A „fehér vonal” régi neve (*salīm*) pedig *al-ḥaṭṭ al-abyaḍ*-ra változott. (A „fehér vonal” az ember anatómiájában a hasi közép-vonalat jelenti, melynek kiöblösödése a köldök.)

Érdekes, hogy a „sas” mint nyír elnevezéshez ragaszkodtak az arab anatómusok, vagyis megtartották az új, európaiaktól átvett nevek között, a „béka” mint nyírcsont elnevezés viszont eltűnt, s helyette *al-ʿazm az-zawraqī* (kis hajó, könnyű

³⁸ *Al-ḥuyūl*, K. *al-maʿārif al-ʿilmi*, Kairó, 2000. 17. o. Angolból arabra fordított terminusok.

csónak) áll, holott az európai nyelvek mindegyikében szerepel a „béka” mint nyír. (Talán éppen a zavar elkerülése végett kapott új nevet, hiszen a szó ugyan létezik az arab nevek között is, de mást jelent, s mivel nem akarták a szó jelentését megváltoztatni, vagyis a „sas” helyére tenni és azt törölni, így inkább elhagyták. A sas egyébként elsősorban a hosszú életet, majd az éles látást és a gyorsaságot szimbolizálja a madarak között. A hosszú élet és a gyorsaság fogalma kapcsolódik a patához és ezen belül a nyírhez is, így lehet, hogy a „sas” szimbolikus jelentése miatt kellett hogy megmaradjon a testrésznevek között. A békáról pedig úgy tartották a középkori arabok, hogy az égből pottyán le, vagy az eső teremti a földből és nincsenek csontjai, vagyis puha, ily módon nem képviselheti a datolyamag keménységű nyírt.³⁹

A szügy és a far kisebb részeinek nevei is eltűntek s maradtak az összefoglaló általános elnevezései egy-egy nagyobb területnek, mint például a *šadr*, *kafal*, *warik* stb. Ezt a leegyszerűsítő és racionálisabb hozzáállást a ló testrészeinek ismeretéhez, én is tapasztaltam, amikor egy Alexandriából Budapestre érkezett lovásztól próbáltam megtudakolni, hogy az általam összegyűjtött testrésznevek hol találhatók az előttünk álló lovon.

Ami a két nyelvjárási szavakat őrző lórajzot illeti, még bőven találhatunk a szavak között a klasszikus irodalomból ismert elnevezéseket. A kettő közül a szaúdi tartalmaz több klasszikus elemet, bár némelyik testrészelnevezés a klasszikushoz képest más értelmet kapott. Ilyen például a *zawr*, ami három dolgot jelenthet: a középkori leírásokban az **első és a hatodik borda közti helyet a ló oldalán**, ami nem jelenti sem a szügyet, sem a ló oldalát általánosságban, hanem annak egy részét, ahol a (nyereg nélkül ülő) lovas lába van.⁴⁰ A nyelvjárásokban és a mai szóhasználatban jelentése **torok**. A *zawr* anatómiailag a valódi bordákat jelöli, illetve a **szegycsontot**. A valódi bordák közvetlenül a szegycsonthoz kapcsolódnak, szemben a többi álbordával, amelyek a szegycsonthoz csak közvetve, az ún. bordaívvel kötődnek. A valódi bordák száma lóban nyolc, az álbordáké tíz. A szegycsont teste a második valódi bordapártól az utolsó valódi bordapárig terjed, vagyis öt bordáról van szó, ami azt jelenti, hogy az arab leírás „az első hat borda helyé”-be beleszámolja az első bordapárt is. Az első valódi bordapár lóban porcos (hollócsőrporc), nem csontosodott el. (A lóban a kulcscsont sem fejlődött ki.) Az ember anatómiáját a lóéval összevetve juthatunk arra a következtetésre, hogy

³⁹ *ar-Rāḡib al-Isfahānī: Muḥāḍarāt al-'udabā'*. Bejrút, Dar Sader, 2004. V/IV. kötet 722., 780–781. o.

⁴⁰ A nyereg nélkül ülő lovas lábszára a ló könyöke mögött szorítja a lovat, a nyeregben ülő (kengyel-lel) valamivel hátrébb, a ló oldalán, mivel a lovas áll a kengyelben, vagyis a test vonalával egy síkban van a lába. A könyök mögötti részen a ló oldala keskenyebb, mint hátrébb, a bordák oldalán. Az arab beduinok a hétköznapiakban nem használtak kengyelt, erre csak a rablóhadjáratokon vagy csatákban volt szükség. Nem használtak elől-hátul magasított kápás nyeret, ez csak az észak-afrikai arabokra jellemző, hanem több rétegből álló takarót erősítettek a lovak hátára.

a *zawr* elnevezés két látszólag különböző dologra való alkalmazása, megint csak az emberhez való viszonyítás eredménye. A *zawr*-ot a szaúdi nyelvjárás a **szügyre** érti, vagyis arra a testtájra, ahol a ló nyakának alsó része a mellkas felső részével találkozik, ugyanúgy, ahogy az embernél is.

A *muḡam al-wasīt* meghatározása pedig így szól: ahol a mellkas csontjainak végei találkoznak. Ez lehet a szügy alsó része vagy a könyök mögötti hely is, tehát a leírás értelmezésétől függ, hogy ki mit nevez ezzel a szóval. Egy testrésznevet tartalmazó szöveg elemzésekor úgy tűnik, a legbiztosabb módszer annak kiderítésére, hogy a szerző mit értett egy bizonyos szó alatt az, ha kiderítjük ki volt ő és hol élt. Egy szaúdi leírást például nem lehet az iraki vagy az egyiptomi magyarázatokkal értelmezni. Például a *ḡirā'* a tevénél az első láb lábszárát jelenti és nem az alkart, mint a lónál, így értelmezési nehézségekhez vezet, ha valaki a *ḡirā'*-hoz, mint a ló alkarjához erősített béklyót szeretné értelmezni (elképzelni).

A *sāq* (sípcsont, alsó comb) a szaúdi nyelvjárásban lábszárát jelent, s ahol a klasszikus meghatározás szerint lennie kellene, ott az *al-afḡār* van. A szó végén szerintem elírás történt, az „r” helyett „ḡ”-nak kellene állnia, mint a *faḡiḡ* többesszámának (*al-afḡād*).

A *sāq* az embernél a lábszárát jelenti, így azt gondolom, hogy a szaúdiak az ember anatómiájának mintájára nevezték el a ló lábszárát is. A *sāq* elnevezést megtaláltam a nyúl anatómiáját (is) bemutató tankönyvben,⁴¹ ahol a felsőkar (*aḡud*) csontját nevezik így. A sípcsont helyén pedig, ahol a *sāq*-nak kellene lennie, a *qaṣaba* áll, ami valószínűleg csövescsontot jelent.

A *qaṣaba* a Fonahn-féle anatómiai szótárban különféle szóösszetételekben szerepel, ami azt jelenti, hogy nem egy bizonyos csontnak a neve, hanem valamilyen közös tulajdonsággal bíró csontok általános elnevezése. Ekkor viszont felmerül a kérdés, hogy miért nem hívják az összes csövescsontot így, például a nyúl felkarjának a csontját is, ami szintén csövescsont. A sípcsont *al-qaṣabat al-insiyya* vagy *al-qaṣabat al-kubrā'*, a szárcapocscsont (fibula) *al-qaṣabat al-ṣuḡrā* vagy *al-qaṣabat al-waḡṣiyya*, a combcsont *qaṣabat al-faḡiḡ*, az orrcsont az ornyereg-től az orrlyukakig *qaṣabat al-unf*. Sőt a *qaṣaba* szerepel a légcső nevében (*qaṣabat al-rī'a*) is. Maga a szó eredetileg nádat jelent.

Ugyanakkor a *sāq*-ot megtalálhatjuk a nyúl külső leírásánál, lábszár jelentésben is.⁴² Vagyis ugyanaz a forrás ugyanazt a szót két különböző helyen említi meg, ami azt jelentheti, hogy a *sāq* itt az eredeti, vagyis a klasszikus és egy új értelmezésben is szerepel, mint a felkar csontja.

⁴¹ *Practical animal biology*, 1980, 372. o.

⁴² *Ibid* 320. o.

A homlok középkori felosztásából csak a *ġabha* maradt meg és érdekes, hogy a vallásos jelentőséggel bíró *nāšiya* nem szerepel a rajzon.⁴³ Helyette egészen más szó áll ugyanazon a helyen: *al-kūla*. A pata saroktámaszánál feltüntetett *ka'ab*, bár ismert a középkori lóleírásnál, de ott a csánkot jelenti, s a patánál nem szerepel. A *ka'ab* feltűnése a patánál „sarok” értelemben szerintem a pata mint *hāfir* = *qadam* értelmezés miatt született.

Az értelmezések eltéréseinek egyik oka tehát az emberhez való „rossz” viszonyítás, amikor az ember és állat összehasonlításának alapja nem az anatómia, hanem a funkció. Erre kiváló példa a teve testrészeit bemutató ismeretterjesztő kiadvány⁴⁴, ahol a végtagok elnevezései elcsúsztak, így a felkar az alkar helyére került, az alkar pedig a lábszárak helyén van. Így a lábszár (*waṣīf*) neve hiányzik.⁴⁵ A *sāq* neve a hátsó lábon szintén lecsúszott a lábszár helyére, a felső combtól a csánkig tartó rész pedig nincs megnevezve. A tevéről szóló könyv szöveges része klasszikus irodalomból kölcsönzött idézetekkel van kiegészítve, ahol az éppen említett testrészek hasonlatai olvashatók. Mivel a tevét bemutató ábrán és a szöveges leírások között is jelentős eltérések fedezhetők fel a klasszikus értelmezéshez képest, így a verssorok értelmezései is kérdésekké válnak.

Ha megnézzük a középkori arab anatómiai kifejezéseket összegyűjtő szótárát,⁴⁶ ahol a „*maṣīl al-sāq wa-l-qadam*” a csuklóízület, vagyis a ló esetében a boka (*ġubba*), egyértelműen mutatja, hogy a *qadam* ami egyes magyarázatok szerint s jelen esetben a szaúdi nyelvjárás szerint is egyenlő a *hāfir*rel, a *sāq*-hoz kapcsolódik. A *sāq* pedig itt valóban lábszár, ennek ellenére a hozzá felülről kapcsolódó lábészak akár a többi rajzon és a középkori magyarázatok szerint is az alkar (*dirā'*), és nem a comb (*faḥīd*), mint ahogy az anatómiailag várható lenne.⁴⁷

A szíriai nyelvjárás lován hasonló okból kerülhetett a *rukba* (térd) az első láb lábtövének neve helyére, a valódi térd (a sípcsont és a combcsont közötti ízület) helye pedig új nevet kapott, ami nem szerepel az ember testrészei között: *tafina*. Ez a név áll a középkori arab forrásokban is.⁴⁸

⁴³ Az egyiptomin szerepel, de a félreértések elkerülése végett, mivel a klasszikus irodalomban a *nāšiya* két dolgot is jelenthet, a homlokrészt és az üstököt, odaírták, hogy *ša'r al-nāšiya*-üstök.

⁴⁴ *Al-ibīl al-'arabiyya al-ašila*. Dār Ġarrūs Press, Libanon, 1990. 68. és 83. o.

⁴⁵ الوظيف لكل ذي أربع ما فوق الرسغ إلى مفصل الساق vagyis: minden négylábú lábán az a rész, ami a csüd (*rusġ*) felett és az alsócomb (*sāq*) ízülete alatt van. Így a *sāq* nem lehet lábszár.

⁴⁶ *Arabic and Latin Anatomical Terminology, chiefly from the Middle Ages* by A. Fonahn. Kristiania 1922. 85. o. és 133. o.

⁴⁷ A magyar nyelvben a „szár” a lábszárat és az alsó combot (sípcsontot) is jelenti, akárcsak a francia (le canon), a német (e Röhre) és az angol nyelvben (shank, cannon).

⁴⁸ Magyarul is gyakran mondják a lábtőre a térd elnevezést.

I|5. ÁLTALÁNOS ÉS KONKRÉT DOLGOKAT JELENTŐ TESTRÉSZELNEVEZÉSEK

Általános elnevezésen értem az izom (hús – *lahm*), csont (*‘azm*), ín (*‘aṣab*), ideg (*‘aṣab*) üreg (*qalt*), nyílás (*samm*) vagyis nem a konkrét helyhez kötődő neveket.

A testrészelnevezések között találunk olyan neveket, amelyek nem egy bizonyos állatfaj terminológiájához tartoznak, hanem bármely állatnál megjelenhetnek. Az is előfordulhat, hogy a terminológiák keverednek, annak ellenére, hogy az a bizonyos szó kimondottan egy bizonyos állatfajhoz tartozik. Ilyen például a *kalkal*, amely „a szügy alsó része” (a hevederszík helyétől addig a helyig, ahol a földet éri a mellkasa lefekvéskor) jelentéssel megjelenik a lónál is, holott az eredetileg a tevének azt a részét jelentette, amely a földet éri lefekvéskor. Tehát a jelentéssel együtt került át a szó a ló terminológiájához. A lónál több név is született a szügy jelölésére, melyek között megtalálhatjuk még a szintén a teve terminológiájához tartozó *baraka* vagy *birka* nevet is. A kölcsönzés iránya nyilvánvaló, hiszen a teve előbb került az arabokhoz, mint a ló, így a hasonló funkciójú helyek a tevéhez képest lettek névvel ellátva a lovon is. Hasonlóképpen a juh hátsó lábszárát jelentő *k(i)rā‘* a szíriai *Ruwala* törzsnél a ló hátsó lábszárát is jelenti.

A ló testrészneveinél a konkrét dolgokat jelentő szavak között is vannak olyanok, amelyek máshol más jelentésben is megjelennek, de mégsem nevezhetők olyan értelemben általános neveknek, mint például az ín, izom vagy az üreg. Ilyen például a szemhéj (*hiḡāb*), melynek elnevezése a belső szerveket összekötő-elválasztó bőrredő, a gátor neve is. Magának a szónak az eredeti jelentése „fátyol, takaró, függöny”, vagyis válaszfal. A szívburoknak saját neve van (*ḡāṣia*), bár a szó alapjelentése ott is: fátyol, takaró, vagyis a szó konkrétan a szívburkot jelöli, és nem mindenféle választófalat. Vagy például a rostacsont (*faraša*),⁴⁹ amely a nyelvcsontnak is a neve (!). A *radfa* különálló kerek „csont” a lábtőben (patella), a csüdben és a patában. Vagyis három helyen szerepel a név változatlan formában, három különböző dolgot jelölve. A magyarázatokban a csont (*‘azm*), porc értelemben szerepel. A *qalt* egyszerre jelenti a szájpadrást, a lágyéki és az ágyéki gödrt.

Ezek az elnevezések alakbeli vagy funkcionális hasonlóság alapján születtek, akárcsak az általános nevek (izom, ín, csont), az általuk elnevezett részeknek azonban nincsen saját, csak rá vonatkozó nevük.

Szintén a konkrét nevekhez tartozik például a *tafina*.

⁴⁹ A *faraša* az *al-Mufaḏḏaliyyāt* szerint (41. o.) minden finom (szerkezetű) vagy lemezes csontnak a neve. A szó jelentése „pillangó”, ami viszont alakja miatt az ékcsontra érthető.

Egy magyarázat szerint a *tafina* ízület, az alkar és a felkar, valamint a sípcsont és a comb között, vagyis lehet a könyök és a térd is.⁵⁰ A szövegkörnyezet dönti el, hogy éppen melyikről van szó. Az ízületeknek van egy általános (*mawşil*-ízület) és egy csak arra a konkrét ízületre vonatkozó nevük. Így a *tafina* is *mawşil*, a lábtő pedig valójában térd: *rukba*.⁵¹

A *hitār* az általános szótárak szerint minden dolognak a peremét jelenti, vagy azt a felszínt amit körülvesz. Ilyen a szemhéjak pereme, a fül széle, köröm széle, végbélzáró izom stb. Tehát a *hitār* egy általános elnevezés, nem csak egy bizonyos résznek a neve.

Abū 'Ubayda szótárában sűrűn találkozunk általános nevek egyedi értelemben való használatával, vagyis ha kiragadnánk a szótárból egy-egy általános jelentésű szót, a szótáron kívül nem tudnánk a valódi jelentését. Ismerve a szerző alaposágát, ez azt sugallja, hogy a középkorban még nem volt ezeknek a részeknek egyedi nevük.

.....
⁵⁰ Maga a szó Hans Wehr szótára szerint a térd és könyök feletti érdes bőrt jelenti, a „callus”-t.

⁵¹ Ami az állatok esetében, s így a ló esetében is, magyarul lábtő ízület, mivel a valódi térd a hátsó lábon van, a sípcsont és comb között. Ezért ha az első láb lábtövet térdnek nevezik, mellé kerül a helyét pontosító „kéz/elülső láb”: *rukbat al-yad*. A könyökízület neve *mirfaq*.

II. A KLASSZIKUSOK SZÓANYAGA A LÓ TESTRÉSZEIRE

II|1. ABŪ ‘UBAYDA (MA‘MAR B. AL-MUṬANNĀ AT-TAYMĪ) (MEGH. 209/824-5) LEÍRÁSA SZERINTI TESTRÉSZMAGYARÁZATOK

58

Mivel *Abū ‘Ubayda* a kortársai szerint a legmélyebb tudású polihisztor volt a 8. században, és az általam megvizsgált lóleírások közül is az övé bizonyult a leg-
alaposabbnak, ezért az ő munkáját választottam alapnak és etalonnak ebben a
testrészelnevezések körüli kaoszban. Az itt található testrésznevek és belső részek
közül nem mindegyikhez adott a szerző magyarázatot, ezeket az általános szótá-
rakból pótoltam egy * jelzés kíséretében. A szótár követi a könyv (*Kitāb al-ḥayl*)
szerkezetét, vagyis a fejtől a hátsó patáig haladva írja le a lovat. A meghatározá-
sokat a szerző magyarázatán kívül néhol kiegészítettem a megfelelő magyar vagy
latin névvel.

1. A fej (125. o.)	الرأس
2. Fülel	ذنان
3. Fülhegyek	ذبابان
4. Fülel ¹	فُذنان
5. A fülel külső felszíne	عَيرانان
6. A fülnyílások, a hallójárat	صماخان
7. Üstök, mint a sörénynek egy tincse, ami a homlok legfelső részén nő	ذؤابة
8. Üstök, mint annak a homlokrésznek „a tartozéka”, ahonnan az üstök nő, valamint maga a homlokrész ²	ناصية

¹ A szó a nyíl tollas részét is jelenti.

² Az üstök szőrei a nyakszirti tájékon erednek, a koponyatetőt fedik a fülel között és azok előtt.

9. Az üstök tövénél növvő rövid, finom szőrök helye ³	عُصْفُور
10. Az üstök fölötti homlokrész	قُونَس
11. Az üstök feletti rész, ahol a tarkósíj van, tarkó	قَذَال
12. Nyakszirtcsont	قَهْقَهَة
13. Agy	هَامَة
14. Tarkóél	قُمَحْدَوَة
15. Orrnyereg	خَلِيقَاء
16. „a fej finom lemezekként egymásba kapcsolódó csontocskái” ⁴	قَرَاش
17. A fülek alatti homlokrész	جَبْهَة
18. A szemek feletti homlokrész	جَبِين
19. A homlok azon része, ahol a két szemhez vezető csont kettéválík	مُحْتَا
20. A homlok közepe ⁵	لَطَاة
21. A <i>hiġāġ</i> szemek feletti húsos része, felső szemhéjak	حِجَابَان
22. A szemek feletti gödrök, halántékárok	وَقِيَان
23. Szemgolyók	مُقْلَتَان
24. A szemek feletti gödrök húsos része	لُخْصَتَان
25. A szemeket körülvevő bőrredő, <i>palpebrae</i>	حِجَاجَان
26. Szemek	عَيْنَان
27. A szemben lévő fekete kör, a szaruhártyának az ínhártyával érintkező széle	حَدَقَتَان
28. A <i>hadaqatán</i> belüli feketeség, a szem feketeségében visszatükröződő emberre utal, pupilla	انسانان
29. A látás helye, pupilla	نَاطِرَان
30. „szembogár”, pupilla	دُبَابَان
31. A szemhéjak összessége	مَاقِي
32. Szemhéjak, ami nem tartozik a <i>hiġāġ</i> -hoz	جُفُون
33. A szemhéjak széle	حِتَار
34. Szempillák	أَشْفَار
35. A két arc	حَدَان
36. Az állkapocs végei a fülek alatt	لَهْرَمَتَان

³ *Ibn Sida* szerint „halánték”, az *al-muġam al-wasīṭ* szerint „a *ġabīn* kiemelkedő csontjai jobbról és balról”

⁴ A *farāša* szó lepkét is jelent, s a koponya alapjának elülső részét képező ékcsont alakja valóban olyan, mint egy szétterjesztett szárnyú lepke (vagy denevér, latinul os sphenoidale). Dr. FEHÉR György: *A háziállatok funkcionális anatómiája*. Mezőgazda Kiadó, 2000. 83. o.

⁵ Ez az a hely, ahol a lovat az asszonyok egy kendővel meglegyintik, mielőtt csatába indul vagy onnan visszatér, de erről a helyről kapta a nevét a versenyben kilencedikként (az utolsó előtti, ha tízen indulnak) beérkező ló is – *al-laṭīm*, akit a célba érésakor minden oldalról megütnek. *Al-Maṣ’ūdī: Murūġ aḍ-ḍahab*. II./698. o.

37. Orrüreg (130. o.)	حَيْشُوم
38. Az orr oldalsó finom csontcskái, porcok	سُمُوم
39. Az orr az ornyeregtől az orrlyukakig	قَصْبَةُ أَنْفِهِ
40. A szemek alól induló két csont, a könnyecsatornák helye, arcléc	نَوَاهِقْ
41. Az orr oldalsó része, ahol az <i>al-irq al-buhr</i> van ⁶	غَرْضَانْ، غَرْضَانْ
42. Az orrszíz helye	مَرْسِين
43. Orrhegy	نُحْرَة
44. Az orrhegy oldala	عُنَابَة
45. Orrhegy	أَرْبِيَّة
46. A két orrlyuk közötti rész az ajak felett, az orr harántizma	وَتْرَة
47. Orrlyukak	مِنْخَرَان
48. Ajkak	حُفْلَتَان
49. Szájzugok	شِدْقَان
50. A kantár orrszíja és az ajak közötti rész, szájzugemelő vagy ebfigi izom ⁷	مُسْتَطْعَم
51. Állkapocscsontok	لُحْيَان
52. Az állkapocscsontok a fülek alatt	نَكْفَتَان
53. Állkapocs, rágóizom	مَاضِعَان
54. Az állkapocs felső része	شَجَر
55. Mandulák	جُوزَتَان
56. Az állkapocscsont orr felőli része, <i>maxilla</i>	صَبِيَّا لَحْيِيَّه
57. Nyelv	لِسَان
58. Nyelvszemölcs	فُلْكَة
59. *	عَمْرَتَان
60. * agyhártya	سَحَاء
61. A nyelv töve	عَكْدَة
62. Két ér a nyelv tövébenél	صُرْدَان
63. A nyelv hegye	أَسَلَة
64. Nyelvcsont	فَرْشَة
65. Nyelvcsap (لهات) és belső szájüreg	لَهَوَات
66. Szájpadlás	قَلْت
67. Nyílás az orr felé a szájból, garatszoros	مَحَارَة

⁶ A ló fejartériái közül az arteria dorsalis nasi az orr hátán át az orr hegyéig terjed. *Al-irq al-abhar* – aorta. FONAHN, A.: *Arabic and Latin Anatomical Terminology Chiefly from the Middle Ages*. Kristiania, 1922.

⁷ Háromszögletű izomlemez, az orrtrombitát tágtítja, nyeléskor a vékony bőrön át elötünik.

68. * A szó ebben a formában denevért jelent. Hamzás változata: (سحاة) cerebral membran, cortex-kéreg, egy szerv külső rétege	سحاة
69. Lágyszájpadlás	حنك
70. Fogak	أشنان
71. Fogófogak (2 fent, 2 lent)	ثنايا
72. Középső metszőfogak (2 fent, 2 lent)	رباعيات
73. Szegletfogak (2 fent, 2 lent)	قوارح
74. Szemfogak (2 fent, 2 lent méneknél)	أنياب
75. Zápfogak (24)	أضراس
76. Az íny a metsző- és a szemfog, hátsó zápfogak között, <i>diastema</i>	عمور
77. A nyak (132. o.)	العنق / الهادي / التليل
78. Sörény, a nyak legfelső részétől a marig	عُرف
79. A marnál növő sörény	عذرة
80. Pihe, pehelyszőr az üstök és sörény tövébenél	شكير
81. Sörényél, ahonnan a sörény nő ki	عُرْشان
82. A sörényél alatti két ín	علبوان
83. A nyak oldala, szíjas izom	صليف
84. A nyakcsigolyák vonalán lévő hús*	لديان
85. Nyakcsigolyák	دايات
86. Velő	نخاع
87. A <i>fahqa</i> (nyakszirtcsont) alsó része	خِرزة
88. A fülek mögött kiemelkedő csontok	خششاوان
89. A fülcsontok mögötti rész a nyakból, a szíjas izom felső része	مذمر
90. A <i>muḍammar</i> mögötti rész a nyakon	لبتان
91. A nyaklánc helye a nyakon, a nyak legfelső része a fülcsontokig	سالفتان
92. A fej kapcsolódása a nyakhoz	مذبح
93. Gége	حنجرة
94. Gégefedő	غَلَصْمَة
95. Két ér a nyak jobb és bal oldalán	شوارب
96. A torok mögötti rész, garat	بُلْعُوم

* Kétféle izom van, a fehér és a vörös. A fehér izom gyorsan, erősebben húzódik össze, de fáradékony, a vörös izom lassabb, de kitartó munkára képes. A vörös, barnászörös színű izmot nevezik a köznapiban húsnak (caro, sarx), ez azonban az izomrostokon kívül ereket, idegeket, kötőszövetet, zsírt is magában foglal. (Dr. FEHÉR György: *A háziállatok funkcionális anatómiája*. Mezőgazda Kiadó, 2000. 134. o.) *Abū 'Ubayda* nem használja az عَضَل kifejezést az izmok megnevezésére, ehelyett a لَحْم (hús) vagy اَحْصَان (húsfonatok) szavak szerepelnek. Az inak megjelölésére pedig az عَصَب vagy اَحْبال állnak. Az عَضَل már ismert szó volt a középkorban „izom” értelemben. Lásd FONAHN: *Arabic and Latin Anatomical Terminology*.

97. Nyelőcső	مَرِيء
98. A nyaklánc helye mögötti rész a nyakon	قَصْرَة
99. Bőrredő a nyakon, a toroknál	جِرَان
100. A nyak alapja, ahol a mar kezdődik	دَسِيع
101. A nyak legalsó része, ami a mellkasba torkollik, (szügy)	اللبان
102. A hát (133. o.) a far felső részétől a marig, a hát egész felszíne, a bordák oldala, gerinc vonala	الْتَبَج
103. A hát a martól a fark tövéig	سَرَاة
104. A hát a nyak alapjától a lapocka feléig	سُيَّسَاء
105. Mar	مَنْسُج ، حَارَك
106. Lapocka	كَاهِل
107. A lovas ülőhelye a háton	ضَهْوَة
108. A nyereg helye a maron	كَائِبَة
109. A hát, a mar végétől az ágyékig	ظَهْر
110. A mar oldalai	أَسْنَان
111. A gerinc vonala	فُرْدُودَة
112. Hátszíz (fekete vonal a hát közepén)	جُدَة
113. Hátszigolyák vonala	مَحَال
114. Hátszigolyák	فَقَار
115. A csigolyák közötti porcok	طَبَاق
116. Gerinc, a hátszigolyák összessége	صَلْب
117. Összekötő rész a hát- és az ágyéki csigolyák között, a 16. hátszigolya	فَرِيدَة
118. A bordák oldala	سَنَاسِن
119. Hát	مَثْنَان
120. A far felső része és az utolsó borda közötti szőrforgók, az ágyéknál	سَقْرَان، صَقْرَان، زَقْرَان
121. A két ágyék	حَقْوَان
122. Gerinccsigolyák	مَعَاقِم
123. A lovas mögötti hely a háton, farbúb	قَطَاة
124. A far legfelső része, ahol a két farizom találkozik	عُرَاب
125. A far felső-hátsó fele a farktőnél	عَجَب
126. A két <i>gurāb</i> közötti mélyedés	قَبِيْئَة
127. Farktő	عُكُوَة الدَّنْب
128. A szügy (134. o.)	الجَوْشَن
129. Vállak	كَيْفَان
130. A lapocka és a felkar találkozása, vállak	مَنْكَبَان
131. Az oldalak a lovas lábának a helyénél, a vállak mögötti izmok	مَعْدَان

132. Az oldala, ahol a lovas lába éri a könyök mögött ⁹	مَرَّكَان
133. Felkarok, a vállak és az alkarok között	عَضْدَان
134. A vállak oldala, felső része	عُضْرُوفَان / عُضْرُوفَان
135. A vállak közepéből kiemelkedő csontok, vállcsúcsok	عَبْرَان
136. Inak a vállak alján és oldalán, * porc (Fonahn)	مَعْرُضَان
137. Vállcsúcsok a felkarok végeinél	أَخْرِمَان
138. * Csontvég, velő nélküli csont	مُشَاشَة
139. * Vállcsúcs.	وَابِلَة
140. A felkarhoz tartozó izmok	رِسَالَان
141. A felkar lapockához közeli részei	وَالْتَتَان
142. A felkar húsos része a vállhoz közel	نَاهِض
143. A felkar húsos része a könyöknél	مَرْدَعَة
144. A felkar két izma közötti mélyedés	عَر
145. Mélyedés, üreg	ثَغْرَة
146. A nyak felső része, torok	تَخْر
147. A torokban futó két ér	نَاجِرَان
148. Szügy (135. o.) elől a vállalai között, a nyaka alsó részéig	الصَّدْر
149. A szügy legfelső része a vállak aljáig	جَيْب
150. A szügy felső része	جَوْجُو
151. A szügy kiemelkedő része	فَهْدَتَان
152. Az egész szügy	بَرَكَة
153. Az alkarok (135. o.)	الذراعان
154. Könyökök	مِرْفَقَان
155. Könyöknyúlványok	إِبْرَتَان
156. Az alkarok legfelső részei, ahol a felkarokhoz kapcsolódnak	قَبِيحَان
157. A felkarok felső vastag részei	عَظْمَتَان
158. Inak	جِبَال
159. Az inak közötti összeköttetések	غُرُور
160. Húskötegek	خَصَائِل
161. Az alkarok belső felén lévő rész, ahol nem nő szőr, szarugesztenye	رَقْمَتَان
162. Erek az alkarok belső felén	أَبْطِنَان
163. Az alkarok finom alsó része	أَسْلَتَان
164. Az <i>aslatān</i> alatti lábrész az alkarokon a lábtövek felett, ami szőrtelen	مُسْتَدَق
165. Jól látható csontok a lábtőízületek belső felén, orsócsont	مُكْخَلَان

⁹ Ahol vágatára ösztönzi: *yurakkiluhu*.

166. A lábtőízület (136. o.) az alkar és a lábszár között, lábtő	الرُّكْبَةُ
167. Különálló két kerek csont a lábtőben	رَضْفَتَان
168. A <i>radfatān</i> -hoz kapcsolódó inak	رَضَان
169. * (داعصة) patella	دَاعِصَان
170. A lábtőízületekben lévő zsír	دَائِرَتَان
171. Kerek, mozgó csontok a lábtőízületek hátsó felén, járulékos lábtőcsontok	مَائِضَان
172. A lábtövek középső része	هَرْمَتَان، عِينَا الرُّكْبَةِ
173. Az (elülső) lábszárok (136. o.)	الْوَطِيفَان
174. Az elülső lábszárok szélei, peremei	قَيْنَان
175. Kiemelkedő csontok a lábszárok belső felén	أَشْجَعَان
176. Inak a lábszárok belső felein, amelyek a <i>ma'biḏ</i> -hoz kapcsolódnak	عَصَب
177. Az inak között levő erek	أَبَاجِل
178. Inak a lábszárok és a lábtövek között, ujjhajlító inak	شَطَا
179. Kapocscsont, 4. lábközépcsont	شَطْبَةٌ
180. Az inak alsó és felső végei, a hús tapadása a csontokhoz	مَضِيقَتَان
181. Az inak alsó oldala	زَوَائِد
182. Különálló tiszta inak, hús nélkül	إِنْسِي
183. A bokák hátsó részén lévő inak, melyek a patákhoz kapcsolódnak, ujjhajlító inak	عُجَايَتَان
184. Az <i>uḡāya</i> belső fele, ahol nem nő szőr, szarugesztenye	قَمْعَتَان
185. A bokák hátsó részén növő szőr	ثُنَّة
186. A csüd és a lábszár kapcsolódása, a bokák	جُبْنَان
187. „Csont” (porc) a csüd és a lábszárcsont között, ízületi gumó	رَضْفَتَان
188. A csüdök (137. o.) a boka és a pata között	الرُّسْغَان
189. A csüd két csontja (csüd és pártacsont)	حَوْشَبَان
190. A <i>ḥawšab</i> felső része, egyenítőcsontok, szezámcsontok	بُرْجَمَتَان
191. Különálló „csont” a pata belsejében, porc a pártacsont és a patacsont között, ízületi gumó	رَضْفَةٌ
192. Csüdcsont	مَرِيط
193. Pártacsont	أَم قَرْدَان
194. Az a része a csüdnek, ami a patára hajló szőrszálak felett van és körülveszi a patát, pártaszél, a szegély irhája	حَصِيصَةٌ
195. A patára hajló szőrszálak	أَشْعَر

196. A pata (137. o.)	الحافر
197. Ami körülveszi a pata felső részét az ott lévő szőrből a pata hátsó részéig, pártaszél	إطار
198. Az a csont a pata belsejében, ami köré a pata épül, patacsont	دخيس
199. A pata belsejében lévő csont, nyírcsont	ضفدع
200. A pata hátsó része, a patacsont hátsó része, pataporc ¹⁰	أخلق
201. A pata oldala, köröm, hegyfal	سُنْيَك
202. Az, ami a <i>salim</i> és a <i>sunbuk</i> között van. Irharéteg	أَمْعَر
203. Az <i>al-am'ar</i> és a <i>šahn</i> között van. Fehér vonal	سَلِيم
204. Az, ami a <i>futūr</i> és a <i>salim</i> között van, talptest	صُخْن
205. Az, ami a <i>nusūr</i> széleinél van, oldalsó nyírbarázda	فُتُور
206. Az, ami a pata felszínéről emelkedik ki, annak felső részén, nyír, béka ¹¹	نُسُور
207. A pata teljes talpfelülete, beleértve a nyírt is	مَنْقَل
208. A pata két saroktámasza közötti nyílás (فَجْوَة) két oldalán lévő rész, amely körbefogja a nyírt, oldalsó nyírbarázdák	حَوَامٍ
209. A pata hátsó részén, a saroktámaszt kettéosztó nyílás, középső nyírbarázda	فَجْوَة
210. Hasíték, repedés a pata hátulján. Fali árok, a patacsont két ágát választja ketté a patacsont hátulján	تَعْر
211. A pata hátsó része fent, az <i>umm ul-qirdān</i> két oldalán, sarokvánkös	دَوَابِر
212. A pata hátsó része, saroktámasz	إِلْيَة
213. Oldalak – A <i>zawr</i> helyén lévő hat borda neve, a mellkas elejétől a lapockáig (139. o.) ¹²	الجوانح / جوانح الزور
214. A hevederszíz helye a hasi oldalon	مَحْزَم
215. Az első hat borda helye a ló oldalán, a mellkas elejétől a lapockáig, szegycsont	زَوْر

¹⁰ Az *aḥlaq* szó jelentése „kopottas, szakadt”, a pataporc felülete is tele van kisebb-nagyobb lyukakkal, olyan, mint a tajtékkő vagy a tengeri szivacs, ezért gondolom, hogy itt a pataporcról van szó. A magyarázat csak annyit mond, hogy a pata hátsó része, de ott sok minden lehet. Lovasakadémia 4. John HICKMAN: *Patkolás*. Mezőgazda Kiadó. 1998. 35. o.

¹¹ Ez az a része a patának, amit az összes európai nyelv „béka”-nak nevez, szemben az arab nyelvvel, ahol ez a rész a „sas” nevet viseli. A „béka” az arab elnevezések között a pata belsejében, (a nyír feletti) nyírcsont neve.

¹² A *zawr* a valódi bordákat jelöli, illetve a szegycsontot: A valódi bordák közvetlenül a szegycsont-hoz kapcsolódnak, szemben a többi álbordával, amelyek a szegycsont-hoz csak közvetve, az ún. bordaívvel kötődnek. A valódi bordák száma lóban nyolc, az álbordáké tíz. A szegycsont teste a második valódi bordapártól az utolsó valódi bordapárig terjed, vagyis öt bordáról van szó, ami azt jelenti, hogy az arab leírás „az első hat borda helye”-be beleszámolja az első bordapárt is. Az első valódi bordapár lóban porcos (hollócsőporc), nem csontosodott el. (A lóban a kulcsont sem fejlődött ki.) Dr. FEHÉR György: *A háziállatok funkcionális anatómiája*. Mezőgazda Kiadó, 2000. 45. o.

216. A hevederszíz helyétől addig a helyig, ahol a földet éri a mellkasa lefekvéskor	كَلَّكَل
217. A <i>zawr</i> utolsó bordájától a szügy kiemelkedő részéig (<i>fahdatan</i>)	قَصْ
218. A <i>zawr</i> első pár bordája, hollócsőrporc	راهشان
219. Valódi borda	فلكة
220. A 3. borda a <i>zawr</i> -ból ¹³	بَلْدَة
221. Az utolsó borda <i>zawr</i> -ból ¹⁴	راهبة
222. Álbordák	صُلُوع
223. Az a hely az oldalán, ahol a lovas lábai érik a mellkasát ¹⁵	مَرَكَل
224. Ahol a lovas combjai érik a mellkasát a nyeregnél	صَفْحَتَان
225. A váll mögött elhelyezkedő fejlett izom, deltaizom (139. o.)	مَعْدَان
226. Hat oldalborda	حصير
227. Két bőrredő, ill. húsköteg, amelyek a <i>zawr</i> közepéhez csatlakoznak, majd a bordák alsó felén haladnak tovább a két utolsó bordáig	أُبْهَرَان
228. A két utolsó borda neve, lebegő bordák. Kancáknak két pár van, méneknek nincs	قُضْرِيَان
229. A hát és az ágyékcsigolyák közötti összekötő rész. A 16. hátcsigolya ¹⁶	قَرِيْدَة
230. A bordák oldala beleértve a vállak oldalát is	شَراسيف
231. A belső szervek (140. o.)	الْبَوَاف
232. A legmélyebben futó ér a gerinc mellett, mellkasi aorta ¹⁷	وَتِيْن
233. Szív	قَلْب
234. A szívből és a mellkasi aortából kilépő ér, amely a nyelőcső/garat irányából a fej felé továbbhaladva eltűnik az agyvelőben	نَائِط
235. A garatból lép be a mellüregbe, majd a nyelőcsőtől eltávolodva, leszáll a tüdők felé. Ez a legszélesebb és legnagyobb cső. Gége, légcső	حَيَزُوم
236. A gége két főhörgője	أَذْنَاه
237. Máj	كَبِد
238. Tüdők	رَتَّان

¹³ A 3. borda kiemelése azért lehet fontos, mert e mögött (3–6. borda) található a szív.

¹⁴ Innentől kezdődnek az álbordák.

¹⁵ Korábban is szó volt róla, a szügy részseinél. Az, hogy itt újra említésre kerül, talán a belső szervek részletezéséhez való előkészítés miatt szükséges, mivel a pata leírásával *Abū 'Ubayda* lezárta a ló első felének tárgyalását.

¹⁶ A hátcsigolyák felső részén lévő tövisnyúlványok eddig a csigolyáig hátrafelé hajlanak, majd a 16. csigolyán a tövis függőlegesen áll, a mögötte következő hát- és ágyékcsigolyák tövisnyúlványa pedig előre a koponya irányába dől. Az arab „egyedülálló, a többiektől elkülönülő” elnevezés erre utal. Ibid. 40. o.

¹⁷ A gerincoszlop alatt, a csigolyák testére fekszik rá. Fali és zsigeri ágai is vannak, melyek közül a zsigeri ágak haladnak a szív, a nyelőcső és a hörgők felé. Ezek egyike lehet a نَائِط. Általános szótárak szerint ez az aorta النَّيْط.

239. A tüdőket, szívet, beleket elválasztó vékony bőr(redő). Gátor ¹⁸ (141. o.)	حجاب
240. Vesék	كَلْبَتَان
241. A hasüreget kitöltő belek	أَغْفَاج
242. A belek összessége, has	قُصْب
243. Az (a szerv), amiben a (megevett) takarmány van. Gyomor	دَمَامَةٌ
244. * ín	مَغْرُض
245. A szív két ürege ¹⁹ előtér, két szívpitvar	فِي الْقَلْبِ أَذْنَاهُ
246. A szív közepe. A szívkamrák üregeibe benyúló izomgerendák ²⁰ (vagy ínhúrok)	عَمُود
247. A felső üregek, a két pitvar	رُفَّتَان
248. Üreg, belső rész (kamra?)	حَبَّة
249. A szív belső, középső része, alapja ²¹	سُوَيْدَاء
250. Az, ami a szív felső részét erekkel körülveszi. Koszorús barázda	نَبَاض
251. Szívburok	غَاشِيَةٌ
252. A májában lévő két lebeny	فِي كَبِدِهِ رَيِّكَتَان
<hr/>	
253. A has (142. o.)	الْبَطْنُ
254. Az, ami a bőr és a belek között van. Hashártya	صَفَاق
255. A hason levő redők vagy csíkok	أَطْلَاق
256. A köldök előtti hely a hason, ahol az állatorvos szúrja meg	مَنْقَب
257. A máj alsó része, a <i>manqabtól</i> a köldökgig	الْكَبِدُ السُّفْلَى
258. Köldök, a has közepén	سُرَّة
259. A köldök és ami körülötte van	مَالَةٌ
260. A köldök és környéke	وَاهِنَةٌ
261. A köldökhöz tartozó ér	مُتَمِّم
262. Tejerek a has két oldalán a köldök körül	حَالِيَان
263. A hímvessző és a herék közötti terület a térd belső feléig	رُفْع
<hr/>	
264. Vaszora, preputium (142. o.)	الْقَنْب
265. Hímvessző	فِي قَنْبِهِ جُرْدَان
266. Vaszora, bőr amiben a hímvessző van	عُرْمُول

¹⁸ A gátor laza, rostos kötőszöveve fűzi egymáshoz s ezáltal rögzíti a benne elhelyezkedő szerveket. A gátor legnagyobb szerve a szív.

¹⁹ A mai modern anatómiai leírásnál az أَذْنَان helyett أُذَيْن áll. Practical Animal Biology Cairo. Dar al-Maaref 2005. Vols. 3/2. 332. o. Fonahn szótárában az أَذْنَان így kettesszámban csak a szívpitvarokat jelenti.

²⁰ Mai neve: أعمدة لحمية – Columnae carnae. Ibid. A szívkamra: البطين Practical Animal Biology Cairo. Dar al-Maaref, 2005. 2/332. o.

²¹ A szív izmos falú rekeszes tömlőrendszer, melynek vázát a tömött, rostos kötőszövetből álló pitvar-kamra közötti sövény képezi.

267. Vizeletelvezetőcső	فِي جُرْدَانِهِ إِحْلِيل
268. Ondóvezetékek	أَسْهَرَان
269. A gáttól a heréig tartó bőr	صَفْن
270. A has hátsó része	حُجْرَة
271. A lágyékon lévő szőrforgó neve ²²	بَنْبَقَة
272. * üreg, lágyéki hajlat, gödör	قَلْت
273. A far felső részén lévő artéria	أَطْرَة
274. A végbélnyílástól a heréig tartó rész, a gát	عِجَان
275. Herék	حُضْبَتَان
276. Ágyék	شَاكِلَة
277. Csipő	خَاصِرَة
278. A térd felső részétől eredő bőr	أَقْرَان
279. Lágyék	أَيْطَال
280. A lágyékon lévő szőrforgó neve	حَرْب
281. Üreg a far felső része, az utolsó borda és a hát között. Ágyéki gödör	قَلْت
282. A far felső része (143. o.)	حَجَبَتَان
283. Far, (a farnak az a része, amely a <i>hağabatān</i> és a <i>ğā'iratān</i> között van)	وَرَكَان
284. A farizmoktól elkülönülő izmok hátul, félig inas izom	جَاعِرَتَان
285. A far felső részéhez tartozó izom	حَرْقَتَان
286. A farizmok közepén lévő gödör	ئَوَارَة
287. A a <i>ğā'iratān</i> közötti izmok a farok két oldalán fent ²³	صَلَا
288. Farizmok, amik alatt nincsen csont	حُرْبَتَان
289. A comb legfelső része a farnál (csípőcsont tájéka, tompor)	تُقَاخَتَان
290. A faroktő és a a <i>ğā'iratān</i> közötti izom	عَزَزَاء
291. A végbélnyílás körüli farrész	فُحْشَح
292. A farok (143. o.)	الدَّنْب
293. Faroktő	فِي ذَنْبِهِ عُكُوتُهُ
294. Farokcsont	عَسِيب
295. Farokszőr	سَيْف
296. Farokszőr	هَلْب
297. A farok vége (A farokrépa vége) ²⁴	قَمْعَة

²² Ugyanezt a szót a szőrforgók fejezetben kettesszámban használja a szügy két oldalán. ~ التَّبِقَان

²³ A farok két oldalán lévő csontok. (وهما عظامان يكتنفان الذنب) *al-Muwāzana*, Dar al-Maaref, Kairó. 4. kiad. 141. o.

²⁴ Maga a szó (قَمْع) jelentése, törzs, szár, tő, nyél stb. A testrészek között szarugesztenyét is jelent. Lásd később.

298. Végbélnyílás a farkok alatt	أَسْفَلُ مِنْ ذَنْبِهِ حَوْرَانَهُ
299. Végbélnyílás	سَمِّ
300. Végbélzáró izom	حَلَقَةٌ
301. Végbélzáró izom	جِتَار
302. Összehúzó izom a végbélnél	سَعْدَانَةٌ
303. A végbélnyílástól a hüvelynyílásig tartó rész	عِجَان
304. Péra	ظَبِيَّةُ الْأَنْثَى
305. Gát a kanca pérája és végbele között	مُلْتَقَى
306. A hím vessző útja a méh (الرَّحِم) felé. Hüvelybemenet	مُهَيْل
307. Hüvelyzáróizom	خَاتَم
308. A két szél közötti hely.(?) Gát	مَقَرَّة
309. Hüvelyzáró izom, amivel a kanca villogtat ²⁵	شَرِيحَةٌ
310. A péra alsó része	تُولُول
311. A felső combok (216. o.), koncok	الْفَخْدَانِ
312. A koncok hátsó részén kiemelkedő izom, a <i>ġā'iratān</i> legalsó részén	كَادَاتَانِ
313. A <i>kādatān</i> -tól lejjebb lévő izom, közel a térdék külső feléhez	فَانَاتَانِ
314. A koncok legfelső részén lévő hús. Félig hártvás izom	رَبْلَاتَانِ
315. A <i>fā'il</i> közelében lévő árok	نَدَاة
316. Árkok az izomkötegek között	غُرُور
317. Izomkötegek	خَصَائِل
318. Ízületek a comb és sípcsont között, a térd külső fele	مَابِضَانِ
319. Ízületek a comb és sípcsont között. Térdék	تَفْنَتَانِ
320. A comb és a sípcsont kapcsolódása közel a térdhez	قَبِيحَانِ
321. * A térd külső felszíne	عَيْرَانِ
322. Az alsó combok (145. o.) a térdék és a csánk között	السَّاقَانِ
323. A <i>sāq</i> felső tömör húsos része	حَمَاتَانِ
324. Inak	جِبَال
325. Két ér az alsó combban	نَسَوَانِ
326. Két ín a csánkon	وَدْرَتَانِ
327. A <i>sāq</i> felső húsos része és a <i>ka'ab</i> közötti rész, ahol nincs hús csak ín	أَنْبَسَانِ
328. Csánk	كُعْبَانِ
329. Jól látható csontok a csánk alsó felszínén	مَنْجَمَانِ
330. Horgasin (Achilles-ín) és csánk együtt	عَرْقُوبَانِ
331. Sarokgumó	وَفِي عَرْقُوبَيْهِ إِبْرَتَاهُ

²⁵ Sárulás idején.

332. A hátulsó lábszárazak (145. o.)	الوَّطِيفَان
333. A hátulsó lábszárazak elülső fele	طَنْبُوبَان
334. Ín	عَصَب
335. Bokák	جَبَّتَان
336. Szarugesztenyék	قَمْعَتَان
337. Ujjhajlító inak	عُجَايَتَان
338. A csüdszörzet	قُتَّتَان
339. Ujjhajlító ín	شَوَى
Veréb (és minden kistestű madár). A szó „király”-t is jelent, valamint „nemes tevéket” عَصَاْفَرِ الْمَنْدَر (Az üstök tövébenél növő rövid pelyhes szőr.)	العُصْفُور
Bagoly (Fejtető)	الهَامَّة
Légy (Fülhegy, szembogár)	الدُّبَاب
Karvaly, harkály (A nyelv alatti két ér)	الضَّرْد
Lepke (Ékcsont, nyelvcsont)	الْقَرَّاشَة
„méhek királya” (hn. A nagysága miatt a méhkirálynőt hímnak tartják.) (Olyan fehér csík (jegy) az orron, amely nem éri el a homlokot és az orrlyukakat.)	الْيَعْسُوب
Fecske (Szórforgó a nyak elején)	السَّمَامَة
Fiatal sas (A felkar húsos része a vállhoz közel. Biceps brachii)	الناهِض
Sólyom (Ágyék)	الصَّفْر
Homoki fajd-tojó (Ágyék, farbúb)	الْقَطَاة
Varjú (A farok két oldalán, a far tetején lévő izom)	الغُرَاب
Seregély (A far hátsó része)	الزُّرْ
Homoki fajdkakas (Szórforgó az ágyékon)	الْحَرْب
Sas (A pata nyír része)	التَّسْر
Héja (A nyak felső része a tarkónál)	الزُّرْق
Denevér (A könyök mögötti hely a ló oldalain)	السَّحَاة
Galamb (Összehúzó izom a végbélnél)	السَّعْدَانَة

II|2. AL-AŞMA'Ī (ABŪ SA'ĪD 'ABD AL-MALIK B. QURAYB) (MEGH. 213/828) LEÍRÁSA SZERINTI TESTRÉSZ- MAGYARÁZATOK (KITĀB AL-ḤAYL)²⁶

Mivel a szerző nem rendszerezte írását, hanem úgy tűnik, mintha találomra választana ki egy-egy részt a lovon, ezért inkább követve az ő stílusát, esszé formában követem a ló testrészeihez írt magyarázatokat, a hozzájuk csatolt verses alátámasztásokkal együtt. *Al-Aşma'ī* a ló születésével és az ehhez tartozó fogalmak tisztázásával kezdi a könyvét, majd fokozatosan tér át a különböző testrészek ismertetésére. A szöveges zárójelben tett megjegyzések, melyek a könyvben is szerepelnek, a kiadótól (*Ḥātim Ṣāliḥ*) származnak, a gömbölyű zárójeles magyarázatok tőlem.

71

Minden páratlan ujjú patás számára:²⁷ a legmegfelelőbb idő a vemhesítésre²⁸ a szülés utáni hetedik nap. Ekkor a kanca neve *farīṣ*²⁹ (a kanca hét nappal a szülés után), többesszáma *farā'īṣ*. [Úgy tartják, hogy a kanca méhe ekkor a legtisztább, és ekkor a legalkalmasabb az ondó befogadására.]

Dū-l-Rumma mondta:

باتت يُقَحِّمُهَا ذُو أَرْمَلٍ وَسَقَتْ - لَهُ الْفَرَائِشُ وَالسُّلُبُ الْقِيَادِيْدُ

– Úgy töltötték (a kancák) az éjszakát, hogy a nagyhangú (mén)³⁰ a hátukra ugrott, s egymás után fogantak meg (tőle) a frissen szültek és a hosszú testű elvetéltek.

[A *salūb*³¹ szó jelentése: az, aki elvetélte a fiait, a *qaydūd* jelentése: a hosszú.]

Ha a kanca kívánja a csöddört, azt mondják rá, hogy „*istawdaqat*”³² (sárlík), (ilyen állapotban) a kancát *wadīq*-nak (sárlónak) hívják. Ha elutasítja a mént, és rátámad, azt mondják rá, hogy „*aqasṣat*” (eltaszította magától),³³ az ilyen

²⁶ *Al-Aşma'ī* könyvét kiadták: *Ḥātim Ṣāliḥ al-Dāmin*, Damaszkusz, *Dār al-Baṣā'ir*, 2005. 48–62. o. *Nūrī Ḥamūdī al-Qaysī*, Bagdad, *Maṭba'at al-Ḥukūma*, 1970. 351–367. o.

²⁷ A *ḥāfir* az egyiptások/páratlanujjú patások patája, a hasított patájú/párosujjúaké: *ṣilf*, a tevéé *ḥuff*.

²⁸ Az ellés utáni első sárlás (amit csikósárlásnak hívnak), az ellés után öt–tizenegy nappal következik be. Ekkor a kanca már újra fogamzóképes. Az európai közfelfogás szerint a csikósárlásban történő fedeztetés legalkalmasabb napja a kilencedik nap (csikókilenced). BODÓ–HECKER 216–217. o.

²⁹ *Ibn Sida* szerint itt ebben a verssorban nem lóról, hanem vadszamarakról van szó. (351. o.)

³⁰ A jó mén hatalmasakat nyerve, határozottan közelíti meg a sárló kancákat, de nem agresszíven, nehogy elriassa azokat. (Lóbetegségek. 444. o.)

³¹ Többesszámú alak, az egyesszám: *sulb*. Jelentése: nőstényteve. (*Nūrī Ḥamūdī* megjegyzése.)

³² A szövegben a feltételes mód miatt perfectum alakot használ, az imperfectum alak *tastawdiq* lenne. A fordításban ez szerepel.

³³ Vannak kancák, amelyek annak ellenére, hogy mutatják a sárlás jeleit, nem hajlandók eltérni a mént fedezésről, hanem elrúgják maguktól. (Lóbetegségek. 447. o.)

kanca *muqışş*³⁴ (visszautasító). Ha megnő a kanca hasa, azt mondják róla, hogy „*a‘aqqat*” (vemhes lett), vagyis ő *‘aqqūq* (vemhes). Ha a vemhességre készülve fényessé válik a kanca csecse, azt mondják, hogy „*alma‘at*” (kifényesedett), vagyis a kanca *mulmī* (ragyogó, fénylő).

Al-A‘šā mondta erről:

ش فلاه عنها قَبِيسَ الْفَالِي   مُلْمَعٍ لَاعَةِ الْفَوَادِ إِلَى جَحْجَحٍ

– Fénylő csecsű,³⁵ mely bátortalanul fordul frissen elválasztott csikójához, micsoda elválasztó!

[A *fālā* jelentése: elválasztotta, a *fālī* pedig az elválasztó.]

Ha (a kanca hasában) mozog a csikó, akkor a kanca neve: *murkiđ* (a megmozgatott, akinek a méhében rugdos [a csikója]). Az ilyen kancákat „*afrās marākiđ*”-nak hívják.

A ragadozókra (oroszlánokra) szintén használják ezt az igét: *alma‘at* (nekilendült).

A hasított patára használt szó a (*zilf*), a párnás talpra (*ħuff*) pedig azt is mondják, hogy *ħilf*.³⁶ A többesszáma: *aħlāf*.

Az egypatájúnak és a ragadozóknak még azt is mondják, hogy „*ṭubyun/ aṭbā‘un*” (emlős).

Ha a kanca megellett, akkor a kicsinyét legelőször „*muhr*”-nak (csikó)³⁷ nevezik. Majd ha elérte a hat-hét hónapos kort, „*ħarūf*”-nak hívják.

كانت بها خُرْفٌ وافي سنابكها   قطاطت بُورًا في رَهْوَةٍ جَدَدٍ

– Vele voltak héthónapos csikói, melyeknek már teljessé váltak körmeik és gyorsan maguk mögött hagyják a kemény föld gödreit. (Olyanok voltak a kancák, mint a héthónapos csikók...)

Egy *Balħariṭ* törzsbeli ember pedig ezt mondta:

³⁴ A szó jelentése, „akinek megnőtt a csikó a hasában” vagy „csikó nőtt a hasában”. Tsz.: *maqāṣṣ*. Azt is mondják, hogy addig *muqışş*, amíg a mén meg nem termékenyíti, ezután *mu‘iq* (vemhesült, megfogant). A szamaraknál az *iqṣāṣ* a vemhesség első időszakát jelenti, az *al-i‘qāq* az utolsó szakaszt. (352. o.)

³⁵ Sárláskor a kanca csecse megduzzad, így a bőr rajta kifeszül és ezért fénylik. Ugyanígy a pérája is fénylővé válik ebben az időszakban.

³⁶ Maga a szó „emlő”-t jelent. ~ emlős.

³⁷ Ez általános elnevezés a „kis állatra”, és ugyanezen a néven nevezik a pónilovakat is a modern irodalomban. A *muhr*-nak (többes: *amhār, mihāra*) nőnemű alakja is van: *muhra / muharāt, muhar*. A hivatalos meghatározás szerint a *muhr* név az újszülött csikót illeti. Egészen addig így hívják, amíg az anyja tejéből táplálkozik. A beduinok egy évig hagyják szopni a kicsikót, utána elválasztják anyjától. Az egyéves elválasztott csikót *filū*-nak hívják. Amikor eléri a két éves kort, akkor *ħawli* lesz. Háromévesen *gađ‘a* vagy *tāni*, négyévesen *zina* vagy *rabā‘in*, ötévesen *rawba*, hatévesen *ħamās*, a hetedikben *sabā*, végül a nyolcadik életévétől haláláig *qāriħ* vagy *mudakkin*. (Van, aki már ötéves korától *qāriħ*-nak tartja.) A magyar nyelvben a „csikó” elnevezés melegvérű lovak esetében (ilyen az arab ló is) négy-öt éves korig használatos, hidegvérűeknél, akik előbb érik el teljes fejlettségüket, hároméves korig hívják a növendék lovat csikónak.

³⁸ Egy másik változat szerint: كانها خُرْفٌ

وَمُسْتَنَّةٌ كَأَسْتِنَانِ الْخَرَوِ   فِ قَدْ قَطَعَ الْخَبْلَ بِالْمَرْوَدِ
دَفُوعَ الْأَصَابِعِ صَرَحَ الشَّمَوِ   سِ نَجْلَاءَ مُؤَيَّسَةِ الْعَوْدِ

– Olyan büszkén jár-kel, mint a hét hónapos csikó, mely kitepte kikötőszárát a cövekről. Rúgásra készen állnak lábai, nyughatatlan természet, ki megszokta, hogy elviselje a nehézséget.

Ha a csikó eléri az egyéves kort, és már el lett választva az anyjától, „*filw*”-nak (elválasztott csikó) nevezik. Többesszáma: „*filā*”.

Ha alkalmassá válik arra, hogy megüljék (*aṭāqa ar-rukūb*), akkor azt mondják: „be lett lovagolva”³⁹ (*qad arkaba*). Ez pedig a csikó kétéves korában történik (*inda iğdā’ihi*).⁴⁰ [Ezt az igét használva] mondják, hogy „gyorsan betanították, könnyen megülték” (*qad ağdā’ iğdā’an sarī’an*).

Ha kiváltja (*alqā*) a fogófogait (*ṭaniyya*),⁴¹ azt mondják rá, hogy „kiváltotta a fogófogait” (*qad aṭnā*).⁴² Ha kiváltja a középső metszőfogait (*rabā’iyyāt*),⁴³ akkor azt mondják, hogy „kiváltotta a középső metszőfogait” (*qad arba’a*).⁴⁴ A lovat ekkor [ebben az életkorban] *rabā’in*-nak nevezik. A szó többesszáma: *rub’*.

Ha kiváltja a legszélső fogait (szegletfogait)⁴⁵, akkor azt mondják, hogy „kiváltotta a szélső fogait/teljessé vált a fogsora” (*qaraḥa*). A ló ezen állapota, éretté válása (*qurūḥ*) annak a fognak a kiesését jelenti, ami a középső metszőfog (*rabā’iyya*) mellett van, és nem a szemfogát (*nāb/anyāb*).⁴⁶

A lónak négy fognövekedési életszakasza (*asnān*)⁴⁷ van, melyek egymást felváltva következnek. Amikor eljön az első időszak, akkor [még] „nyugalmi idő” van, majd [megjelenik] a fogófog, aztán a középső metszőfog, majd a szegletfog.⁴⁸

³⁹ A „be lett törve” kifejezést a lótenyésztők nem szeretik, helyette: nyereg alá tanították, alapkiképzésen vett részt vagy belovagolták.

⁴⁰ A kifejezést eredetileg a két évet betöltött fiatal bárányokra használták.

⁴¹ A metszőfogak közül az I/1, az ún. fogófog két és fél éves korban váltódik ki. A fog elnevezése a ló életkorára utal. (Alul-felül két-két fogófog van.) Az életkor becslésére általában az alsó fogsor metszőfogait használjuk. BODÓ – HECKER 79–81. o. Tsz.: عوارض / ثنابا -nak is nevezik, mivel a szájban elől van. (عارضة) *al-Muwāzana*. Dar al-Maaref, Kairó, 4. kiadás. 152. o.

⁴² *Al-Ašma’i* nem magyarázza meg a szavak jelentését, ezeket *Abū ‘Ubayda* könyve alapján pontosítottam. A kifejezés tulajdonképpen azt jelenti, hogy betöltötte a kétéves kort, vagyis a ló hároméves.

⁴³ A középső metszőfogak kiváltása három és fél éves korban történik.

⁴⁴ Az *arba’* IV. törzsbeli ige szintén az életkorra utal. Juhok esetében a negyedik életév betöltését jelenti, vagyis négyéves, lovaknál ha megkezdte az ötödik évet, akkor ötévesnek számít. Tevéknél az ige a hétéves kort jelenti.

⁴⁵ A szegletfogak kiváltása négy és fél éves korban történik. A ló ekkorra (ötévesen) válik éretté. A قارح -nak nincs nőnemű alakja, kancára-ménre egyaránt használatos.

⁴⁶ Szemfoga csak a ménnek és a herélnek van, a kancának nincs, ha mégis van, az fejletlen. Ibid. 35. o.

⁴⁷ A *sinn/asnān* szó egyszerre jelenti a fogat és az életkort. Itt a kettő szorosan összekapcsolódik, ez tükröződik a fordításban.

⁴⁸ A maradó fogakról van szó. A tejmetcszőfogak már jóval előbb előbújnak az ínyből. Először a fogófogak kéthetes kor körül, majd a középső tejmetcszőfogak három-hat hetes korban, végül a szegletfogak ▶

A „nyugalmi idő” (*ğada‘*) az az idő, amikor nem nő a fog, és nem is hullik ki. *Abū Zubayd* írta a nőstényoroszlánról:

- يَثْنِي الْقَرَيْتَيْنِ لَهُ عِيَالٌ   بَنُوهُ وَمُلْمِعٌ تَصْفُ ضُرُوسُ

– Annak ellenére, hogy hároméves korára kiestek szemfogai, még mindig olyan sok foga van, mint ahányan Mekkát és Táifot lakják, fogai fényesek, kettéosztottak és erős harapásúak.

Majd ezt mondta:

- أَحْوَى مِنَ الْعُوجِ وَقَاحُ الْحَافِرِ

– Sötétpej, *‘Awağ* leszármazottja, kemény patájú.

A lóról azt mondják, hogy az bizony „nagy bélű” (*‘azīm al-ğufra*) [ilyenkor az *al-ğufra*] jelentése ugyanaz, mint az *al-ğawf*-nak: „a bél”.

Az *al-zufra* (középső rész) és az *al-buhra* (középpont) jelentése ugyanaz: *al-waṣṭ* (a középső rész). *Al-Nābiğā al-Ğa‘dī* mondta:

- قَتَائِبًا بِطَرِيرٍ مُرْهَفٍ   جُفْرَةً الْمُحْزَمِ مِنْهُ فَسَعَلٌ

– Micsoda jó megjelenésű, mily karcsú a „közepé” a hevederszíjnál...

Mondják: „Ő bizony erős közepű” (*šadīd al-zufra* / *šadīd al-buhra*), amikor erős a középső része (*šadīd al-waṣṭ*).

A *kātibā* a lónál azt a helyet jelenti, ahová a lándzsát fektetik a marján (*mansiğ*).⁴⁹

A *šaṣā* egy kis vékony csontocska, amely az alkarhoz (*dirā‘*) kapcsolódik.⁵⁰ Ha mozog a (könyökcsont) helye, akkor azt mondják, hogy *šaṣiya*.⁵¹

Néhányan a *šaṣā*-t (könyökcsontot) [a könyökcsont elmozdulását] teszik felelőssé az inszakadásért. (Ezzel kapcsolatban) mondta [*Imru-l-Qays*]:

- سَلِيمَ الشَّطَا عَيْلَ الشَّوَى شَنَجَ النَّسَا   لَهُ حَبَائِبٌ مُشْرِفَاتٌ عَلَى الْفَالِ

– Ép könyökcsontú, erős lábtövű, a csánkhoz tartó ere rövid⁵² (kígyóként folyik) az izzadság magas faráról.

A *nawāhiq* a lónál azt a két csontot jelenti, amik a könnyű folyásának útjában állnak.⁵³

Egy *Āl an-Nu‘mān* nemzetségbeli férfi mondta:

► öt–kilenc hónapos korban. Az általam „nyugalmi idő”-nek fordított időszak lehet a már kibújt tejfogaktól a fogváltásig tartó időszak, vagyis az, ami két és fél éves korig tart.

⁴⁹ Ehhez a szóhoz (*mansiğ*) nincs magyarázat, ezek szerint abban az időben (9. század) ez a szó általánosan használt és ismert volt.

⁵⁰ A *dirā‘*-hoz nincs magyarázat, ezért *Abū ‘Ubayda* meghatározását vettem alapul. Az alkar két csontból áll: a vastagabb orsócsontból és a kisebb, vékonyabb könyökcsontból. A *šaṣā* itt a leírás szerint a könyökcsont.

⁵¹ A könyökcsontnak csak a felső végdarabja fejlődött ki és különült el, a többi része teljesen beleolvad az orsócsontba. BODÓ – HECKER 29. o.

⁵² A *naṣā* a lábjegyzet szerint a felső combtól (*fahīd*) a csánkhoz (Achilles-ínhoz – *urqūb*) vezető ér, amely ha az állat sovány, megnyúlik, hosszú lesz.

⁵³ A jobb és bal oldalon az arclécek.

- عاري التواهي مُسْتَجِفُّ هَيْكَلٍ مَرِحُ الضُّحَى تَتَّقِي الْمُنْقَبِ

– Jól láthatók az arclécei (száraz arcú), könnyed (légies), magas, életeli, tüzes, a köldöke előtt nincs összeszurkálva.

A *tā'iq* (szenvedélyes, tüzes) jelentése ugyanaz, mint a *našīṭ*-é (élénk, aktív). ...

A farhoz (*al-warik*) három név tartozik: A far felső combok (*faḥidān*) feletti két szélének neve: félig inas izmok (*al-ġā'iratān*). A farnak az a két széle, amelyik a fark felett van, ahol a far jobb és bal oldali teteje találkozik: „a két varjú”.⁵⁴ *Dū-l-Rumma* mondta erről:

- [وَقَرَّبَ بِالرُّقَى الْجَمَائِلَ بَعْدَمَا] تَقَوَّبَ عَنْ غُرْبَانٍ أَوْرَاكِهَا الْخَطُّ

– Odavezettük a homokdombokhoz a tevéket, miután rétegekben állt farkuk legfelső részén, a farkuk két oldalán a szenny.

[A teve (*ġamal*) többesszáma tevék (*ġimāl*), a többesszám többesszáma pedig „sok teve” (*aġmāl* vagy *ġamā'il*)]. Ennél a verssornál a rím nem engedi (a teve más nevének többesszámú alakját) az *abā'ir* alakot. A „varjú” helye a tevén ugyanott van, ahol a lónál.

A farnak az a két felszíne, amely a két ágyék felett van, a csípőszöglet tájéka (*ḥaġabatān*). *Tufayl al-Ġanawī* mondta ezzel kapcsolatban:

- وَرَادًا وَخَوًّا أَشْرَقَتْ حَجَبَاتُهَا بَنَاتُ حِصَانٍ قَدْ تُعُولَمُ مُنْجِبِ

– Vörösek, sötétpejek, magasan áll a farkuk teteje, látszik, hogy nemes lótól származó kancák.

A faron található a lyuk (*ḥurba*),⁵⁵ egy olyan kis kerek gödör/mélyedés, ami tiszta húsból (*lahm*) áll, nincs benne csont. Ebben a kerek mélyedésben van a (*fā'il*).⁵⁶ A gödör és a belső részek között nincs csont, csupán bőr és hús. *Al-A'šā* mondta:

- قَدْ تَخَضَّبُ الْعَرَبُ فِي مَكُونٍ فَائِلِهِ وَقَدْ بَشِطَ عَلَى أَرْمَاجِنَا الْبَطْلُ

– Talán vérrel festjük be a vadszamarat felső combja elrejtett részén, s talán haragra gyúl lándzsáink miatt a hős.

Azt akarja ezzel mondani, hogy a tapasztalt lovas (vadász, harcos) oda dőfi a lándzsáját a vadszamar hátsó felén, ahol ez a gödör van, mivel (tudja), hogy ez alatt nincs csont, így nem törik bele a lándzsája. Ezért büszkélkedik vele *Al-A'šā*, bízva abban, hogy mi (a hallgatóság) ismerjük a döfés helyét. Maga a *fā'il* pedig épp ebben a gödörben van. Mindazok (a részek), amik a felsőcombból előlről látszanak, amikor az állat hátrál, az a *ḥadān* és a *nasā* (ér), amely a farból lép ki, majd a felsőcombok felszínén halad, végül átmegy az Achilles-ínon, míg el

⁵⁴ Ez a terület a kereszttájék. *Abū 'Ubaydā*-nál a hát részei között szerepel, nem a farnál.

⁵⁵ A fülluknak is ez a neve. Maga a szó bármilyen kerek lyukat jelent. *Abū 'Ubaydā*-nál is szerepel a szó szintén a far felső részénél (143. o.), ugyanezzel a magyarázattal. Valamint még egy kifejezés ugyanerre: نُؤَارَةٌ, lásd általános és egyedi kifejezések a ló testrészeire.

⁵⁶ A *fā'il*, *Abū 'Ubaydā*-nál a felső combnál lévő izom, a térd külső feléhez közel. *Al-Ašma'i* nem ad magyarázatot a szóhoz.

nem éri a patát. Ha az állat jó húsban van, akkor a felsőcomb izmai kettéválnak két nagy izomra, a *nasā* pedig közöttük haladva eltűnik a szem elől. Ha az állat sovány, a felsőcombok is elmozdulnak, a *rablatān* (a koncok legfelső részén lévő hús)⁵⁷ elhajlik, és eltűnik a *nasā*. Amikor a *nasā* kettéválásáról beszélnek, akkor tulajdonképpen a *nasā* helye válik ketté. *Abū Du'ayb* mondta erről:

- مَتَقَلَّقَ أَنْسَاؤُهَا عَنْ قَانِي كَالْقُرْطِ صَاوٍ غَيْرُهُ لَا يُرَضَّحُ

- *Úgy váltak el (a felsőcomb inain formálódó) izzadságcseppjei a vérvöröstől (vörös cssecsétől), mint a fülönfüggő, rászáradt maradék teje, mely nem szopható.*

Ugyanígy, ha például azt mondják, hogy milyen erős a nyaki ere (*al-aḥda'*), akkor tulajdonképpen a nyaki erének a helyére gondolnak. Ugyanígy a háton futó ér (*al-abhar*) neve, az ér helyét jelenti. Azt is mondják, hogy a *nasā* a lónál valóban az eret jelenti és nem csak a helyét, ugyanis ha a *nasā* rövid, akkor az azt jelenti, hogy a ló hátsó lába erős. Ha pedig ez az ér hosszú, akkor a lába gyenge.

Al-Hudālī mondta:

- وَلَكِنَّهُ هَبْنِي لَيْنٍ كَعَالِيَةِ الرُّمَحِ عَرْدَ نَسَاهُ

- *De ő egyszerű és szép (egyszerűen szép), olyan feszes, kemény a lábszárán az ín, mint a lándzsa hegye.*

Valaki más ezt mondta:

- لَيْسَ بِمُنْخَلِّ النَّسَا مِنْ مَرَبِطُهُ
أَحَزَمَ جَوْشُوشِ الْمَطَا عَلِيَّتُهُ

- *Lábszárán az ín nem puha az istállóban állástól, széles mellkasú és hatalmas hátú.*

Az *'ulabiṭ* jelentése: hatalmas. A *ḡu'sūš* jelentése: mellkas. [Az *'ulabiṭ* használatos lóra is és tevére is: *faras 'ulabiṭ* és *nāqa 'ulabiṭa*].

Az alsó combban (*as-sāq*) van a *ḥamātān*, ami az alsó comb oldalsó részén lévő izmokat jelenti, melyek úgy néznek ki, mintha inak lennének annak külső és belső oldalán.

A költő említi meg a ló „*sabīb*”-ját, ami tulajdonképpen a ló farka.

- ضَافِي السَّبِيبِ مِنَ الذِّيُولِ كَأَنَّهُ يَوْمًا عَلَى حَمَوَاتِهِ بُرْدٌ

- *A dús farkú lovak közül való, (farka) egy napon köpenyként boríthatná combjai hátsó felét.*

A lábszár (*wazīf*) kapcsolódásának helye az alsó combhoz (*as-sāq*) az *'urqūb* (horgasín és csánk együtt),⁵⁸ vagyis az a rész, ami az *'urqūb* és a *ḥāfir* (pata, lábvég)⁵⁹ között van, a hátulsó és az elülső lábon is, az a *wazīf* (lábszár).

Minden négylábú állatnak csánkja van a lábszára és az alsó combja között. Ami az embert illeti, az ő „csánkja” (bokája) a lábfeje (*qadam*) és a lábszára (*sāq*) között van.

⁵⁷ *Abū 'Ubayda* magyarázata.

⁵⁸ *Abū 'Ubayda* magyarázata.

⁵⁹ A *ḥāfir* itt lábvég értelemben szerepel, mivel nincs megnevezve a boka. A lábszár ugyanis a bokától tart a csánkig és nem a körömtől.

A lábszárak a patákhoz kapcsolódnak, izesülésük helyét pedig *ḡubab*-nak (bokák) hívják. Minden egyes lábón van *ḡubba* (boka). A *ḥāfir* (lábvég) hátulsó része a bokától: a *ḥawšab*.⁶⁰ Ez egy a bokához kapcsolódó kis csontocska, amely olyan, mint a lábszárnál lévő kapocscsontok (*as-sulāmā*), a lábszár vége (*ra's al-waḡīf*) és a pata pártaszéle⁶¹ között.

Al-ʿAḡḡāḡ mondta:

- فِي رُسْعٍ لَا يَتَشَكَّى الْحَوْشَبَا
مُسْتَبْطِنٍ مَعَ الصَّمِيمِ عَصَا

– Csüdjében nem beteg a két csont és tiszta, száraz innal van kitöltve.

A patákban van a *ḥawāmī* (oldalsó nyírbarázdák, oldalsó patafalak), ez a pata oldalsó részeit jelöli jobbról és balról.⁶²

Al-Ġādī mondta:

- كَانَ حَوَامِيَهُ مُقْبِلًا   خُضِبَ وَإِنْ كَانَ لَمْ يُخْضَبِ

– Mintha a patái oldalai (oldalsó peremei, nyírbarázdái)⁶³ be lettek volna festve, még ha nem is lettek befestve.

A patákban található még a „*sanābik*” (hegyfalak), ami a paták elülső felét jelenti.⁶⁴ [Al-Aʿšā] mondta:

- سَنَابِكُهُ كَمَدَارِي الطَّبَا   ۞ أَطْرَافُهُنَّ عَلَى الْأَرْضِ شُمَّ

– Patái elülső felei (hegyfalai) olyanok, mint az antilop szarvai, szélei a földön magasan állnak.

Ezzel azt akarja mondani, hogy a patái feketék és simák, mint az antilop fekete szarvai.

A patákban van még a *dawābir* (sarokvankos), a paták hátulsó része.

Egy Ġarm-törzsbeli férfi mondta:

- فِدَى لِكَمَا رَجَلِي أُمِّي وَخَالَتِي   غَدَاةَ الْكَلَابِ إِذَا تَحَزُّ الدَّوَابِرُ

– Azon a napon, amikor a harc annyira heves lesz – a lándzsahegyek reggelén –, hogy a ló saroktámaszait (is) lemetszik, akkor felajánlom két lábam, sőt, anyám és nővérem is... (Lásd az arab szólást: فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي, mint egyfajta hódolatmutatást az emirnek vagy a kalifának.)

A patákban van a *nusūr* (a „sasok”, a nyírek), amelyek a paták felszínén találhatók, és a földdel érintkeznek.

⁶⁰ Itt lényeges eltérés mutatkozik Abū ʿUbayda magyarázatától, akinél a szó a csüdöt jelöli. Itt a csüdnek csak egy részét, a csüdcsontot.

⁶¹ A lábjegyzet szerint a مُسْتَقَرَّ الْحَافِرِ a pata azon részét jelöli, ahol a patára hajló szőrszálak vannak (مَشْعَرُ الْحَافِرِ) (pártaszél).

⁶² Amennyiben itt nem a patafalat, hanem a nyírbarázdákat jelenti, akkor a magyarázat fordítása: a középső nyírbarázdától jobbra és balra.

⁶³ Úgy tűnik, mintha a szó egyszer az oldalsó nyírbarázdát, másszor a oldalsó patafalat jelentené.

⁶⁴ A *sunbuk* egyszer patafal értelemben szerepel, máskor hegyfal (a patafal elülső része). Egy rész képviseli az egészet.

Egy Ġarm-törzsbeli férfi mondta:

له بين حواميه نسور كنوى القسب

– Nyírbarázdái között olyan kemény nyírek vannak, mint a qasb-fajtájú datolya magja.

‘Alqama [ibn ‘Abda] pedig ezt mondta:

سلاءة كعصا التهدي غل بها ذو قبيلة من نوى قرآن معجوم

– (A patája) lándzsahegy, (kemény) mint a visszatérő nahdī botja, melybe összeszáradt qurrānī datolyamag van beszúrva.

[Qurrān egy jemeni falu, a sullā’a pedig tüskét jelent.]

A sarokvánkoslánál (*dawābir*) van a *tunan*. Ez a pata hátulsó felén növő szőr, amely majdnem eléri a földet.⁶⁵

An-Namir ibn Qāsiť törzséből való férfi mondta:

له ثثن كخوافي العفا ب سوؤ يفن إذا تزبت

– Olyan (puhák, selymesek) a csüdjén a szőrszálak, mint a sas pehelytollai, ha felborzolódnak, feketére változnak.

[Ezzel azt akarta mondani, hogy az *al-‘aš‘ar* (szőrszálak) olyan finomak, mint a sas pehelytollai.]

A pata (*hāfir* – mint lábvég) része az *al-aš‘ar* (csüdszörzet), azok a szőrszálak, amelyek körülveszik a bokát.⁶⁶

A patához (mint fogalomhoz) tartozik még az *al-arahh* (a szétterült pata) és az *al-muštarr* (a szűkült pata), mindkettő hiba. *Ḥumayd al-Arqať* mondta:

لا رَحَّحَ فيها ولا اضطرأ
وَم يَلْبَأْ أَرْضَهَا بَيْطَارُ

– Nincs benne szétterültség, sem szűkültség

Az állatorvos nem forgatta fel a patáit.⁶⁷

A pata lehet még *al-wa‘b* (kecskeköröm/bakpata) és *al-muq‘ab* (pohárkörmű pata). Az *al-wa‘b* jó tulajdonságú, erős pata. *Al-‘Ağğāğ* mondta:

وَأَبَا حَمَتْ نُسُورُهُ الْأَوْقَارَا

– Kecskékörmű, kivédtek nyírjei a nehéz terheket / a repedéseket.

Ḥumayd al-Arqať mondta:

وَأَبَا يَدُ الْحَجَرِ الْخُضَيَّا

– Kecskékörmű, apróra töri a követ a hegyek lábánál.

A *ḥuđī* az a kő, ami a hegy lábánál található.

⁶⁵ Nem hiszem, hogy a szőrszálak hossza miatt éri el a földet, (mert a hosszú pataszőr nem jellemző a melegvérű nemes lovakra), inkább a csüd hajlása által kerül közel a földhöz járás közben, vagy arra utal, hogy kicsi a körme.

⁶⁶ جبة الحافر – vagyis itt a *hāfir* nem csak a patát mint körmet jelenti, hanem a csüddel együtt a bokáig tartó lábvéget. Lásd *hāfir* = *qadam* szemlélet. A magyarázat eltér *Abū ‘Ubaydā*-étól.

⁶⁷ Még nem volt szükség arra, hogy az állatorvos megvizsgálja. A „föld” itt a ló patáit, illetve a lábait jelenti, mivel ezekre a szárazság jellemző, szemben az „ég”-gel, ami a párás testet jelenti.

Az *al-muq'ab* az olyan pata, ami alakjában egy pohárra hasonlít. *Ibn al-Harī* mondta:

- له حافرٌ مثلُ قَعْبِ الوَلِيّ د يَتَخَذُ الْفَأْرُ فِيهِ مَغَارًا

– Olyan patája van, mint a gyerek kis ivópohara, az egér is menedéket találna benne.

Vagyis azt akarja mondani, ha egy egér belebújna a patájába, akkor üregessége miatt épp megfelelő lenne neki menedéknek. Hasonlóképpen a következő mondasban: Hozott nekünk egy (akkora) tálat, melybe akár hárman is beleülhetnének. Vagyis ha hárman bele akarnának ülni, pont megfelelő lenne nekik.

A patákhoz tartozik még az *al-wağā* (a törés okozta fájdalom, patanyomás), az *al-ḥafā* (a kopás) és az *al-qahat* [*al-qihat*] (a keménység).

Az *al-qahatu* [*al-qihat*] (a keménység) a pata szilárdságát, keménységét (*ṣalābatuhu*) jelenti.

Úgy szokták mondani, hogy *faras waqāḥ al-ḥāfir* (kemény patájú ló).⁶⁸

Az *al-ḥafā* (a kopás) jelentése az, hogy a pata meggyengült, a föld elkoptatta.

Az *al-wağā* (a törés okozta fájdalom) azt jelenti, hogy a ló fájlalja a patáját. (Ilyenkor) úgy mondják, hogy *faras wağin* (fájós lábú ló). Azt is mondják még, hogy *faras wāqin* (óvatosan járó ló) a *waqā* (tartózkodott, visszatartott), *yaqī* (tartózkodik, visszzatart) igéből, mivel ilyenkor a ló fél a járástól, a patájában lévő fájdalom miatt.

Minden négylábúnak a hátulsó lábain van a csánkja, az elülsőkön pedig a könyöke.

A *ḥināf* a lovaknál és más patásoknál azt az állapotot jelenti, amelyik kifordítja a patáit menet közben (ún. lapátol). *Ḥināf* a tevék között is van. *Al-A'sā* mondta:

- أَجَدْتُ بِرَجْلَيْهَا التَّجَاءَ وَأَتْبَعَتْ بِدَاهَا خَنَافًا لَيْتَنَّا غَيْرَ أَحْرَدًا

– Siettetten hátulsó lábaival a rohanást, lapátoló elülső lábait finoman, megroggyanás nélkül követte.

A tevére akkor is használják ezt a kifejezést, ha leveti az orráról a kötőféket/kantárt: *ḥanafa*. Mondhatja az egyik ember a másiknak, hogy találkoztam valakivel, aki fenn hordta az orrát (*laqītu fulānan ḥānifan bi'anfihi*). Ezzel a kifejezéssel illetik az ilyen embert: *miḥnaf*.

A lónál a *dasī* jelentése a nyaknak az a része, amely a marba (*kāhil*)⁶⁹ torkollik. *Salāma ibn Ġandal* mondta:

- يَرْقَى الدَّسِيعُ إِلَى هَادٍ لَهُ بَتَعٍ فِي جَوْجُو كَمَدَاكَ الطَّيِّبِ مَحْضُوبٍ

– Marja fokozatosan emelkedik hosszú nyakká a szügyétől, olyan, mint a befestett tömjéntörő kő.

.....
والحرب لا يبقى لجا
إلا الفتى الصبار في الن

حمها التخيل والمراخ
دات والفرس الوقاح

És hány háború van, mely nyomán nem marad büszkeség és életerő, csak a nehézségekben kitartó ifjúbán és a kemény patájú lóban. (Ayyām al-'arab, Ḥarb Besūs. Bejrūt, 1988)

⁶⁹ A szóhoz nincs magyarázat.

[Az *al-bata'* jelentése: hosszú], a nyakat pedig *hādī*-nak nevezi.

A nyaknak a része az *al-balḍam*, ami magában foglalja a torkot (*al-ḥulqūm*), a nyelőcsövet (*al-marī*) és a toroknál lévő finom bőrrödöt (*ḡirān*).

A lónál az *al-udār*, melynek egyesszáma *udra*, azokat a (sörény-) tincseket jelenti, amelyek a tarkóhoz közel nőnek. *Abū an-Nağm* mondta:

- مَشَى الْجَوَارِي الشُّعْبَ يَنْقُضَنَّ الْعَذَرَ

– (Ahogy) a kacér fiatal lányok dobálják sétájukkor hajtincseik.

A lónál az *al-ma'add* a lovas lábának a helyét jelenti, ahol mozgásra ösztönzi őt. A ló (részei között) van az *al-markal* is, ugyanezzel a jelentéssel. [*Al-Rāḡiz* mondta, amikor jellemezte a lovat:]

- نَابِي الْمَعْدَيْنِ وَأَيَّ نَظَارُ

مُحَجَّلٌ لَاحَ لَهُ خِمَارُ

– Széles oldalú, gyors, tüzes ló, lába kesely, homlokán csillag ragyog.

Az *al-ḥimār* jelentése csillag (a ló homlokán).

A *maḍā'*ig jelentése szerint, minden tömör hús, kemény kötésű izom, illetve ín. Az *al-a'šāl* (belek) ugyanazt jelenti, mint az *al-a'fāḡ* (belek). *Abū an-Nağm* mondta:

- يَرْمِي بِهَا الْجَزْعُ إِلَى أَعْصَالِهَا

(A vesszor a felhúzott, kemény, agárszerű hasra utal.)

(المعنى في بطن الشاعر – vagyis csak a költő tudná megmondani a sor jelentését)

Al-Ṭirimmāh mondta:

- فَهُوَ خَلُوُ الْأَعْصَالِ إِلَّا مِنْ الْمَاءِ وَمَجْلُوذٌ بَارِضٌ ذِي انْهَضَائِ

– Üres belű, kivéve a benne lévő vizet és az ajkaival lecsípett és szétmorzszolt fiatal hajtást.

Mondják, hogy *laḡaḍahu* (felnyalta), *yalḡuḍuhu* (felnyalja), *laḡḍan* (felnyalás), valamint *ḡaladahū*, *yaḡluḍuhu*, *ḡalḍan*, ami ugyanolyan (gyökhangzó felcseréléses változat), mint a *tahima* (bűzlik a hús, kimerül a teve) és *tamiha* („átalakult” az étel)⁷⁰ páros és melynek a jelentése, hogy „megfog valamit a szája elülső részével”. Ugyanilyen (értelmű) a *lassahu* (kinyalta az edényt, legelt), *yalussuhu* (kinyalja az edényt, legel), *lassan* (kinyalás, legelés).

A ló (testrészei között van még), a *ḥawrān* (végbélnyílás), ami légüres teret, szelet (*al-hawā'*) jelent a farban (*dubur*).

Mondják, hogy „megszúrta (megdöfte a végbelénél a botjával) a szamarat s az ráordított”, mivel azon a helyen (a *ḥawrān*-nál) szúrta meg.

A ló (részeihez tartozik) az *al-qaṭāt*, ez a második lovas ülőhelye. *Ḥalid bin aṣ-Ṣaḡ'ab an-Nahdī* mondta:

⁷⁰ Megromlott.

- كَأَنَّ قَطَاتَهَا كَرْدُوسٌ فَحُلٍ مُقْلَصَةٌ عَلَى سَاقَيَّ ظَلِيمٍ

– Keresztttájéka olyan csontos, mint egy méné, egy hímstrucc két combja fölé tornyosuló.

Az *al-‘uṣṣūr* az, ami a homlok/üstök (*nāṣiya*) alatt van a szemek között.

Az *al-ṣahwat* a nyeregtakaró helye, de minden másnak is a legfelső részét jelenti.

Az *al-manqabat* azt a helyet jelenti, ahol az állatorvos szokta megszární [a hasán].

An-Nābiḡa [*al-Ġaḏī*] mondta:

- كَأَنَّ مَقَطَّ شَرَّاسِيفِهِ إِلَى طَرْفِ الْقُنْبِ فَاَلْمَنْقَبِ

– Mintha bordái oldala a vaszoráig...

Az *al-ṣifāq* a legalsó bőrréteg a bőrfelszín alatt, ahonnan a szőr nő. *Al-Ġaḏī* mondta:

- لُطِمْنَ بَرْئِشٍ شَدِيدِ الصِّفَا قِي مِّنْ خَشَبِ الْجَوْزِ لَمْ يُثَقِّبِ

– Meg lettek ütve pajzs keménységű hasuknál, melyek mintha diófából lennének, nem szűrhatók át.

Ezzel azt akarja mondani, hogy ez a hely olyan, mint egy pajzs, vagyis (a ló) kemény hasfalú.

Az *al-qunb* a hímveszszőt borító bőr (vaszora).

A hímveszszőre (*qaḏīb*) mondják még, hogy *al-ḡurmūl* vagy *al-ḡurdān*. Ez utóbbi kettő csak az egypatájúaknak (páratlanujjú patásoknak) van, míg a *qaḏīb* bármelyik hím állatnak lehet.

A lovaknál az *al-šaraḡ* olyan hím állatot jelent, amelyiknek az egyik heréje kisebb a másiknál.⁷¹ Azt szokták mondani: فرسٌ أَشْرَجٌ بَيْنَ الشَّرَجِ (félheréjű ló, láthatóan félheréjű).

A lovaknál az ún. *aṣ-šadaḡ*, az elülső és hátulsó patában (lábvégen) lévő görbület. Ez lehet kifelé hajló (*al-waḥṣī*) és befelé hajló (*al-insī*).

Az *al-ḡanaḡ* az, amikor az elülső és a hátulsó pata (is) befelé hajlik.⁷²

A lónál (meg kell még említeni) az *as-saḡal*-t (sovány, gyenge) és az *aṣ-ṣaqal*-t (karcsú, gyenge ágyékú). Az *as-saḡal* a végtagok gyengeségére vonatkozik és a rossz testfelépítésre. Az *aṣ-ṣaqal* a csípők keskenysége és gyengeségük. A csípőt (*ḡaṣīra*) hívják még *aṣ-ṣuql*-nak is.

Az *al-kazam* a vastag és rövid ajak neve.

Az *aṭ-ṭanab* a hosszú és gyenge hátú ló neve.

Az *as-safā* a kevés üstökű ló. Úgy mondják, hogy *faras asfā* és *faras safwā*. A *baḡla safwā* jelentése „könnyed járású” (öszvér).

Az *al-atḡal* a nagyhasú (szalmahasú) ló.

Semmi másra nem mondják, hogy *asfā*, csak a lóra, ha kevés az üstöke.

.....
⁷¹ Rejtettheréjűség (kryptorchismus). Egyoldali és kétoldali is lehet. Az egyoldalúan rejtett heréjű lovak termékenyek, és utódaik között is terjedhet ez a hiba. Genetikai terheltségek. BODÓ – HECKER 113. o.

⁷² Az elülső és hátulsó lábak szabálytalan állásai. BODÓ – HECKER 54–55. o.

Ami szeretetre méltó (előnyös, kedvelt vonás) a lovakban:

Amit kedvelnek egy lóban, az az, ha a hasa (*baṭn*) hosszú, a háta (*ṣahr*) rövid, a fara felső része (*ḥaḡabatān*) magasan áll, kiemelkedik a marja (*mansiḡ*), szélesek a hátulsó lábszárai (*awṣifa*), enyhén görbültek elülső lábainak lábszárai, szegycsontja (*zawr*) szűk (könyökei között), hatalmas a szügye (*ṣadr*). A *birka* jelentése a szügy csontja a rajta lévő hússal együtt. Ez az, ami szemben van veled a ló mellkasából.

Al-Ġaḏī mondta:

إلى جَوْجُو رَهْلِ الْمَنْكِبِ - ولَوْحُ ذِرَاعَيْنِ فِي بَرَكَةٍ

– *Alkarjai a szegycsontig (a szegycsontnál) szélesek és széles vállán laza a bőre a szügyéig.*

*Ziyād b. Sumayyān*nak (*Ziyād b. Abīhi* megh. h. 53) tulajdonított mondás szerint: Külön kiemelte a *bark*-ot (szügy) és a *ṣadr*-ot (mellkas). Azt mondta, hogy ha a *birka*-t egy „há”-val nőneművé változtatjuk, akkor a „bá” után kaszra fog következni. Ha pedig elhagyjuk a „há”-t, akkor egy fatha követi a „bá”-t.

Széles a válla, bő (nem feszes) a bőre és finom tapintású, rövid a szőre, hosszú a nyaka, tágasak (*y'aruḏa*)⁷³ az orrlyukai, keskeny a torka, erős a rágóizma, száraz az arca. Az ajkai⁷⁴ finom tapintásúak, orrlyukai szélesek (*yattasī'a*), széles az állkapcsa. *Tufayl al-Ganawī* mondta:

كَأَنَّ عَلَى أَغْطَافِهِ ثَوْبٌ مَائِحٌ وَإِنْ تَلَقَّى كَلْبًا بَيْنَ لَحْيَيْهِ يَذْهَبُ

– *Mintha átázott ruha lenne oldalain, s úgy megy, mint akinek kutyát dobtak az állkapcsai közé.*⁷⁵

Al-'Aṣā mondta:

أَحْوَى قَصِيرٌ عِذَارُ اللَّجَامِ وَهُوَ طَوِيلٌ عِذَارُ الرَّسَنِ

– *Sötétpej, kantárja pofaszíja rövid, kötőféke pofaszíja hosszú.*⁷⁶

[Amikor azt mondja, hogy „rövid a kantár pofaszíja”, akkor azt akarja mondani, hogy a ló szája széles.]

A szemeket körülvevő bőrrödő kifejezett, pereme éles, éles a csánkja és a horgasina (Achilles-ina), hegyesek a fülei, nagy ívűek (*tasbaḡu*) a bordái, rövid az ágyéka, szélesek a vállai, a fara és a homloka, sovány a háta⁷⁷, kevés húsu, „szom-

⁷³ A szövegben *mansūb* alak van. Az itt felsorolt testrészek egyikéhez sincs leírás, a fordítás *Abū 'Ubayda* leírásán alapul.

⁷⁴ A szó (مستطعم) magyarázata eltér *Abū 'Ubayda*-étól, akinél „a kantár orrszíja és az ajak közötti rész”-t jelenti, míg itt az ajkat.

⁷⁵ Úgy megy, mint akinek egy kutyára cserélték az állkapcsait, vagyis a ló szája olyan széles, mint egy kutyáé.

⁷⁶ A ló széles/hosszú szája erény és elvárt tulajdonság. A kötőféknek, amihez nem tartozik zabla, általában a ló orrának feléig ér a pofaszíja, vagyis nem éri el a ló száját. Itt a leírt ló szája olyan széles/hosszú, hogy mégis eléri. A zablás kantár pofaszíja pedig rövid, hiszen olyan széles a szája, hogy elég egy rövid pofaszíj is, hogy áterje az arcát a szájzugától a fültővéig.

⁷⁷ A magyarázat *Abū 'Ubayda*-nál található. *Kitāb al-ḥayl*. Kairó, 1986. 171–172. o. „Ha bő a bőre és sovány a háta, ez segít neki abban, hogy (könnyebben) kiizzadja magából a nehéz légréssel járó beteg-▶

jaznak az ízületei” (szárazak), „a sok hústól megtisztultak” (szárazak) a lábai, csüdjei erősek, erőteljes a nyerítése, a gát világosan látható⁷⁸, utolsó bordái (is) szélesek (*taḥbaṭa*). *Ibn Aḥmar* mondta:

وَإِذَا تَدَافَعَ خَلْقَتُهُ لَمْ يُسْتَدِرْ - وَسَوْنِدَ خَلْقَتِهِ

– Szélesek az utolsó bordái, termete stabil, ...

Magasan kiemelkedik a nyaka, nem izzad meg túl gyorsan, farokcsontja kicsi, ahogy felsőcombja és hímvesszője is, oldalai felfújtak.

A *taḡnīb* (félretolás, kikerülés, tolatás) jelentése a hátulsó lábakon az, hogy egy kicsit hátrafelé állnak.⁷⁹ A hátulsó lábaknál kedvelt, ha hosszúak a lábszáruk, szemben az elülső lábak rövid lábszáraival.

Ami a kemény, markáns rágóizmot illeti (*yalhazu māḍiḡuhu*), az azt jelenti, hogy (a pofán) az izom vasos és nagy. A *mustaṭ'am* (az a rész, amivel eszik) finomsága pedig az ajkak (*ḡaḥāfil*) finomságára utal.

Amikor azt mondja, hogy fedetlen a gátja (*yadḥā 'iḡānuhu*), azt akarja mondani, hogy jól látszódik.

Amikor pedig azt mondja, hogy *taḥbaṭ quṣayrāhu* (felfúvódtak/kitágultak az utolsó bordái), akkor ez a két utolsó bordájára értendő, amelyek egyben a legrövidebb bordái is.

A *haḍam* (a ló soványsága) jelentése: az oldalak lefogyottságát jelenti.

A *taḡnīb* a hátulsó lábakon lévő kis görbületet jelenti.

Az *al-bata'* jelentése „erős nyakú”. Van *faras batī'* (erős nyakú-ló/hátasló hn.), *faras batī'a* (erős nyakú kanca nn.), *faras talī'* (hosszú nyakú ló/hátasló hn.), *faras talī'a* (hosszú nyakú kanca nn.), *bat'ā* (tökéletes kanca), *tal'ā* (hosszú nyakú kanca).

A lónál kedvelt, ha szélesek az állkapcsai. [A *harīt* az állkapocs szélességét jelenti.]

Ami nem kívánatos a lovaknál:

A soványság, a görbe orr, a nagy szegycsont (*zawr*), a rövid hímvessző (*qaḍīb*), a vastag nyak (*'unuq*), a hajlott fülek (*uḍunān*), a hosszú szőr, a sok hús a háton (*matn*), a rövid borda (*dīl'*), a hosszú farokcsont (*'asīb*), a feszes bőr a vállon (*katif*) és a felkaron (*'aḍud*), a vastag fülcsont (*dīfra*) és ajak (*ḡaḥfala*), a húsos arc (*waḡh*), a gömbölyű (húsos) lábak⁸⁰ (*qawā'im*), a paták szűkültsége (*iṣṭirār*)

► séget. Ugyanígy könnyebben elviseli a kórt, ha sok hely van a belső szerveinek s emellett bő a bőre és sovány a háta. Mivel ha szűk lenne a bele és emellett nem lenne sovány a háta, akkor nehezen kapna levegőt és elpusztulna. Ha mindezek mellett még az orrlyukai is szűkeek, akkor (bizonyosan) kimeríti a nehéz levegővételt...”

⁷⁸ Mert magasan tartja a farkát.

⁷⁹ Hátraállított állás vagy hátranyúlt állás, ami európai szemmel nézve hibás lábállást jelent, s amely legtöbbször megerőltetés következménye. Mócsy–Mócsy 1998. 55. o.

⁸⁰ A két szár hátulsó részén van a hajlítóin, aminek egy tisztán látható barázda által kell a lábszártól elválasztva lenni. Tehát a hosszú, vékony vagy gömbölyű lábszár hiba. Mócsy–Mócsy 1998. 48. o.

és szétterültsége (*raḥaḥ*), a nyak elülső és hátulsó részének egyszintűsége,⁸¹ értve ezalatt a nyak elülső és hátulsó részét, a repedezett pata (*ḥāfir*) és nyír (*nusūr*),⁸² a kis méretű agyvelő (*dimāḡ*), a gyenge őrlőfog (*ḍirs*), a hajlott hát (*matn*) a földhöz közelítő mellkassal (*ṣadr*), a félig inas izom (*ḡā'ira*) hiánya, a lapos farbúb (*qaṭāa*), a szűk álkapocs (*šidq*), a sovány alsó comb⁸³ (*ḥamā*), a konc egyenetlensége (*mawḡ ar-rabala*), az alsó combban lévő ér⁸⁴ (*nasā*) hosszúsága, a túl nagy csánk (*faḥaḡ*),⁸⁵ az egymástól távol lévő elülső lábak, az elhajlás (*iq'ād*) a hátulsó lábakban: ez azt jelenti, hogy a hátulsó lábai nagyon szétállnak, nem egyenesek. Azt is szokták mondani, hogy szétálló lábú (*mafrūš ar-riḡlayni*) (tehén állású),⁸⁶ ez a lábállás nem rossz, ha tevéről van szó.

Al-Nābiḡa mondta:

مَفْرُوشَةَ الرَّجْلِ قَرَشًا لَمْ يَكُنْ عَقْلًا -

– Szétálló lábú, de nem túl nagyon. (Egy kicsit tehén állású.)

Vagyis a teve.

Az „elmozdult” (*ʿazal*) jelentése, a farokban lévő oldalra hajlás (*mayal*).

Ami „az alsó comb soványságát” (*inmisāḥ al-ḥamā*) illeti, az azt jelenti, hogy le van fogva.

A *badad* szó jelentése az elülső lábak lábtövei (*rukba*) közötti távolság.

Ha a lónak az egyik lábtöve megnagyobbodott, azt mondják rá, hogy „egy csúnya tapló⁸⁷ van rajta”. (Az ilyen lovat) „nagy térdű” lónak (*faras arkab/rakbā*) hívják.

Ha a hátulsó lába megroggyant (*istarahaṭ*) (kardállású),⁸⁸ akkor bizonyosan meg van lazulva az ujjhajlító ín (*nasā*).

⁸¹ A vízszintesen tartott nyak.

⁸² A nyír egyesszámban *nasr*, itt viszont az egyesszámú pata (*ḥāfir*) után, a többesszámú nyírek (*nusūr*) következik, ami logikátlan. *Abū ʿUbaydánál* a pata részeinek felsorolásánál is többesszámban szerepel a szó (*nusūr*), míg az összes többi rész egyesszámban van.

⁸³ Az alsó comb felső része.

⁸⁴ Vagy az ujjhajlító ín.

⁸⁵ A szó nem szerepel *Abū ʿUbaydánál*, a Hawa szótár szerint a csánk (sarok) egy részét jelenti.

⁸⁶ A szétálló hátulsó lábakra vonatkozik, amikor a paták kifelé, a csánkok pedig befelé állnak, olyan, mint az emberek esetében az X-láb. Más neve még franciás állás vagy gacso állás.

⁸⁷ A térdén (pontosabban a lábtövön) lévő puha daganatot taplónak nevezik. MÓCSY–MÓCSY 1998. 46. o.

⁸⁸ Olyan, mintha csánkban meg volna törve, néha a hátsó lábak nem is kardosak, a ló mégis maga alá húzza őket. Így akarja kímélni az elsőket, a testet inkább a hátulsókkal támasztja alá. Ez esetben az elülső lábak bizonyosan gyöngék vagy fájósak. MÓCSY, 1998. 55. o. A gyakran irányt és sebességet változtató gyors mozgás kardláb kialakulásához vezethet. (HORN Artúr: *Általános állattenyésztés*. Budapest, 1955. 187. o.)

Ha az ujjhajlító ina görcsösen össze van húzódva, az megbénítja a hátulsó lábát. (Erre azt) mondják, hogy „kötött csánkú” (*qāmiṣ al-‘urqūb*).⁸⁹

Az *al-ma‘āqim* lovak esetében az ízületeket (*al-fuṣūṣ*) jelenti. Így a *ruṣṣ* (emphatikus sz-szel) is ízületet jelent a pata esetében. Az elülső láb lábtöve (*rukba*) szintén ízület.

Pataproblémák⁹⁰

Talpsérülés (*al-rahṣ*): (Ez akkor keletkezik), ha az állat rálép valamire, és feltörik a helye. Ha ez (az állapot) tovább romlik, akkor elérheti a csontvéget (*al-mušāša*), az már súlyos sérülés (*waqra*).

A pataproblémákhoz tartozik a duzzadás (*al-malah*). Ha ez a kidudorodás a csánkról induló ujjhajlító ínön (*al-‘urqūb*) van, akkor így hívják, de ez nem daganat (csánkpók) (*al-ğaraḍ*). Ha a probléma súlyosbodik, akkor válik csánkpókká (*al-ğaraḍ*).

A pata betegségeihez tartozik a beszűrődés (*al-nufaḥ*). Ezt a szelek okozzák. Ha megnyomják a duzzadást, akkor leapad, ha elengedik, akkor újra felgyülemlik.

A patában vannak még a növekmények (*al-zawā'id*). Talán a szaruból származik, amely megvastagszik, és csak egyre vastagabb lesz.⁹¹

Azt szokták mondani: „tojása lett” (*qad bāḍat*). Ez az, amikor egy „tojás” nő a patán, vagyis egy tojás nagyságú daganat. Ez az egyszerűbb problémák közül való.

(Korábban azt gondolták az emberek Ka'ab b. Layláról hogy költő, mivel a kezén tojás nagyságú daganat nőtt, de tévedés volt.)⁹²

A legrosszabb problémák közül való, minden négylábú esetében, ha rövidek az elülső lábvégei (*al-danan*). A szó a mellkas földhöz való közelítését, közelségét jelenti.

⁸⁹ Itt a csánkizület valamelyik részének gyulladásáról van szó. Csánkpók, öztetem vagy nyúltetem, attól függően, hogy a csánk melyik felszínét érinti. Lehet még a felületes ujjhajlító ín lecsúszása is a sarokgumóról, ami szintén sántaságot okoz. (Csánkpók: a sarugesztenyével azonos magasságban, a csánk belső-elülső felületén kialakult fájdalmas duzzanat. Öztetem: a csánk külső felületén fájdalmatlan, csontosodással járó ízületgyulladás. Nyúltetem: a csánk hátsó felületét oldalról nézve domborúvá teszi, itt kialakuló tömött vagy csontkemény duzzanat, ami fájdalmas.)

⁹⁰ Értsd ezalatt a lábvég betegségeit. Utalok a testrésznevek jelentésváltozataira.

⁹¹ Szarucsap, szarudaganat, amely a pata falának belső felén fejlődik ki.

⁹² A költő transzcendentális dolgok tudója is egyben, különös képességekkel bíró ember, aki képes a szavakkal befolyásolni a dolgok folyását. A költőt a törzse válassza ki erre a feladatra, valamilyen külső jel hatására, például mint ez a tojás nagyságú daganat a kezén, amelyet isteni jelnek véltek, de a költő csalódást okozott nekik a verseivel. Ka'ab b. Layla említése, csak a „tojás” szó használata miatt érdekes, ahol szintén daganat értelemben szerepel.

A lovak járásának és vágtajának leírása

A jármódok közül, a gyors, élénk lépés (*al-‘anaq*) az első. A rövidített lépés (*al-tawaqquṣ*). Ez azt jelenti, hogy felfelé mozogva, rövid léptekkel megy. Úgy szokták mondani, hogy határozott léptekkel vitte őt a lova.

A jármódok közül való a közönséges lépés (*al-da’lān*).⁹³ Ez a rövid léptekkel való járást jelenti, melyben úgy mozog, mintha terhet cipelne.

A jármódok közül az élénk ügetés (*al-ḍa’lān*) könnyű, gyors jármódot jelent. Úgy mondják, hogy a farkas járásával vitte őt a lova, mivel a könnyed járású *ḍu’ālā*⁹⁴ farkast jelent.

Ha előre nyújtott nyakkal halad, azt *al-ḥabab*-nak hívják.

Ha egyszerre emeli és teszi le az elülső lábait, az az ugróvágta (*al-taqrīb*).

Ha úgy vágtazik, mint a róka, azt rókavágtának nevezik (*al-ṭa’alabiyya*).

Ha felgyorsul a vágtaja, azt közép vagy könnyű vágtnak hívják (*iḥḍār*). Azt mondják: könnyű vágtaázva ment (*marra yuhḍiru*) vagy vágtaázott (*marra ya’ḍū*).

Ha felgyorsul és folyamatosan halad, arra azt mondják: folyamatosan vágtaázik (*marra yaḡrī ḡaryan*).

Ha belemelegedik a vágtaiba (iḍṭarama), úgy mondják, versenyvágtaázva ment (*marra yuhḍibu iḥḍāban*) vagy lángoló futással ment (*marra yulhibu ilhāban*).

Ha vágtaázik, de még nem forrósodott fel tőle, arra azt mondják: belelendült a vágtaiba (*qad amaḡḡa imḡāḡan*).

Ha teljes erejéből fut, azt úgy mondják *aḥmaḡa*, *yuhmiḡu iḥmāḡan*.⁹⁵

Ha vágta közbe szétszórja a köveket a földön, miközben a vágta és a gyors járás közötti tempóban halad,⁹⁶ arra azt mondják *radā*, *yardā radayān*.

Hallottam al-Aṣma’i-t, amint azt mondta: Megkérdeztem Muntaḡi b. Nabhān-t arról, hogy mit jelent a *radayān*. Azt felelte: A számár futása az alomja és a hempergőzési helye között.

⁹³ A *da’lān* sakált jelent.

⁹⁴ A *ḍa’lān* is farkast jelent.

⁹⁵ A vágta típusai növekvő gyorsaság szerint: *al-ḥabb*, *al-taqrīb*, *al-im’āḡ*, *al-iḥḍār*, *al-irḥā*, *al-iḥḍāb* és *iḥmāḡ* (*ḥilyat al-fursān*).

⁹⁶ Al-Aṣma’i a jármódokat nem a lábsorrend szerint határozza meg, hanem a haladás gyorsasága és külső karaktere szerint. Az európai meghatározás viszont a lépést, ügetést és a vágtaát a lábsorrend mikéntje szerint kvalifikálja a haladás gyorsaságától függetlenül. A lépés négyütemű jármód, négy patadobbanás hallatszik és háromféle lehet: élénk, közönséges és rövidített lépés. Az ügetés kétütemű jármód, két patadobbanás hallatszik és szintén háromféle lehet: élénk vagy középügetés, lassú vagy rövid ügetés és versenyügetés (48 km/h). A vágta asszimmetrikus jármód, három patadobbanás hallatszik, ami leggyorsabb változatában négy patadobbanásra változik: közép- vagy könnyű vágta, rövid vágta és versenyvágta (50-60 km/h). Két vágtaípust lehet megkülönböztetni: a lóvágtaát és az ugróvágtaát. A *taqrīb* és a *ṭa’alabiyya* vagyis a rókavágta, ugróvágtaát jelent.

Ha kidobja az elülső lábait, miközben a földön csúsztatja a patáit, azt úgy mondják, hogy *marra yadhū dahwan*. Az ilyen ló neve *dāhin*. Ez a legszebb az összes vágta közül.

Ha a gyors és a könnyű vágta között halad, azt *ṭamīm*-nak (rövid vágta) hívják. Úgy mondják: *marra yaṭimmu ṭamīman* (rövid vágta ment).

Ha a hátulsó patáit az elülső paták nyomába helyezik, arra azt mondják: *qarana qirānan* (munkaügetésben ment). Az ilyen ló neve *qurūn*.

Ha könnyű járással megy, arra azt mondják: *marra yahza'u* (sietve ment) vagy *yamza'u* (gyorsan, ugrándozva ment) vagy *yamša'u* (élénken járt).

Ha váltogatja a jármódját a lassú járás (*al-hamlağa*) és az élénk járás (*al-ʿanaq*) között, akkor arra azt mondják, hogy akadozva, döcögve jár (*irtağala irtiğalan*).

Úgy mondják, hogy a méneknél az a legjobb, ha büszkén jár, a kancáknál pedig az, ha elnyúlik (*tanbaṣiṭu*), hosszan lép (*tuḏğī*), úgy, mint a nőstényfarkas.

Ha a ló gyorsan, kitartóan fut, akkor az *muhriğ* (kitartóan vágtazó).

Ha elkezd vágtazni, anélkül, hogy lelassulna, arra azt mondják: *ğalağa yağluğu galğan* (egyenletesen vágtazott). Az ilyen ló *miğlağ* (egyenletesen vágtazó).

Ha gyors járású és felkapkodja a lábait a földről, az ilyen lovat *sāṭi*-nak hívják. De mondják még rá, hogy *ğamr* (heves, tüzes), *sakb* (heves vérű), *baħr* (gyors), *fayḍ* (hevesen futó), *ħatt* (fürge, gyors lábú). Ezeket a neveket akkor adják egy lónak, ha vágta közben gyorsan szedi a lábait.

Ha egyszerre emeli az elülső lábait, felugrik, és egyszerre teszi le őket, az a *ḍabr* (bakolás).

Ha a patáját a felkarjáig hajlítja, az a jármód a *ḍab'u* (akciós mozgás). Az ilyen jármóddal menő ló a *faras ḍabū'*.

Ṭufayl mondta:

ضَوَابِعُ تَتَوَيَّ بِبَيْضَةِ الْحَيِّ بَعْدَمَا أَذَاعَتْ بِرَيْعَانِ السَّوَامِ الْمُعَرَّبِ

A patáikat felkarjukig emelők (*ḍawābī'*) őrzik a törzs nagy részét, miután a pásztor kihajtotta az első tevéket legelni.

A *ħināf* (lapátolás) azt jelenti, hogy menet közben a patáit kifelé hajlítja.

A jármódok közül az *al-hamlağa*-t (lassú, lomha járás) gyűlölik.

Itt a könyvben megszakad a testrészekről szóló rész (a színek, jegyek és híres lovak megemlézése után), és később sem folytatódik, mert véget ér a szöveg. Elképzelhető, hogy *al-Aṣma'ī* legendás tudása a ló testrészeiről egy másik, mára már elveszett kéziratban (*Ḥalq al-faras*) mutatkozik meg, vagy azokon az oldalakon, amelyek ebből a kéziratból (*Kitāb al-ħayl*) hiányoznak. *Al-Aṣma'ī* lóról szóló könyve a legrégebbi ilyen jellegű leírás, a munkáját sokan használták fel forrásként saját írásukhoz. Például *Ibn Qutayba* az *al-Ma'ānī al-kabīr*-ban, *Ibn Sida* az *al-Muḥaṣṣaṣ*-ban, *Ibn Manẓūr* a *Lisān al-ʿarab*-ban, *al-Nuwayrī* a *Nihāyat*-ban,

al-Aswad al-Ġundiġānī az *Asmāʿ ḥayl al-ʿarab*-ban, *Ibn Huḍayl al-Andalusī* a *Ḥilyat al-fursān*-ban.

Jelen könyv (*Kitāb al-ḥayl*) teljes kéziratát Isztambulban a Köprülü Könyvtárban őrzik. Legelőször dr. August Haffner tisztázta 1877-től és adta ki 1895-ben jól olvasható formában. További kézirat részletek számozottan találhatók más könyvtárakban is.

Az eredetileg százharmincöt oldalas kéziratot Haffner huszonöt oldalra csökkentette, talán a többi részhez nem jutott hozzá vagy olvashatatlan volt. Ezt a huszonöt oldalas munkát adta ki újra először az iraki bölcsészdoktor *Nūrī Ḥamūdī al-Qaysī* 1968-ban, majd a szintén iraki *Ḥātim Šāliḥ al-Ḍāmin* 2005-ben. *Nūrī Ḥamūdī al-Qaysī* szerint *al-Ašmaʿī* tanítványai vagy a későbbi hagyományozók (*nussāḥ*) a két könyvet összeolvasztották, mivel a szöveghez tartozó magyarázatokban a visszaulások egyszer a *Kitāb al-ḥayl*-ot, egyszer pedig a *Kitāb al-farast*-ot említik.

III. A MODERN KOR SZÓANYAGA A LÓ TESTRÉSZEIRE

LÓTESTRÉSZNEVEK
A NYELVJÁRÁSOKBAN

89

III|1. Az általam megvizsgált nyelvjárási szótárak közül az első, a Kaliforniában élt német származású **Carl R. Raswan** (1893–1966) szógyűjteménye alapján készült,¹ aki huszonhat évet töltött az **oszmán kori Közel-Keleten** (Szíria, Irak Transzjordánia, Hidzsáz, Nedzsd, Qászim provinciákban), ahol tizenkilenc beduin törzset látogatott meg. Fő forrásai a sivatagban élő teve- és lótenyésztő *Anaze* nemzetség, valamint a rivális *Šammar* (*Šimmar*), *Muṭayr*, *Ağmān*, *Harb* és *Atayban*. Mivel különböző nyelvjárásokról van szó és a nyelvjárásoknak nincs írott formája (vagyis ejtés szerinti van, például a novellák párbeszédes részében, vagy a dalszövegek leírásánál, ezek azonban a klasszikus írás szabályait nem veszik figyelembe), ezért Carl Raswan a félreértések elkerülése végett latin betűkkel is lejegyzetelte az arab mellett a hallott szavakat. Mi tekintsünk el a latin betűs segédletől, mivel az arab írás mellékjelei világosan olvashatóvá teszik a szavakat. A szerző által kézírással lejegyzett ezerötven szó közül csak a testrészneveket vettem figyelembe és foglaltam össze, a klasszikus nyelv, valamint más nyelvjárási gyűjteményekkel való összehasonlítás céljából. Csillaggal (*) jelöltem azokat a szavakat, amelyek az összehasonlítás alapjául szolgáló *Abū 'Ubayda: Kitāb al-ḥayl*-ban szerepelnek, valamint zárójelben odaírtam az eredeti formát vagy jelentést. A klasszikus szavak közül némelyik már nem a középkori formában van jelen, hanem valamilyen hangzásbeli vagy jelentésbeli változáson esett át. Ezeket a csillag mellett hullámos vonallal jelöltem meg (~).

.....
¹ Vocabulary of Bedouin Words Concerning Horses. JNES 4 (1945) 97–129. o.

1. Felkar ² * ~ (أَبْهَرَان)	أَبَاهِر
2. Alkar * ~ (عَضْد – felkar)	عَضْد
3. Faroktő	عَضْم
4. Csüdszörzet	عَذْمَة
5. Bordák*	أَضْلَاع
6. Visszahajló orrhát, „gazellaorr”	أَفْتَس
7. Egyenes vagy kicsit görbült arcprofil	أَخْتَس
8. Lapockák	أَلْوَا ح
9. Orr*	أَنْف
10. Nyak	عَنْف
11. Nyak* (عُنُق)	عُنُق
12. „Sarok”, csánk	عَقَب
13. Orr* ~ (أَرْتَبَة – orrhegy)	عَرْتُونَة
14. Csánk* ~ (عُرْقُوب – horgasín és csánk együtt)	عُرْقُوب
15. Csüdszörzet ³ * (أَشْعَر)	عَشْعَار
16. Izmok	عَضَلَات
17. Comb	أُزْقَر
18. Felsőajak	بُرْطُم
19. Csecs	دَدِيد
20. Farok (Sivatagi növény neve is)* (دَنْب)	دَنْب
21. Könyök	ذِرَاع
22. Farok	ذَيْل
23. Lábszárcsont* ~ (alkar)	ذِرَاع
24. Hátgerinc, „Ali kardja”	ذُو الْفَقَار
25. Comb, csípő, hátsó rész* ~ (فَخَذ – felső comb)	فَخَذ
26. Fejtető a sörénnyel együtt	فَاعُوس

² Az أبهر jelentése artéria, aorta, أبهران a szív két artériája. (*al-Farā'id al-durriyya* és Hans Wehr szótára szerint) *Abū 'Ubayd*nál (*Kitāb al-hayl*, Kairó, 1986. 139–140. o.) a szó kettes számban szerepel és a jelentése, a has alján lévő két bőrredő vagy izomköteg, amelyek kétoldaltól a *zawr* közepéhez csatlakoznak, majd a bordák alsó felén haladnak tovább a két utolsó bordáig. A szív szintén a *zawr* (szegycsont, valódi bordák) 3–6. bordái között van. A felkar szintén erre a helyre esik, így az is lehet, hogy Carl Raswan félreértett valami, amikor a beduin elmondta neki, hogy azt a helyet hogy hívják a lovon. Valószínű, hogy a felkar mögötti helyet akarta elmagyarázni, s így lett az artériából felkar. Az is lehet, hogy egy nagyobb testfelület nevét kapja annak egy kisebb része, mint például *Bišr* versében: (*Ibn Qutayba, Ma'ānī, kitāb al-faras*. 139. o.)

يُقَطِّعُ ذُو أَبْهَرَيْنِ الْخِرَامَا عَلَى كُلِّ ذِي مَعْيَةٍ سَابِجٍ

Minden heves vérű, úszva futónak sétveti oldala a hevederszíjat. – Vagyis az oldalain futó két érnek itt a helye az érdekes.

³ A szó egy többszámú alak, amely szerepel a klasszikus szóanyagban is. A kezdő torokhang a hamza helyett nyelvjárási sajátosság.

27. Felsőajak	فُتْسَة
28. Pata*	حَافِر
29. A lovas helye a háton* (صَهْوَة – Abū 'Ubaydánál nem, de a versekben szerepel)	حَال
30. Állkapocs* ~ (حَنَك – lágy szápadlás)	هَنَك
31. Váll* ~ (mar)	حَارَك
32. Szemhéjak	جَبْرَة العَيْن
33. Elülső láb*(يَد)	إِد
34. Fül* ~ (أُذُنَان)	إِذْن
35. Alsó ajak	عِلْمَة
36. Homlok* ~ (جَبْهَة – a fülek alatti homlokrész)	جَبِيحَة
37. Az a hely a kanca oldalán, amit elér a farka végével	جَبْرَة
38. Oldal* ~ (جَنْب)	جَمْب
39. Pajzsszerű homlok. A homlok közepe: سَاعِد	جَبْهَة
40. Széles, domború homlok	جَبْهَة نَطَا
41. A nyakon az a hely, ahová az amulettet erősítik* *(جِرَان – bőrredő a nyakon, a toroknál)	جِرَان
42. Máj*(كَيْد)	كَيْد
43. Lapocka*	كَاهِل الحَارَك
44. Szügy* ~ (A mellkas egy része, mely a földet éri lefekvéskor, mint a tevénél)	كَالْكَلْ
45. Csecsbimbó	كَمَاش
46. Váll*(كَيْف. أَكْتَاف)	كَتَاف
47. Széles állkapocs	خَبْرَة
48. Herék* ~ (خُصْيَان)	خُصِيَان
49. Lábszár	كَرَاع
50. Könyök	كُوع
51. Váll, lapocka	لُوح
52. A nyak legmagasabb pontja	مَعَارِف
53. „Szegy”, a szügy alsó része az alkarok között	مَنْطِن
54. Torokhajlat, ahol a légső belép az állkapcsok közé. Egyike a nyolc legjellemzőbb pontnak az arab telivéren * (مَذْبَح)	مَذْبَح
55. Széles-hordós bordák	مَجْفَر الأَضْلَاع
56. A fark vége* ~ (قَمْعَة – farkrépa)	مَمْعَة
57. Pártaszél	مَقْط الشعر

⁴ Az amuletteket számtalan helyre erősíthetik a lovon. A nyakon valószínűleg oda teszik, ahol a torok-szűj van. A klasszikus irodalom is megemlíti ezt a torokhoz közeli helyet: *sālifa* (A nyaklánc [nyakló] helye, a nyak legfelső része a fülcsontokig.)

58. Orr* ~ (مَرَسَن – az orrszíz helye az orron)	مَرَسَن
59. A far legmagasabb pontja. Farbúb	مَضْمَةٌ
60. Áll alatti vájat, árok	مَشْكَم
61. Könnymirigy	مِدَامِعِ الْعَيْنِ
62. Az a pont a kancán, ahol az üstöke érinti a fejét. A homlok kidomborodó része	مِفْرَقِ رَأْسِهَا
63. Orrlyuk*	مِنْخَر
64. Gödör a szem felett	مَوَام
65. Csüd	مُحَدَدَةٌ
66. Összezsugorodott pata	مُعَر
67. A fejbőr a homlok legfelső részén	نَعَامَةٌ
68. A fej két oldala	نَدَاتَانِ
69. Üstök*	نَاصِيَةٌ
70. A csüdhajlat a pártaszél felett	نُقَيْرَةٌ
71. Sörényív	قَفَا
72. Szív*	قَلْب
73. Kis fülek	قَتَف
74. Római orr (Enyhén ívelt, görbült)	قَنِي
75. A csípők közötti távolság	فَرَق
76. „Szarv”, sörényfonat	قُرْن
77. A far izmos felső része a faroktőnél* ~ (قَطَاة – a lovas mögötti hely a háton)	قَطَا
78. „Küpalakú domb”, a homlok kiemelkedő része a szemek között	قَنَّة
79. „Ikerdombok” a homlokon	قِنْتَيْنِ
80. Hosszú nyak	قُرُوج
81. A homlok legfelső része. Üstök	قُصَّة
82. Térdkalács* ~ (دَاعِضَةٌ)	رَاغِضَةٌ
83. Térd* ~ (رُكْبَةٌ – elülő láb lábtöve)	رُكْبَةٌ
84. Mar	رَقَبَةٌ
85. Fej*	رَأْس
86. Csüd* ~ (رُسْع)	رَسَخ
87. Hátsó láb* (رَجُل)	رَجْلَةٌ
88. Hab, tajték, nyál	رُوَال
89. Térd* ~ (az elülő láb lábtöve)	رُكْبَةٌ
90. Széles fejű ló	رَمَةٌ
91. A nyak oldala	رُقْبَةٌ
92. Üstök* ~ (سَبِيب)	سَبِيبَةٌ
93. Domború homlok	سَبُوع

94. Halánték	صَدَع
95. Szügy*	صدر
96. Keskeny homlok	سَفَى
97. A homlok közepe	سَعِد
98. Csípő* ~ (صُلْبٌ – gerinc, a hátcsigolyák összessége)	صَلْب
99. A far teteje* ~ (a far teteje a farok két oldalán)	صَلَا
100. A jól helyezett ágyék	صَقْل
101. „Kard”, a farok hosszú szőre*	سَيْف
102. Ágyék*	شَاكِلَة
103. Torok	شُرَفَات
104. „Tüske”, gerinc	شُوك
105. A lábtő alsó része*	شَطِي
106. „Egy arasz”, ekkora a távolság a ló két állkapcsa között. Kétarasnyi a homloka szélessége a szemek sarkaitól mérve	شَبْرَيْن شِبْرَة
107. Csecsbimbók	شُطُور
108. Farok*	سَبِيب
109. „Ösvény”, mély barázda a hátgerincen kétoldatról kemény izmokkal van körülvéve	طَرِيقَة
110. Hím vessző	طَيْس
111. Alsócomb* ~ (ثَفْنَة – térd)	ثَفْنَة
112. Lábszárcsont. A عَظِف sokak szerint a csánk feletti lábrész	طَقْد
113. Nyír	عُقَيْتَة الحافر
114. Farokrépa* ~ (عُكُوَة الدَّيْل – faroktő)	عُكْرَة الدَّيْل
115. A szem fölötti üreg*	وَقْبَة
116. Csípő, medence* ~ (وَرَك – far)	وَرَك
117. A két csípő	وَرَكَيْن
118. Széles állkapcsú ló	يَعْيُوب
119. Péra* ~ (ظَبِيَّة الأُنثَى)	ظَبِيَّة
120. Hát*	ظَهْر
121. Hím vessző	زَبْ

III|2. Janet C. Watson (1959–) angol nyelvész professzornő által gyűjtött elnevezések a ló testrészeire, vegyesen tartalmaznak klasszikus és egyiptomi nyelvjárási elemeket. A szerző az egyiptomi részt 1982 és 1988 között gyűjtötte a héliopoliszi versenypályán, ahol valójában versenylovak edzésével és lovaglásoktatással foglalkozott. 1982-től 1983-ig felkérésre mint igazgatóhelyettes (assistant manager) dolgozott az újonnan alakult lovas létesítményben, a Saqqara Arabian Horse Park-ban, Abu Szír piramisainál, félúton Gíza és Szaqqara között.

Leírása szerint a beduin kifejezéseket Carl Raswantól kölcsönözte, akinél, mivel sok helyről gyűjtötte a szavakat, nem lehet pontosan beazonosítani, hogy valójában melyik kifejezés melyik törzstől származik. Janet Watson témák szerint szortírozott szótárában, minden szó mellett ott áll egy rövid megjegyzés a szó eredetéről. (E) – egyiptomi nyelvjárás, (CA) – klasszikus arab, (BRas) – beduin szó Carl Raswantól. Azok a szavak, amelyeknél nincs semmi megjegyzés, általánosan használt kifejezések a Közel-Keleten és Egyiptomban.

1. Hát (E)* (ظَهْر)	ظَهْر ضُهور
2. A lovas helye a ló hátán, beleértve a ló oldalait is. (E) A CA-ban	ظَهْر جَوَز
3. Hátgerinc (E)	سِلْسِلَةُ الظَّهْرِ
4. Hátgerinc (CA)*	ضَلْب
5. Has *	بَطْن بَطُون
6. Test (E)*	جِسْم أجسام
7. Szügy (CA)*	لَبَان
8. Szügy	مَبِطِن
9. Szemöldöksont* (Ibn Sida szerint. A. 'U. szerint: üstök töve)	عَضْفُور عَصَافِير
10. Far (CA)	رِذْف أَرْدَاف
11. Lábszárcsont (E)	مَدْفَع مَدَافِع
12. Elülső lábszárcsont (E)	قَضَبَةُ الإِيْد
13. Hátulsó lábszárcsont (E)	قَضَبَةُ الرِّجْلِ
14. Hátulsó lábszárcsont (E)	مَدْفَع وَرَاقِي
15. Arc* (حَدّ)	حَدّ حُدُود، صَدْع أضداغ
16. Szügy* (صَدْر ~)	صَدْر صُدُور
17. Széles szügy (E)	صَدْر مَفْتُوح، صَدْر عَرِيض
18. Szarugesztenye (BRas)	عَفْنِيَّة
19. Pártaszél (patán) (E)	إِكْلِيل، مَبْنُوت الشعر
20. Pártaszél (CA)*	أَشْعَر، أَطْرَةُ الحَافِر
21. Pártacsont (E) * (عَظْم)	العَظْم الإِكْلِيلِي
22. Pártacsont (CA)* (~a csüd két csontja)	حَوْشَب

23. Bőrredő a herék és a combok között (CA)*	رُفْع
24. Sörényél (E)	عُرْف
25. Far	كُفْل، أَكْفَال
26. Far (CA)*	قِطَاة
27. Konkáv profilú arc (Római orr) (BRas)	أَفْتَس
28. Farokcsont (E)	عَصُوصَة، عَصَايِص
29. Faroktő, farokcsont (CA)*	عُكُوة
30. Farokrépa (CA)*	عَسِيب
31. Fül (E)	وَدْن، وَدَان
32. Fül (CA)*	أَذَن، آذَان
33. Könyök (E)	كُوع كِعَان
34. Könyök (CA)*	مِرْقَق، مِرَاق
35. Szarugesztenye (sarkantyúként megnőtt) (E)	زَر الرَّمَانَة
36. Szem (CA) *	عَيْن، عَيْوُن
37. Szem (E) (kiejtésbeli különbség van a CA-hoz képest: één.	عَيْن، عِيُون
38. Arc (E) – [ejtsd: gibha/gibah]	جَبْهَة، جِبَاه
39. Arc (CA)*	جَبْهَة، جِبَاه
40. Arc (E)	وَش، وَشُوش
41. Arc (CA)*	وَجْه، وَجُوه
42. Arcléc (E)	بَرْزَة، بُرْزَة، بُرُور
43. Csüdszörzet (E)	رَمَانَة زَمَامِيم
44. Csüdszörzet (CA)*	ثَنَة، ثُنن
45. Lágycs (CA)* (ágyék)*	خَاصِرَة
46. Lágycs (CA)* (ágyék)*	شَاكَلَة
47. Alkar (CA)*	ذِرَاع، أَذْرُع
48. Homlok (E)	قُورَة قُور: قُور
49. A ló elülső része a hevederszíjig (CA)	الْمَقَادِم
50. Elülső láb (E)	إِيد إِيْدِين: أَيَادِي
51. Elülső láb (CA)*	يَد، أَيَاد
52. Az elülső láb (karcsú része/lábszár) (CA)*	وَطِيف، أَوْطِيقَة
53. Űstök (E)	نَاصِيَة، نَوَاصِي
54. Űstök (CA)*	نَاصِيَة، نَوَاصِي
55. Nyír (béka)*	نِيسِر، نِيسُور
56. A kanca genitális része (E)	مَنَاعِم
57. Csípő, hátsó rész, comb (E)* (فَخْد ~)	فَخْد
58. Fej (E)	رَاس، رُوس
59. Fej (CA)*	رَاس، رُؤُوس

60. A pata saroktámasza (E)	كَلَوَة، كلاوي
61. A pata saroktámasza (CA)*	دايرة، دوابر
62. A ló hátsó részei (Minden, ami a hevederszíz mögött van) (CA)*	المَاخِر
63. Hátsó láb (E) (ejtsd: rigl/rugúl)	رُجُل، رُجُول
64. Hátsó láb (CA)*	رُجُل، رُجُول
65. Csípő (E)	وَرَك، وراك: أَوْرَاك
66. Csánk*	عَرَقُوب، عَرَاقِيب
67. Pata*	حافر، حَوَافِر
68. Hevederszíz helye (CA)*	مَخْرَم
69. Térd*(lábtő)	رُكْبَة، رُكْبَات
70. Állkapocs (CA)*	شَذَق، أَشْدَاق
71. Ágyék (E)	خَصْر، وَسْط
72. Ágyéki terület (CA)* (?) ⁵	صُهْوَة، صُهَوَات
73. Sörény (E)	مَعْرَفَة، مَعْرَفَات
74. Sörény (CA)*	عُرْف
75. Száj (E)	بُفْي، حَتَاك
76. Orr, pofa (E)	حَنْكَة، بُوْر، خَشْم، خَطْم
77. Orr, pofa (Bras)	عَرْنُونَة
78. Köldök (CA)*	سُرَّة، سُرَر
79. Nyak*	رَقَبَة، رَقَبَات، عُنُق، هَادِيَة، هَوَاد، هَوَاد
80. Orr (E)	مَنْخَر، أَنْف
81. Orrlyuk* (~ منخر)	مَنْخَار، مَنَاحِر
82. Orrlyuk (E)	طَاقَة المَنْهَر
83. Csüd (E) (ejtsd: qéd/quyúd) ⁶	قَيْد، قَيْود
84. Csüd (CA)*	رُسْع، أَرْسَاغ
85. Hímvessző (BRas)	زَب
86. Hímvessző (CA) ⁷ *	دَكْر، دُكُور، نَحْي، عُرْمُول
87. A hímvessző makkja (CA)	قَيْسَلَة
88. Csípőszöglet (CA)	حَرْقَقَة، حَرَاقِف
89. A csánk csúcsa (E) *(إبرة – könyöknyúlvány)	إِبْرَة العَرَقُوب
90. Fejtető (E)	دِمَاغ، رَاس، رُوس
91. Fejtető (CA)*	أَم دِمَاغ، قَوْتَس، هَامَة
92. Borda*	ضِلْع، ضُلُوع

⁵ A klasszikus nyelvben jelentése: a lovas helye a ló hátán. Ez pedig a marhoz közel van, semmiképpen nem hátul, az ágyéknál.

⁶ A testrészt elnevezése azonosult az ide rakott béklyó nevével.

⁷ A عُرْمُول az egész hím nemi szervet jelenti, nem csak a hímvesszőt.

93. Kosorr (Római orr) (BRas)	أُخْتَسَ
94. Herezacskó (CA)*	صَفَن
95. A kanca nemi szervei (BRas)* (~ ظبية الأنثى)	ظَبُوءَة
96. A mén nemi szervei (BRas)	طَيْس
97. Szár (Lábszár? Alsó comb?)*	كَرَاع، أَكْرَع
98. Vaszora (E) (ejtsd: giráb)	جِرَاب
99. Vaszora (CA)*	قُنْب
100. Váll (CA)*	كَيْف، كَيْف، كَيْف، أَكْتَف
101. Váll (E)	كَيْف، أَكْتَف
102. Oldal (E) (ejtsd: ganb/gináb)	جَنْب، جَنْاب
103. Talp (E)*	صَحْن الحافر، بَطْن الحافر
104. Térd (E)	تَفَنَة، تَفَن
105. Térd (Bras)*	تَفَنَة
106. Térd (CA)	سُمْنَة، سَمَامِين
107. Has (E)	مَعْدَة
108. Farok (E) (ejtsd: dél/duyúl)	دَيْل، دُيُول
109. Farok (CA)*	دَيْل، دُيُول، دُئَب، أَذْنَاب
110. Farokszőr (CA)*	هَلَب الذئب
111. Farok és sörényszőr (CA)	سَبِيب
112. Farok és sörényszőr (BRas)	سَبِيب
113. Ín (E)	وَتْر، أَوْتَار
114. Heregolyó (CA)	بَيْضَة، بَيْضَات
115. Here (CA)*	خُصِيَة، خُصَى
116. Torok (E)* (~ szegy, első hét borda helye)	زَوْر، زَوَار، إِزْوَار
117. A pata eleje (CA)*	سُنْبُك، سَنَابَك
118. Nyelv *	لِسَان، لِسَنَة، أَلْسَنَة
119. Fog*	سَنَة، سَنَان
120. Húgycső. A hímvessző nyílása (CA)*	إِخْلِيل
121. Hüvely, méh (CA)*	مَهْبَل، مَهَابِل
122. Vulva, hüvelybemenet (CA)	قَرْج، فَرْوَج
123. Hegyfal (pata elülső része) (E) (ejtsd: gidár il-háfir)	الحافر من بَرٍّ، جِدَار الحافر
124. Mar (CA)*	حَارَك، حَوَارَك، كَاهِل، كَوَاهِل، كَاتِيَة، أَكْتَاب، مَنَسَج، مَنَاسَج

.....
⁸ Az angol „shank” mindkettőt jelenti. A Ruwāla törzs nyelvjárásában a ló hátulsó lábszárát jelenti.

III|3. Alois Musil (1868–1944) cseh felfedező, orientalista és író gyűjteménye a ló testrészneveiről a szíriai Ruwala törzstől származik. Musil szegény farmer családban született, majd papnak tanult. Közben egészségtelen életmódja miatt súlyos tüdőbajt kapott. Tanulmányai befejezése után 1895-ben a jeruzsálemi újonnan megnyílt vallási intézményben tanulmányozta a Bibliát, de csak tizen-négyszer hónapig maradt itt. Bejárta az arab országokat, és 1917-ig hatalmas tudományos anyagot halmozott fel. Sivatagi felfedezései között van a 8. századi Qusayr al-Amra-i omajjád kastély (Jordánia 725–730), tele figurális iszlám festményekkel. Utazásai közben folyamatosan publikálta munkáit. 1902-ben vált az olomouc-i egyetem, 1909-ben pedig a bécsi egyetem teológiaprofesszorává. A klasszikus arab nyelv mellett harmincöt arab dialektust sajátított el. Az első világháború alatt őt küldték az angolok képviselőjeként a Közel-Keletre Törökországgal szemben. Később (1920-ban) mint a prágai Károly Egyetem professzora közreműködött a Prágai Tudományos Akadémia Orientalisztikai Intézetének megalapításában. 1922–23 között az amerikai Ch. R. Crane segítségével angolul publikálta munkáit. Tudományos jellegű és útikönyvei mellett huszonegy ifjúsági novellát adott ki. Hivatalosan 1938-ig dolgozott a Károly Egyetemen, de élete végéig aktív maradt. Halálát a tüdőbajhoz kapcsolódó veseelégtelenség okozta.

1. Orrhegy* ~ (أَرْتَبَة) – orrhegy)	عَرْنُونَة
2. Orrlyuk*	مَنْخَر
3. Felső ajak	بُرْطُم
4. Alsó ajak	غَلْمَة
5. Álladzó. Áll alatti lánc	مَشْكَم
6. Állkapocs*	حَتَك
7. Toroknál levő ér*	وَرِيدَة
8. Homlok*	جَبْهَة
9. A homlok közepe	سَاعِد
10. Üstök	قُصَّة
11. Könnycsatorna	مِدَامَة الْعَيْن
12. Szem*	عَيْن
13. Szem feletti gödör	حِجْرَة الْعَيْن
14. Fül* ~ (أُذُن)	إِذْن
15. Fül töve	ضَرْصُور الإِذْن
16. Tarkó	فَاعُوس
17. Sörény* ~ (مَعْرَفَة , عُرف)	مَعَارِف
18. Nyak	رَقَبَة
19. Váll, lapocka* ~ (mar)	حَارِك
20. Váll mögötti izmok* ~ (lásd Carl Raswannál)	أَبَاهِر

21. Hát*	ظَهْر
22. Farbúb	مُصَمَّة
23. A far hátsó része a fark felett*	قُطَاة
24. Faroktő* ~ (عُكُوَّة الذيل)	عُكُوَّة الذيل
25. A fark szőre*	سَيْب
26. Comb* ~ (فَخْد)	فَخْد
27. Térd*	ثَفَنَة
28. Csánk* ~ (عَرْقُوب – Achilles-ín és csánk együtt)	عَرْقُوب
29. Hátsó lábszár	كِرَاع
30. Csecs	دَيْد
31. Csecsbimbók	شُطُور
32. Köldök*	سُرَّة، سِر
33. Has *	بَطْن
34. Oldal*	جَنْب
35. Lágyék* ~ (ágyék)	شَاكِلَة
36. Könyök	كُوع
37. Az elülső lábak felső része közötti rész. Szegycsont	مِطْن
38. Szarugesztenye	عُقَيْنَة
39. Elülső láb lábtöve*	رُكْبَة
40. Elülső lábszár* ~ (alkar)	ذِرَاع
41. Boka	مُحَدَّذَة
42. Csüd	قَيْن
43. Pata*	حَافِر
44. Szügy*	صَدْر
45. Far* ~ (وَرَك)	وَرَك
46. Orrlanc	سَكِيمَة، رَشْمَة
47. Kötőfék szára. Vezetőszár *	رَسَن
48. Hátsó részek	مِرْوَة
49. A kanca nemi szerve. Péra*	ظَبْوَة
50. Ajak (A kanca nemi szervének része)	سَقْف
51. Herék* ~ (خُصْيَان)	خُصْيَان
52. A mén nemi szervei	طَيْس
53. Hímvesző	زَب
54. Boka hátsó része	عِذْمَة
55. Boka hátsó részén növő szőrszálak	نُقَيْرَة
56. A pártaszélen növő szőrszálak	مَقَط الشعر
57. Nyír	عُقَيْنَة الحافر
58. Patkó*	جِذَاء

III|4. A lengyel **Waclaw Rzewusky** gróf (1777–1831) szögyűjteménye a **szaúd-arábiai** Nedzsd környékén nomadizáló beduinoktól származik. Ő gazdag nemesi családban született, a Fekete-tengertől északra, a Kijev és Odessza között lévő Sawránban. Rajongása az arab lovak iránt, és az egész arab-beduin világ iránt, már gyermekkorában elkezdődött, amikor Arábiát és Észak-Afrikát megjárt emberek elbeszéléseit hallgatta. Huszonhét éves korára osztrák huszárkapitány lett, és mint a napóleoni háborúk veteránja, alaposan megismerte a lovas harcmódot. Osztrák diplomata kapcsolatai, valamint ismeretsége az orientalista Joseph von Hammer-Purgstall-lal, a bécsi egyetem közel-keleti tanulmányai felé irányították. Arabul egy libanoni szerzetestől, Antuna Aridától tanult, aki a bécsi egyetemen dolgozott, mint lektor. Törökül pedig az oszmán admirális, Ramiz pasa tanította. Apjától hatalmas vagyont örökölt, s mivel szíven viselte a napóleoni háborúk okozta lövészeteséget Kelet-Európában, elindult, hogy tenyészállatokat szerezzen be a Közel-Keleten. Ekkor érkezett el hozzá a württembergi királynő, Catherine Pavlovna felkérő levele arab telivérek (*kuhaylán* fajtájúak) vásárlására, a weili királyi ménesek feljavítására. 1818 januárjában indult el Damaszkuszba, a szíriai sivatagba és a Drúz-hegységhez s végül az arabiai sivatagba. Öt hónap alatt jóval több lovat vásárolt össze, mint amennyire a felkérés szolt és kiváló kapcsolatokat alakított ki a beduin törzsekkel. Lovas szakértelme közben egyre nőtt, s a nedzsi beduinok elismerésként *Amir Tāğ al-Faḥar ‘Abd an-Niṣānī*-nak nevezték, lengyel nevének arab változata szerint: „A dicsőség koszorújának hercege, az isteni jel szolgája”. Ettől kezdve úgy emlegették mint „az arany szakállú herceget”, mivel hosszú vörös szakállat növesztett, arab hagyományok szerint öltözött és úgy is élt. Nyolcvanegy arab telivér mént és harminchárom kancát vásárolt, közben megnövekedett kísérrőinek száma is, így eladósodott. Sawráni birtokán arab istállókat épített, és lovászai is beduin ruhákban jártak. Sátorban vagy a lovak között töltötte ideje nagy részét. Az aleppói felkelés (1819. október) után távozni kényszerült a Közel-Keletről, és mivel hitelezőire már nem számíthatott, az orosz követség az adóssága fejében a lovait elárverezte és Párizsba küldte. Rzewusky gyorsan hazatért, eladott egy csomó földet a birtokából, s így rendezni tudta adósságait és visszavásárolhatta a lovait. Legnagyobb lélegzetű francia nyelvű írása, a nyolcszáz oldalas „*Impressions d’Orient et d’Arabie*”, vagyis „A keleti lovakról és azok közel-keleti származásáról” szól. Halála legendává vált: 1831. május 14-én a dasowi csatában tűnt el nyomtalanul, kedvenc fehér arab telivérjén, *Muḥtār-Tābon*. A róla szóló romantikus költemények szerint nem is halt meg, hanem egy éjszaka visszatért a birtokára, csendben elővezette lovait, és elrepült velük a sztyeppék felé, túl a Kaukázuson, a sivatagi legelőkre. Halála után az oroszok elárverezték birtokát, és arab ménesét különböző helyekre adták el, így lassan eltűntek a történelem homályában. Egyetlen mén (Bagdad) maradt meg Juliusz Dzieduszycki gróf jóvoltából, aki apja nyomdokaiba lépve és Rzewuski hírnevét felhasználva, újra kezdte tenyészteni az arab telivéreket.

1. Fej* ~ (الرأس)	الرس
2. Fülel* ~ (الأذن)	الأذين
3. Űstök	الكولة
4. Halánték	الحزين
5. Homlok*	الجبهة
6. Szemboltozat	ارز العينين
7. Állkapocs. Külső rágóizom tájéka* (lágý szájpadlás)	الحنك
8. Szem tájéka	محجر
9. Szemek* ~ (العينان)	العينين
10. Orrhát	افطسا
11. Orrlyukak* ~ (المنخران)	المنخرين
12. Gége tájéka* ~ (Nyaki verőér)	الوريد
13. Felső ajak	العلمة
14. Fogak	الحفود
15. Nyelv* ~ (لسان)	ليسان
16. Állcsúcs	الذقن
17. Nyak első fele (a toroktól a szűgyig)	الرقبة
18. A nyak oldala	معوذة
19. Mandulák	اللوزتين
20. A szűgy felső része* ~ (A szűgy alsó része, szegycsont, az első hat borda helye)	الزور
21. Szűgy*	الصدر
22. Szűgy (ua.)* ~ (A nyak felső része, torok)	النحر
23. Vállkar tájék*	الأكشاف
24. A két könyök*	المرفقين
25. Felületes ujjhajlító izom*	شظا
26. Alkar*	الذراع
27. Lábtő*	الركبة
28. Elülső lábszár* ~ (Alsó comb)	الساق
29. Elülső lábak* ~ (اليدان)	اليدين
30. Boka	القبن
31. Pártahajlító izom	المشتن
32. Pata*	الحافر
33. Csüd* ~ (izület)	المفصل
34. Csüdszörzet	شعر القبن
35. A pata saroktámasza* ~ (csánk)	الكعب
36. Has*	البطن

37. Nyír(ek)* ~ (nyírcsontok)	ضفادع
38. Hátsó lábak* ~ (الرجلان)	الرجلين، الصليين
39. Horgasin*	العرقوب
40. Alsó combok* ~ (فخذ، أفخاذ)	الأفخاذ
41. Felső comb* (الُرُ – A far hátsó része)	الُرُ
42. A far hátsó része. Félig inas izom* ~ (in/ideg)	العصب
43. A nemi szervek tájéka	امس الركب، الركب
44. Farok hosszú szőre* ~ (دَيْل)	الزبل
45. Végbélnyílás* (أست)	سَة
46. Farokcsont	العصعص
47. Far*	الكفل
48. Lágýék* ~ (ágyék)	الشاكلة
49. Oldalak*	الجوانب، الأجناب
50. Hát, a martól a farbúbig*	الظهر
51. Mar* ~ (الحارك)	الحاركة
52. A nyak, a szügytől a torokig. Lásd رقبَة	الكرد
53. Sörény*	اشعار، المعرفة

IV. A KLASSZIKUS ÉS A MODERN ELNEVE- ZÉSEK ÖSSZEVETÉSE

A NYELVJÁRÁSOK LÓTESTRÉS-
ZELNEVEZÉSEINEK ÖSSZEVETÉSE
A KLASSZIKUS SZÓANYAGGAL

Klasszikus	C. Raswan (oszmán kori Közel-Kelet)	J. C. Watson (egyiptomi 1982–1988)	Alois Musil (szíriai Ruwala törzs)	Rzewusky (szaúd-arábiai, nedzsi)
Felkar عَضُد	أَبَاهِر	(nem szerepel)	(nem szerepel)	(nem szerepel)
Alkar ذِرَاع	عَضْد	(nem szerepel)	(nem szerepel)	ذِرَاع
Könyök مِرْفَق	ذِرَاع	كُوع / كَعَان	كُوع	مِرْفَق
Homlok جَبْهَة	جَبِيهَة	قَوْرَة / قَوْر	جَبْهَة	جَبْهَة
Lábszár وَطِيف	طِفْد / ذِرَاع / كِرَاع	مَدْفَع / مَدَافِع / قَضْبَة اليَد قَضْبَة الرِّجْل مَدْفَع وَرَاقِي	كُرَاع Elülső ذِرَاع	Hátulsó nincs Elülső سَاق
Farokrépa, faroktó عُكُوَة	عَصَم / عُكْرَة الدَّيْل	عَضْعُوصَة عَصَاصِص	عُكْرَة الدَّيْل	عصص
Szarugesztenye رَقْمَتَان / قَمْعَتَان	عُقَيْنَة	زِر الرُّمَانَة	عُقَيْنَة	(nem szerepel)
Csüdszörzet ثُنَّة / أَشْعَار	عَدَمَة / عَشْعَار	رُمَانَة / زَمَامِيم	(nem szerepel)	شَعْر القَيْن
Nyír نَسْر / نُسُور	عُقَيْنَة الحَافِر	نَسْر / نُسُور	عُقَيْنَة الحَافِر	صَفَادِع
Szügy صَدْر / جَوْشَن	كَلْكَل Szügy alsó része: مَبْطِن	صَدْر / مَبْطِن	صَدْر Az elülső lábak felső része kö- zötti rész, szegycsont: مَبْطِن	صَدْر / نَحْر Szügy felső része: رَوْر
Boka جُبَة	(nem szerepel)	(nem szerepel)	مُحَدَدَة Boka hátsó része: عَدَمَة	قَيْن
Csüd رُسْخ / أَرْسَاغ	مُحَدَدَة / رَسَخ	قِيد / قَيُود	قَيْن	مَقْصَل
Far وَرَك	(nem szerepel)	كَفَل	وَرَك	كَفَل

Comb فَخَذ	أُزْقَر comb comb – فَخَذ csípő, hátsó rész تَفَقَّة- Alsó comb	Csípő, hátsó rész, comb- فَخَذ	فَخَذ	أفحاد Alsó comb زر Felső comb
Ajak جَحْفَلَة	بُرْطُم / فَنَسَة Alsó ajak- عَلَمَة	(nem szerepel)	Felső ajak بُرْطُم Alsó ajak عَلَمَة	عَلَمَة Felső ajak
Csípő خَاصِرَة	صَلْب / وَرْك / وَرْكِين	وَرْك / وراك / أَوْرَاك	(nem szerepel)	(nem szerepel)
Nyak عُنُق	عَنْق / عُنُق A nyak oldala- رُقْبَة	(nem szerepel) torok- زَوْر / زَوَار / إِزْوَار	رُقْبَة	رُقْبَة A nyak a szügy- től a torokig الكَرْد
Pata حَافِر	حَافِر	حَافِر	حَافِر	حَافِر
A pata saroktámasza - دَوَابِر / إِلِيَة -	(nem szerepel)	كَلْوَة / كَلَاوِي	(nem szerepel)	الكعب
Pártaszél إِطَار/ أشعار	مَقَطُّ الشَّعْر	إِكْلِيل/ مَنَبَت الشَّعْر	مَقَطُّ الشَّعْر	(nem szerepel)
Lapocka كَاهِل	أَلْوَا ح/ كَاهِل الحَارِك Váll, lapocka- لَوْح	(nem szerepel)	Váll, lapocka حَارِك	(nem szerepel)
Mar حَارِك/ كَائِيَة / مَنَسِج	رَقَبَة	حَارِك/ كَائِيَة / مَنَسِج	(nem szerepel) váll mögötti izmok- أَبَاهِر	الحَارِكَة
Csánk- كعب Horgasín és csánk együtt – عَرَقُوب	عَرَقُوب Csánk, sarok- عَقَب	عَرَقُوب / عَرَايِب	عَرَقُوب	Horgasín- عَرَقُوب
Hát (a mar végétől az ágyékig)- ظَهْر Hát (a martól a farok tövéig) – سَرَاة Hát (a far felső részé- től a marig, a hát egész felszíne)- تَبِج Hát (a lovas ülőhelye) - صَهْوَة	ظَهْر	صَهْر / صُهور	ظَهْر	Hát a martól a farbúbig ظَهْر -
Váll كَيْف/ مَنَكِب	كَتَاف	كَيْف/ أَكْتَاف	Váll, lapocka حَارِك	الأكْتَاف
Üstök نَاصِيَة	سَبِيْبَة / نَاصِيَة	نَاصِيَة / نَوَاصِي	فُصَّة	الكوْلَة

A testrésznevek elemzése után most már rátérhetünk a hozzájuk kapcsolódó klasszikus irodalmi szövegek tanulmányozására. A nyelvjárások szókincse csak annyiban volt érdekes számunkra, hogy mennyire őrzik a klasszikus szövegek szavait, mennyire módosítják azok jelentését. Ahol a legtöbb csillag (*) van, az áll legközelebb a klasszikus szóanyaghoz. Megfigyelhettük a táblázatból a rövid magánhangzók jelentésmódosító szerepét, az emphatikus hangváltozatokat ugyanazzal a jelentéssel, a zöngés-zöngétlen hangok felcserélését, valamint a teljesen eltérő megnevezéseket ugyanarra a testrészre. A nyelvjárások a helyi változatok mellett sok szót megőriztek a klasszikus szavak közül, némi fonológiai változtatást eszközölve azokon. Mint például a *ruṣṣ-rasaḥ* (csüd) esetében, ahol a klasszikus zöngés uvuláris tremuláns „ḡ” helyére a hang zöngétlen változata „ḥ” került. Vagy például a zöngés emphatikus طه helyére a szintén zöngés emphatikus طه. Egy-egy klasszikus szó jelentése teljesen megváltozott, s van, ahol egy megváltozott rövid magánhangzó változtatta meg a szó értelmét. Ilyen például a hármas jelentésű *ḡirāʿ* (alkar, lábszár/elülső lábszár) és a *ḡarāʿ* (könyök) vagy a különböző neveket kapott üstök: *nāṣiya*, *niṣya*, *quṣṣa*, *kūla*. Egy érdekes esetet is megfigyelhetünk az összehasonlító táblázatban, mégpedig a pata nyír részének szaúdi, pontosabban nedzsi elnevezését, mely mégis átvette az európai „béka” jelentést a „sas” ellenében. A rendelkezésünkre álló szóanyagból az tűnik ki, hogy leginkább a láb részeinek elnevezéseiben vannak lényeges különbségek.

A továbbiakban már csak a középkor (8–14. század) szavaival és azok akkori jelentésével foglalkozunk. (A további elemzést lásd a függelékben.)

V. A LÓ LEÍRÁSA A KÖZÉPKORI ARAB IRODALOMBAN

V|1. A LÓ KÜLÖNBÖZŐ TULAJDONSÁGAINAK HASONLATOKBAN VALÓ MEGJELENÉSEI

106

A most következő fejezet *Ibn Qutayba* (Abū Muḥammad ‘Abdallāh b. Muslim al-Dīnawarī):¹ „*al-Ma‘ānī al-kabīr / Kitāb al-faras*” című könyve alapján készült. Az általa összegyűjtött témaelemeket kiegészítettem egy anatómiai leírásokat és betegségeket bemutató résszel.

A ló leírásánál használt témaelemek *Ibn Qutayba* szerint a következők:

1. Szín
2. Veríték
3. A ló verseny közben
4. A futás lángolása, suhanása
5. Az ugrás
6. A vadászattal kapcsolatos leírások
7. A járás és futás közbeni oldalra fordulás
8. A járásához és a futásához való hasonlatosság
9. A sassal (és a többi ragadozó madárral, mint héja, sólyom) való hasonlóság
10. Hegyi kecskével és antiloppal való hasonlóság
11. Búgócsiga
12. A sáskához való hasonlóság
13. Kuttyák

.....
¹ Apja perzsa volt, ő maga vagy Kúfában vagy Baszrában született. A neve származását jelölő részében (niszba) azért szerepel mégis *al-Dīnawarī*, mivel később itt választották meg bírónak (القاضي). Ez a város az iszlám előtt épült, s az ő idejében pedig sok híres hagyomány- és jogtudósnak adott otthont. Egész életét a vallás és az irodalom szolgálatában töltötte, leginkább teológiával foglalkozott. A Korán értelmezése iránti tudásszomj vezette rá a különböző nyelvtani problémák feltárására. Költsészeti témaelemekről szóló gyűjteménye is ilyen jellegű vizsgálatnak tekinthető. Hirtelen halt meg.

14. Emberek
15. A vándor botjához vagy valamilyen bothoz való hasonlóság
16. A vödörrel való hasonlóság
17. Kövek
18. Víz és áramlat
19. Egy csoportba gyűlt lovak
20. A lándzsa remegéséhez való hasonlatosság
21. A ló kis természetének és soványságának hasonlatokban való leírása
22. A fül finomsága és egyenes tartása
23. A dús üstök dicsérete
24. Az arc hosszúsága, élessége (szárazsága) és sima tapintása
25. A szeme
26. A széles orrlyukak
27. A széles száj és a fogak
28. A hosszú nyak
29. Az oldalak, a has s mindaz, ami előnyös ezekre nézve az ürességből, valamint a csípő hajlata
30. A farok
31. A far és a combok
32. A lábak
33. A csüdök szárazsága és ereje
34. (Az anatómia és a betegségek megjelenése a leírásokban)

Az arab hagyományok szerint a ló képviseli a leggyorsabb hátasállatot a földön, melynek „könnyű vágója olyan, mintha a reggeli forgósél lenne, amint a számár nyomát követve port kavár”,² vagy olyan gyors mint a szakadó eső,³ vagy a víz-mosás aljáról felfutó farkas,⁴ vagy mint a levágott, földre eső *ħazraġi* datolyán futó gyík,⁵ a folyómederben haladó víz sodrása⁶, mint a szél hajtotta zivatar, vagy mint ahogy a víz siklik ki a vödörből öntéskor⁷, ahogy a vödör zuhan a kútba, ha elszakad a kötele.

A költők által leírt lovak a valós világ elemei, melyek valóban létezők s talán éppen a saját törzsük tulajdonai. A valódi lovak összes kiemelt tulajdonsága közül (kitartó, büszke, bátor, erős, heves temperamentumú) a gyorsaságuk az, ami által igazán megbecsült tagjai lettek az emberek társadalmának. A gyorsaság a feltétele

.....
² *Ibn Qutayba: Kitāb al-maʿānī al-kabīr, Kitāb al-faras.* 64. o.

³ *Ibn Qutayba: Kitāb al-maʿānī al-kabīr, Kitāb al-faras* 25. o.

⁴ Ibid. 36. o.

⁵ Ibid. 53. o.

⁶ Ibid. 52. o.

⁷ Ibid. 51. o.

a sikeres vadászatnak, a sikeres rablótámadásnak és alkalomadtán a sikeres megmenekülésnek. A gyorsaság szerez hírnevet a versenyeken is. A gyorsaság ezáltal szorosan összekapcsolódik a szerencsével, főleg a sivatagban. A szerencse pedig mindenek felett a legfontosabb tulajdonság, amit földi lény birtokolhat. Szerencse nélkül egy kiváló sejtől és egy nemes lótól is megszabadulnak a törzs tagjai, hiszen a szerencsétől függ az életük.

Az iszlám megjelenésével sorra születtek a Mohamed prófétáig visszavezetett hagyományok, melyek arról számolnak be, hogy létezik egy még a lónál is gyorsabb hata-sállat. Ez a lény már a képzelet szülötte, mégis valós emberi alakokkal áll kapcsolatban.

A gyorsaság ideáját az iszlám hagyomány a végletekig fokozza, és megteremti az „egy időben több helyen” fogalmát. Az embernek már nincs szüksége hata-sállatra, saját maga jelenik meg ugyanazon időben, több különböző helyen. Az átlagember természetesen nem birtokolhatja ezt a csodás képességet, csak a tiszta, szent életűeknek adatik meg: ők az *ahl al-ḥuṭwa*, vagyis a pillanat népe, akik szempillantás alatt ott vannak ahol csak akarnak, vagy ahol szükség van rájuk. Ilyen például az egyiptomi *al-Sayyid al-Badawī* és *al-Ḥiḍr*.⁸

A csodás lény, amely képes ugyanerre és segítségével egyszerű földi halandó is utazhat, ha Isten kiválasztja őt, *Burāq*. *Burāq* nem egyetlen csodalénynek a neve, hanem háromféle lehet: az egyik olyan gyors, mint a villám, a másik, mint a viharos szél, a harmadik úgy fut, mint egy versenyló.⁹ A *Burāq*on csak hittel és békével lehet utazni, félelemmel vagy rossz szándékkal nem. Talán ez a magyarázata annak, hogy amikor Gabriel arkangyal megjelent Mohamed előtt ezzel a csodalénnyel, *Burāq* először nem engedte a hátára ülni. Gabriél ekkor azt mondta neki, hogy Mohamednél nemesebb lelkű még nem ült a hátán, így végül megengedte.¹⁰ (A hagyományozók közül van [*Ibn Hišām*] aki azt mondja, hogy Mohamed volt az első, aki *Burāq*on utazott, s van (*al-Nawawī* hagyományozta *al-Zabīdī*-től), aki szerint mindegyik próféta Mohamed előtt *Burāq*on lovagolt. Ábrahám is *Burāq* hátán látogatta meg fiát Izmaelt Mekkában, majd mindketten felültek rá, s így mentek a Kábához.¹¹

Burāq védelmezi az igaz hitet, harcol a dzsinnek és tűzimádók ellen, átszeli a tengereket és a folyókat, az emberi ésszel fel nem mérhető távolságokat. Ami a külsejét illeti, a számárnál nemesebb (magasabb?), s az öszvérre hasonlít. (فوق الحمار ودون البغل) Elképzelhető, hogy itt egyszerűen csak a magasságát akarja

⁸ Saber el-Adly hívta fel a figyelmemet *Burāq* és az *ahl al-ḥuṭwa* kapcsolatára.

⁹ *al-Damirī: Ḥayāt al-ḥayawān* 165. o.

¹⁰ *Aḥbār al-adab*, 1994 aug. 21./ 1415 *rabī awwal* 13. 58. szám (egyiptomi folyóirat), at-Ṭabarī, Tafsīr 15/12. o.

¹¹ *Aḥbār al-adab*, 1994 aug. 21./ 1415 *rabī awwal* 13. 58. szám (egyiptomi folyóirat), at-Ṭabarī, Tafsīr 15/10. o.

a hagyomány behatárolni, mondván magasabb a számárnál, és akkora mint az öszvér, de nem az.

A földi ló két nappal az ember teremtése előtt született!¹² Az első ló egy pej kanca volt, a második egy mén. (A pej szín már az iszlám előtti időkben is a legjobbat jelentette, s a kancákat többre értékelték a méneknél, gondolom, ez tükröződik a muszlim hagyományban.) *Al-Ḥasan b. Ibrāhīm aš-Šaʿbī al-Qāḍī* meséli el a ló teremtésének történetét:¹³ Azt mondta: *Abū ʿAbdallāh Muḥammad b. ʿAbdallāh al-Marwazī* adta hírül nekünk, mondván: *Abū al-Ḥarīṭ Asad b. Saʿīd b. Kaṭīr b. ʿAḫr* közölte velünk apjától, az pedig az ő apjától, *Kaṭīr*-tól, aki pedig apja nagyapjától, *ʿAḫr*-tól hallotta. Azt mondta: *ʿIkrima* mondta: Az én uram *Ibn ʿAbbās* közölte velem, mondván: A Próféta mondta: Isten amikor meg akarta teremteni a lovat, sugallatot adott a déli szélnek: Létrehozok belőled egy teremtményt, hát gyülekezz egy helyre! Erre a szél összesűrűsödött. Majd Isten ráparancsolt Gabrielre, s ő fogott egy marékka a szélből. Isten ekkor ezt mondta: Ez az én markom.

A hagyományos mesélő így folytatta: Isten megteremtett belőle egy sötétpej lovat, és azt mondta: Lónak teremtettelek, arabbá tettelek, és fölője helyeztelek az összes többi teremtménynek az állatok közül, azért hogy javakat és zsákmányt szerezzenek a hátadon, és áldást hozzon a homlokod.

Isten ekkor elküldte őt, s a ló nyerített. Isten ezt mondta: Légy áldott, nyerítésed megrémíti majd a hitetleneket, és megtölti füleiket, megremegetti a lábait.

Majd megjelölte Isten a lovat egy csillaggal a homlokán és fehérséggel a lábain.

Miután megteremtette Isten Ádámot, azt mondta: Mondd meg nekem, melyik hátaállat kedvesebb számodra a ló vagy a *Burāq*? A hagyományörző hozzátette: *Burāq* az öszvérről hasonlít, nem hím és nem nőstény. (Semlegesnemű, akár az angyalok, ez is mutatja tisztaságát és szerepét s. k.) Ádám azt felelte: Ó, Uram, a szebb kinézetűt választom. A lovat választotta.

Tehát amikor Isten megteremtette az embert, a *Burāq* már létezett. (Ez igazolhatja, hogy nem Mohamed volt az első, aki utazott a hátán.) Ádámnak lehetősége volt erkölcsi tisztasága által a két hátaállat közötti választásra.

Ibn Durayd *Burāq* nevének eredetét a *barq* (-villanófény, villám) főnévre vezeti vissza, utalván ezzel gyorsaságára, tisztaságára és ragyogására.¹⁴ *Al-Qāḍī* azt állítja, hogy azért lett *Burāq*nak nevezve, mert „kétszínű” (*dū lawnaʿyn*),¹⁵ mondván, hogy a birkák közül azokat nevezik *barqāʿ*-nak (*Burāq* nőnemű alakja), amelyek nagy része fehér s van benne egy kis fekete is. Az arab nyelvben egy másik szó

¹² *al-Damīrī: Ḥayāt al-ḥayawān* 444–445. o. Mivel a tökéletesebb születik később, így a ló nincs az ember fölé emelve.

¹³ *Maʿūdī: Murūḡ aḍ-ḍaḥab* I./524–525. o. *ḥalq al-ḥayl*

¹⁴ *Muslim, Ṣaḥīḥ*, Bejrút 1995/1415, 171. o.

¹⁵ *Damīrī*, 444–445. o.

is ismert, hasonló magyarázattal a fekete-fehér színű lóra: *al-balaq*. Abū 'Ubayda magyarázata szerint¹⁶ (érdekes, hogy a lóról szóló kimerítő könyvében ez a lószín nem a főszínek között van megemlítve, hanem a fehér jegyek egy fajtája (*šiyāt*), a farok színeinél: *Kitāb al-ḥayl*, 242. o. Kairó, 1986), a *balaq* az a ló, amelynek a legnagyobb része fehér: vagyis a háta, a nyaka és a fara. De az is *balaq*, amelynek bármely alapszíne keveredik egy másik színnel például *kumayt ablaq* (foltos pej), *ašqar ablaq* (foltos sárga). Abū 'Ubayda könyvében az *ablaq* az a ló, amelynek fehér színe eléri (lentről, a lába felől) a hasát (megkülönbéztetve a *taḡḡīl*-től, ami a patától a lábon különböző magasságokig felérő fehér jegyek összefoglaló neve. Például a csüdig felérő keselység a *taḡdīm*, ha a bokaszőr is fehér, az az *ašbaḡ*. A *taḡbīb* a bokát (*ḡubba*) is fedő fehérség, ha eléri a csánkot és a lábtövet, akkor a neve *musarwal* (zoknis). (Abū'Ubayda, 241. o.) Az olyan kétszínű lovat, melynek a feje eltérő színű a teste többi részétől, *al-adra'*-nak hívják. A birkák közül az ugyanilyeneket a fentebb említett *al-barqā'*-nak hívják. Abū'Ubayda az Ibn Ġuzay által leírt változatokon kívül (amik egyébként nem szerepelnek Abū 'Ubayda könyvében), megemlíti még az *al-ablaq al-muwalla'*-t és az *al-ablaq al-muṭarraḥ*-ot. Utóbbinak a farka és a feje eltérő színű a teste többi részétől (fehér, vörös vagy fekete).

Al-Ašma'ī szerint¹⁷ akkor *ablaq* egy ló, ha a fehér jegy a lábtőig és a csánkig ér, mert ha már eléri a hasát és az oldalát, akkor az *anbaṭ*.

V|2. SZÍN

A lovak szőrszíne annyiféle lehet, ahány ló a világra jön, vagyis nincs két egyforma. Valamiféle rendszert teremtve azonban a főszíneket az arabok kilenc csoportba osztották, a legsötétebbtől a legvilágosabbig. Az araboknál nem a külső tetszés döntötte el, hogy mi legyen a kiválasztott szín, hanem mint korábban említettem, a beduinok próbáit leginkább kiállló, a legkitartóbb és leggyorsabb lovak színe. A legsötétebb lószín a fekete (أَسَدَم), ezután következik a zöld, ami tulajdonképpen szintén fekete, de zöldes árnyalata van (أَخْضَر), majd a szintén sötét, de már a pejhez tartozó – vagyis a hosszú szőrei (sörény, farok) feketék, a rövid szőrei pedig sötétbarnák – a sötétpej (أَحْوَى), ezután következik a gesztenyepej (كُمَيْت), a világos pej, sárgás-vörös (أَشَقَر), a sárga (أَصْفَر), a vörös (وَرْد), a szürke, ami tulajdonképpen a fehér, de a lószínek között hivatalosan ez nem létezik (أَشْهَب), valamint a többi deres és foltos változat (أَبْلَق). (Lásd Abū 'Ubayda: *K. al-ḥayl* 229–231. o.)

¹⁶ Ibn Ġuzay al-Kalbī al-Ġarnāṭī, *Kitāb al-ḥayl*, Bejrút 1986/1406 69. o.

¹⁷ *Kitāb al-ḥayl*, 1970, Bagdad, 373. o.

Az általában legkedveltebb és a versekben legtöbbször előforduló szín a *kumayt*, a gesztenyepej vagy májsárga színt jelenti, vagyis nem a legsötétebb pej. A pej lovak bizonyítottak a vizsgák során, őket tartják a legerősebb, leggyorsabb lovaknak, nemcsak az arabok, de az európai tenyésztők is. Ami megdöbbenő, hogy az angol telivérek közül is szinte rendszeresen a pej lovak nyernek a versenyeken.¹⁸

A főszínnevek egy-egy színskálát jelölnek, tehát például A *kumayton* belül kilenc változat lehetséges az egészen sötét *kumayt ahammtól*, ami a legközelebb áll az *ahwā*-hoz (sötétpej), az *ufrāig*, ami már tiszta vörös.

A szörszínekről általánosságban azt lehet mondani, hogy a többi keleti és ázsiai hagyományokhoz hasonlóan¹⁹ a **fehér színt** szakrálisnak tekintették az arabok is. Arra ugyan nincs utalás, hogy az iszlám megjelenése előtti idők lóáldozatai milyen színűek voltak, csak feltételezni lehet, hogy fehér, mivel sehol nem tesznek említést a szövegek erről.

A fehér szín az iszlámban is az igaz hitnek a jelképe. Visszatérve Buráqra, a róla szóló hagyományokban (*Ibn Hišām*, *Ibn Sa’d*, *Muslim*, *aṭ-Tabarī*, *al-Buḥārī*), amikor a csodalény még leginkább hasonlít a földi lóhoz, fehérnek írják le (*abyaḍ* vagy *bayḍā’* – egyszer hímnemben egyszer nőnemben), szemben Mohamed próféta kedvenc szürke (*ašhab*) öszvéreivel *Duldul*-lal.²⁰ Később ez módosul, és talán indiai (ahol a nagyon színes pávával kombinálják) vagy perzsa (ahol a teste zafírból vagy rubinból van) hatásra kiszínesedik és egyre kevésbé hasonlít a földi lóra. Lehet ember(nő)fejű és pávafarkú. A pávamotívum valószínűleg Indiából származik, ott ugyanis gyakran ábrázolt és nagyon tisztelt madár. A legkorábbi Burāq-leírás, ahol a lószerű állatnak emberarca van, *Ibn ‘Abbās*-tól származik, aki *aṭ-Ta’labī*-tól hagyományozta. (EI) A legkorábbi ismert képi ábrázolás Burāqról 1314-ben készült és *Rašīd al-Dīn: Ġāmī’ at-Tawārīḥ* című kéziratában látható. (EI) Az emberarcú ábrázolást őrzik az egyiptomi népi hagyományok is. Ezek leírásánál – a természetfeletti lények között – olyan részleteket tudhatunk meg Burāqról, amit sehol máshol nem: például, hogy az emberarcú Burāqnak két hatalmas szarva van, jól látható szemöldökei, fekete szemei, a fülei finom vonalúak és zöld smaragdból vannak, üstöke piros rubinból.²¹ Egyedül ezek között a hagyományok között olvashatunk arról, hogy Burāq meg is tud szólalni, méghezá arabul. Hasonló hibrid lényeket a görög mitológiában találhatunk, ahol a halhatatlan és isteni lovaknak és félig-lovaknak egész garmadája felvonul. Emberarcú szörny pedig a persepolisi városkapun díszítésként is megjelenik Xerxés idejéből.

.....
الكُمَيْت أَقْوَى الْخَيْل وَأَشَدَّهَا حَوَافِرَ، أَشَدَّ الْخَيْلِ جُلُودًا وَحَوَافِرَ هِيَ الْكُمَيْتُ الْخَمُ.

¹⁸ *Ibn Ġuzay al-Kalbī al-Ġarnāṭī*, *K. al-ḥayl*. Bejrūt, 1986. 51. o.

¹⁹ Lásd Zsuzsanna KUTASI: *The Horse in the Beliefs of the Arabs Before Islam. Új Keleti Szemle*, 3. évf. 1–2. szám. Budapest, 2001. 78–83. o.

²⁰ A név jelentése (dammával): sündisznó, tarajos sül, (fathával) „aki lóbálja a fegyvert menet közben”.

²¹ *al-dirāsa al-‘ilmiyya*, Kairó, 1983. 383. o.

Az asszír paloták kapuőrei kentaúr, griff-madár és szfinx-alakúak. (EI) A többi hibriddel összevetve Buráq szerepe olyan, mint egy angyalé. A Simon Róbert által közölt legkorábbi „éjszakai utazás”-ról szóló hagyomány szerint²² még szó sincs Buráqról, Gabriel és Mikhael egy meg nem nevezett harmadik angyallal együtt térnek vissza a Kába mellett alvó Mohamedhez, és felemelkednek vele a legalsó égbolthoz (*uriġa bihi*). Ugyanezzel a kifejezéssel emelkedik fel később Buráq is, akin Mohamed vagy Gabriel mögött ül, vagy egyedül lovagol Gabriel nyomában.

Buráqnak szárnya is van, amely a leírások mindegyikében (!) a *faḥīd*-ből nő ki, vagyis a hátsó láb felső combjából. Különös módon a képi ábrázolások nem követik a leírásokat és más „táltosokhoz”, szárnyas lovakhoz hasonlóan Buráqnak is a lapockából nő ki a szárnya. Sem a klasszikus nyelvben, sem a nyelvjárásokban nem jelent a *faḥīd* lapockát.

A fehér szín tehát nem a közönséges lónak a színe (fehér színű ló nem is szerepel a versekben), de ha egy alapjában színes lovon találunk **fehér jegyeket**, azok bizonyos esetekben ugyanolyan isteni áldásnak a jelei, mintha az egész szőre fehér lenne. Ilyen szerencsés jel például a homlokon lévő fehér csillag, a lábakon lévő „zokni” illetve fehér jegy, mely felérhet a has aláig is. Az arabok mind a mai napig babonásan hisznek bizonyos jó és rossz előjelekben, amik a ló szőrszínéhez, jegyeihez vagy szőrforgóihoz kapcsolódnak. Így például ha a ló mind a négy lába fehér jegyes, és homlokán olyan fehér jegy van, ami lenyúlik az orrlukáiig, és a homlokán kerek szőrforgó is van, az kiváló ló, a legjobb, ami létezik.²³ Ha a szőrén fehér és fekete foltok, pöttyök vannak, az a ló az arabok szerint nem kívánatos. Ha a szőre fehér, de kis vörös foltok tarkítják, az rossz szerencsét hoz, mivel ezek a pöttyök a vért jelképezik. Ellenben ha ugyanezen lónak a hasán megtalálható az *azbak* (a hasi szőrválaszték), akkor az eltörli a ló rossz szerencsését, s így a ló jóvá válik.²⁴

Az olyan ló, amelynek csak egy lába fehér, függetlenül attól, hogy az első vagy a hátsó, az rossz ómenű ló.

A ló homlokán lévő csillag és a lábain lévő fehér jegy, akárcsak az iszlám előtti beduinok szerint, szerencsés jegynek számít a Próféta szerint is. Ami változott, az az ezekhez a jegyekhez kapcsolódó magyarázat. Mohamed választását hitével kötötte össze, mondván hogy az ő híveinek lovai az imához való leborulástól fehér homlokúak és a rituális mosakodástól fehér a lábuk (*ad-Damīrī, Ḥayāt al-ḥayawān* 439).

²² SIMON Róbert: *A Korán világa*. Budapest, 1994. 255–256. o.

²³ Ezzel szemben a magyar hagyomány úgy tartja: Egy lába kesely, vedd meg! Két lába kesely, nézd meg! Három lába kesely, felejtse el! Ugyanis a pigment hiányos láb vég bizonyítottan gyenge.

²⁴ DICKSON: ‘arab aṣ-ṣaḥrā. Az Öböl-menti arabok hagyományairól, hiedelméről.

A lovak homlokához kapcsolódó isteni áldás²⁵ valószínű, hogy szintén az iszlám előtti hitvilágból származik, akárcsak a jobb és a bal oldalhoz fűződő babonás elképzelések (*Ġawād ‘Alī, Mufaššal* VI: 86. fejezet; „*aṭ-ṭayyara*”). A *ḥadīṭ*-ok a Prófétát is úgy mutatják be, mint aki képes egy gyengébb lóból kiválót „varázsolni” azáltal, hogy megérinti azt (*ad-Damīrī, Ḥayāt al-ḥayawān* 156) Amihez a keze hozzáért, az meggyógyult vagy termékennyé vált. Keze nyomán a ló homlokán lévő csillaghoz hasonló jel jelent meg azon is, akit megérintett. S amint méltatlanná vált a megérintett ezen áldásra, a jel eltűnt róla (*ad-Damīrī, ibid.* 160).²⁶

Abban mindegyik jogtudós egyetértett, hogy a Próféta utálta a „*šikāl*”-t, de hogy ez pontosan mit jelentett, abban mindannyian eltérő választ adtak (*ad-Damīrī, ibid.* 439). *Muslim* idéz egy hosszú láncot (*Šaḥīḥ* 1875), melynek Abū Hurayra a forrása, s az ő véleménye szerint a *šikāl* az, amikor a ló lábai keresztben jegyesek, vagyis a jobb hátsó és a bal első lába fehér vagy a bal hátsó és a jobb első lába. Abū ‘Ubayda szerint az a *šikāl*, ha a ló három lába fehér jegyes és egy nem. Abū ‘Ubayd (megh. 244/838) szerint három lába *muṭlaqa* (vagyis jegy nélküli) és egy *muḥaġġila* (vagyis fehér jegyes). *Ibn Durayd* (megh. 321/933) szerint az a *šikāl*, amikor a ló egyik felén a lábai fehér jegyesek, a másik oldalon lévők nem. (Vagyis a bal első és bal hátsó fehér, a másik oldal *muṭlaqa*.)

Van, aki azt mondja, hogy a *šikāl* azt jelenti, hogy a két első lába fehér jegyes, van, aki azt, hogy a két hátsó. Azt hiszem, ezzel az összes variáció kimerült, úgy-hogy ember legyen a talpán, aki megmondja, hogy mit utált a Próféta, és mit nem.

Ibn Qutayba gyűjteményéből (*‘Uyūn* 153) való *ḥadīṭ* a sárga (*ašqar*) lovakat helyezi a többi ló elé: „*Šahl b. Muḥammad* hagyományozta nekünk. Azt mondta: Abū ‘Ubayda adta hírül nekem, hogy a Próféta (áldás és örök béke legyen rajta!) azt mondta: A lovak közül a kancákat kell választanotok, mivel a hátuk szent hely s a hasuk kincset rejt”. Abū ‘Ubayda folytatta: „A Próféta (áldás és béke legyen rajta!) a hátasállatok közül a sárgákat szerette, mondván: Ha az arabok minden lova összegyűlne, egyik sem lenne előbb a másiknál, kivéve a sárgát”. Ez egy utalás egy korábbi történetre, amikor a Próféta elküldte a lovasait vízforrást keresni és az első három lovas, aki visszatért a jó hírrel, hogy vizet talált, sárga lovon ült.”²⁷

²⁵ A széles homlokot a sok áldással hozták kapcsolatba. A homlok, mint az emberi arc legfelső, szem előtt lévő része, odavonzza a tekinteteket, és attól függően, hogy az arc szép vagy csúnya, a ránézőre jót vagy rosszat hoz. Ezt a hitet vitték át a ló homlokára is. A lónak ezért amulettekkel takarják el a homlokát, hogy szépsége miatt ne érje az irigy szemek rosszakarása.

²⁶ A Próféta saját magán is viselte a ló sörényéhez hasonló szőrrel körülvett prófétai bélyeget (ameny-nyiben igaz a róla szóló *ḥadīṭ*; *ad-Damīrī, Ḥayāt al-ḥayawān*).

²⁷ Sárga ló agyvelejét gyógyításra is használták, örültség kezelésére. *Tašhīl al-manāfi’*. Egyiptom, 1948.

De amikor a *ġihād*-ra való felkészítésről kérdezik (*Ibn Qutayba*, *ibid.*), a Próféta azt feleli, hogy az erre szánt ló legyen fekete (*adham*) vagy gesztenyebarna (*kumayt*), öt éves, orrcsikos (*arṭam*),²⁸ a bal lábain fehér jegyes (*muḥaġġil muṭlaq al-yamīn*).

Most nézzük meg, hogyan jelennek meg a különböző lószínek és jegyek a versekben:

- ككناثة الرُّعْرَى زِينها من الذهب الدُّلامص²⁹

Színe mint a zuġari tegezé, amit fénylő arannyal díszített.

Itt egy **vörös** színű lóról van szó, az ő szőre csillog úgy, mintha aranyozva lenne. A vörös szín itt rejtve van a nyíltartóban, így magyarázat nélkül nem tűnik ki, hogy a színe a hasonlat alapja. A túlzást pedig az arany csillogása adja, mely a szőre fényét idézi.

Zuġar egy palesztínai forrás neve, amelyről a *Tamīm* törzs hagyományai között esik szó, illetve egy, a Holt-tenger déli medencéjében elterülő öt kis város közül, ahol ezt a vörös bőrből készült tegezt készítik, majd aranyozzák. A város a négy másik kis várossal (سُدوم / عمورة / أدمة / صوبييم) együtt a Krisztus előtti 10. századig virágzott Lót népének jóvoltából, majd ekkor egy isteni büntetés folytán leromboltatott. A forrást, illetve a kis tavat körülötte, ezért is nevezik Lót tavnak. A bibliai történet a Koránban is helyet kapott: (Q: 11 *Hūd*) *Muslim ḥadīṭ*-gyűjteményében a *Bisān* nevű település pálmája és a *zuġari* forrás együtt van megemlítve. Más magyarázat szerint,³⁰ a *zuġari* lakosok nevezték el a kevés vizű forrást العين الزغيرة-nak, vagyis الصغيرة-nak.

A verssorból úgy tűnik, hogy itt egy birtokos szerkezet van (a *zuġari* kézműves által készített tegez, vagyis a „*zuġari* tegeze”).

- سائل شمراخه³¹ ذي جُبَب سلط السنبك في رسغ عَجَر

Melynek homlokán vékony csíkban fut végig a fehérség és a lába (bokáig) lábtőig (?) kesely, hosszú patában végződik inas csüdje.

جُبَّة - جُبَب - A szó „bokát” jelent, de itt *Ibn Qutayba* magyarázata szerint a جُبَّة , a وظيف (lábszár) és a ذراع (alkar) közötti ízület neve, vagyis a lábtő (رُكْبَةُ اليد). Ez egy tipikus példa arra, hogy miért nem mindegy, hogy egy bizonyos szó pontosan mit is jelent. Egy ló beazonosításánál fontos, hogy a lábain lévő fehér jegy meddig ér.

²⁸ Ibn Sīda, *Muḥaṣṣaṣ* 153.

²⁹ *Ibn Qutayba, Maʿānī, Kitāb al-faras*, 2. o.

³⁰ www.ahlalheeth.com - نخل بيسان وعين زغر، ملتقاها للحدث

³¹ A *šimrāḥ* vékony csíkban fut végig az orron, és eléri a *ġabhāt*. Az ilyen jegyet viselő lovat *faras mušamraḥ*-nak hívják. A *sāʾila* széles sávban halad végig az orron és felhúzódik a *ġabhā*-ig. *Ibn Qutayba, Maʿānī, Kitāb al-faras*, 4. o.

- يُحَوِّل لونا بعد لون كأنه   يشفان يوم مُقْلَعِ الوبل يُصْرَد³²

Úgy változik színről színre, mintha a szél hűtené le egy bőségesen esőző napon.

A hasonlat a borzongást írja le egy természeti kép segítségével s azt, ahogy a hideg szél-شفان és az eső miatt felborzolódik a szőre. Előtűnik a szőr alsó fele, ami sötétebb, s így úgy tűnik, mintha megváltozna a színe. Majd megnyugszik, és a szőre újból lelapul, kivilágosodik. Az arab ló bőrszíne fekete, s a szőrszálak töve sötétebb, mint a vége.

- يحول قشعر يراؤه دون لونه   فرائضه من خيفة الموت تُرْعَد³³ (ارتعدت فرائضه)

Amint a halálfélelemtől remeg, felálló szőrét más színűnek mutatja.

- فإذا انشَقَّت السماء فكانت وردةً كالدهان³⁴

Amint kettévált az ég, rózsavörös színe karmazsinbőrűvé lett. (A ward a lószínek között szerepel, vörös jelentéssel.) Qur'an: 55/38

115

Tavasszal a színe vöröses sárga s ha erősödik a hideg, vörösre változik, majd később egészen sötétszínű lesz (غُبَّة). Elszíneződése hasonlít a hajnali ég és a nyíló rózsza színváltozásához, valamint a rózsza színében hasonlít a vörös karmazsinbőrhöz, amit sokan sokra értékelnek.

- إذا ما لوى صنع به عدنية   كلون الدهان وردة لم تكمت³⁵

..., olyan vörösre mint a karmazsinbőr és nem gesztenyebarnára

- كميت غير مُحْلِفَةٍ وليكن   كلون الصِّرفِ علّ به الأديم³⁶

Sötétpej, nem világos a farka és az üstöke, olyan legyen, mint a tiszta színnel festett bőr, keveretlen vörös.

الصِّرف – a tiszta, keveretlen szín és egy vörös színt adó növény neve.

A muhlifa, olyan lovat jelent, amelynek a sörénye és a farka színe világosabb, mint a rövid szőre, s ezt az arabok nem szeretik. A nagyra értékelt szín a keveretlen vörös, a sötét sörénnyel és farokkal. A hasonlat a tiszta színnel festett bőrnek a tisztaságát, egyszínűségét célozza meg, ez adja a hasonlat alapját.

.....

³² Ibid. 5. o. ساعدة بن جؤية

³³ Ibid. 5. o.

³⁴ Ibid. 5. o.

³⁵ Ibn Qutayba, Ma'āni, Kitāb al-faras, 5. o.

³⁶ Ibid. 6. o. سلمة بن الخُرثب الأماري

- كُمَيْتٌ كَلَوْنُ الْأَرْجَوَانِ نَشْرَتَهُ
عَدَاةُ التَّدَى مِنَ الصَّوَانِ الْمَكْعَبِ

Egy gesztenyepejen, melynek olyan a színe, mint az urğuwāni ruháé, melyet szorosan, szögletesre hajtogatott ruhás zsákból terítettél ki.³⁷

- وَلَقَدْ أَغْدُو وَيَغْدُو صُحْبَنِي
بِكُمَيْتٍ كَعَكَاظِي الْأَدَمِ

Mikor reggelente útrakelek egy gesztenyepejen a társaimmal, mely olyan színű mint az 'ukāzi piacról származó bőr.³⁸

- وَكُمْنَا مَدْمَاءً كَأَنَّ مُتَوْنَهَا
جَرَى فَوْقَهَا وَاسْتَشْعَرَتْ لَوْنٌ مُدْهَبِ

Meggyepejek, olyan a hátuk, mintha aranyból volna a szőr rajtuk.³⁹

- كُمَيْتٌ كَأَنَّ عَلَى مَتْنِهِ
سَبَائِكُ مِنْ قِطْعِ الْمُدْهَبِ

Egy gesztenyepejen, melynek a hátán mintha olvadt aranyból való lótarakó lenne.⁴⁰

A most következő verssorokban sűrűn szerepel csillagképek neve, valamint a Nap és a Hold. Nyilván nem az alakzat, hanem a csillagok fénye, ami a hasonlatok alapját adja. Egyrészt a ragyogó, fényes szőr, ami az egészséges ló sajátja, ragyog úgy, mint a csillagok, másrészt a ló fején lévő valóban csillagnak nevezett fehér jegy, ami különböző méretű és alakú lehet. A ló fején található fehér jegyek⁴¹ a *ğurra* (*laṭīm*, *šādiḥa*, *sā'ila*, *šimrāḥ*, *munqaṭī'a*, *šahbā'*), *qaraḥ*, *raṭam*, *sa'af*, *šabağ*, *ya'sūb*.

Ezek közül a *ğurra* az, ami egy dirhemnél nagyobb, és a *ğabhān* (a homlok középső részén) található, a *qurḥa* pedig ugyanitt, de nagysága akkora, mint egy dirhemé. Ezek a „csillagok”.

A fejen lévő fehér jegyek közül legnagyobb a *laṭīm*, ami az egész homlokot takarja, elér a szemekig, és lenyúlik az orrlyukakig. Magyarul ezt „lámpás”-nak hívják. Ha a szempillái is fehérek, akkor azt *muğrab*-nak nevezik.

A *šādiḥa* az arc fehér jegye, amely kitölti a *ğabhā*-t, de nem éri el a szemeket. Ez a *ğabhā*-tól az orrig tart, magyarul „széles hóka” a neve.

A *sā'ila* (orrcsik) széles sávban halad végig az orron, és felhúzódik a *ğabhā*-ig.

A *šimrāḥ* vékony csíkban fut végig az orron, és eléri a *ğabhā*-t.

Ha a homlokról induló fehérség eléri lent az orrszíjat, de itt megszakad, azt *munqaṭī'a*-nak hívják. Ugyanígy *munqaṭī'a*-nak hívják azt is, ha az orrtól emelkedik felfelé a fehér jegy, de megszakad, mielőtt elérné a homlokot.

A *ğurra šahbā'* az, amikor a fehér jegybe más színű szőr is keveredik. A *ğurra mutamassira* a kiszélesedő-elkeskenyedő fehér jegy neve. A *ğurra naṭīḥ* a füléig érő fehér jegy.

³⁷ Abū 'Ubayda: K. *al-ḥayl*, 271. o. علقمة بن عبدة

³⁸ Ibid. 287. o. عدي بن زيد العبادي

³⁹ Ibid. 291. o. A *kumayt mudamma* olyan pej, amelynek az egész háta vörös, az ágyékai pedig sárgába hajlanak. طفيل بن سعد الغنوي

⁴⁰ Ibid. 302. o. ابن الرقاع العاملي

⁴¹ Abū 'Ubayda: K. *al-ḥayl* 235–242 o., *Ibn Sīda*, *Muḥaššaṣ* 153–155. o.

A *qurḥa* lehet kerek, háromszögletű, négyszögű, elnyúló és „tűzött”, vagyis alig láthatóan kicsi, ezt *ḥafīyyān*nak hívják.

A *raṭam* (piszra) a felső ajakon lévő fehér jegy neve, ami felnyúlhat egészen az orrszíjig. Ezt magyarul orrfoltnak hívják.

Az *almaz* / *lumza* bármekkora fehér jegy az ajkakon.⁴²

A *ya’sūb* fent nem éri el a homlokot, hanem az ornyeregénél (*ḥulayqa*) véget ér, lent pedig az orrlyukak előtt ér véget. Alakja így valóban hasonlít egy méhre (*ya’sūb*).

أَغَرَ فِي الْبُرْقُعِ بَادٍ حَجَلُهُ⁴³ - يَرَى لَنَا أَحْوَى حَفِيفَ نَقْلِهِ

Feltűnt előttünk egy sötétpej, surranó futású, csillagos homlokú, csüdben jegyes.

أَغَرَ فِي الْبُرْقُعِ – A csillag kitölti az egész homlokot, vagyis „lámpás” van a homlokán. Az arab kifejezés ezt az arc elé tartott fátyolhoz hasonlítja.

حَفِيف – A madarak szárnyzuhogása, vagy a nyíl surranása, vagy a láng lobogása, vagy jelen esetben a ló futásának suhanó hangja.

117

قد راح تحت الصبح ليل مظلم - لو راح في السرج المحلى الأدهم⁴⁴
ضحك اللجَيْن على سود أديمه وكذا الظلام تنير فيه الأنجم
فكانه ببنات نعش ملبب وكأنه هو بالتريا مُلجم

*Egy sötét éjszaka járt a reggel fénye alatt,
Ha a nyereggel feldíszített fekete lépdelt.
Nevetett az ezüst cserzett bőre feketeségén,
Mely mint az éjszaka, melyben ragyognak a csillagok.
Mintha a Nagy Medve⁴⁵ csillagai közül való lenne,
Vagy csupán mint a Fiastyúk csillagaival felkantározott.*

- عارضت فيه النجم فوق مطهم يهوي لطيفه هَوَى الأعقب
ذاوي العسيب قصيرة ضافي السبيب طويلة صافي الأديم محجب
كالنور بين العشب يبهر حسنه بين الجياد اذا بدا في موكب
وتطير أربعه به في أبطح فكانه من طوله في مرقب
صُم الحوافر شرب صم الصفا منها الأهله في الصفا والصلب

⁴² Az alsó ajkakon lévő fehér jegy neve: szárcsa.

⁴³ Ibn Qutayba, *Maʿānī, Kitāb al-faras*, 6. o. أبو النجم

⁴⁴ *Diwān al-maʿānī lil-Askarī* 2. kötet/1. feje. *Abū Hilāl al-Askarī* (megh. 1005)

⁴⁵ A Nagy Medve (Ursa Maior – بنات نعش الكبرى) vagy más néven a Göncölszekér/Nagy Göncöl, az északi égbolt hét csillagból álló csillagképe. A Kis Medve (Ursa Minor – بنات نعش الصغرى) vagy Kis Göncöl, melynek legfényesebb csillaga a Sarkcsillag, a Göncölszekér két hátsó csillagát összekötő egyenes folytatásába esik. A Fiastyúk (الثريا) vagy Pleiádok egy csillaghalmaz a Bika csillagképben, ami százhusz csillagból áll, és hat legfényesebb csillaga szabad szemmel is jól látható.

وكانَ غُرَّتْهُ تَفَضُّضُ وَجْهِهِ   والنَّقْعُ يَذْهَبُهُ وَإِنْ لَمْ يَذْهَبْ
وكانَ فِي أَكْفَالِهِ وَتَلِيلِهِ   غَسَقَ النُّجُومُ فَتَسْتَطِيلُ وَتَرْتَبِي
وكانَها الأَرْساغُ ماءً لَمْ يَسْلُ   والجِسْمُ كَأْسُ مَدَامَةٍ لَمْ يَقْطُبْ
لَمْ يُطَلَّبْ إِلَّا يَفُوتُ وَيَطْلُبُ   إِلَّا يَفُوزُ فَلَمْ يَخْبُ فِي مَطْلَبِ
والعاصِفاتُ حَسِيرَةٌ وَالْبَارِقَاتُ   أُسِيرَةٌ فِي شِدَّةِ الْمُتْلَهَبِ

Megtámadtam a csillagot egy tökéletesen szép hátán,
Mely sarkai nyomásával porrá zúzta azt.
Farokcsontja rövid, dús farka hosszú
Tiszta feketesége szívet dobogtató
Szépsége úgy ragyog, mint a fény a fűszálak között,
Ha egy csoportban feltűnik a többi lóval,
Repíti négy lába a széles völgylapályon,
Melyek hosszúságától úgy tűnik, magaslesen áll.
Patái keménysége felissza a kövekét,
S félholdakat hagy bennük lenyomatként.
Mintha a csillag a homlokán beüzüstözné az arcát,
És a port eltüntetné róla, még ha nem is tűnik el.
Mintha farán és nyakán a csillogás,
A csillagok elsötétülésekor még mindig világítana és nőne.
Mintha csüdje víz lenne, mely nem folyik
S a test boros pohár, mely nem telik meg (nem csordul ki).
Nincs feladat, melyet ne múlna felül s kérés
Mit ne vinne sikerre, nem okoz csalódást semmiben.
A viharok kimerültek, a villámok foglyul estek lángoló erejében.

- وَقَدْ قَطَعْتَ مِنْ لَوْنِهَا الشَّمْسُ غُرَّةً   لَهُ وَحْجُولًا ثُمَّ كَالظَّلِّ سَائِرُهُ⁴⁶

Megvált színétől a Nap, hogy csillaggá legyen homlokán, jellé a bokáján és árnyék a többi részén.

- تَمَثَّلَ لَهُ غُرَّةٌ كَالشَّمْسِ مَشْرِقَةً   يَكَادُ سَائِلُهَا عَنْ وَجْهِهِ يَكْفُ⁴⁷
إِذَا تَقَرَّطَ يَوْمًا بِالْعَذَارِ غَدَا   كَأَنَّهُ غَادَةٌ فِي أُذُنِهَا سَتَفُ

Kiteljesedett (homlokán) a csillag, mintha a felkelő Nap lenne, alig tudja távoltartani (sugarától) az arcát.
Ha kialszik egy nap arcán (a csillag), úgy távozik majd, mint egy finom hölgy, kinek ékszer csillog a fülén.

⁴⁶ *Dīwān al-ma'ānī lil-Askarī* 2. kötet/1. fejr. ابن المعتز

⁴⁷ Ibid.

- يريك جبينه لمعان برقي
فيشبه تحت جُحُح الليل ليلاً
ويقبل حين يقبل سموً
ويُمسك وهو كالغَدَنِ المعلى
يلوح البدر منه في جبين
وتتضح الرُّبَا في عذار
وسائر جسمه لمعان قار⁴⁸
ويحكي الخال في خذ النهار
ويُدبر حين يدبر في انحدار
ويحضر وهو كالمسد المغار

*Villám villanásaként mutatja neked homlokát, míg teste feketén fénylik.
Az éj sötétje alatt az éjszakát utánozza, s a nappal arcán ő a szépségfolt.
[Büszkén jelenik meg és alázatosan hátrál,
Ellazultan pihen, és kökeményen feszülnek izmai, ha vágat.]
A telihold fénylik homlokán, és a Fiastyúk világít arcán.*

- وكأما لطم الصباح جبينه
فاقتص منه فخاض في أحشائه⁴⁹

*Mintha a reggel legyintette volna meg homlokát,
S ő elégtételt véve tőle, elmerült benne.*

- كأما الجوزاء في أرساغه
والنجم في جبهته اذا بدا

Mintha az Ikrek⁵⁰ lennének csüdjek, és egy csillag a homlokán, ha megjelenik.

A ló csillagos homloka és fehér lábai tényleg világítanak szürkületkor vagy hajnalban, amikor az állatnak szinte csak a körvonalai kivehetőek. Így a költői túlzásnak tűnő hasonlatok nem is túlzások. A ló beazonosításához fontos, hogy a fején van-e fehér jegy, és az milyen, vagy hogy mely lábain kesely, és az meddig tart. A gazdája ezen egyedi jegyek alapján már messziről felismeri lovát. Az *Ayyām al-‘arab* (Az arabok csatanapjai) történeteiből kiderül, hogy ez életfontosságú volt az állandóan harcban álló törzsek között. *Šamā-t*, *Mu‘āwiya b. ‘Amr* lovát, ami eredetileg fekete, csillagos homlokú és kesely lábú volt, a testvére *Šahr* befestette a fehér jegyeinél is feketére, és ezért nem ismerték fel. Így közelíthette meg és szúrta le testvére gyilkosát, *Hāšim b. Ḥarmalāt*, aki nyugodtan üldögélt a sátra előtt.⁵¹

.....
⁴⁸ *Dīwān al-ma‘ānī lil-Askarī* 2. kötet/1. fej.

⁴⁹ Ibid. ابن دريد

⁵⁰ Gemini, az északi égbolt egyik állatövi csillagképe, mely télen látható az esti órákban. Ibid. ابن دريد

⁵¹ *Ayyām al-‘arab fi-l-ghāhiliyya*. Bejrút, 1988. *Ḥawza* napja.

V|3. VEREJTÉK

120

A ló verejtéke fehér, habos mint a tej, és azon a testtájon jelenik meg intenzíven, amit a ló leginkább igénybe vesz. Az izzadság illetén megjelenéséből lehet például megítélni, hogy a ló mennyire mozog helyesen a lovas alatt. Az a ló, amelyik főleg a hátsó lábaival dolgozik, a combjai között izzad inkább, az első felével dolgozó pedig a nyakán és a szügyén. Az, hogy mennyi munka után kezd el izzadni, a ló egyéni tulajdonságából és munkabírásából fakad. Ezért például dicséretnek számít (bár túlzás), ha a költő kiemeli, hogy lova még a hosszú vágta után sem izzadt meg vagy alig, bezzeg a többiek már úsznak a verejtékben. A direkt izzasztást a ló jobb kondícióba⁵² hozása érdekében, akárcsak a belső-ázsiai nomádok,⁵³ az arab nomádok is ismerték és gyakorolták. Az ilyen mesterséges izzasztásra a versenyek előtt volt szükség.⁵⁴ A lóversenyek nemcsak a szórakozást szolgálják, és a büszkeséget táplálják (amennyiben a versenyen elindított ló jó helyezést ért el), hanem praktikus okai is vannak. A lóverseny egyfajta vizsga a lovak és tenyésztőik számára. A versenyeken derül ki, hogy melyik törzsből vagy családból származó lovakat kell a továbbiakban tenyészteni, melyek azok a tipikus tulajdonságok, amik a jól futó lovakat jellemzik.

Ilyenek például a hosszú álkapocs, a hosszú nyelv és a sok nyál, ami a futás közben az erős légzés miatt szükséges,⁵⁵ valamint az egyenes orrhát (*qaṣabat al-anf*), a tágas orrlyukak (*manāḥīr*), a száraz arc, a széles homlok (*ḡabha*)⁵⁶ az élesen látó szemek, a hosszú, egymástól távolálló fülek, a széles szügy (*ḡu'ḡu'*), hogy legyen helye a hatalmas munkát végző szívnek. Fontosnak tartották még a hosszú nyakat, a rövid hátat, a széles oldalakat, a kis fejet,⁵⁷ az élesen kiálló mart (*hārik*), valamint a vállak határozott kiemelkedését a felkarok (*aḏudān*) végeinél. Az élesen kiálló (terjedelmes) mar az erős igénybevételtől olyan amilyen, vagyis a ló erejét mutatja, ugyanígy a széles far is. A lábai legyenek hosszúak, izmosak, szárazak melyek kis, kemény patákban végződnek. *Abū 'Ubayda* szerint,⁵⁸ aki *Imru-l-Qays* versét idézi: a jó lónak „olyan patája van mint a gyerek kis ivópohara...”, s ez azért jó, mert a nagy pata nehéz, és visszatartja a futásban. A nagy patának viszont az az előnye, hogy nehezebben melegszik fel a forró talajon, mint

.....
⁵² Kondíció: a ló testen lévő zsírmennyiség, amely befolyásolja az etetendő mennyiséget.

⁵³ Lásd Dr. KUN Péter PhD: *Szelek szárnyán – A sztyeppe nomádok lovaskultúrája*. Arkadas Kiadó, Debrecen, 2003. 231–241. o.

⁵⁴ Létezett egy gyógyító célzatú izzasztás is, a *salla* (السَّالَة), ami az asztmában szenvedő lovon segített. Könnyű futtatással megizzasztották, majd gypjútakarókat tettek a hátára, hogy ezek alatt tovább izzadjon. A párás melegtől kitágultak az erei, könnyebb lett a légzése. (*al-Mufaḏḏaliyyāt*, Kairó, 2000. 146. o.)

⁵⁵ (*al-Nāṣirī*, 181. o.)

⁵⁶ A *ḡabha* a homlok középső része, a szemek közötti résztől (*ḡabīn*) az üstök alatti területig (*nāṣiya*).

⁵⁷ (*Ibn Huḏayl*, *Hilyat al-fursān*, 1997. 72. o.)

⁵⁸ (*Kitāb al-ḥayl*, 137. o.)

a kicsi. A beduinok ezért hagyják nagyra megnőni a lovak körmeit, és nem patkolják őket rendszeresen. Van, aki csak a két hátsó lábát patkolja a lovainak.⁵⁹ A nyírtest (*nasr/nusūr*) keménységének pedig olyannak kell lenni, mint annak a datolyamagnak, amit a tevével kétszer megetettek. A teve ugyanis nem tudja először teljesen megemészteni a datolya magját, ezért miután a teve egyszer végzett vele, a gazdája kiszedi a trágyájából, és megmosva újra megeteti.⁶⁰ Az európai tapasztalat, illetve leírás szerint pedig épp ellenkezőleg, a nagy és puha, rugalmas nyír a jó. Az itteni éghajlatnak ez megfelelőbb.⁶¹

A csikó kiválasztásánál még egy szakértőnek is nehéz bizonytalán megállapítani, hogy milyen ló válik majd belőle, ha felnő.

- تَمِيمٌ عِلْفَنَاهُ فَأَكْمَلَ صَنْعَهُ   فَتَمَّ فَعَرَّتْهُ يَدَاهُ وَكَاهَلَهُ⁶²

Tökéletes termetű lett, miután elválasztottuk őt (az anyjától), hatalmasak lettek első lábai és a marja.

وعلفناه – „Tápláltuk őt” helyett a قطعه áll Zuhayr díwánjában, de magát a verssort más szavakkal is hagyományozták, de hasonló jelentéssel: elválasztottuk őt: فطمناه فلونه .

- وَعَرَّتْهَا كَوَاهِلُهَا وَكَلَّتْ   سَنَابِكُهَا وَقَدَحَتِ الْعِيُونَ⁶³

Naggyá tették / erőssé tették / őket marjaik, megviseltek lettek patáik, irigykedett, ki látta őket.

Azok a tulajdonságok, amik csikókorában ígéretesnek mutatkoznak, idővel eltűnhetnek, de ez igaz fordítva is. Egy csikóként csúnya ló a fejlődése során kiváló lóvá alakulhat.⁶⁴ Egy történet szerint, volt, aki annyira bízott a vér és a szerencse erejében, hogy már „látatlanban” megvett egy csikót, csak mert az az anya hasában versenyt nyert. A kancát *al-Huzmā*-nak hívták, és tíz hónapos terhesen versenyzett (a lovak vemhességi ideje nagyjából tizenegy hónap, tehát már szülés előtt volt), és nyert.⁶⁵

A versenylovak versenylovakat szülnék, ezt erősíti meg az *al-Ašqar*-ról és *al-Ru'āsī*-ről szóló történet is.⁶⁶ Mindkét ló *Qutayba ibn Muslim*-é volt, aki *al-Ḥaġġāġ ibn Yūsuf*-nak akarta őket adományozni. *Ḥaġġāġ* egy verseny rendezett

.....
⁵⁹ A beduinok által használt patkó más, mint a városiak által használt. Az egész talptestet takarja és csak egy kis lyuk van középen, hogy ne menjenek alá a kövek. (Egy ilyen patkó megtalálható a Mezőgazdasági Múzeum állandó kiállításán az állattenyésztésről a török időkben.)

⁶⁰ (*Ibn Qutayba, Ma'ānī*, 167–168. o.)

⁶¹ (HICKMAN, John: *Patkolás*, 54–55. o.)

⁶² *Ibn Qutayba, Ma'ānī*, 83. o. نَهَرَ

⁶³ *Ibid.* نَهَرَ

⁶⁴ (*Hilyat*, 81–82. o.)

⁶⁵ (*al-A'rābī al-Aswad, Asmā' ḥayl*, 155. sorszám)

⁶⁶ (*al-A'rābī al-Aswad, ibid.* 24. sorszám)

Khoraszánban a legkiválóbb lovak számára és megkérte *Qutayba ibn Muslim*-ot is, hogy hozza el a legjobb lovait. Ő *al-Ašqar*-t és *al-Ru'āsī*-t választotta, mindkettőt *al-Ḥumayrā'* hozta a világra. (*Al-Ḥumayrā'*, *Mu'qil ibn 'Urwa* kancája volt, és nyerő volt a versenyeken ő is és lányai is.) A Khoraszán felé vezető úton azonban *al-Ašqar*-t egy tolvaj ellopta, így csak *al-Ru'āsī* érkezett meg *Ḥaġġāġ*-hoz. *Ḥaġġāġ*, *ʿAbd al-Malik*-nak adományozta a lovat, tőle pedig a testvére *Bišr ibn Marwān* kérte el. *Al-Ru'āsī* lányai meghódították Irakot, és sorra nyerték a versenyeket.⁶⁷ Miután néhányan a lányai közül már gyenge utódokat kezdtek a világra hozni, *ʿAbd al-Malik* elvitte őket a szomszédos Szíriába, ahol *al-Dā'id* lányai simán legyőzték őket, mivel erősebbek és testesebbek voltak náluk.⁶⁸ *Al-Ru'āsī*-t egy másik történet szerint, egy *Banū Sulaym*-beli férfi vásárolta meg *Mu'qil ibn 'Urwa*-tól, még mielőtt megszületett volna, de amikor *Mu'qil ibn 'Urwa* meglátta a csikót, annyira megtetszett neki, hogy vissza akarta vásárolni tőle. Mivel az természetesen megtagadta ezt, *Mu'qil ibn 'Urwa* is megtagadta a csikótól az anyja tejét,⁶⁹ ezért *ʿAbd al-Malik* (a történet szerint így hívták a férfit) kénytelen volt egy idegen kancát vásárolni a csikója mellé, hogy az szoptassa, amíg szükséges.⁷⁰

A lovak kiválasztásánál a termetet és a viselkedést, mozgást egyszerre vizsgálják. Ugyanis ami szemre szép, vagyis a nyugodtan álló lóra nézve ígéretes, mozgás közben megváltozhat, s előtűnhetnek a gyenge pontjai. A tejen élő, jól táplált csikó ha nem jó származású, később a lovasa alatt hamar kifárad és legyengül.⁷¹ A jó ló energikus mozgású, erős csánkjai vannak, amik a többi ízülethez képest kevésbé hajlékonyak, hiszen így nagyobb erőt tud kifejteni futás közben. A fejét magasan tartja, és nem erőlködik a nyakával sem. A nyak segítségül hívása és a lábak gyors mozgása nem áll kapcsolatban a ló gyorsaságával. Bár versenyló hatását kelti, mégsem az, hiszen a gyors mozgás ellenére nem halad.⁷² A legáltalánosabb módszer a ló haladásának felmérésére, a patanyomainak (*taṭriḥ*) megvizsgálása a földön. Ha a patanyomok közötti távolság tizenkét lábfejnyi (*qadam*), akkor azokat egy igazi versenyló hagyta a földön, amennyiben még ennél is hosszabb

⁶⁷ (*Asmā' ḥayl*, 40. o.)

⁶⁸ (A lovak „legyengülése” a hosszú beltenyésztés eredménye, amikor a családalapítónak kiválasztott kanca – a vonal elnevezését az araboknál az anyától kapja –, méncsikója az anyja tulajdonságait tovább örökítve létrehoz egy olyan vérvonalat, amely minden tagjában az alapító kanca tulajdonságait viseli. Az utódok mindig rokonoktól származtak, így nem féltek attól, hogy valami idegen elrontja a lovak szerencsésjét. Egy másik lehetséges mód arra, hogy megőrizték a szerencsés kanca tulajdonságait, hogy a méncsikóját ha felnőtt, csak a saját lányutódaival és azok lányaival szaporítják tovább. Ez rövid távon még nem számít vérfertőzésnek, hosszú távon viszont az előbb említett eset jelentkezik, vagyis egyre kevésbé fog látszani az eredeti minta.)

⁶⁹ (*al-labā'*-a legelső tej, amit a csikó az anyjától szopik, főcstej)

⁷⁰ (*Asmā' ḥayl*, 40. o.)

⁷¹ (*Ḥilyat*, 72. o.)

⁷² (*Ibid.* 74. o.)

a távolság, a gazdájuk utolérhetetlen. A tizenkét lábfejnél kevesebb, például hét *qadam* tulajdonosának viszont nincs helye a versenylovak között.⁷³ A fent említett *Mu'qil ibn 'Urwa* is ezzel a számolós módszerrel válogatta ki a versenyre küldendő lovakat.⁷⁴

Egy másik jellemző probléma a versenyre való lovak kiválasztásánál – figyelembe véve, hogy az arab lóversenyeken nemcsak a gyorsaság, hanem az állóképesség is ugyanolyan fontos a hosszú távok és az éghajlati feltételek miatt – az, hogy a ló egyszerre legyen gyors (*ḍarī*) is és kitartó (*ṣabūr*) is.⁷⁵ Ehhez tökéletes alkati felépítés kell. A kitartáshoz a mély levegővétel, vagyis az erős tüdő szükséges, a gyorsasághoz pedig a hajlékony ízületek, a hosszú nyak, a hosszú alkarok (*ḍirāʾān*), erős combcsontok (*ʿiẓm al-fahīdayn*) valamint az, hogy vágtaban a lábait egyszerre mozgassa, mint a rókakölyök *Imru-l-Qays* versében. A ló mozgáskultúrája az arabok számára talán még fontosabb is, mint a felépítése.

Az életerő vagy menőkedv és a mély légzés úgy hasonulnak egymáshoz, mint az ember bátorsága az erejéhez. A kettő egymást támogatja. Ha bátor, de nincs ereje, éppúgy hasznavehetetlen, mint aki erős, de gyáva.⁷⁶ A mély levegővételhez kellenek a nagy orrlyukak, a tágas mellkas, hogy megkönnyítsék azt, s ezzel együtt a szív és a tüdő munkáját. Az erőlködéstől a ló szervezete megbetegszik, kehes vagy asztmás lesz. Az egyenes álkapsok segítik a levegő kiáramlását, ugyanígy a hosszú, felemelt, egyenesen tartott nyak is. Al-Nāṣirī írja, hogy szintén a minél hatékonyabb légzést segítik az erős mar és a vállak,⁷⁷ ahová a nyaka ékelődik, másrészt futás közben ezekre „támaszkodik”.

A jó versenyló tehát egészen olyan, mint egy vadászkopó.⁷⁸

A versenyek díjait a győztesek, nagylelkűségük bizonyítékeként a szegényeknek és az árváknak adományozzák. Bár a lóversenyzést is a szerencsejátékok közé lehet sorolni, s mint ilyet az iszlámnak be kellett volna tiltania, ahogy ezt a nyíljóslással (*maysir*) is megtette, a Próféta mégis engedélyezte, sőt bátorította azt.⁷⁹ Ennek az az oka, hogy a lovak bebizonyították nélkülözhetetlenségüket a csaták és a mindennapok során, és megmérettetésük a versenyeken az ő és a muszlimok érdekeit szolgálta.

.....
⁷³ (Ibid.)

⁷⁴ (*Asmā' ḥayl*, 41. o.)

⁷⁵ (*Ḥilyat*, 75. o.)

⁷⁶ (*Ḥilyat*, 76. o.)

⁷⁷ A légzés folyamatában az erős mar és a vállak szerepe másodlagos. A mozgásuk erőteljességére utalhat vagy arra, hogy a mar és a vállak a nyakat megfelelően alátámasszák, mint ahogy az előző mondatban utalt erre.

⁷⁸ (*al-Šilqānī, A'rāb*)

⁷⁹ (Q. 16: 8, 100; 8: 60; 59: 6. *al-Damīrī, Ḥayāt al-ḥayawān*, 154., 156., 443. o. *Buḥārī, Ṣaḥīḥ*, 2853.)

A Próféta maga is részt vett a versenyeken mint lótulajdonos. Egy róla szóló történet szerint, megáldotta a sárga lovakat, mert amikor elfogyott a vizük a sivatag közepén, és a lovasokat elküldte, hogy források után kutassanak, az első három lovas, aki forrást találva visszatért, sárga lovon jött.⁸⁰ A Próféta nemcsak a lovai gyorsaságát tette próbára, hanem hangjuk erejét és szépségét is.⁸¹ Az volt a nyertes, akinek a hangja a legmélyebb és legerősebb volt, „olyan, mint a vödört húzó köteleké a kút mélyéről”.

- ويصهل في مثل جوف الطوى صهيلا يبين المعرب⁸²

Úgy nyerít, mintha a kút mélyéről jönne a hangja, elárulva a nemes lovak gazdáját.

المعرب – صاحب الخيل العرب – vagyis a nemes arab lovak tulajdonosa

- يشتفن للنظر البعيد كأنما إرناها ببوائن الأشطان⁸³

Felemelt fejjel néznek a távolba, és a hangjuk olyan, mint a vödört húzó köteleké a kút mélyéről.

إرناها – a hangjuk

ببوائن – a kutakban

الأشطان – a vödört húzó kötelek

A lovak hangjának a csatákban volt szerepe, az ellenség megrémisztésében.⁸⁴ Tehát mindegyik törzs kiválasztott egy neki tetsző kancát, s attól kezdve csak az ő méncsikóitól származó utódokat tenyésztette. A tenyészmén a törzs vezetőjének a birtokát képezte, és csak fizetség, valamint a származás bizonyítása után fedeztethette be vele a kancáját, aki akarta. A lovak igazi szépségét a teljesítményük adta, értéküket pedig a származásuk.

A versenyre való felkészítésben csak egészséges, két–öt éves lovak vehettek részt. A kétéves ló még csikó, az ötéves ló viszont már kifejlett felnőttnek számít, aki valószínűleg már több versenyen is részt vett.

A versenyeket, akárcsak az ázsiai nomádoknál, például a kazahoknál, hosszú előkészítés előzte meg. A prófétai hagyomány szerint negyven napig tartott, de volt ahol egy, legfeljebb két hónapig is edzették a lovakat.⁸⁵ Nem voltak minden

⁸⁰ (al-Nuwayrī, *Nihāyat*, 10/3. o.) Számatalan lova közül a mai napig öt képviseli a mai arab telivérek őseit. Azt, hogy pontosan melyik az az öt, elbeszélésenként változik, általában *Kuḥaylān*, *Šiqḷāwī*, *ʿAbiyān*, *Ḥamdānī* és *Ḥadbān* nevét szokták megjelölni.

⁸¹ (Abū ʿUbayda, *Ḥayl*, 85. o.)

⁸² *Ibn Qutayba*, *Maʾānī*, 103. o. الجعدي

⁸³ Ibid. جرير

⁸⁴ (al-Nuwayrī, *Nihāyat*, 9/357. o.)

⁸⁵ *al-Nāṣirī*, 169. o.

lóra egységesen érvényes felkészítési módok, mivel minden ló egy külön „egyéniség”. Valamint a területenként változó növényfélék is korlátokat szabtak a takarmányozásukban.

Egyiptomban a mindennapi etetés során például a széna (*tibn*) magában vagy szecskával (*qatt*) keverve volt az általános, naponta egy egészséges kifejlett ló adagja tizenkét egyiptomi *raṭl* (kb. hat kilogramm), ezenkívül tizenkét *raṭl* (két *mudd*), vagyis ugyancsak hat kilogramm szemestakarmány. Ezt a mennyiséget a forró éghajlat miatt határozta meg ennyiben.⁸⁶ (Összehasonlításuképpen, nálunk egy felnőtt ló napi adagja nyáron legelőn tartás mellett, fél kilogramm zab, fél kilogramm árpa, fél kilogramm szénaszecsksa, egy kilogramm széna. Ha nem jár a legelőre, akkor négy-öt kilogramm zab, hat kilogramm széna, négy kilogramm szalma. Vagyis megközelítőleg annyit esznek, mint a forró égővi lovak.)⁸⁷

A kancáknak és a csikóknak az adagja a szemestakarmányból ennél kevesebb, két *qadaḥ* (kétharmad kilogramm)-tól három *qadaḥ* a testmérettől függően. Szálastakarmányból pedig nyolc *raṭl* naponta. Van, ahol a lovak a nagy meleg ellenére ennek az adagnak a többszörösét is megeszik, akár húsz *raṭl*-nál többet is a széna-szecsksa keverékből, és semmi bajuk nem lesz tőle. Természetnek még egyiptomi lóherét (*birsīm*), mely megmozgatja a beleket, de sokat etetni nem szabad belőle.⁸⁸

Felső-Egyiptomra a lucerna és a lucernára hasonlító *kutayḥ* a jellemző, főleg ezt etetik a lovakkal.⁸⁹

Szíriában az árpa a fő szemestakarmány, az itteni lovak ebből többet kapnak mint az egyiptomiak, mivel az itteni árpa a hűvösebb klímától kevésbé tömör, könnyebben emészthető. Az árpán kívül még lucernát és zöld árpát (*qaṣīl*) etetnek a lovaikkal.⁹⁰

A Nílus partján egy bükkönyféle a jellemző takarmány (*kirsinna/karsanna*).⁹¹

Hidzsázbán és Jemenben a kukorica és a száraz fű, egyes részeken a datolya-mag és a zöld datolya, valamint a falevél jellemző.⁹²

A legérdekesebb helyek takarmányozás szempontjából Etiópia és Szaúd-Arábia nyugati partja és Nedzsd. Itt a lovak legtöbbször szárított halat esznek, akárcsak a tevék, vagy egyéb szárított húst csikokra vágva. Az italuk pedig általában tej.

⁸⁶ *al-Nāṣirī*, 189. o.

⁸⁷ MÓCSY – MÓCSY 81–87. o.

⁸⁸ *al-Nāṣirī*, 189. o.

⁸⁹ (Ibid.)

⁹⁰ (Ibid. 191. o.)

⁹¹ (Ibid.)

⁹² (Ibid.) *Salāma ibn Ġandal* szerint: *al-Ġawn*, a lóva, zöld friss datolyát eszik, ezért tud legyőzni száz másik lovat. *Ibn Qutayba, Maʾānī*, 76. o.

A fák (tamariszkusz-*al-atl*) levelét is sokszor találják az etetőjükben. Az is előfordul, hogy kenyeret kapnak.⁹³

A fent felsorolt takarmányfélések az egészséges lovakra vonatkoznak, akik nem túl soványak, és fölösleg sincs rajtuk. A legyengült, sovány lovaknak babot és áztatott csicseriborsót (*hummuṣ*) adnak, vagy egy speciális takarmánykeveréket (*al-daršataq*) áztatott törekből, szénából és árpából.⁹⁴ Van, aki árpakásával (*burğul*) eteti éjjel-nappal, miközben a lova egy zárt helyen áll, hogy keveset mozoghasson. Egy vízzel telt edényt is odatesz mellé a gazdája, hogy bármikor ihasson. Negyven napig így eszik-iszik a ló, s mikor végre kiengedik, már jól meghízott. Az árpával görögszénát (*hulba* – *Trigonella foenum-graecum*) is összekeverték, ami tapasztalatuk szerint szintén gyorsan felhizlalta a sovány lovat, valamint a színét is kivilágosította.⁹⁵ A túlsúlyos lovaknak van, aki csak tejet vagy csak árpát ad. Ettől azután úgy lesoványodnak, hogy kilátszanak a csontjaik. Ezek a soványságtól a csontok között kialakuló kis gödrök külön elnevezést kaptak: *ğayb/ğuyūb*.⁹⁶ Hizlalásra ajánlják még a források az árpa vagy a zöld árpa (*qaṣīl*) és szárított lóhere (*darīs*) keverékét. Az árpából kását készítve és megöntözve mályvarózsa (*hitmiyya*-*Althea Rosa*) levével, a sovány legyengült lónak megjön az étvágya.⁹⁷

A tevés beduinok, akik a legmélyebbre hatolnak be a sivatagba, tevetejet adnak a lovaiknak.

- يُصَبِّ لها نطاف القوم سرا   ويشهد خالها أمر الزعيم⁹⁸

A törzs tiszta vizet tölt neki titokban, míg gazdája követi a sejk tanácsát.

- قصر الصبوح لها فُشِّرَ لحمها   بالنبيّ فهي تتوجّ فيها الأصبع⁹⁹

Le lett csökkentve a reggeli tejadagja – mivel már belesüppedt a zsírjába az ujj –, s ettől különvált rajta a hús és a zsír.

- نبيت نلحفه طورا ونعقبه   شحم الذرى وقراح الماء نعتبق¹⁰⁰

Éjszakára betakarjuk, hogy ne fázzon, és zsíros tejjel itatjuk vacsorára, míg mi magunk megelégszünk a tiszta vízzel.

⁹³ (*al-Nāširi*)

⁹⁴ (*Ibid.* 193. o.)

⁹⁵ (*al-Nāširi*, 197. o.)

⁹⁶ (*Ibn al-Sikkī, Taḥdīb al-alfāz*, 623. o.)

⁹⁷ (*al-Nāširi*, 196–197. o.)

⁹⁸ *Ibn Qutayba, Ma'ānī* خالد بن الصقعب النهدي Más verssorokból kiderül, hogy a zsíros tejet többre tartják, mint a tiszta vizet (mert az egyben tápláló is, nem csak a szomjat oltja). A lónak ahelyett, hogy a tápláló tejet öntenék, vizet adnak, ellenszegülve a sejk parancsának/tanácsának. A ló gazdája elől eltitkolva ezt.

⁹⁹ *Ibn Qutayba, Ma'ānī* 86. o. النبيّ / أبو ذؤيب – a zsír

¹⁰⁰ *Ibid.* قال الشمردل الربوعي / غيق غبوق. Az a tej (vagy bármilyen ital), amit vacsorára isznak
شحم الذرى – az először fejt zsíros tej / وقراح الماء – a tiszta víz.

- وداويتها حتى شَتَّت حبشية كَأَن عليها سندسا وسُدوسا¹⁰¹

Addig itattam őt a tejjel, míg egészen olyan (színű) lett mint egy etióp, akire hosszú köpeny van terítve.

- وأهلك مهرَ أبيك الدوا ء ليس له من طعام نصيب¹⁰²

Elpusztította apád csikóját a tej, amiből nem volt része.

- جرّنتي ما حفنت لها عيالي وكزّى في المَقِيظ لها لقاحى¹⁰³
وإعمالى لها رَسَف المطايا تَكُرُّ على الكلالة والزراح

Engem jutalmaz azzal a családom, ha nem méri szűken a lovaknak járó porciót, és újratölt nekik a tejből a nyári szálláshelyen. A róluk (a lovakról) való gondoskodásom meglátszik majd a hátasok léptein, amelyek legyőzik a fáradtságot és a gyengeséget.

- صدت صدودا عن الأشوال فاشترفت قُبَلَا تَقْلُقَلْ أَفْوَاضُهَا الْحَكَمَ¹⁰⁴

Elfordultak a vizes edényektől, mert megszokták, hogy tejet öntenek nekik, forgatva szájukban a zablát.

- وقصرنا الشتاء بعد عليه فهو للذود أن يقسمن جار¹⁰⁵

Rövidre fogtuk (a teve kötőfékét) télen, hogy megvédhessük őt, lovunkkal mint szomszéd osztozott.

Mindezen ismeretekre azért van szükség, mert a versenyre való felkészítés időszakában, a *miḍmār* alatt, a lovak etetése ugyanazokból az anyagokból történik, mint amit a hétköznapiakban is adnának a lovaiknak, csak az összeállítás és a mennyiség változik.

A *miḍmār* nem koplaltatást jelent, hanem szó szerint felkészítést a megméretetésre. Nem mindegyik lónak van szüksége komolyabb előkészítésre a verseny előtt. Például a fiatal két éves csikóknak, mivel rajtuk még nincs fölösleg, nem kell.

.....
¹⁰¹ Ibid. 87. o. يزيد بن خذاق العبدى „búzamag-színűek”, és nagyon büszkék is erre. A ló színe valószínűleg kivilágosodott, ugyanúgy mint az előző esetben, amikor árpát görögszénával keverve adtak a lónak. A magyarázat szerint a ló levedlette a szőré, s ezután vált olyan színűvé, mint egy etióp. وداويتها – tejjel itattam, اللبن الدوا Egyes takarmányok az állatok szőrének és tollának színét is képesek megváltoztatni. HORN, 1955. 166. o.

¹⁰² Ibid. ثعلبة بن عمرو العبدى A csikónak nem adott a tejből, így az étel nélkül maradt, és éhen pusztult.

¹⁰³ Ibid. جرير

¹⁰⁴ Ibid. 88. o. زهير قُبَل – arc, szemben

¹⁰⁵ Ibid. 89. o. أبو دؤاد / بعد عليه – utána (a teve után) haladva a lovon. Télen a lovat hozzákötötték ahhoz a tevéhez, amelynek a tejét itta. Így a ló a teve szomszédjává lett. A lovon ülő lovas pedig megvédte a tevét attól, aki meg akarta szerezni tőle, vagy akár csak a tejéből akart inni.

A *miḍmār* ideje kora tavasszal, a nagy meleg megérkezte előtt, vagy ősszel a hideget megelőzve van. Nyáron és télen nem tartanak felkészítést.

A felkészítés elején a ló etetése semmiben sem különbözik a megszokottól, amikor azonban elkezdődik a hajtás (*tasyīr*), a takarmányban megnövelik az árpa és a szecska mennyiségét, és fokozatosan csökkentik a széna adagolását.¹⁰⁶ Az időszak végére az árpából adott legkevesebb adag hat ivópohárnyi (*qadaḥ / aqdāḥ*), szecskából és szénából tíz-tizenöt *raṭl* az általános. Van, aki ennél többet ad a lovának a természetétől és bőre feszességétől függően. (ibid) Nemcsak a takarmányozására kell ilyenkor gondot fordítani, hanem a nyugalmának biztosítására is. Ezért ajánlatos egy üres, tágas helyen tartani. A legjobb, ha homokon áll, melybe előzőleg kis gödröt ásott a gondozója a hátsó lábai alatt. Ez a kis gödör (*mabūla*) gyűjti össze a ló vizeletét, s így a talaj mindig száraz marad a patái alatt.

Az edzése reggel és este van, addig, amíg megizzad.¹⁰⁷ Ezután vagy a ló saját maga hempergőzik meg a homokban és dörzsöli le magát (*tamrīg*), vagy ha erre nincs mód, akkor a gondozója masszírozza végig homokkal vagy lágy földdel a tagjait. A masszírozás megnyugtatója az állatot, de csak etetés és edzés után ajánlatos. A művelet után le kell takarni az izzasztótakarójával (*ḡulla*), majd magára hagyni a számára kijelölt helyen, s ha maradt valamennyi a takarmányából, akkor azt még elé lehet szórni.¹⁰⁸

Van, aki azt tanácsolja, hogy a masszírozás után meg kell lovagolni a lovat vagy legalábbis járatni egy órát, mert akkor megnyúlik a bőre. Más azt ajánlja, hogy aki versenyre készíti a lovat, a verseny előtt két héttel etesse sáfránnyal (*qirṭim* – Cartamus tinctorius, sáfrány szeklice) s közben dörzsölje a ló gyomorszáját, míg fel nem forrósodik. Az etetőjét pedig szűgymagasságban helyezze elé. Az etető alján legyen egy „fa-szita”, mely arra szolgál, hogy az etetőbe került föld kiszóródjon amíg a ló eszik.¹⁰⁹ Az etető alatt pedig egy gödörbe hullik mindez. Az istálló talaja szárított trágya vagy homok legyen.

Az edzés egy bő óra ügetéssel és vágtaival telik, amíg a ló jól kifárad, és a hasa felhúzódik. Munka után ha hideg van, a lovat két izzasztóval kell letakarni. Mindennap egy kicsivel jobban ki kell fárasztani, úgy, hogy a füle hegyéig megizzadjon, és csöpögjön róla az izzadság. A kiizzadt víz a test zsírszövetét csökkenti, de nem szabad túlzásba vinni az izzasztását, mert az túlterheli a lovat. A munka során képződött izzadságot kézzel kell a hátáról és a hasáról lesöpörni, és csak miután megszáradt a szőre, akkor szabad hozzálátni az etetéséhez.¹¹⁰ Naponta háromszor kaphat inni. Ha napközben nagy a forróság és szél is van, akkor lépés-

¹⁰⁶ (*al-Nāširi*, 169. o.)

¹⁰⁷ (Ibid. 171. o.) Az először megjelenő izzadság neve: الَّيْ al-Mufaḍḍaliyyāt. Kairó, 2000. 192. o.

¹⁰⁸ (Ibid. 175. o.)

¹⁰⁹ (Ibid. 197. o.)

¹¹⁰ (Ibid. 176. o.)

ben kell lovagolni, hideg-szeles az időben viszont inkább nem is ajánlott a ráülés. Ha az edzés nagyon kimeríti a lovat, két-három napig hagyni kell pihenni. Ha a ló kifáradt, s a lovasa leszállt róla, nem szabad egyből beállítani a helyére, hanem egy kicsit még léptetni kell a kötőféken vezetve.¹¹¹ Ha a megerőltetéstől megdagadnak, fájnak és felforrósodnak az izületei, a legjobb vízbe állítani. A fájós lábán nem szívesen álldogál, így azt, ha teheti, pihenteti. Megfigyelve, hogy melyik a kímélt lába, először az egészségeset kell befáslizni, nehogy az is begyulladjon, majd ezután kell kezelni a fájós lábát.

Az olyan lóval, amelyik nehezen akar izzadni, vízben szétmorzszolt élesztőt kell itatni, vagy *handabā* (*al-handabā al-barriya* – Cichorium intybus, mezei katáng), *faqqūs* (uborkaféle) és *ḥulba* (Trigonella foenum graecum-görögcséna) keverékét kell megetetni s utána pihenni hagyni. Al-Nāširī szerint az a jó ló, amelyiknek gyorsan lefolyik az izzadsága,¹¹² az ilyen nem is kell nagyon kifárasztani. Az a ló, amelyiknek nincs étvágya, valami betegség bujkál benne, ezért sürgősen ki kell deríteni, mi baja van.

A versenyek mellett a vadászatok is jó erőpróbának bizonyultak.

- يُعَوِّدُهَا الطَّرَادُ وَكُلَّ يَوْمٍ تَسَنَّ عَلَى سَنَابِكِهَا الْقُرُونُ¹¹³

Megedzi őket a vadászat, és nap mint nap verejtékcseppek formálódnak a patáikra / folynak a patáikra / formálódnak a patáik felett.

- يَنْشُ الْمَاءُ فِي الرِّبَلَاتِ مِنْهَا نَشِيشُ الرِّضْفِ فِي اللَّبَنِ الْوُغِيرِ¹¹⁴

Bugyborékol a víz combjaik tövén, a frissen fejt tej bugyborékolásával a tűzhelyen.

.....
¹¹¹ (Ibid. 176. o.)

¹¹² „Könnyű az izzadsága” (Kállai Pál szavaival élve). A gyorsan lefolyó, legelőször megjelenő izzadság vízszerűen folyik, opálos. A szöveg nem a kövérsége miatt gyorsan megizzadó lóról beszél, hanem az ilyen átlátszó, vízszerű izzadságúró. Al-Nāširī, 1991. 176. o.

¹¹³ *Ibn Qutayba, Ma‘ānī, Kitāb al-faras*, 8. o. زهير / القرون – verejtékcseppek. A pártaszélen csak akkor jelenhetnek meg izzadságcseppek, ha a ló már hosszú ideje izzad és kellően ki is fárasztották. Ez a megizzadás legvégső fázisa. A ló fentről kezd el izzadni, mely először vízszerű, tiszta vagy opálos és a hátáról és oldaláról folyik le a az elülső lábaknál a könyök mögött, a hátulsó lábaknál a lágyék hajlata mentén a csánkig. A habos fehér tejként folyó izzadság a már hosszabb ideje, erősen megdolgoztatott lovon képződik.

¹¹⁴ Ibid. 9. o. يَنْشُ الْمَاءُ فِي الرِّبَلَاتِ مِنْهَا نَشِيشُ الرِّضْفِ فِي اللَّبَنِ الْوُغِيرِ

الربلات – combtövek

الرضف – a tűzhelyként használt lapos kő

الوغير – az egy órája fejt friss tej

- هَمُّ الضَّارِبُونَ الْخَيْلَ حَتَّى إِذَا بَدَتْ نَوَاجِدُهَا وَاسْتَغْضَبْتُهَا جُلُودَهَا¹¹⁵

Addig ösztökélték ostoraikkal lovaikat, míg előtűntek azok hátsó fogai, és idegesek lettek bőrük izzadásától.

- تَرَاهَا مِنْ يَبِيسِ الْمَاءِ شَهْبًا مَخَالِطَ دِرَّةٍ مِنْهَا غَرَارٌ¹¹⁶

Szürkének látod őket a megszáradt izzadságtól, mely az egyiken több, a másikon kevesebb.

- كَأَنَّ يَبِيسَ الْمَاءِ فَوْقَ مَتُونِهَا أَشَارِيرَ مِلْحٍ فِي مِبَاءَةٍ مُجْرِبٍ¹¹⁷

Mintha a megszáradt izzadság hátukon a napra kiterített száradó húsok sója lenne a sógyűjtő lakhelyénél.

- كَأَنَّ عَلَى أَعْطَافِهِ ثَوْبَ مَائِحٍ وَإِنْ يُلْقَى كَلْبٌ بَيْنَ لَحْيَيْهِ يَذْهَبُ¹¹⁸

Mintha a vízhúzó átázott ruhája lenne oldalain, s úgy megy, mint akinek egy kutyát dobtak az állkapcsai közé.

- وَقَدْ سَالَ الْمَسِيحُ عَلَى كُلَّهَا يَخَالِفُ دِرَّةً مِنْهَا غَرَارٌ¹¹⁹

Folyt az izzadság hátaikon, egyikről bőségesen másíkról alig / egyszer bőségesen máskor alig.

كُلَّهَا – eredetileg a veséiken: vagyis a hátukhoz közel vagy az oldalaikon.¹²⁰

- فَادْرِكْ لَمْ يَغْرَقْ مَنَاطَ عِذَارِهِ مِرَّ كَخَذَرُوفِ الْوَلِيدِ الْمُثَقَّبِ¹²¹

Egyfolytában ügetett, de nem lett verejtékes a pofaszíjánál, olyan gyorsan jártak a lábai, mint ahogy a gyerek bűgőcsigája pörög.

¹¹⁵ Ibid. بَدَتْ نَوَاجِدُهَا / ابن ميادة – Az őrlőfogaik annyira hátul helyezkednek el a szájban (ahol a szájzug van, ott kezdődnek a zápfogak), hogy nem látszódnak, így ez egy költői túlzás lehet. Azt akarja kifejezni a költő, hogy a lovasok annyira húzták a kantárjaikat, hogy a zablá hátrafeszlült a szájukban.

¹¹⁶ Ibid. دِرَّةً / بشر بن أبي خازم – bőséges, folyamatosan folyó izzadság (eredetileg a bőségesen folyó tejet jelenti), a غَرَارُ pedig pont az ellentéte, az alig folyó verejték neve (vagy a kevés tejet és a kevés tejet adó nőténytevét.)

¹¹⁷ Ibid. 10. o. طفيل الغنوي / أشارير إشارة – hússzeletek, a szó, a šarra/yašurru igéből származik: „kiteríti a napra, hogy száradjon” jelentéssel. A muğrib a tapasztalt embert/pásztort jelenti, aki ha megbetegedett a tevéje (rühös lett – ġarabat, ugyanazokból a gyökhangzókbl ġ-r-b), akkor összegyűjti a sót a napra kitett, száradó húsról, hogy ezzel gyógyítsa meg. A megszáradt izzadság a sóhoz hasonlít.

¹¹⁸ Ibid. 11. o. طفيل الغنوي / مَائِحٍ a kútból vizet húzó ember, akinek tiszta víz lesz a ruhája, amikor kiönti a megtelt vödörből a vizet. Az állkapcsa pedig olyan széles, mint egy kutyáé, s ez szintén kedvelt tulajdonság az arabok szerint.

¹¹⁹ Ibid. خدش بن زهير

¹²⁰ A testrészekről és a betegségeik megjelenéséről a versekben, később bővebben szó lesz.

¹²¹ Ibid. 13. o. امرؤ القيس / A lábak gyors mozgása nem egyenlő a ló gyors haladásával. Az 'idār az arcot és az ott lévő pofaszíjat is jelenti.

- كَأَنَّ جَنَابِيهِ وَصْفَةً سَرَجِهِ   مِنْ الْمَاءِ ثَوْبًا مَائِحَ خَصَلَانٍ¹²²

Mintha oldalai és nyeregpárnája a vízhúzó vízzel leöntött ruhája lennének.

- كَأَنَّهُ فِي الْجَلِّ وَهُوَ سَامِي   مُشْتَمِلٌ جَاءَ مِنَ الْحَمَامِ¹²³

Az izzasztótakarója alatt úgy néz ki, mint egy magas köpenyébe burkolózó ember, aki a fürdőből jött vissza.

- كَأَنَّ مِسْكَاً غَلَّهُ مَغْلُلُهُ   فِي نَاضِحِ الْمَاءِ الَّذِي يَشْلُشِلُهُ¹²⁴

Mintha pézsmailat járná át a verítéket, amit elcsöpögtet.

- إِذَا عَرِقَ الْمَهْقُوعَ بِالْمَرْءِ أَنْعَظْتُ   حَلِيلَتُهُ وَازْدَادَ حَرًّا مَتَاعَهَا¹²⁵

Amikor a mahqū' izzadt meg a férfi alatt, a felesége izgatott lett, s ő fokozta az élvezetét.

- غَدَوْنَا بِهِ كَسَوَارِ الْهَلُوكِ   مُضْطَمَّرًا حَالِبَاهُ اضْطِمَارًا¹²⁶

Eltávolítottuk róla (az izzasztótakaróját), mint szajháról az ékszert, oldalai (megizasztottsága) erősen lesoványította őt.

الهلوك – a szajha, كسوار الهلوك – az összes nő közül a szajha visel a legtöbb ékszert, így hívja fel magára a férfiak figyelmét. Az éppen „edzésben lévő”, a *miḏmār*-on részt vevő lovon van a legtöbb takaró, így válik külön a többitől, vagyis így egyből látni rajta, hogy most felkészítés alatt áll. Ebben a kirívó viseletben hasonlíthat a szajhára, valamint abban, hogy az izzasztó takarók eltávolítása után előtűnik a soványsága vagy a szépsége.

حالباه – a ló két, hasi oldalán futó, kívülről is látható tejereinek a neve.

- فَسَلَّلْنَا عَنْهُ الْجَلَالَ كَمَا سَلَ لِبَيْعِ اللَّطِيْمَةِ الدَّخْدَارِ¹²⁷

Leszedtük róla az izzasztó takarókat, mint ahogy a ruhakereskedő szedi le az ágyterítőt az ágy tetejéről.

.....
¹²² Ibid. أَبْغَضْتُ - أَبْغَضْتُ - átnedvesedett

¹²³ Ibid. أَبُو النَجْمِ

¹²⁴ Ibid. أَبُو النَجْمِ

¹²⁵ Ibid. 14. o. الْمَهْقُوعُ / الْعَجَاجُ - A *haq'a* a ló könyöke mögött lévő szőrforogó/szörléc neve, az ilyen szőrforogóval rendelkező lovat az arabok nem kedvelték.

¹²⁶ Ibid. 59. o. دَوَادُ - جَلَّ

¹²⁷ Ibid. 59. o. دَوَادُ / الْجَلَالَ - أَبُو دَوَادُ - izzasztó takaró, amit a ló testére erősítenek, és egy hónapon keresztül ebben futtatják.

- كَانَ رَيْقَهُ شَوْبُوبَ غَادِيَةٍ   لَمَّا تَقَفَّى رَقِيبَ النَّقْعِ مُسْطَارًا¹²⁸

Mintha könnyű vágója a gyors reggeli felhőszakadást hozó felhő lenne, amint a vadszamar nyomát követve port kavar.

A „gyors reggeli felhőszakadás” a ló reggeli gyors megizzadása, miközben a vad-szamarat próbálja meg utolérni.

V|4. VERSENY IDEJÉN¹²⁹

A verseny elnevezése *ħalba*, ami „gyülekezet”-et, „csoporthoz”-t jelent, bővebben a lovak vagy a fogadásra (*rihān*) összegyűlt emberek csoportját.¹³⁰

A verseny előtt alkuval döntenek arról, hogy mekkora legyen a verseny távja, milyen hosszú legyen a felkészülés ideje (*miḏmār*) és hol legyen a verseny startja. Az, aki az alkut kezdi, ebből a háromból csak egyben dönthet, a másodiknak fel-

132

¹²⁸ Ibid. 64. o. عَدِي بن زَيْد الْغُبَادِي / رَيْقَهُ - könnyű vágója (vágója kezdete)

شَوْبُوب - hirtelen megjelenő és gyorsan tovább álló felhő, ami felhőszakadásszerű esőt hoz

غَادِيَةٍ - a reggeli eső

رَقِيبَ النَّقْعِ - a port követő

مُسْطَارًا - felkavarva

¹²⁹ *Al-Šammālī b. ʿĪrār al-Dubaynī* diwánjában a lóverseny szimbólikusan jelenik meg egy költői versenyen, ahol a költő maga is egy a versenyző lovak közül:

غَمُرُ الْبَدِيهَةِ عَدَاءُ الْقَرَادِيدِ   فَاجْرُوا الرِّهَانَ إِنِّي مَا بَقِيتُ لَكُمْ
مِنْ الْأَضَامِيمِ سَبَاقُ الْمَوَاحِدِ   مُحَازِرُ السَّوْطِ خَرَّاجٌ عَلَى مَهَلٍ

(*Durván versenyeztek egymás kigúnyolásában, de én sem maradtam kitartó vágójú lévén, lassú ügésben. Hanem mint az ostortól megriadt gyors futású ló, ahol kellett türelmesen lassítottam, s ahol pedig gyorsítani kellett, fokoztam a tempót.*)

Itt az egymás kigúnyolásában való versengést hasonlítja a lóversenyhez, ezért használja annak a terminológiáját. A *rihān* eredetileg a lóversenyre használt kifejezés, a *ġamr* a kitartó ló, a *badiha* pedig a vágta első fázisa, a könnyű vágta vagy az ügés.

A költő saját magának egy versenyző lóhoz való hasonlítása által a verselési képességét akarja szemléltetni. Olyan lovat választ magának példaképül, amely még nem mutatta meg ereje teljét. Kitartó (nem fogy ki a szavakból), gyors (bármikor kész a verselésre), hosszú léptű (veleszületett tulajdonsága a jó verselés), vagyis ha nekilendül, biztos, hogy túlszárnyalja a társait. Tudja, mikor kell visszafogni magát, mikor kell lassítania s mikor legyen a verselésben gyors. Az *adāmīm* vagyis a lovasok/lovak csoportja itt a költőtársakat jelenti. Az, hogy költői versenyről van szó és nem igazi lóversenyről, azáltal válik világossá, hogy a költő maga is lóként jelenik meg a versben.

¹³⁰ (*Ibn 'Abd Rabbihi, al-'iqd al-farid, 190. o.*) Mivel a lovakat tejjel táplálták, valószínű, hogy az elnevezésnek köze van az ugyanebből a gyökből h-l-b képzett „tej”-nek is. Bár a tej *laban*-ként van megnevezve a versekben, a tejjel itatott ló pedig *malbūna*. A *ħalba* kifejezés szólássá vált olyan dolgokra, amik egyenértékűek, (egyenlő eséllyel indulnak) ki-ki a maga területén. Például *Abū 'Ubaydā*-ra és *al-Ašma'i*-ra is mondták, amikor megjelentek *al-Faḍl b. al-Rabī* előtt, hogy összemérjék tudásukat a ló testrészeinek ismeretében.

szólaló mondhatja meg a másik két kikötést. A fogadók a verseny tétjét a döntőbírák előtt jelentik be, de ez a verseny elkezdéséig változhat.¹³¹

A versenyeken a kancák és mének életkortól függetlenül együtt indultak. Mint korábban szó volt róla, vemhes kanca is starthoz állt, ha a gazdája nem sajnálta. A lovakon könnyű súlyú fiúk ültek, s a közönség egy magaslatról követte az eseményeket.¹³² A startnál egy kötelet feszítettek ki a lovak szügye előtt (*al-miqwas* vagy *al-hulb*) hogy egy sorból induljanak.

Az iszlám előtt, ha két ló között akarták eldönteni, hogy melyik a jobb, mindketten letették a tétjeiket (*rahn*), s a nyertes az egészet megkapta. Ezt az iszlám a szerencsejátékok közé sorolta, s az ilyen fajta fogadást betiltotta, helyette viszont, mivel magát a lovak kipróbálását hasznosnak tartotta, másfajta fogadási rendszert talált ki. Ennek során csak az egyikük ajánlott fel egy névleges díjat, s ha ő nyert, így nem kapott semmit, de ha a másik nyert, oda kellett neki adni, amit korábban felajánlott. Így a fogadás nem számított szerencsejátéknak, hiszen csak az egyikük tett le tétet.¹³³ Ha mégis mind a ketten akarnak tétet tenni, akkor elindítanak velük együtt egy harmadik lovat is (*muhallil* vagy *daḥīl*), akire senki nem fogad. Ha a két fogadottból nyer az egyik, akkor úgy, mint a legelső variációnál, elnyeri a saját és a társa tétjét is, ha viszont a harmadik győz, akire senki nem fogadott, ő is elviszi a másik kettő tétjeit.

Ha többen indulnak a versenyen, akkor a beérkező lovak közül csak hét kap díjat az elért helyezéssel arányosan. A nyolcadikként beérkező csak elismerésben részesül, az utolsó kettőt pedig megszégyenítik. A lovak a beérkezés sorrendje szerint kapják nevüket. A nevek sorrendje és maguk a nevek is sokfélék lehetnek.¹³⁴ *Al-Mas'ūdī* szerint az első *al-muğallī*, aki eltávolítja gazdájától a gondot, szerencsétlenséget. A második *al-muṣallī*, aki eléri az előtte beérkező farát. (A *ṣalā* a farok két oldalán fent lévő farrész.) A harmadik *al-musallī*, aki örömet okoz. A negyedik *at-tālī* aki „követi” az első hármat. Az ötödik *al-murtāḥ* az elégedett, a hatodik *al-ḥaṣiyya* a szerencsés, a hetedik *al-ʿaṭīf* a labilis, aki, ha kicsit gyorsabb lett volna, ő lenne a kegyben részesült, s ha még lassabb lett volna mint most, kiesik a díjazottak közül. Vagyis ő a határeset. A nyolcadik *al-mu'ammal 'alā al-qalb* a szívnek reményt adó. Az elnevezés érdekessége, hogy pont az ellenkezőjét

.....
¹³¹ (*al-Isfahānī, Aḡānī*, 17/201. o.)

¹³² Összehasonlításképpen például a Dubaiban és Shardsában rendezett lóversenyeken ma már luxus lelátókról követik az eseményeket. (Sharja Equestrian Club) A versenypálya a sivatag közepén van, ahol a pályán lévő homokot olajjal keverik, hogy a lovak patája ne verje fel. A lovaknak mind a négy lába be van fáslizva a kígyók marása ellen. A verseny közvetítésekor a tenyésztők és tulajdonosok neveit is bemondják. Versenyeket éjjel is rendeznek, a versenyeken leggyakrabban három-négy éves lovakat indítanak. A verseny idejéig a lovak légkondicionált istállóknak állnak. (Kállai Pál versenyzsoké elmondása alapján.)

¹³³ (*al-'iqd al-farīd*, 1/151. o.)

¹³⁴ (*Murūğ al-ḍaḥab*, 2/698. o.) Carl Raswan szerint, المُجَلِّي „aki mindenki fölé emeli a tekintetét”.

értették alatta, a szívszomorítót, de a kimondott szavak rossz következményétől félve vagy annak elhárítására ezt a nevet adták neki. A kilencediknek beérkező ló az *al-laṭīm*, akit minden oldalról megütnek a célba érkezésekor. A tizedik pedig *al-sukkayt*, aki a szégyentől hallgat. Az ő nyakára egy kötelet tettek, a hátára pedig egy majmot ültettek, akinek a kezébe ostort adtak.

Egy másik variáció szerint¹³⁵ az elsőnek beérkező lovat *al-sābiq*-nak, a „győztes”-nek hívták, és csak második helyen szerepel az *al-muṣallī*, az utána következőknek nincs beszédes nevük, egyszerűen „a harmadik”, „a negyedik” stb. egészen a tizedikig, akit itt is *al-sukkayt*-nak hívnak, de nem azért mert a szégyentől hallgat, hanem egy másik igéből levezetve, aki zárja/megállítja a versenyt. A tizediket hívják még *al-fiskil*-nek is (a jelentése szintén „aki utoljára érkezik”) vagy *al-qāšūr*-nak.

Az egyszerre beérkező lovaknál, ha a nyakuk nem egyenlő hosszú, akkor a válluk a döntő abban, hogy ki van előbb. Ha a nyakuk egyenlő hosszú, akkor a fülük helyzete a döntő.¹³⁶

Az első lóversenyeket az iszlám vallás megjelenése után a Próféta utasítására, a Medinához közeli *al-Ḥayfā* és *Tanīyat al-Wadāʿ* között rendezték. Ez a távolság kb. öt-hat mérföldet jelentett (hatvan *ḡalwa*, vagyis hatvan nyíllövésnyi). Ezt a távot az érett lovak számára állapították meg. A fiatal lovak ennél jóval rövidebb távon mérték össze erejüket, *Tanīyat al-Wadāʿ*-tól a *Banū Zurayq* mecsetig kb. egy mérföld (tíz *ḡalwa*).¹³⁷

Az első versenyt a hagyomány szerint *Abū Bakr* (az első igazhitű kalifa 632–634) nyerte meg s a nyereménye négyszáznyolcvan dirhem volt. Egy másik nevezetes versenyt a következő kalifa (634–644) és kiváló hadvezér *ʿUmar ibn al-Ḥaṭṭāb* rendezte Kúfában. Két lovas egyszerre ért a célba, és nem tudták eldönteni ki legyen a győztes. *ʿUmar*-t kérdezték arról, hogyan döntsenek s ő azt felelte, hogy amelyik lónak a feje előbb ért a célba, az a nyertes.¹³⁸

Ibn Banīn mesélte, hogy a Próféta egyszer különleges ajándékokkal jutalmazta a lóverseny helyezettjeit. Az elsőnek beérkező *al-sābiq* három díszes jemeni ruhát kapott, a második *al-muṣallī* két ruhát, a harmadikként beérkező egyet, a negyedik egy dínárt, az ötödik egy dirhemet, a hatodik egy nádpipát vagy ahhoz hasonló hangszert (*qaṣaba*), majd minden résztvevőt megáldott az elsőtől az utolsóig.¹³⁹

.....
¹³⁵ (*al-ʿiqd al-farīd*, 1/90. o.)

¹³⁶ (*al-Nuwayrī, Nihāyat*, 373. o.)

¹³⁷ (*al-Buḥārī, Ṣaḥīḥ*, 2868, 2869, 2870, *Muslim, Ṣaḥīḥ*, 1870)

¹³⁸ (*Ibn Huḍayl, Ḥilyat*, 90. o.)

¹³⁹ (*al-Nuwayrī, Nihāyat*, 9/369. o.)

- تراه بعد المائة الطروح من الهوادي معطف السنيح¹⁴⁰

A messzire látót száz nyíllövésnyi verseny után, az első között pillanthatod meg a célban.

A versenyek távját csak a Próféta csökkentette le a fent említett hatvan és tíz nyíllövésnyire, mivel az iszlám előtt megegyezésen múlt a versenyek hossza és helye is.

- يحثي بجمرخلفه وينجله كأن ترب القاع وهو يسحله¹⁴¹
صيق شياطين زفته شماله فأوفت الخيل ونحن نشكله

*Paraszat szór maga mögött, és felveri azt, mintha a föld porát ő zúzná kövekből
Sátánok pora, mit felvert az északi szél...*

- كل مكب الجري أو مُنَعَثِلَه والضرب يحشوها بربو تشعله¹⁴²

Minden pergő futású, vagy a lassú, bicegő, és az, akit az asztma kínoz.

- كأن تحت البطن منه أكلبا بيضا صغارا ينتهشن المنقبا¹⁴³

Mintha hasa alatt kis fehér kutyák csaholnának.

A most következő verssorok azokat a körülményeket mutatják be, amelyek a ló-tartás velejárói. Az áldozatvállalást minden családtag részéről, a tiszteletet és szeretetet az iránt a csikó iránt, ami a jövőbeni szerencsájukat és megélhetésüket jelenti. Egy jó és nemes ló tulajdonosának lenni, amely a versenyeken eséllyel indulhat és a csatákban életet ment, vagy a gazwákon villámgyors, az egész törzsre dicsőséget hoz. Az a ló, amelyiktől nem sajnálják az egész napi gondoskodást és az elegendő táplálékot, szépségével is megjutalmazza a gazdáit. Az egészséges, életerős ló pedig könnyen az irigy szemek célkeresztjébe kerül, így különösen oda kellett figyelni rá, vagy amulettekkel védték a rontás ellen, vagy elrejtették az idegenek elől.

.....
¹⁴⁰ Ibn Qutayba, *Ma'ānī, K. al-faras*. 75. o. العجاج / بعد المائة – száz nyíllövésnyi távolság megtétele után

الطروح – a messzire látó

من الهوادي – (mindennek az eleje, de a ló nyakát is jelenti): itt, az elől haladókat jelöli

معطف السنيح – A magyarázat szerint, olyan váratlanul jelenik meg a célba érkezők között, mint ahogy a gazella jelenik meg egy szent előtt. (?)

¹⁴¹ Ibid. 77. o. أبو النجم

¹⁴² Ibid. أبو النجم

¹⁴³ Ibid. 79. o. العمانى / Az olyan lovat írja le vágta közben, amelynek fehér jegyesek a lábai (مَجَل), s ahogy felkapja és a hasa alja felé közelíti őket, (ينتَهشَن المنقبا) majd újra a földre csapja, olyanok a lábai mintha fehér kiskutyák lennének, amik fel-le ugrálnak és csaholnak a hasa alatt. A *manqib* a has alján a köldök körüli rész a lovon, ahol az állatorvos szúrja meg (نقب).

- طُرْفُ غَدُونَا بِسَوَادِ نَسْتَرَه¹⁴⁴

Sóvárgó pillantás, mit feketével tartunk távol, eltakarva őt. / Tökéletes, nemes ló, mit feketével takarunk le, hogy elrejtjük őt (az irigy pillantásoktól)

A طُرْفُ egyszerre jelenti a tökéletes, nemes lovat és a sóvárgó, irigy pillantást. A beduinok sátra fekete, így az is lehet, hogy a sátorba rejtették a lovat az irigy szemek elől. A csikókat a sátor női részében tartották, és az asszonyok dolga volt, hogy enni és inni adjanak neki, amikor csak kéri a nap folyamán. Ők és a gyerekek foglalkoztak vele egész nap. Ezeket a nagyon féltett és a sátrak közelében tartott lovakat المَقْرَبَاتِ-nak nevezték, szemben a bárhol szabadon kóborolva legelésző lovaktól, amiket الرائدات-nak hívtak. Valószínű, hogy ezeket az utóbbiakat jelölték meg sütővassal, akárcsak a tevéket.¹⁴⁵

A طُرْفُ a Huḍayl törzs nyelvjárásában a nemes emberre is vonatkozik. (Lásd még جَوَادُ / فَحْلُ)¹⁴⁶

- وَرَحْنَا وَرَاحَ الطُّرْفُ يَنْفُضُ رَأْسَهُ مَتَى مَا تَرَقَّ الْعَيْنُ فِيهِ تَسْهَلُ (تَسْفُلُ)¹⁴⁷

Haladtunk s a nemes ló elkezdte rázni a fejét, amint egy irigy pillantás ráesett, s az egyből visszavonult.

- وَلِلْخَيْلِ أَيَّامٌ فَمَنْ يَصْطَبِرْ لَهَا وَيَعْرِفْ لَهَا أَيَّامَهَا الْخَيْرَ تَعْقِبُ¹⁴⁸

Aki türelemmel van a lovak iránt, kellő időt áldozva rájuk, az megismeri majd a jólét napjait általuk.

- فَالْخَيْلِ وَالْخَيْرَاتِ كَالْقَرِينِ¹⁴⁹

A lovak és az anyagi javak olyanok egymás számára, mint a házastársak.

Olyan szoros a kapcsolat közöttük, mint ha szövetség kötné őket össze. A ló tartása sokba kerül, de sok hasznót is hoz, így ha valaki áldoz rá, az visszatérül idővel.

- كَثِيرٌ سَوَادَ اللَّحْمِ مَا كَانَ بَادِنَا وَفِي الضَّرْمِ مَمْشُوقُ الْقَوَائِمِ حَوْشَبُ¹⁵⁰

A húsból van sok rajta, nem (a zsírtól) testes, lefogyasztva (is) hasas, kecses lábú.

¹⁴⁴ Ibid. 84. o. رجل من چشم

¹⁴⁵ al-Mufaḍḍaliyyāt. Kairó, 2000. 20. o. és 418. o.

¹⁴⁶ Ibid. 288. o.

¹⁴⁷ Ibn Qutayba, Ma'ānī, K. al-faras. 83. o. امرؤ القيس

¹⁴⁸ Ibid. 85. o. طفيل الغنوي / Az arabok a lovakat, hasznosságuk miatt a hasonló hangzású ḥayr-nak is nevezték.

¹⁴⁹ Ibid. 85. o. أبو ميمون العجالي

¹⁵⁰ Ibid. عبد الرحمن عن عمه / حَوْشَبُ – a széles, felfújt oldalú, hasas. Az egész nap füvet legelő ló oldala felfúvódik, de miután megemésztette, a hasa visszahúzódik. Bár az oldala felfújt, a teste többi részén lát-

- عَلِقْتُ هَابِتِي بَهْنِ فَمَا يَمْنَعُ مِنِّي الْأَعْنَةَ الْإِقْتَارَ¹⁵¹

Beléjük szerettem, s nem tilthat el kantárjaiktól az elszegényedés.

- لَا تَذْكُرِي مَهْرِي وَمَا أَبْلَيْتَهُ فَيَكُونُ جِلْدُكَ مِثْلَ جِلْدِ الْأَجْرَبِ¹⁵²

(Asszony,) ne emlékeztess engem arra (ne tégy szemrehányást amiatt), hogy mennyi vesződésem van a csikómmal, mert a bőrod olyan lesz mint a rühesé.

Annyit törődik az asszonyával is, mint a lovával, de ha panaszkodni mer, elfordul tőle, s az elhanyagoltságtól koszos és rühes lesz.

- كَذَبَ الْعَتِيقُ وَمَاءَ شَنْ بَارِدٍ إِنْ كُنْتُ سَائِلْتِي غَبُوقًا فَادْهَبِي¹⁵³

A datolya s a börtömlő hideg vize a tiéd, s ha a zsíros tejet kéred tőlem, hát menj, elbocsátlak.

- إِنْ الرِّجَالُ لَهُمْ إِلَيْكَ وَسِيلَةٌ إِنْ يَأْخُذُوكَ تَكْحَلِي وَتَخْضَبِي¹⁵⁴

وَيَكُونُ مَرْكَبُكَ الْقَعُودَ وَرَحْلَهُ وَابْنُ النِّعَامَةِ يَوْمَ ذَلِكَ مَرْكَبِي

Ha a férfiaknak szükségük van rád, feketítsd be szemeid, és fessd ki magad. Ami a mai napot illeti, a te helyed a tevé nyergében van, az enyém pedig Ibn an-Na'āma hátán.

- إِذَا الصَّبُوحُ لَهُمْ أَسَارَ مَا تَرَكْتُ بَعْدَ التَّعَلُّجِ وَالتَّحْصَاءِ فِي الْعُلْبِ¹⁵⁵

Az ő reggeli italuk a maradék, amit a ló meghagyott, ami nem fér az itató edényébe vagy az alján marad.

- أَحَاذِرُ أَنْ أَصَادِفَ فِي الرِّوَايَا عَلَى رَجُلٍ كِتَابَعَةِ الْكُسَيْرِ¹⁵⁶

Óvatosságra int, hogy társául szegődjek a vízhordó tevéknek, gyalogosan mint egy foglyul ejtett követője.

.....
szik, hogy mennyire izmos, edzett. (Az arabok szerint a lóval ellentétben a nő akkor szép, ha a zsírból van több rajta és nem az izomból.) Itt a szó a dongás oldalat is jelentheti.

¹⁵¹ Ibid. 89. o. هَابِتِي / أبو دؤاد – más hagyományozás szerint itt هَامَتِي vagy هَامَتِي áll.

¹⁵² Ibid. عنترة لامرأته

¹⁵³ Ibid. 90. o. طفيل الغنوي

¹⁵⁴ Ibid. 90. o. A nő még kifestve sem olyan szép a férfi szemében, mint a lova. Bárhoggy igyekszik tetszeni a férfiaknak, a lovat nem tudja felülmúlni.

¹⁵⁵ Ibid. 92. o. / الصبوح – a reggeli ital

التعلج – a fölösleg

التحصاء في العلب – ami az edény alján marad

¹⁵⁶ Ibid. 91. o. ابن الأخيذ /

الكسير – aki nem tud elszabadulni

Amikor a lova nincs vele, úgy érzi magát mint egy szárnyaszegett madár. Útján a tevére van utalva, amely a vizet viszi, így nem szakadhat el tőle.

- لا يَخْدَعُ الْإِثْلُ بِالْمَوْمَةِ أَعْيُنَهَا   مِنْ شَرِبَهُنَّ عَنْ الْأَشْوَالِ فِي الْقَرْبِ¹⁵⁷

Nem téveszti(k) meg a családot – mely a víztömlők maradék vizével itatja őket (a lovakat) – a sivatag forrásai.

- حَتَّى يُصَبَّ لَهَا فَضْلُ النِّطَافِ إِذَا   مَا كَدَّرَ الْمَاحَةَ السَّاقُونَ ذَا الْقُلْبِ¹⁵⁸

Végül odatöltik nekik a maradék tiszta vizet, miután a vízhúzókat zavarossá tették az itatókat.

- وَمَعْلَقَيْنِ عَلَى الْجِيَادِ حَلِيهَا   حَتَّى تَصُوبَ سَمَاؤُهُمْ بِقَطَارِ¹⁵⁹

Ráakasztják abrakos tarisznyáikat a lovakra, amíg meg nem öntözi őket esővel az ég.

138

Amíg a szárazságtól kopár a föld, nincs mit lelegelni, a lovak fejére kötnek egy kis vászonzsákban valamilyen abrakot, és addig azzal takarmányozzák őket, amíg el nem jön az esős időszak, és kihajtanak a növények. Ekkor leveszik róluk, és mehetnek legelni.

– az egük. A lovak (izzadó, izmos) testét is égne hívják, szemben a lábaival, amik szárazságukkal, keménységükkel a földet képviselik.

- أَبُوكَ الَّذِي نَبِثْتَ يَحْبِسُ خَيْلَهُ   حَذَارَ النَّدَى حَتَّى يَجِفَّ لَهَا الْبَقْلُ¹⁶⁰

Apád, aki félelmében megköti lovait, ha a mezőn újra zöldellnek a növények, s inkább szénává szárítja nekik.

Attól való félelmében, hogy nyáron, miután a legelő növényei kiszáradtak, és az eső újra kizöldítette őket, a lovai ezeket lelegelve megbetegszene. Ez az újra kizöldellő növény a *našr*, ami a verssor kritikusi szerint csak a tevéket betegíti meg, a lovaknak nem árt. A növény okozta betegség neve سَحَام , ami „feketeség” jelent.

.....

¹⁵⁷ Ibid. 93. o. الْمَوْمَةُ - مَوَاءٌ مَوَامٍ - sivatag

لَأَشْوَالٍ - a víztömlők alján maradót vödörnyi víz, a دَلْوِ ~ شَوْلِ ~ دَلْوِ

الْقَرْبِ - víztömlők (قَرْبَةٌ)

¹⁵⁸ Ibid. النِّطَافِ / الكَمِيتِ - a tiszta víz

كَدَّرَ - zavarossá tesz, felkavar

الْمَاحَةِ - a többesszáma, aki felhúzza a vizet a kútból

السَّاقُونَ - ؟

الْقُلْبِ - forrás, kút

¹⁵⁹ Ibid. 95. o. عَمَهُ لِلنَّابِغَةِ - عبد الرحمن

¹⁶⁰ Ibid. عبد الرحمن

- مستحقيات رواياها جحافلها يأخذن بين سواد الخط فاللُوب¹⁶¹

Vízzel és élelemmel megpakolt tevetársaikat elérik ajkaikkal a kötél végénél, ha szomjaznak.

- نرائعَ مقذوفا على سرواتها بما لم تخالسها الغزاة وتسهب¹⁶²

Idegenekként, hátukra dobva, amit nem lophatott el a rablótámadás / hátukon maradva, amit nem fogyasztott le a róluk a lovaglás

- أنخنا فسمناها النطاف فشارب قليلا وآب صدّ عن كل مشرب¹⁶³

Letérdepeltettük (a tevét), kiöntöttük neki (a lónak) tiszta vizet s ő ivott egy keveset, majd elfordult anélkül, hogy kiitta volna az egészet.

A ló tapasztalatból vagy az izgatottságtól nem itta meg az összes vizet, mert tudta, hogy utána gázvára (rablóhadjáratra) indulnak vele.

- تراهن من أزمها شُرْبًا إذا هن آتسن منها وحاما¹⁶⁴

Láthatod őket, amint fogaikkal rágcsálják a zablát, a kíváncs kancák, futásra készen.

- تذكرت الخيل الشعير عشية وكنا أناسا يعلفون الاياصرا¹⁶⁵

A lovak emlékeznek arra, hogy estére árpát szoktak kapni, mi, emberek mégis fűvel etetjük őket.

A versenyeken és a felkészítés alatt derült ki, hogy mik azok a külső tulajdonságok, amelyek a versenylovakat jellemzik. Megfigyelték őket a különböző gyakorlatok közben, s a leggyorsabb és legkitartóbb lovak tulajdonságait próbálták megtalálni vagy elérni az általuk edzett csikókban is.

- خير الخيل الذي إذا استدبرته جَبَى وإذا استقبلته أفعى، وإذا استعرضته استوى، وإذا مشى ردى، وإذا عدا دحا. وقوله إذا استدبرته جَبَى أي كأنه مَكْبٌ لأشراف عجيته، وإذا استقبلته أفعى أي كأنه مقع لأشراف مقدمه، وإذا استعرضته استوى لك منظره فلم يكن مقعيا ولا منكبا.¹⁶⁶

.....
¹⁶¹ Ibid. 98. o. / اللُوب – szomjúság, köves föld

¹⁶² Ibid. 99. o. نرائعَ / نرائعَ نزع – idegen, mindenki aki nem tartozik a törzshöz

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Ibid. 100. o. أزمها / بشر – a rágásuk

شُرْب – őrlőfog, őrlő, csikorgó, daráló

وحام – eredetileg a terhes nő erős étvágyát, kíváncsiságát jelenti, itt a kanca menőkedvére, a vágásra készségére utal

¹⁶⁵ Ibid. 104. o. مقاس العائذي

¹⁶⁶ Ibid. 108. o. سماه الزجاجي ابن اقيصر

A legjobb ló az, amely ha hátrálásra készteted, úgy pörgeti hátsó lábait, mint az orsó. Ha azt akarod, hogy előretörjön, a hátsó lábaira támaszkodva szinte leül. Ha megállítod, mindene egyensúlyban van. Lépés közben földre csapja patáit, futás közben hosszan elnyújtja lépteit (hosszan elnyúlik a teste, „úszva fut”).

- أما إذا استقبلته فكأنه   باز يكفكف أن يطير وقد رأى
أما إذا استدبرته فتسوقه   ساق قموص الوقع عارية النسا
أما إذا استعرضته متمطرا   فتقول هذا مثل سرحان الغضا¹⁶⁷

Ha azt akarod, hogy előretörjön, olyan, mint egy héja/sólyom, mely szárnyra kapna, de visszafogja magát. Ha hátrálásra készteted és ösztönözöd őt (türelmetlenül topog, dobol a patáival, jól láthatóvá válik hátsó lábának ina.) Ha szemléled őt, mint záporoként száguldót, azt mondhatod, hogy olyan, mint a tamariszkusz farkasa.

140

- ابن الأعرابي قال: سئل رجل من بني أسد: تعرف الفرس الكريم؟ ، قال أعرف الجواد المبر من المبطئ المقرف، أما الجواد المبر فالذي لُهِز لهُز العير وأُتِف تأنيف السير، الذي إذا عدا اسلُهِبَ وإذا قيد اجلُعبَ وإذا انتصب اتلأبٌ ، وأما البطئ المقرف فالمدكوك الحجة الضخم الأرنبة الغليظ الرقية الكثير الجلبة ، الذي إذا أمسكته قال ارسلني وإذا أرسلته قال أمسكني.¹⁶⁸
Ibn al-A'rābī mesélte: Megkérdeztek egyszer egy Banū Asad törzsbeli férfit, hogy tudja-e, milyen a nemes ló. A férfi azt felelte: Képes vagyok arra, hogy megkülönböztessem a jól futó versenylovat az alacsony származású (melynek legfeljebb az anyja nemes), lassú lótól. Ami a gyors versenylovat illeti, az amelynek termete a vadszamárához hasonló, járása egyenletes. Amely tértölelően, elnyúltan vágat, ha lebélyőzzák, a földön pihen s ha megáll, akkor kiegyensúlyozott. Ezzel szemben a lassú, közönséges lónak csapott fara van, nagy vastag orrhegye, vaskos nyaka és tele van sebhelyekkel. Az ilyen lovat ha meg akarod állítani, menni akar (azt mondja, hogy engedj), s ha ösztönöznéd a menésre, meg akar állni (azt kéri, hogy fogd vissza).

هذا تفسير ابن الأعرابي أيضاً ، قال وروى الهيثم عن ابن عياش أنه قال: لا تشتت خمسا من خمسة، لا تشتت فرسا من أسدي ولا جملا من نهدي ولا عنزا من تميمي ولا عبدا من بجلي. ونسي الهيثم الخامس ، يريد أن هذه القبائل عظام الجدود في هذه الأشياء.¹⁶⁹

Ez a magyarázat szintén Ibn al-A'rābī-től származik: Al-Haytām hagyományozta Ibn Ayyāš-tól, aki azt mondta: Öt dolgot ne vegyél ettől az öttől: Ne vegyél lovat

.....
¹⁶⁷ Ibid. 109. o. الأسعر الجعفي / يكفكف – visszatart

قموص – türelmetlen

إذا استعرضته – ha meg akarod mutatni őt, (amint vágat, mint a zápor)

¹⁶⁸ Ibid. 109. o. ابن الأعرابي

¹⁶⁹ Ibid. 110. o. Amennyiben az „ősök kiválóságai”-t értette a szerző az عظام الجدود alatt, akkor ezek az ősök kiválóak a megnevezett dolgokban, de akkor miért ne vásároljon senki tőlük pont abból, ami náluk a legjobb.

az Asad törzsbelitől, tevét a Nahd-törzsbelitől, kecskét a Tamīm-törzsbelitől, rab-szolgát a Bağila törzs tagjától. Az ötödiket al-Haytam elfelejtette, de mindezzel azt akarta mondani, hogy az említett dolgokban az ősök kiválóak voltak.

- ذلك وقد أذعر الوحوش بصلت الخد
رحب لبانه مُجَفَّر
طويل خمس قصير أربعة
عريض ست مقلص حشور¹⁷⁰

Ez az amivel megfélemlítette a vadállatokat: éles (száraz) arccal, széles szüggyl, (?) az öt hosszúval, a négy röviddel, a hat szélessel, (?)

- قال أبو عبيدة طويل العنق طويل الأذنين طويل الذراعين طويل الأقارب طويل الناصية ، قصير الأرساغ قصير عسيب الذنب
قصير الظهر قصير الأطرة وهى عصبه فوق الصفاق قصير النضى وهو الذكر. عريض الجبهة عريض اللبان عريض المحزم عريض
الفخذين عريض وظيفى الرجلين عريض مثنى الأذنين.¹⁷¹

Abū 'Ubayda mondta: hosszú nyakú, hosszú fülű, hosszú alkarú, hosszú ágyékú, hosszú üstökű, rövid csüdű, rövid farokcsontú, rövid hátú, rövid lágyékú, rövid hímvesszőjű, széles homlokú, széles szügyű, széles csípőjű, széles combú, széles hátsó lábszárú, széles a fülek töve közötti távolság.

141

- حدث له سبعة وقد عريت
تسع ففيه لمن رأى منظر

حديد الأذنين، حديد العينين، حديد المنكبين، حديد القلب، حديد عرقوبي الرجلين، حديد المنجمين وهما عظمان متقابلان في
باطن الكعبين، حديد الكتفين. عاري النواحق، عاري السموم، عاري الخدين، عاري الجبهة، عاري مثنى الأذنين، عاري الكعبين،
عاري عصب اليدين، عاري عصب الرجلين.¹⁷²

Hét éles és hét sima részt láthat rajta az, aki szemléli őt: két éles (érzékeny) fület, két éles (tisztá, fénylő) szemet, éles vállakat, éles szívet, éles térdinakat, éles csánkokat, éles vállakat. Sima arcléceket, szörtemen orrlyukakat, sima arcokat, sima homlokot, sima fültöveket, sima csánkokat, sima inakat az első és a hátsó lábakon.

- تم له تسعة كسين وقد
أرحب منه اللبان والمنخر

مكتسي الكتفين مكتسي المعدين مكتسي الناهضين مكتسي الفخذين مكتسي الكاذتين مكتسي أعلى الحماتين.¹⁷³

Kilenc része tökéletesen telt, a legszélesebb rajta a szügye és az orrlyuka: Teltek a marjai, a vállak mögötti izmai, a felkar húsos részei a vállakhoz közel, teltek a felső combjai (koncai), a koncok alsó részei, a combok felső részei.

.....
¹⁷⁰ Ibid. 110. o. عبد الغفار الخزاعي

¹⁷¹ Ibid. 110. o. أبو عبيدة

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Ibid. 111. o.

- بعيد عشر وقد قربن له عشر وخمس طالت ولم تقصر

بعيد ما بين الجحفة والناصية، بعيد ما بين الأذنين والعينين، بعيد ما بين العينين، بعيد ما بين أعلى اللحين، بعيد ما بين الناصية والعكوة، بعيد ما بين الحارك والمنكب، بعيد ما بين العضدين والركبتين، بعيد ما بين البطن والرفغين، بعيد ما بين الحجتين والجاعتين، بعيد ما بين الجاعتين. قريب ما بين المنخرين، قريب ما بين الأذنين، قريب ما بين المنكين، قريب ما بين المرفقين، قريب ما بين الوركين، قريب ما بين الحارك والقطاة، قريب ما بين المعدين والقصرين، قريب ما بين الجاعتين والعكوة، قريب ما بين الثفتين والكعبين، قريب ما بين الجبب والأشاعر. وقوله خمس طالت ولم تقصر¹⁷⁴

Tíz része távol van egymástól, tíz pedig közel, öt hosszú és nem rövid: Távol van egymástól az ajkak és az üstök, a fülek és a szemek, távol vannak egymástól a szemek, az álkapcsok felső részei, az üstök és a faroktő, a mar és a váll, a felkarok és a lábtövek, a has és a nemi szervek környéke, a far felső része és a félig inas izmok. Közel vannak egymáshoz az orrlyukak, a két fül, a vállak, a két könyök, a két farizom, közel van egymáshoz a mar és a farbúb, közel van egymáshoz a vállak mögötti izmok és az utolsó bordák helye, közel van a félig inas izom a faroktőhöz, közel vannak a két térd a két csánkhoz, közel vannak a bokák és a pataszélek.

- رقيق خمس غليظ أربعة ناي المعدين لين الأشعر

رقيق الأرنبة، رقيق الجحافل، رقيق الجفون، رقيق الأذنين، رقيق عرض المنخرين.

غليظ الخلق غليظ القوائم غليظ القصرة غليظ عكوة الذنب.¹⁷⁵

Öt része finom, négy része vaskos, durvák (kemények) a felkar mögötti izmok, selymesek a szőrszálak. Finom az orrhegy, az ajkak, a szemhéjak, a fülek, az orrlyukak széle. Vastag a torok, a lábak, a nyaklánc helye a nyakon és a faroktő.

V|5. A FUTÁS LÁNGOLÁSA, SUHANÁSA

- من كل مشترف وإن بعد المدا ضَرَمَ الرِّقَاقِ مناقل الأجرال¹⁷⁶

Minden nemes tekintetű, mégha hosszú is az út, lángoló erővel vágtazzák végig, a köveket ügyesen kikerülők.

¹⁷⁴ Ibid. 111–112. o.

¹⁷⁵ Ibid. 112. o. أبو عبيدة

¹⁷⁶ Ibid. 15. o. مشترف / جرير – ez a kifejezés utalás a futás közben magasan tartott fejre, ami így olyan, mintha büszkeségből tartaná fel. Kicsit humanizált szemléletmód, valójában az arab telivér egyik jellemzője, a hatékony levegővételt segíti a vízszintesen tartott orr.

ضَرَمَ – lángoló a futása, mint a tűz (ضَرَمَ الرِّقَاقِ) – a sima, egyenletes földön olyan a futása, mint a lángoló tűz. مناقل – a köveket kikerülő lovak, akik nem lépnek rá a kövekre vagyis nem botlanak és csúsznak meg, hanem megbízhat bennük a lovasuk.

الأجرال – a kövek

- على العقب جِئاش كَأَنَّ اهتزامه إذا جاش منه حميه غلى مرجل¹⁷⁷

A gyors vágta alatt a soványsága ellenére tajtékzó, s a futása hangja olyan, ha felizzott tőle, mintha egy forró katlan bugyborékolása lenne.

- نَجَاك جِئاش هزيم كما اَحْمَيْتُ وسط الوبر الميسما¹⁷⁸

Megmentett téged egy hevesvérű, melynek hangja olyan (a vágta közben), mint a forró sütővasé, amikor a szőr közé myomom.

- وسالفة كسحوق اللبان أضرَم فيه الغوى السُعر¹⁷⁹

És a nyaka, mint a pálma hosszú, ágaktól megfosztott törzse, melyben felgerjesztette a lángokat.

- كَأَنَّ على أعرافه ولجامه سنا ضَرَم من عَرَفَج يتهلب¹⁸⁰

Mintha a sörényén és a kantárján lévő izzás a lángrakapott 'arfağ ropogása lenne.

143

Az 'arfağ sivatagi bokor, ami úgy néz ki mintha ki lenne száradva, és tele van apró sárga virágokkal. Ha a beduinok különlegesen meleg és gyors tüzet akarnak rakni, ezt égetik el tevetrágya helyett. Nagy robajjal ég, mint a száraz dióhéj, gyorsasága és suhogó ropogása olyan, mint a ló vágta közbeni hangja.

- جموحا مروحا وإحضارها كمعمعة السعف الموقد¹⁸¹

Szilajon, könnyedén vágtatnak s a hangjuk olyan, mint a meggyújtott pálmalevél suhogó ropogása.

- سفواء مرخاء تبارى مغلجا كَأَمَّا يستضمران العرفجا¹⁸²

Erőlködés nélkül, könnyű vágtában versenyeznek, mintha az égő 'arfağ roppanásait utánoznák.

.....

¹⁷⁷ Ibid. 16. o. امرؤ القيس / العقب - a gyors vágta

اهتزامه - az a hang, amit a vágta kezdetén hallat, mélyről, a tüdőből jövő hang

جاش منه - tajtékzik, forrong, forr

¹⁷⁸ Ibid. 16. o. اوس بن حجر / هزيم - susterő, suhogó hangú amikor fut

¹⁷⁹ Ibid. 17. o. امرؤ القيس / سالفه - a nyak elülső oldala

سحوق - az ágaitól megfosztott, hosszú törzsű pálmafa (egy magyarázat szerint a tűz perzselte le a leveleit, s ennek a tűznek a suhogása hasonlít a ló vágta közbeni hangjához)

سعر / سحر - láng/ lángok

¹⁸⁰ Ibid. 17. o. طفيل

¹⁸¹ Ibid. 18. o. امرؤ القيس / معمعة - A szó eredetileg csatakiáltást és nagyon nagy meleget jelent. Itt a pálmalevél égésének hangjára utal.

¹⁸² Ibid. 18. o. العجاج / الغلج - az erőlködés nélküli, könnyed vágta

- يعالج بالعطفين شأوا كأنه حريق اشيعته الأبهة حاصد¹⁸³

Verseny közben mindkét oldalát mutatja felváltva forgolódva, mintha tűz lenne, amit egy arató bozótból rakott.

Vágta közben a ló egy kicsit oldalazva fut, attól függően, hogy melyik hátsó lábával indította a vágtaugrásokat. Lábváltáskor fordul az ellenkező irányba, jobbra vagy balra. A verssorban szereplő ló (vagy vadszamár) sűrűn váltogatja a helyzetét, vagyis cserélgeti a vágtaindító lábát, ezért forgolódik.

V|6. AZ UGRÁS

- وكأما دوح الأراك لمهره - حواءة نبتت بدار قرار¹⁸⁴

Mintha „a zöldellő terebélyes fa” a csikója számára csak egy földön kúszó növény lenne egy letelepült házábanál (amikor átugorja azt).

- لها وثبات كصوب السحاب فواد خطيط وواد مطر¹⁸⁵

Az ugrásai olyanok, mintha a felhők közé indulna, egy száraz völgyön át s egy párás völgyön át.

- ضروح الحماتين سامى الزراع اذا ما انتحاه خبار وثب¹⁸⁶

Combja két izma és alkarja pattanásig feszül, ha gödörbe lépve fel akar ugrani.

- عافى الرقاق منهب مَبِيح وفي الدهاس مضرب ضروح¹⁸⁷

Az egyenletes kemény földön szabadon, elengedetten száguld keresztül, egyszer egyik máskor másik oldalát fordítva előre, a süppedős homokban összeszedett lábakkal ugrál.

.....
¹⁸³ Ibid. Az idézet egy vadszamár leírásából származik. الهذلي / الأبهة - a sűrű bozót, erdő vagy nádas ~ (الأخمة (أجم، أجمات)

¹⁸⁴ Ibid. 19. o. / دوح، دَوْحَة / - hatalmas, terebélyes fa

حواءة - kúszónövény

لمهره - a himnemű visszautalás a csikó gazdájára vonatkozik

¹⁸⁵ Ibid. 20. o. امرؤ القيس / Egy völgyi területet lépésben tesz meg, ez a száraz خطيط, egy másik völgy nyit pedig vágásban, ez a bőségesen esőző وواد مطر.

A خطيط olyan föld, ahol nem esik az eső, viszont a mellette levő területeken igen. Egy másik magyarázat szerint ez a száraz terület a két pátája közötti rész a földön, s ahol a pátája földet ér az a bőségesen esőző völgy.

¹⁸⁶ Ibid. أبو دؤاد / الحماتين - az alsó comb (ساق) két izma

الزراع - az alkar

¹⁸⁷ Ibid. 22. o. العجاج

V|7. A VADÁSZATTAL KAPCSOLATOS LEÍRÁSOK

مُنْجَرِدٌ قَيْدِ الْأَوَيْدِ هَيْكَلٍ . وَقَدْ أَغْتَدَى وَالطَّيْرُ فِي وَثْنَاتِهَا

*Mikor reggelente útra kelek rövid szőrű hátasommal, a madarak még a fészükön ülnek
Lovam széles oldalú, a vadállatok „bilincsbeverője.”¹⁸⁸*

مُنْجَرِدٌ – egy rövid szőrű lovon, vagyis egy nemes lovon, mert a rövid, selymes szőr a nemesség jele. A hosszú szőr a közönséges lovak jellemzője.

قَيْدِ الْأَوَيْدِ – Szó szerint a vadállatok béklyója, ami arra utal, hogy a ló mindennél gyorsabb. Olyan a vadállatok számára, mintha azok egyhelyben futnának, a ló pedig könnyedén közelít feléjük, majd pillanatok alatt utoléri őket. Lerázhatatlan, vagyis kitartóan követi őket. A gyorsaság mellett a második legfontosabb (elvárt) tulajdonsága az arab lónak a kitartás. Erre a költő (Imru-l-Qays) még visszatér néhány sorral később, amikor a gyerek pörgettyűjéhez hasonlítja a lova gyors, kitartó futását. Ezt a tulajdonságát más költők így fogalmazzák meg: Vágtája felgyorsult, s kitartó futása olyan volt, mint a szél hajtotta zivatar vagy mint a folyó-mederben haladó víz.¹⁸⁹

هَيْكَلٍ – „jó felépítésű”. A szó maga testest, széles oldalút jelent. (A szó anatómiai jelentése: csontváz.) Az ideális arab ló leírásában (például *Abū 'Ubayda: K. al-ḥayl* 160–161. o. + 245. o. هَيْكَلٍ) van megemlítve a széles mellkas (vagy oldal), a széles szügy és a széles far. Ezek mindegyike a ló erejét mutatja, az arab ló termetét tekintve ugyanis kicsi, 140–150 cm a marmagassága (az álló ló mellső lába mellett függőlegesen felállított rúddal mért magasság, a mar legfelső pontjától a földre.) Ez a méret európai szemmel nézve póninak számít. A 20. századi európai lókereskedők és orientalista utazók (mint például Lady Anne Blunt, Carl Raswan, Musil) megdöbbenve tapasztalták, hogy az arab beduinok által féltve őrzött és egekig magasztalt kancájuk egy igen alacsony termetű, loncsos szőrű, sebes lábú jószág, aminek ugyan a családfáját több generáción keresztül vissza lehetett vezetni, de ez a külsején már sajnos nem tükröződött. A beduinoknak egyébként a származás és a teljesítmény sokkal fontosabb mint a külső megjelenés, így a szépség fogalma is eszerint érthető. A széles mellkas az erős szívet és a tüdő erejét mutatja, a széles, izmos hát és az izmoktól széles far pedig a gyors vágtához kell. A termetének nagyságát dicsőíteni így költői túlzás lehet, semmi képpen nem a magasságbeli nagysága az, amit itt a költő kiemel, hanem az említett részek nagysága általi erőt és stabil állást.

Zayd al-Ḥayl (زيد بن مهلهل بن يزيد بن مُنْهَب عبد رضا الطيّب) *muḥaḍram* költő, akinek rengeteg lova volt már akkor, amikor másoknak csak egy-két lovuk lehetett.

.....
¹⁸⁸ Ibid. امرؤ القيس

¹⁸⁹ *Ibn Qutayba: k. al-ma'ānī al-kabīr, k. al-faras*, 52. o.

Egy róla szóló hadisz azonban leírja, hogy nemes lova akkora, mint egy számár, s ha a költő ráül, leér a lába a földig.¹⁹⁰

- مَقْلَصُ دُرِّكَ الطَّرِيدَةِ مَتْنُهُ كَصَفَا الْخَلِيقَةِ بِالْفَضَاءِ الْمَلِيدِ¹⁹¹

Egy hosszú lábún lovagolva, a zsákmányállat kitartó követőjén, melynek háta olyan, mint a kiterjedt sima földhöz (lapulókövek).

- يَغْرُقُ الْمَطْرُودُ مِنْهُ وَابِلٌ ضَابِطُ الْوَعَثِ ضَبُوعٌ فِي الْجَدِّ¹⁹²

Belemerült az üldözésbe s a vágója olyan gyors lett, mint a szakadó eső. Fegyelmezett a nehézségekkel teli úton, nyújtott ügetésben fut a kemény földön.

- لَا يَنْفَعُ الْوَحْشَ مِنْهُ أَنْ تَحْذَرَهُ كَأَنَّهُ مَعْلَقٌ فِيهَا بِخُطَافٍ¹⁹³

Nem jelent hasznót a vadnak, ha észreveszi jöttét, mert ő olyan, mintha kampóval lenne beléakaszkodva.

- أَحَالَ عَلَيْهِ بِالْقَطِيعِ غَلَامَنَا فَأَذْرَعَ بِهِ لُخْلَةَ الشَّاةِ رَاقِعًا¹⁹⁴

Odafordult hozzá a szolgálk az ostorral, hogy befoltozza a közte és a birka között lévő lyukat és ő maga lett a folt. (Vagyis elérte a birkát, így a közte és a birka között megszűnt a rés.)

- الْعَادِيَاتُ أَصَابِي الدِّمَاءِ بِهَا كَأَنَّ أَعْنَاقَهَا أَنْصَابَ تَرْجِيبٍ¹⁹⁵

A (zihálva) száguldók, a nyakukon lefolyó vércsíkokkal olyanok, mintha azok a Rağab hónap áldozó kövei lennének.

¹⁹⁰ *al-Isfahānī, Kitāb al-Ağānī*. Második kiadás, 1995. Bejrút. 24/17. kötet.

وكان يركب الفرس المشرف ورجلاه تخطآن الأرض كأنه على حمار

Ez jelentheti azt is, hogy a lovas volt nagyon magas, bár az arab lovon az átlagember is nagynak tűnik néha.

¹⁹¹ Ibid. 24. o. مَقْلَصُ / امرؤ القيس - a hosszú lábú ló, amely könnyedén ugrik el a földtől

. قَيْدُ الْأَوَائِدِ - a zsákmányállat kitartó követője, ugyanaz, mint a قَيْدُ الْأَوَائِدِ .

الملساء ~ sima - الخليفة

الفضاء - a kiterjedt, széles föld, síkság

المليد - lapos, itt a lapos kövek, amelyek a földhöz simulnak

¹⁹² Ibid. 25. o. ضَبُوعٌ - hosszan elnyújtott léptű futás. Nyújtott ügetés, az ügetés utolsó fázisa a vágóba ugrás előtt. A وَابِلٌ itt a bőséges, szakadó esőhöz tartozik. Vagyis úgy merült bele az üldözésbe, mint amikor valami elmerül a vízben. Elragadta a gyorsaság és kitartóan vágatott, mint amikor elkezd szakadni az eső. Ez szép kép lehet a verejtékezésének megindulására is. „Szakadt róla a víz” az erős vágatótól és egyre jobban vizes lett, szinte „elmerült a vízben”.

¹⁹³ Ibid. 26. o. خُطَافٌ / عبد المسيح بن عسلة - kampó

¹⁹⁴ Ibid. 27. o. عَدِيٌّ / عَدِيٌّ - az ostor

¹⁹⁵ Ibid. 67. o. التميمي سلامة بن جندل / أصابني الدماء - إسياءة - a lefolyó vércsík: A ló nyakát (és a sólyom vagy héja tollait) annak az állatnak a vérével kenték be vadászat előtt az áldozat bemutatásakor, amire vadásztak.

- ولقد غدوت على القنيص بساحٍ
مثل الوذيلة جرشع لأم¹⁹⁶

Kora reggel vadászatra indultam egy úszva futóval, melynek ezüstösen csillogott széles mellkasa.

V|8. A JÁRÁS ÉS FUTÁS KÖZBENI OLDALRA FORDULÁS

- اذا ما عنجتُ بالعنانين رأسه مَسَى الْهَرِيذِي فِي دَفِّهِ ثُمَّ فَرَفَرَا¹⁹⁷

Amint lehajtottam a kantárszárakkal a fejét, büszkén feszesen lépdelt, majd jobbra-balra forgatta a fejét.

- متحرِّفاً للجانبين اذا جرى خذما جواد النزع والارسال¹⁹⁸

Egyszer egyik, máskor másik oldalával előre fut, a visszavonuló s az előreküldött ló szerepét játszva.

147

V|9. A JÁRÁSÁHOZ ÉS FUTÁSÁHOZ VALÓ HASONLATOSSÁG (FARKASHASONLATOK)

وإِرْخَاءُ سُرْحَانٍ وَتَقْرِيْبٌ تَنْفُلٍ لَهُ أُيْطَلَا ظَبِيٌّ وَسَاقَا نَعَامَةٍ

Ágyéka, mint a gazelláé, alcombjai a struccé, könnyű vágója olyan, mint a farkasé, ügetése mint a rókakölyöké.¹⁹⁹

A strucc combjai rövidek és izmosak, a lovaknál is erény, ha a hátsó láb felső része rövid, a lábszárai viszont hosszabbak, mint az első lábakon.

A jármódok akárcsak a nyerítés különböző fajtái a lépéstől a teljes erejű vágtaig külön nevet viselnek, nemcsak a gyorsaság, hanem a jellegzetességük szerint is. A lépés neve *anaq*, melynek öt változata közül az arabok azt tartják a legszebb-

.....
¹⁹⁶ Ibid. 73. o. الوذيلة / زهير – az ezüst, amelyhez azért hasonlít a ló szőre, mert sima és fényes

جرشع – a széles mellkasú és hatalmas oldalú ló

¹⁹⁷ Ibid. دَفٌّ – a ló könnyű járása

مَسَى الْهَرِيذِي – büszkén járt

فَرَفَرَا – jobbra-balra forgatja a fejét, vagy rázza a fejét

¹⁹⁸ Ibid. 28. o. خذما بن زهير

¹⁹⁹ Ibid. 33. o. امرؤ القيس

nek, ha pontosan az elülső pata nyomába lép a hátulsó. (هَمَلَجَة)²⁰⁰ Ha mögé lép, akkor rövid a lépése, nem lép eléggé maga alá, az ilyen lovat nem tartják gyorsnak. A gyors járás a هَرْوَلَة. Az ügetés neve جَرَى, a vágtaé حُضْر. Az *irhā'* (*Abū'Ubayda* magyarázata szerint)²⁰¹ a rókaszerű futás تَقْرِيْب (más néven التَّغْلِيْبَة vagy المُنَاقَلَة, amikor egyszerre emeli a mellső lábait) – legutolsó fázisa, vagyis a *taqrīb* után következő gyorsasági fokozat. Ezt követi az اخْتِفَال, s végül a leggyorsabb إَخْصَاف. Az عدو szintén a vágtaé jelenti.

- كَأَنَّهُ بَعْدَ مَا صَدَّرْنَ مِنْ عَرَقٍ سَيِّدٌ تَمَطَّرَ جُنْحَ اللَّيْلِ مَبْلُولٌ²⁰²

Miután megelőzték mellkasaikkal a lovasok sorfalát, olyan, mint egy hirtelen előrohánók farkas, mely átnedvesedett az esőtől az éjszaka sötétjében.

- وَعَادِيَةٌ سَوْمُ الْجَرَادِ وَزَعْتِهَا فَكَلَفَتْهَا سَيِّدًا أَزَلَ مَصْدَرًا²⁰³

És hány csatalovat befogtam, melyek szanaszét legeltek, mint a sáskák és felterheltem, mintha farkasra kötöztem volna fel a csomagokat, olyan sovány volt a fara.

- أَمَّا إِذَا اسْتَعْرَضَتْهُ مَتَمَطَّرًا فَتَقُولُ هَذَا مِثْلَ سِرْحَانَ الْغَضَا²⁰⁴

Ám ha megfigyeled őt visszatérőként záporozó futással, azt mondhatod, hogy olyan, mint a leggonoszabb farkas.

- وَكَرَى إِذَا نَادَى الْمُضَافَ مُحْتَبًا كَسَيِّدِ الْغَضَا نَبَّهْتَهُ الْمُتَوَرِّدَ²⁰⁵

És hány bóbiskoló felkapja a fejét, ha a gazda szólít egy görbelábút, mely olyan, mint a leggonoszabb vörös farkas.

– A hátsó lábszáron lévő görbület nem hiba, hanem az arabok szerint előnyös tulajdonság. A hátulsó lábak elhajlásának neve التجنيب, az elülsőké التحنيب.²⁰⁶ Ezek szerint a verssorban szereplő lónak az elülső lábai vannak elgörbülve. Ennek oka valószínűleg a homokon való járáshoz való alkalmazkodás, mint ahogy a tevékéhez hasonló lapátoló járásnak is.²⁰⁷

²⁰⁰ Ibid. 46. o. Az így lépő ló neve még: المطابقة. A pontosan az elülső paták nyomába lépő hátulsó paták szimbolikus jelentése, hogy két dolog tökéletesen megegyezik (وقع الحافر على الحافر).

²⁰¹ K. *al-ḥayl* 258–259. o.

²⁰² *Ibn Qutayba, Ma'ānī, Kitāb al-faras.* 34. o. طفيل

²⁰³ Ibid. 35. o. الجعدي النايغة / عادية – csataló, harci ló

²⁰⁴ Ibid. – الأسعر الجعفي / سرحان – aranybarna, bronzszínű farkas

– التاماريسكوسز bokor (hatalmas méretűre is megnőhet és sűrű átláthatatlan tömeget képez), ami mögött a farkas lapul és hirtelen előugorva támad. Emiatt az aljas támadás miatt „a leggonoszabb”.

²⁰⁵ Ibid. 36. o. طرفة

²⁰⁶ *al-Mufaḍḍaliyyāt.* Kairó, 2000. 725. o.

²⁰⁷ Kállai Pál versenyzsoké elmondása alapján ez csak az arab lovakra jellemző.

كما يعسل تحت الرِّهَّة الذِّيب²⁰⁸ - يعسل تحتي عسلانا

Olyan gyorsan fut alattam, mint ahogy a farkas fut fel a vizesgödör aljáról.

يواثل من برد مرهب²⁰⁹ - كارخاء سيد الى رِّهَّة

Mint egy farkas ügetése a vízmosáshoz, mely egy szörnyű felhőszakadás elől menekül.

إلى وَشَل يذِي الردهات سيد²¹⁰ - كما يختبَ معتدل مطاه

Mint ahogy egy farkas üget sietve szedve lábait a vízmosásokon keresztül folyó vízerhez.

ولقد شهدت الخيل يحمل شِكتي - عند كِسْرَحان القصيمة مِنْهَب²¹¹

Láttam a lovakat, fegyvereim egy tetre kész cipelte, mely széleseben futó, mint a homokdomb farkasa.

V|10. A SASHOZ VALÓ HASONLATOSSÁG

149

هو سَمْع اذا تَمَطَّر مشيا - وعقاب يحثُّها عِسبار²¹²

Ő egy farkaskölyök, ha sétálva visszatér és sas, melynek egy hiéna kicsinye keltette fel a figyelmét.

عجزاء ترزق بالسُّلَى عيالها²¹³ - وكأما تبع الصوار بشخصها

Amikor a fehér farkú ló követi, az olyan, mintha egy fehér farkú sas követné, melynek fiókái nyílt völgyben születnek.

.....
²⁰⁸ Ibid. 36. o. يَعْسِلُ – A sivatagban fut, gyorsan mozog mint a nyíl, felfut a homokdomb oldalán.

²⁰⁹ Ibid. 36. o. يواثل من برد – menekül; مرهب – félelmetes

²¹⁰ Ibid. 37. o. يختبَ – üget; مطاه – gyorsan szedi a lábát

وَشَل – a hegyekben a sziklák közül szivárgó, csöpögő víz

²¹¹ Ibid. 107. o. أَنَيْف بن جبلة الضبي القصيمة – az a homokdomb, ahol a tamariszkuszfa (الغضا) nő. A farkas itt szokott rejtőzni. مِنْهَب – aki széleseben szeli át a földet

عند – tetre kész, erős, álhatatos (versenyre kész ló)

²¹² Ibid. 37. o. سَمْع – أبو دؤاد الإيادي / سَمْع – farkaskölyök; عِسبار – hiénakölyök

يحثُّها – provokál, sürget, ösztökél

²¹³ Ibid. السُّلَى – völgy, ami nincs elzárva; عيال – sasfiókák; عجزاء – fehér farkú (ló)

V|11. A HEGYI KECSKÉVEL ÉS A PUSZTAI TYÚKKAL VALÓ HASONLATOSSÁGOK

مشي الوعول على الظاهره²¹⁴ - وخيل تكْدَس بالدارعين

S a lovak úgy mozgatják vállaikat a páncélingeikben, mint ahogy a hegyi kecske ballag lehajtott fejjel.

على ذراعات يَغتَلين خُنوسا²¹⁵ - فأضت كَتَيْس الرِّيل تعدو اذا عدت

Olyan gyors futású lett, mint a rabilon felnőtt hegyi kecske, mely a hosszú száraz hónapok alatt visszahúzódott a hegyekbe.

كتيس ظباء الحُلْب الغَداوان²¹⁶ - مكر مفر مقبل مدبر معا

Támadó, megfutamodó, előretörő, meghátráló egyszerre, mint egy hegyi kecske, a vizeletével táplált hulb gazellája.

اللباب - اليباب vagy حَلِيب - tejszerű nedvet termelő örökzöld növény, másik neve اللبَاب (Euphorbia-pozsgás növény vagy repkény, ami örökzöld cserje).²¹⁷ A növényt a hegyi kecske vizelete tartja életben, a hegyikecskét pedig a növény lelegelése. الغَداوان - ami a vizeletével táplálkozik

اذا وقعت في يوم هُمُجا تتابعت خروج القواري الحُضْر من حَلَل السيل²¹⁸

Amikor csatába kerülnek, úgy követik egymást, mint a zivatar elől fészkeikre menekülő zöld qawārī

والخيل تمزغ غَرَباً في أعنتها - كالطير تنجو من الشؤبوب ذي البرد²¹⁹

A lovak olyan hevesen feszülnek neki kantáraioknak, mint ahogy a madarak menekülnek a felhőszakadás elől.

.....
²¹⁴ Ibid. 40. o. مهلهل / تكْدَس - a vállait mozgatva megy, leengedett fejjel

الظاهره - eredetileg a diwánban a végső „h” nincs

²¹⁵ Ibid. 41. o. يزيد بن خذاق / الرِّيل - Hegyi növény, a nyár végéig illetve a nyár elmúltával is zöld levelekben pompázik. A hideg, de száraz, eső nélküli időszakban a kecske a hegyekbe visszavonulva ezt eszi, és jól megerősödik tőle. ~ تربلت الأرض - a föld tele van ezzel a növényvel

ذراعات - időszakok; يَغتَلين - felmennek; خُنوسا - visszahúzódva

²¹⁶ Ibid. 41. o. النجاشي أو امرؤ القيس

²¹⁷ A hulb nem azonos a hullabbal, ami görögszénát jelent.

²¹⁸ Ibid. قَرَى يَفْرِي - jelentése „vizet gyűjt egy tárolóedénybe”, a pusztai tyúk kakasa a begyén lévő tollak hátsó felszínével szívja fel a vizet, és így szállítja a fiókáknak), a ló a gyorsaságában hasonlít hozzá.

حَلَل السيل - két zivatar közötti csendes időszak

²¹⁹ Ibid. 42. o. النابغة

V|12. HASONLÓSÁG A BÚGÓCSIGÁVAL

- درير كخذروف الوليد أمره   تتابع كفيه بخيط موشل²²⁰

Gyors, mint a gyerek bűgőcsigája, mely kezei állandó mozgásától jár egy hozzá kapcsolódó fonállal.

V|13. A SÁSKÁVAL VALÓ HASONLÓSÁG

- مُهَارِشَةُ العنان كأن فيه   جرادة هَبْوَةٌ فيها اصفرار²²¹

Zablát²²² rágcsáló, mintha sárga sáska lenne.

مهارة - megragadja a fogával, harap

A nőtény sáskák feketék, a hímek sárgák, de maga a جرادة szó bármelyik nemet jelölheti, akárcsak a . نعامه , بطة , حمامة , حية

- ملاعبة العنان بغصن بان²²³

A retekfa ágaival kantárként játszó.

بان – Moringa (retekfa),²²⁴ Moringa oleifera (lóretekfa), Salix aegyptiacá (egyiptomi fűz)

V|14. KUTYÁK

- تباري مراقبيها الزجاج كأنها   ضراء أحسَّتْ نَبَأَهُ من مكلب²²⁵

Kopóként versenyeznek hátaik a lándzsahegyekkel, mint akik meghallották gazdájuk halk hangját.

.....
²²⁰ Ibid. 44. o. امرؤ القيس

²²¹ Ibid. 45. o. بشر بن أبي خازم الأسدي

²²² Az i'nān szó kantárt jelent, bár a lovak a zablát szokták rágcsálni.

²²³ Ibid.

²²⁴ A Moringa fajták közül Arábiában a karcsú törzsű Moringa peregrina terjedt el. A Moringa Oleifera évszázadok óta használták gyógynövényként Indiában, ahol 300 féle betegséget gyógyítottak vele. Hétszer több C-vitamin van benne, mint a narancsban, négyszer több kalcium, mint a tejben, négyszer több A-vitamin, mint a répában, kétszer több protein, mint a tejben, és háromszor több kálium, mint a banánban. A Moringának olyan ágai vannak, mint a fűzfának, kis rövid tojás alakú levelekkel. Van olyan változata a fának, ami nem nő meg tízméteresre, hanem akkora, mint egy nagyobb bokor, így a ló könnyedén játszadozhat az ágaival. A levelének emésztést segítő hatása is van.

²²⁵ Ibn Qutayba, Ma'āni, Kitāb al-fāras. 46. o.

طفيل / تباري – versenyeznek, megpróbálják megelőzni egymást

- تصانح أيديها السريع كأثها كلاب يطأن في هراش مقنب²²⁶

Úgy rakosgatják elülső lábaikat menés közben, mintha tüskébe lépő kutyák lennének/mint ahogy a kutyák, ha tüskébe lépnek.

- وشَعْبٌ يطابقن بالدارعين طباق الكلاب يطأن الهَراسا²²⁷

És mindegyik csapzott (szőrű), úgy lépegetnek páncéljaikban, mint a kutyák, ha tüskébe lépnek.

V|15. EMBEREK

- أو هيبان نحيب بات عن غنم مستوهل في سواد الليل منخوب²²⁸

Gyáva hangoskodó, ki remegő birkái mellett félve tölti az éjszakát.

- كأنه يرفئ نام في غنم مستوثر في سواد الليل مذووب²²⁹

Olyan, mint a kecskebak juhász, aki a birkák között éberén alszik remegve a farkastól.

- كأنه سكران أو عابث أو ابن ربّ حدث المولد²³⁰

Olyan, mintha részeg lenne, vagy szórakozott, vagy mint a házigazda fia a születésnap ünnepségen.

- كشخص الرجل العريان قد فوجئ بالربع²³¹

Olyan, mint egy meztelen ember, akit ráz a félelem.

- والخيل تمشي مشية الزوار²³²

És a lovak a vendégségbe menő/megfontoltságával/elégedettségével/lassú járásával mennek.

► a hátaik; الزجج - زُج; الأندلس - lándzsahegy(ek); ضراء - ضرو - kopó(k); نباءة - gyenge hang, nesz
a vadászat alatt a kutyákra felügyelő, oktató

²²⁶ Ibid. هراش / طفيل - tüskés növény

²²⁷ Ibid. 46. o. الجعدي

²²⁸ Ibid. 47. o. هيبان / أبو دؤاد - gyáva (جبان)

hangoskodó, nagy hangú - نحيب

aki fél - مستوهل

²²⁹ Ibid. السجستاني عن أبي عبيدة / يرفئ - تيس المعز - kecskebak

²³⁰ Ibid. 48. o. النظر الفقعسي

²³¹ Ibid. عقبة بن سابق

²³² Ibid. أبو النجم

V|16. A VÁNDOR BOTJÁHOZ VAGY VALAMILYEN BOTHOZ VALÓ HASONLATOSSÁG

- بِعِجْلَةٍ قَدْ أَتَرَزَ الْجَرِي لِحَمِّهَا كَمِيتَ كَأَنَّهَا هِرَاوَةٌ مِثْوَالٌ²³³

Egy kemény húsú lovon ültem, melynek szárazzá tette izmaít a sok futás, egy sötét-pejen, mely olyan, mint a szövőkeret fája és orsója.

- جَرْدَاءٌ مِثْلُ هِرَاوَةِ الْأَعْرَابِ²³⁴

Sima, olyan, mint a családjuktól távol levő aggregények vándorbotja.

- وَكُلُّ كَمِيتٍ كَجَذَعِ الطَّرِيقِ يَجْرِي عَلَى سُلْطَاتٍ وَثُثْمٌ²³⁵

Minden gesztenyepéj, a patáikat földre csapók, ahogy egymás után haladnak, olyanok, mint a sorba ültetett pálmafák törzsei.

Vagyis olyan kemények, simák és barna színűek, mint a pálmafák törzsei.

153

V|17. A VÖDÖRREL VALÓ HASONLATOSSÁG

- مَتَطْلَعُ فِي الْكَفِّ يَنْزِعُ مَقْدَمًا كَهَوًى دَلُوْ خَانَهَا التَّكْرِيبِ²³⁶

A tenyerébe bámul, ahonnan kicsúszott, mint ahogy a vödör suhan le, ha elengedi őt a kötél.

A verssor előzmények nélkül van, talán a kantár csúszott ki a lovas kezéből, a ló pedig elszáguldott, olyan gyorsan, mint a kötélről megszabadult vödör.

- حَامٍ عَلَى أَثَرِ الشَّيَاهِ كَأَنَّهُ إِذْ جَدَّ سَجَلُ نَزِيَّةٍ مَصْبُوبٍ²³⁷

Úgy suhan a birkák nyomában, mint ahogy a víz siklik ki a vödörből öntéskor.

Mint a vizet öntő vödör első loccsanása, ahogy a víz először jelenik meg kiöntéskor.

.....
²³³ Ibid. 50. o. عَجْلَةٍ / امرؤ القيس - kemény (húsú) ~ ضَلْبَةٌ, أَتَرَزَ ~ kiszárította ~ هِرَاوَةٌ - bot, itt a szövőkeret fája, مِثْوَالٌ - a szövésnél használt orsó, amire a fonalat tekerik

²³⁴ Ibid. جَرْدَاءٌ - rövidszőrű, vagyis sima, nem hosszú, durva és gubancos.

²³⁵ Ibid. الطَّرِيقِ / الأعشى - az egyik a sorba ültetett pálmafák közül

وَثُثْمٌ - a patáikat erősen a földre csapó lovak, ami egyébként az erő jele az arabok szemében, vagyis erény a lóra nézve.

²³⁶ Ibid. 51. o. فِي الْكَفِّ - هَوًى - beleesik, خَانَهَا - leereszt, leenged, التَّكْرِيبِ - A dob, amire a kötél van feltekerve a kútnál. Maga a kötél: كُتْبٌ

²³⁷ Ibid. إِذْ جَدَّ سَجَلُ - vödör, نَزِيَّةٍ - a - نَزَا igéből, a víz, ami kiloccsan, kifolyik

V|18. KÖVEK

- يجيش على العلات والخييل شَرْبٌ كما جاش حسى الأبطح المتفجر²³⁸

*A gyenge és megviselt lovakkal szemben ő még heves, úgy pattog, mint a széles völgy-
katlanban szétrobbanó kövek.*

V|19. VÍZ ÉS ÁRAMLAT

- فولّت سراعاً وإرخاؤها كسيل النضيج إذا ما انبعث²³⁹

*Gyorsan megfordult s könnyű ügetése olyan volt, mint a folyómederben haladó víz
sodrása.*

- فتبع آثار الشياه جوادنا كشؤبوب غيث يحفش الأكم وإبله²⁴⁰

Lovunk úgy jár a nyáj nyomában, mint ahogy a heves zápor emelkedik a dombok fölé.

- تقرّيبها شدّ وإحضارها كمرّ غيث مسبل تحت ريح²⁴¹

Vágtája felgyorsult, s kitartó futása olyan volt, mint a szél hajtott zivatar.

V|20. EGY CSOPORTBA GYÚLT LOVAK

والخييل من خلل الغبار خوارج كالتمر يتثر من جراب الجرم²⁴²

*A lovak úgy futottak ki a felkavart porból, mint ahogy a datolyák szóródnak szét
a gyűjtő zsákjából.*

- ورَبَّتْ غَارَةً أَوْضَعَتْ فِيهَا كَسَخَ الْحَزْرَجِي جَرِيمَ قَمَر²⁴³

*Támadásba lendültek megnyújtva lépteiket (olyan gyorsan), ahogy a levágott
hazraği datolyán szaladó gyík.*

.....
²³⁸ Ibid. – الأبطح، حسى – kövek, a völgy

²³⁹ Ibid. 52. o. ولي – زيد الخيل / fordul

إرخاؤها – könnyű ügetése

النضيج – folyómeder, víztároló

²⁴⁰ Ibid. زهير

²⁴¹ Ibid.

²⁴² Ibid. 52. o. ضمرة بن ضمرة

²⁴³ Ibid. 53. o. أوضعت – ايضاع – nyújtott lépésben, gyorsan haladva

سَخ – gyík

قَمَر – levágott datolya, de más magyarázat szerint „éretlen” is lehet

- كمتا وشقرا وورادا شُرْبا مثل جريم الهجري المتسِق²⁴⁴

Barnákat, sárgákat, vöröseket, soványakat, melyek (ahogy egymás után haladnak) olyanok, mint a levágott, sorba rendezett datolyák.

- أَسَار جُرْد مترصات كالنوى²⁴⁵

- A szorosan egymás mellé összegyűlt rövid szőrűek olyanok, mint a megmaradt datolyamagvak halmai.

- وجدعائها كلقيط العجم²⁴⁶

Törzseik, mint az egy halomba gyűjtött datolyamagvaké.

Keménységük, szilárdságuk és színük miatt hasonlítanak a datolyamagvakra.

Valószínű, hogy a datolyamag volt a beduinok környezetében a legkeményebb anyag, amihez szívesen hasonlították a zord körülmények között megedzett lovaik szikár, inas, kemény húsú testét, valamint a patáik egyébként is legkeményebb részét, a nyírt. Ennek véleményük szerint olyan keménynek kell lennie, mint annak a datolyamagnak, amit a tevével kétszer megettettek.

- يخرج من خلل الغبار عوايسا كأصابع المقرور أفعى فاصطلى²⁴⁷

Fenyegetően törnek elő a por forgatagából, együtt, mint a didergő ujjvégei, aki lekuporodott a tűzhöz, hogy felmelegedjen.

- كَلْبَتَاهَا كَالْمَرْوَتَيْنِ وَقَلْب - نَبْضِي كَأَنَّهُ بَرْعُوم²⁴⁸

Veséik tűzkövek és dobogó szívük hangja, mint a virágszirmok remegése.

- وَلِلْفُؤَادِ وَجِيبٌ تَحْتَ أَبْهَرِهِ لَدَمُ الْغَلَامِ وَرَاءَ الْغَيْبِ بِالْحَجَرِ²⁴⁹

A szívnek olyan (éles) lüktetése van a verőerénél (a felkar alatt), mint a fiú összeütött köveinek koppanása a távolból.

.....
244 Ibid. العجير

245 Ibid. - أَسَار - سَوْر - maradék (ételből)

246 Ibid. الأعشى

247 Ibid. 54. o. الجعفي الأسعر

248 Ibid. 55. o. مَرْوَة / كَالْمَرْوَتَيْنِ - أَبُو دَوَاد - kavics, kristály, tűzkő

نَبْض - lüktetés, dobogás

كَمَامُ الزَّهْرِ - virágszirmok, virágkehely

249 Ibid. - لَدَم - ütés, - أَبْهَر - aorta, verőér, - ابْنِ مَقْبِل / وَجِيب - lüktetés,

يزاولنا عن نفسه ونزاوله²⁵⁰ - فبتنا عراة عند رأس جوادنا

Köpenyeinkbe burkolózva töltöttük az éjszakát lovunk fejénél, mely felénk fordult s mi felé fordultunk.

ننزع من شفتيه الصفارا²⁵¹ - فبتنا عراة لدى مهرنا

Köpenyeinkbe burkolózva töltöttük az éjszakát a csikónk mellett, elvéve [előle] a száraz árpaszénát.

V|21. A LÁNDZSA REMEGÉSÉHEZ VALÓ HASONLATOSSÁG

جری فی الأنابیب ثم اضطرب²⁵² - كهز الرُّدِّيُّ بين الكف

Mint a lándzsa remegése az ujjak között, mely végigfut a belső szálain majd megremeg az egész.

Ugyanígy a ló is, ha valami izgalomba hozza, az egész teste vibrál.

في أفكل من شهود الجن محتضر²⁵³ - يُفَرِّقُ الفأس بالتأبين يخلعه

Addig rázza szemfogaival a zablát, míg végül leveti (fejéről a kantárt), remegve a megjelenő dzsinn látványától.

فؤوس – الفأس – eredetileg zablavas, a zablának az a része, ami a ló szájában van.

Szemfogai általában csak a méneknek vannak, összesen négy, alul-felül kettő-kettő, és kb. ötéves korra nőnek ki. A zablák helye a hiátusnak nevezett íny részen van. A metszőfogak mögött ugyanis egy fogak nélküli íny rész következik, ahová a zablavas illeszkedik. Ha nagyon erősen „húz” a ló, vagy a zablaszój van lazára csatolva, akkor a szemfogaival ráharaphat a zablára. A kancáknál és a csikókorukban herélteknél nincsenek szemfogak, így a zablavas a hátsó rágófogakra kerülhet. Vagy épp ellenkezőleg, kiveti a szájából.

²⁵⁰ Ibid. 57. o. زهير /~ magához húzott minket s mi őt felénk, mindezt azért, hogy ne nyerítsen, s ne vegyenek észre minket. جذب – زاول – odahúz

²⁵¹ Ibid. 58. o. يبيس البُهْمَى / الصفار – أبو دؤاد الإيادي / Hordeum murinum, szárított árpa, árpaszéna

²⁵² Ibid. 58. o. أبو دؤاد الإيادي

²⁵³ Ibid. 58. o. ابن مقبل

V|22. KIS TERMETE ÉS SOVÁNYSÁGA

- بأحقيها الملاء محزمات
كأن جذاعها أضلا جلام²⁵⁴

A csikóiktól elválasztott kancák üres, sovány ágyékaikkal olyanok, mint a kecskék.

- قد شونتهن غيرة الوحش والاعداء
حتى كأنهن جلام²⁵⁵

Annyira lesoványította őket a vadállatoktól és az ellenségtől való félelem, mintha kecskék lennének.

- شواذب جذعانها كالجلام
قد أقرح منها القياد النسور²⁵⁶

Soványak, olyan a testük, mint a kecskéké, melyekbe mint keselyűk sebeket vágtak a kantárok.

- شواذب كالجلام قد آل رمها
سماحيق صُفرا في تليل وفائل²⁵⁷

Soványak, mint a kecskéké, teljesen lefogyasztották tartalék zsírkukat nyakukról és combjukról.

157

V|23. A FÜL FINOMSÁGA ÉS EGYENES TARTÁSA

- تُرعى العذار ولو طالت قبائله
عن حشرة مثل سنّف المرخة الصفر²⁵⁸

Meglazul fején a kantár, s úgy nyúlnak le pofaszíjait egyenesen felálló kecses füleiről, mint a marha termésének üres hüvelyéről.

- لها أذن حشرة مشرة
كاعليط مرخ إذا ما صفر²⁵⁹

Kecsesen felálló, rügyből előbújó levél a füle, mint a marha termése, ha kiürült.

.....

²⁵⁴ Ibid. 61. o. بشر بن أبي خازم الأسدي

²⁵⁵ Ibid. أبو دؤاد

²⁵⁶ Ibid. الأعشى

²⁵⁷ Ibid. النابغة

²⁵⁸ Ibid. 113. o. المرخة / المُرَخَّة – *Cynanchum vinimale*, tűzgyújtáshoz használt fa. Levelei nincsenek, termése pedig hüvelyes, ujjnyi hosszúságú.

سنّف – A fa hüvelyes termésének neve. A bab/borsó hüvelyét is így nevezik.

²⁵⁹ Ibid. 114. o. ربيعة بن جشم التمري / اعليط – a marha termésének neve

حشرة – egyenesen álló, felálló

مشرّة – virágzó, sugárzó, rügyező

- يخرج من مستطير النقع دامية كأن آذانها أطراف أقلام²⁶⁰

Amint folyamatosan előtörnek a felszálló porfelhőből a füleik mintha nádtollak hegyei lennének.

- ومستفلك الذفرى كأن عنانها ومثناة في رأس جذع مشدّب²⁶¹

A fül mögött kidudorodó csontocska csillagformája a rá hajló kettős kantárral olyan, mintha egy ágaitól megfosztott pálmatorzs teteje lenne.

V|24. A DÚS ÜSTÖK DICSÉRETE

- وحاجب خاشع وماضغ لهز والعين تكشف عنها ضافي الشعر²⁶²

Alázatos szemhéjak, erős rágóizmok és a szemek, melyeket szabadon hagy a dús, laza sörény.

- وأركب في الروع خيفانة كسا وجهها سعف منتشر²⁶³

Félve ülöm meg a sáska-testűt, melynek egy szétterült pálmalevél borul a homlokára.

- لها عُدَر كقرون النسا ء رُكِّنَ في يوم ريح وصر²⁶⁴

Olyan üstöke van, mint az asszonyok homlokfürtjei,...

V|25. AZ ARC HOSSZÚSÁGA, ÉLESSÉGE (SZÁRAZSÁGA) ÉS SIMA TAPINTÁSA

- يباري شبة الرمح خد مذلق كصفح السنان الصلبي التحيض²⁶⁵

Hosszú arca versenyre kél a lándzsa pengéjével, kökemény, mint a köszörűkövek oldala, finom tapintású.

.....
²⁶⁰ Ibid.

²⁶¹ Ibid. – امرؤ القيس / مستفلك – csillagalakú

الذفرى – a fül mögötti csontocska, pontosabban kettő, jobbról és balról (ذفران)

مشدّب – ágaitól megfosztott

²⁶² Ibid. 115. o. ابن مقبل

²⁶³ Ibid. 116. o. امرؤ القيس

²⁶⁴ Ibid. 117. o. امرؤ القيس

²⁶⁵ Ibid. 118. o. امرؤ القيس / شبة الرمح – a lándzsa pengéje, السنان – csiszoló, malomkő, köszörűkő ~ مَسَنَّ

التحيز – finom tapintású

- رفيع اللبان مطمئنا عذاره على خد منحوض الغرارين صُلْب²⁶⁶
Szügye kiemelt, kevés húsú arcára nyugodtan simul erős kantárja.

- لها جبهة كسرة المجنّ حذفه الصانع المقتدر²⁶⁷
Homloka mint a pajzs háta, mit hozzáértő műves készített.

V|26. A SZEME

- طويل طامح الطرف إلى مفزعة الكلب
 حديد الطرف والمنكب والعروق والقلب²⁶⁸
Hosszú vágyódó pillantása a vadászkutya éber figyelő szemét idézi. Éles tekintetű, vállú, térdinű és szívű.

- والحُصْن شؤس الطرف كالأجادل²⁶⁹
A büszke bátor tekintetű lovak oylanok, mint a harcosok/sólymok.

- وحبّت له أذن يراقب سمعها بصر كناصية الشجاع الأصيد²⁷⁰
A fülei egy irányba meredtek, és hallását követte tekintete, mint a (kobra) homlokát, meghajlott nyaka.

- يُرى طامح العينين يرنو كأنه مؤانس دَعر فهو بالأذن خاتِل²⁷¹
Olyan a vágyódó szemű (ló) pillantása, mint egy alázatos, jámbor emberé, aki megijedt valamitől és erősen fülel /figyel.

- وعين كمرآة الصنّاع تديرها لمَحْجَرها من التّصيف المُنْقَب²⁷²
A szem(e), mint a kézműves tükre, kerekre tárja üregében...

.....

²⁶⁶ Ibid. 118. o. ليبد / منحوض الغرارين – kevés húsú, صُلْب – erős

²⁶⁷ Ibid. 119. o. امرؤ القيس

²⁶⁸ Ibid. 120. o. أبو دؤاد

²⁶⁹ Ibid. 121. o. أبو النجم

²⁷⁰ Ibid. 122. o. ابن أحمَر / الأصيد – az, aki büszkén felemeli a fejét vagy a meghajlított nyakát

الشّجاع – nagy termetű kígyó

²⁷¹ Ibid. 122. o. يرنو – مرزُد / يرنو – figyel valamire, megpillant vmit

مؤانس – alázatos, szelíd, nyájas

دَعر – دَعر يَدْعُر – bámulatba ejt, meghökken

خاتِل – خَتَل يَخْتَل – lesben áll

²⁷² Ibid. 122. o. مَحْجَر / امرؤ القيس – szemüreg

الخِمار ~ الخمار – valaminek a fele, kétszínű ruhadarab, arcfátyol

المُنْقَب – átható, átlátszó, fátyol

V|27. A SZÉLES ORRLYUKAK

- وجاره في العدو من أن يُيهرًا سم هريت ما يزال مُغِيرًا²⁷³

Megvédi őt futás közben attól, hogy lihegjen széles/tágas orrlyuka, mely állandóan poros.

- لها مُنْخَرٌ كوجار السباع فمته تريح إذا تَنَبَّهَر²⁷⁴

Az orrlyuka olyan, mint az oroszlán barlangja, onnan küldi útjára a szeleket, amikor erősen fújtat.

- ولها منخر كمثل وجار الضُّبُع تذرى له العجاج السموم²⁷⁵

Olyan az orrlyuka, mint a hiéna barlangja, szétrepíti a port belőle, amikor fújtat.

- له منخر مثل جيب القميص تنفس منه إذا ما احتقل²⁷⁶

Olyan az orrlyuka, mint az ing zsebe, innen fújja ki a levegőt, ha összegyűlt.

160

V|28. A SZÉLES SZÁJ ÉS A FOGAK

- وهى شَوْهَاء كالجَوَالِقِ فوها مستجاف يضل فيه الشكيم²⁷⁷

Széles szájú, mint egy zsák, akkora ürege van, hogy elveszik benne a zabla.

- كأن على أعطافه ثوب مائح وإن يُلقى كلب بين لحبيه يذهب²⁷⁸

Mintha oldalain átázott ruha lenne, s úgy megy, mint akinek egy kutyáéra cserélték volna az állkapcsait.

- حتى إذا بدّله مبدّله بالراضع الأقصى دخيلا يُنْصَله²⁷⁹

Amíg kicseréli azt kicserélője, a csikófogat a véglegessel, kihullajtja azt, mint tejfogat.

.....
²⁷³ Ibid. 123. o. الراجز

²⁷⁴ Ibid. امرؤ القيس

²⁷⁵ Ibid. أبو دؤاد

²⁷⁶ Ibid.

²⁷⁷ Ibid. 124. o. الأعشى / الجوالق - جوالق - zsák

شَوْهَاء - شَوْهَاء - gonosz-szemű, szemmelverő. Itt széles szájút és orrlyukút jelent. A szemmel veréshez annyi köze van a ló széles szájának, hogy ezt nagyon szépnek tartják az arabok, így módon képes arra, hogy megbabonázza azt, aki látja.

²⁷⁸ Ibid. طفيل / يُلقى - لقي، ألقى - dob, „mint akinek kutyát dobtak az állkapcsai közé” A magyarázat szerint, a ló szája olyan széles, hogy hasonlít a kutyáéra.

²⁷⁹ Ibid. 126. o. أبو النجم / مبدّله - a kicserélője, vagyis Isten

الراضع - a csikófog

دخيلا - a végleges fog, ami a tejfog helyére nő

V|29. A HOSSZÚ NYAK

- إِذَا قِيدَ قَحْمٍ مِنْ قَادِهِ   وَوَلَتْ عِلَابِيَّهَ وَاجْلَعَبْ
وَهَادٍ تَقْدُمُ لَا عَيْبَ فِيهِ   كَمَا الْجَذْعُ شَذِبَ عَنْهُ الْكَرْبُ²⁸⁰

Ha vezetik, siettetve húzza azt, aki vezeti, meghajlítva nyakizmait.

Mikor hibátlan nyaka előrehajlik, az olyan, mint az ágaitól megfosztott pálmatorzs.

Az európai szemlélet szerint, nevetlenség a ló részéről, ha megelőzi felvezetőjét. Azt jelenti, hogy nem fogadja el a felvezető „magasabb rangúságát”. A jól nevelt ló feje a felvezető válla mellett vagy mögötte van. A nyak hajlékonyságát az arabok is fontosnak tartják, így például ha a ló tarkóból meghajtja a fejét, eléri a saját nyakát.

- فِي مُقَرَّعِ الْكَتْفَيْنِ حُلُوْ عَطْلِهِ   سُوْنِدٌ فِي هَادٍ كَثِيفٍ حَلَلِهِ²⁸¹

Két vállából szépen felemelkedő dísztelen nyaka, a közöttük lévő rést kemény hússal tölti ki.

- لَهُ حَارَكٌ مِثْلُ شَرْخٍ   الْغَبِيْطُ عَرَى مِنْهُ بَعِيْرٌ دَبَرٌ²⁸²

Olyan a marja, mint a tevenyereg elején és hátulján lévő kápa, miután levették a teve hátáról.

- إِذَا اسْتَعْجَلُوْهَا عَنْ سَجِيَّةٍ مَشِيْهَا   تَبَلَّغَ فِيْ أَعْنَاقِهَا بِالْجَحَافِلِ²⁸³

Ha fel akarják rázni őket (a tevéket) nyugodt járásukból, nyakukat kinyújtva elérik őket ajkaikkal.

A magyarázatban a tevék mögött haladó lovak, a tevék hátsó részét érik el ajkaikkal.

- مِتْقَارِبِ الثَّفَنَاتِ ضَيْقُ زَوْرِهِ   رَحْبُ اللَّبَانِ شَدِيدٌ طَى ضَرِيْسٍ²⁸⁴

Közelálló térdű, szűk a mellkasa az elsőől az ötödik bordáig,²⁸⁵ széles szügyű, kőkemény gerincű.

.....
²⁸⁰ Ibid. أبو دؤاد

²⁸¹ Ibid. 130. o. عطل / أبو النجم – dísztelen nyak vagy zsirtalan (hústalan), sovány test
سُوْنِدٌ – felemel és egyesít, elér

²⁸² Ibid. 130. o. شُرُوح / شَرْخ – legmagasabb pont, a tevenyereg elején és hátulján, nyeregkápa
الْغَبِيْطُ – tevenyereg. A tevenyereghez hasonló kiugró nagyságú mar, mint az erő szimbóluma jelenik meg. Magából a „tevenyereg” szóból képzett jelző a magas marra: مغبط الحارك

²⁸³ Ibid. 135. o. النابغة

²⁸⁴ Ibid. عبد الله بن سليمة

²⁸⁵ Vagyis a hevederszíf előtt.

النفثات – ízület az alkar és a felkar, valamint a sípcsont és a comb között, vagyis: a könyök és a térd. Mivel itt a verssor a ló széles mellkasát dicsőíti, így az ízület valószínűleg a könyök. Az ízületeknek van egy általános és egy csak arra a konkrét ízületre vonatkozó nevük. Így a *tafina* is *mawšil*, és a térd valójában *rukba*, ami az állatok esetében, s így a ló esetében is, magyarul lábtőizület, mivel a valódi térd a hátsó lábon van, a sípcsont és comb között. Ezért ha az első láb lábtővét térdnek nevezik, mellé kerül a helyét pontosító kéz/első láb: *rukbat al-yad*. A könyökizület neve *mirfaq*.

زور – Az elnevezés általánosságban két dolgot jelent: a középkori leírásokban az elsőől az ötödik borda helyét a ló oldalán, ami nem jelenti sem a szügyet, sem a ló oldalát általánosságban, hanem annak egy részét, ahol a (nyereg nélkül ülő) lovas lába van. A nyereg nélkül ülő lovas lába a ló könyöke mögött szorítja a lovat, a nyeregben ülő (kengyellel) valamivel hátrébb, a ló oldalán. A nyelvjárásokban és a mai szóhasználatban torkot jelent, akárcsak az ember esetében. (A mellkas legfelső része.)

البيان – a lónak a szügye

V|30. AZ OLDALAKNAK ÉS AZ ÜRES HASNAK AZ ELŐNYEI, VALAMINT A CSÍPŐ HAJLATA

له طُحْرٌ عُوْجٌ كَأَنَّ بَضِيعَهَا قُدَاحٌ بَرَاهَا صَانِعُ الْكَفِّ نَابِلٌ²⁸⁶

Hajlott bordái olyanok, mint a nyíltörzsek, melyeket hozzáértő kézműves készített.

على كل ذي مِيعَةٍ سَابِحٌ يَقْطَعُ ذُو أَبْهَرِيَّةِ الْحِزَامَا²⁸⁷

Minden hevesvérű úszva-futónak szétveti oldala a nyeregszíjat.

له زَفْرَةٌ بَعْدَ طَوْلِ الْجِرَاءِ يَقْطَعُ مِنْهَا الْحِزَامُ الشَّدِيدُ²⁸⁸

A hosszú ügetés után akkora a sóhajtása, hogy erejétől lepattan oldaláról a nyeregszíj.

شَدِيدٌ قُلَاتٌ الْمَوْقِفِينَ كَأَمَّا نَهَى نَفْسًا أَوْ قَدْ أَرَادَ لِيَزْفِرَا²⁸⁹

Olyan erősek combjai felső részei, mintha visszatartaná a lélegzetét vagy hatalmasat sóhajtana (s ettől fúvódának fel ekkorára.)

²⁸⁶ Ibid. 138. o. مَزْدُ

²⁸⁷ Ibid. بَشْرُ بْنُ أَبِي خَازِمٍ

²⁸⁸ Ibid. 138. o. مَعْلِيْرُ بْنُ الْأَشْثِمِ

²⁸⁹ Ibid. 139. o. الْجَعْدِيُّ

- لقد لحقت بأولى الخيل تحملني كبداء لا شنج فيها لا طنّب²⁹⁰

Utolértem az elől lovagolókat, egy hatalmas testű lovon ülve, mely nem túl hosszú testű és nem is túl rövid.

- فُرشت كبدها على الكبد السفلى فأضت كأنها فُرُوم²⁹¹

Mája szétterjedt az alsó részére s úgy hajolt rá, mint a cipész fájára.

- لها قُصْرِيَا رِثْمٌ وَشِدْقَا حِمَامَةٍ وَسَائِقَتَا هَيْيَقٍ مِنَ الرُّبْدِ أَرْبَدَا²⁹²

Az utolsó bordáinál olyan karcsú a teste, mint az antilopé, az állkapcsai keskenyek, mint a galamb csőre, combjai hosszúak,...

- وَبَطْنٌ كَظْهَرِ التَّرْسِ لَوْ شُلَّ أَرْبَعًا فَأَصْبَحَ صِفْرًا بَطْنُهُ مَا تَخْرُخِرَا²⁹³

A hasa olyan, mint a pajzs háta, ha négy éjszakát vadászna, reggelre, mikor felhorkant, üressé válna az. (Ez kívülről nem látszik rajta, változatlanul kemény, mint a pajzs.)

- إِذَا كَانَ الْحَزَامُ لِقُصْرِيَّهَا أَمَامَا حَيْثُ يَمْتَسِكُ الْبَرِيمُ²⁹⁴

Amint a hevederszíj az utolsó bordái elé csúszott, ahol az asszonyok a díszes övet viselik.

A hevederszíj, ami a nyeret rögzíti a ló testéhez, a könyök mögött egy tenyérnyire helyezkedik el. Az idézet szerint a bordái végéig csúszott, vagyis hátrafelé. Vágta közben a ló testének körmérete csökken, így a hevederszíj meglazulhat, és a nyereg elkezd csúszkálni a ló hátán.

- وَمَغِيرَةٌ نَسَجَ الْجَنُوبُ شَهْدَتَهَا تَمْضِي سَوَابِقَهَا عَلَى غُلُوثِهَا

بِمُحَالَةٍ تَقْصُ الذِّبَابُ بِطَرْفِهَا خُلِقَتْ مَعَاقِمَهَا عَلَى مُطَوَّاتِهَا²⁹⁵

És hány csatalovat láttam, a négy égtáj felhőiből szóttat, amint emelt fővel haladtak, olyan hátgerinccel, melynek élén elvágódnak a legyek, s melyeknek ízületei hajlékonyságra termettek.

.....
²⁹⁰ Ibid. 141. o. – التابغة كبداء لا شنج فيها لا طنّب – „májas”, széles az oldala, azon a részen ahol a mája van, mely nincs összezsugorodva, sem megnagyobbodva. Ez utalhat arra is, hogy egészséges.

²⁹¹ Ibid. أبو دؤاد

²⁹² Ibid. المخذل بن عبد الله

²⁹³ Ibid. 143. o. طرد – الجعدي / شُلَّ – vadászik

²⁹⁴ Ibid. سلمة بن خرشب / أماما – صار قداماً – előre csúszott

حَقَاب، حُقْب ~ a nők által viselt díszített öv – الريم

²⁹⁵ Ibid. 144. o. المرقش

V|31. A FAROK

- جموم الشدّ شائلة الذنابي   تخال بياض غرّتها سراجا²⁹⁶

Megújuló erejű, felemelt farkú, lámpásnak vélnéd a homlokán fehérő csillagot.

- عواير مّزعن مزع الظبا   ى ركضن ميلا وينزعن ميلا²⁹⁷

Emelt farkúak, kik gazella módjára futnak, egy mérföldet ügetnek, egy mérföldet ugranak.

- ضليع اذا استدبرته سدّ فرجه   بضاف فويق الأرض ليس بأعزل²⁹⁸

Ha hátralepteted, dús farkkal tölti ki a rést lábai között, mely kicsivel a föld felett ér s nem félretartott.

- وإن أدبرت قلت سرعوفة   لها خلفها ذنب مسيطر²⁹⁹

Ha hátralepteted, azt mondhatod rá, hogy olyan, mint egy imádkozó sáska, melynek hátul hosszú zászlós farka van.³⁰⁰

- لها ذنب مثل ذيل العروس   تسدّ به فرجها من دبر³⁰¹

Olyan a farka, mint a menyasszony (ruhájának) uszálya, ezzel fedi a nyílást a lábai között, ha hátrál.

- لها ذنب مثل ذيل الهدي   إلى جؤجؤ أيد الزافر³⁰²

Olyan farka van, mint egy uszály, elér a mély sóhajú mellkasig.

- بكل مدجّج في البأس يسمو   إلى أوصال ذيال رَقَن³⁰³

Minden kimérten lépkedő térdéig emeli hosszú uszályos farkát.

²⁹⁶ Ibid. 148. o. النمر بن تولب

²⁹⁷ Ibid. 149. o. زهير

²⁹⁸ Ibid. امرؤ القيس

²⁹⁹ Ibid. امرؤ القيس

³⁰⁰ Az erős fart és csánkot emeli ki.

³⁰¹ Ibid. امرؤ القيس

³⁰² Ibid. خداش بن زهير

³⁰³ Ibid. 150. o. النابغة

V|32. A FAR ÉS A COMBOK

- سليم الشطى عَبلَ الشَّوَى شُجَّ النَّسَا لَهُ حَجَبَاتٌ مَشْرِفَاتٌ عَلَى الْفَالِ³⁰⁴

Ép csontú, formás lábú, kígyóként folyik az izzadság a faráról.

- متفلق أنساؤها عن قانئ كالقُوطِ صَاوُ غُبْرِهِ لَا يُرْضَعُ³⁰⁵

Úgy váltak el izzadságcsappjai a vérvöröstől (vörös csecstől), mint a fülönfüggő, rászáradt maradék teje, mely nem szopható.

- عَلَى ضُرُوعِ كَقُرُونِ الْأَوْعَالِ³⁰⁶

Olyan csecseken, melyek mint a hegyikecskék szarvai (olyan kemények).

- لَهَا كَفَلٌ مِثْلُ مَتْنِ الطَّرَا فَمَدَّدَ فِيهِ الْبُنَاةَ الْجِتَارَا³⁰⁷

Olyan fara van, mint annak a sáornak a felszíne, melynek kitolták széleit felállítóik.

165

V|33. A LÁBAK

- إِذَا مَا اسْتَحَمْتُ أَرْضَهُ مِنْ سَمَائِهِ وَبَاعَ كَبُوعَ الْخَاضِبِ الْمَتَطَلِقِ³⁰⁸

És elázik földje az egetől, amint vágta megnyújtja lépteit, mint a hímstrucc.

- شَرَجِبَ سَلْهَبُ كَأَنَّ رَمَاحًا حَمَلْتُهُ وَفِي السَّرَاةِ دُمُوجُ³⁰⁹

Hosszú csontú, hosszú lábú, mint a lándzsa, amit cipelt(em), és a háta feszes.

.....
³⁰⁴ Ibid. 151. o. الشطى / امرؤ القيس - az alkarhoz kapcsolódó csont, szárcapocscsont

عَبلَ - húsos, formás

الشَّوَى - az elülső lábakon a lábtövek alatti rész, a hátulsó lábakon a csánkok alatti lábszárrész

شُجَّ - összehúzóadás

النَّسَا - a combok belső felén lefutó izzadság, mely lefolyik egészen a patáig

حَجَبَاتٌ - tulajdonképpen kettesszám, a far két felének felső része

الْفَالِ - a farról lefolyó izzadság és annak helye

³⁰⁵ Ibid. 152. o. قانئ / أبو ذؤيب - vérvörös, itt a kanca csecst jelent

القُوطِ - fülönfüggő, mely mérete miatt hasonlít a ló csecsére

صَاوُ - kiszáradt, rászáradt

غُبْرِهِ - a maradék teje

³⁰⁶ Ibid. 153. o. دكين

³⁰⁷ Ibid. 154. o. عوف بن عطية بن الخرع / الطراف - bőrből készült sátor

الْبُنَاةُ - az építők

الْجِتَارَا - a széleit

³⁰⁸ Ibid. 156. o. باع - járás közben megnyújtja a lépteit; الخاضب - hímstrucc ~ الظليم A lábai a földet szim-bolizálják szárazságuk miatt, izzadó testük pedig az eget.

³⁰⁹ Ibid. 159. o. أبو ذؤاد الايادي

- يقول له الفوارس إذ رأوه نرى مسداً أمرّ على رماح³¹⁰

Ha meglátják, azt mondják róla a lovasok: pálmárost kötél lánczsára csavarva.

V|34. A CSÜDÖK SZÁRAZSÁGA ÉS EREJE

- وأرساغ كأعناق ضباع أربع غلب³¹¹

A csüdjai olyanok, mint négy erős hiénanyak.

- لها ثنن كخوافي العقاب سود يفين إذا تزير³¹²

A fekete csüdszörői olyanok, mint a sas pehelytollai, ...

A sas pehelytollaira a csüd szörő a finomságában hasonlít. A feketét azért említi meg a verssor, mert a fehér szörű csüd bizonyítottan gyenge. Ez ellentmond annak a hadiszok által közölt lóleírásnak, mely a négy vagy három lábán jegyes lovat szépnek tartja. A szépséget pedig a lótenyésztők a használhatóság alapján állapítják meg.

- سلاءة كعصا التهدي غل لها منظم من نوى قُرآن معجوم³¹³

Nyírbarázdái között olyan kemény nyírek láthatók, mint a datolya magja.

- لها حافر مثل قعب الوليد يتخذ الفأر فيه مَغَاراً³¹⁴

Olyan patája van, mint a gyerek kis ivópohara, menedéket lelne benne egy egér is.

A „pohárkörmű” jelző magyarul is létezik az olyan lovakra, melyeknek magas falú, számáréhoz hasonló patája van. A talptest lefaragása után egy barlangszerű üreg marad a nyír körül. A beduinok hagyták hosszúra megnőni a lovak körmeit, így a körmölés után az üreg is nagy maradt.

.....
³¹⁰ Ibid. 163. o. عمرو ابن معدى كرب

³¹¹ Ibid. 164. o. أبو دؤاد

³¹² Ibid. 165. o. امرؤ القيس

³¹³ Ibid. 167. o. علقمة بن عبدة

³¹⁴ Ibid. 168. o. أبو دؤاد

³¹⁵ Ibid. 169. o. عوف بن عطية بن الخرع

V|35. AZ ANATÓMIA ÉS A BETEGSÉGEK MEGJELENÉSE A LEÍRÁSOKBAN

A költők a mindennapi élet leírásakor, képet adnak a népi gyógyászatról is. Itt most nem azt kell érteni, hogy a verssorok állatgyógyászati leírásokat adnak, hanem célzásokat tesznek bizonyos szokások meglétére például az állatorvos fel-forgatja a ló patáit, hogy ellenőrizze azokat és következtetéseket tegyen a ló egészségi állapotára. Megsúrja a lovat (szúr csapolja) a has egy bizonyos részén. Vagy ahogy a beduinok a rossz szagoktól (a dzsinnek szeretik a rossz szagokat) féltve bekenik a csikók testét valami kátrányszerű anyaggal, vagy a Citrullus colocynth-ის levéllel, ami a bőr élőködőit ellen is jó. Vagy egyes növények betegítő hatásáról a lovakra nézve. Vagy a kehesség okairól, mint például az agyonhajszolás és rossz táplálás.

A gyógyítás feltételezi az anatómia valamilyen szintű ismeretét, még abban az esetben is, ha mint sokáig gondolták, a betegségeket gonosz szellemek idézik elő.

Anatómiai leírásokat költők, filozófusok és nyelvészek is készítettek. A három kategória a középkorban nem vált el élesen egymástól ugyanis annak, aki az *adab* (jólneveltség, műveltség) követelményeinek meg akart felelni, polihisztorrá kellett képeznie magát.

Az állatorvostudományon belül a lógyógyászat mindig különös jelentőséggel bírt, mivel maga a ló is kultikus tisztelettel volt körülvéve.³¹⁶ Mint katonának állandóan egészségesnek és erősnek kellett lennie, hogy bármikor szolgálatra kész legyen. A katonatártnak pedig mindig tudni kellett segíteni, vagyis lovasának ismernie kellett a sebfertőtlenítés és kötözés módszereit, valamint fel kellett tudnia ismerni a különféle betegségeit, hogy hatásosan segíthessen lován. Az ő számukra készültek a *furūsiyya* (a lovasság) irodalom állatorvoslásról szóló fejezetei és a *baytara* (állatorvoslás) kézikönyvek, melyek a praktikus orvoslást célozták meg. A csak külső jelek alapján való betegség felismerés nem lehetett könnyű dolog, hiszen számos betegségnek nagyon hasonlóak a tünetei. Bár igaz, hogy sokkal egyszerűbben kategorizáltak. A középkorban a tüneteket kezelték, így a görcsöket eredetüktől függetlenül görcsoldó hatású gyógynövényekkel próbálták enyhíteni. Az arab *tašannuġ* szó mindenféle görcs összefoglaló neve.³¹⁷ *Ibn Sīna* (980–1037) ugyan már különbséget tett a görcsöket okozó idegbetegség, a tetanusz, és a test különböző helyein kialakuló más forrású görcsök között,

.....
³¹⁶ Lásd KUTASI: The horse in the beliefs of the Arabs before the Islam, *Új Keleti Szemle*, 2002.

³¹⁷ Dr. Nagy Richárd orvos elmondása alapján, aki dietetikusként áttanulmányozta a középkor arab nyelvű forrásait (*Ibn Sīna, Ibn an-Nafīs, al-Birūnī, Tābit ibn Qurra stb.*) a gyógynövények gyógyításban való felhasználásáról, és nagyon sokat segített nekem a növények és betegségek arab nevének beazonosításában.

mint például a veszettség (*tašannuġ al-‘unuq* / nyaki görcs, vagy más néven *kalab, ruhāb*) között, de csak a 10. századtól kezdték el megkülönböztetni őket egymástól.³¹⁸ Ekkor kapta a fertőző tetanusz az (*al-kuzāz*) nevet. A mai irodalom vagy így nevezi, vagy a latin tetanusz nevet használja arab betűkkel átírva (szóátvétel).

A középkorban boncoltak állatokat, így lovat is például *Ġābir, Ibn Sīna*, de az anatómia nem volt pontos, és megfigyeléseiket erősen befolyásolta a görögök hatása. Galénosz, akire az arab orvos-filozófusok elsősorban hivatkoznak, még nem a szívet, hanem a májat tartotta az élet középpontjának. (Ezzel kapcsolatban találtam egy érdekes hasonlatot *at-Ta‘ālibī: Timār al-qulūb fi al-mudāf wal-mansūb* című könyvében (518. o.), ahol állati testrészeket említ szimbólumokban megjelenítve. Az „ég mája” (*kabid as-samā’*) kifejezés a magyarázat szerint a Napot jelenti, amelynek sugarai behálózzák az eget. Ez nekem úgy tűnik, mintha valamiféle középpontra utalna, valamire aminek mindenre befolyása van, akárcsak a galénoszi elképzelésben a valódi májnak. A *kabid* szó a modern arab szótárban is egyszerűen jelenti a májat és a középpontot. (Hans WEHR: *A Dictionary of Modern Written Arabic*. Edited by J. Milton Cowan. Libanon, 1980.)

A lovak anatómiai leírásánál (nemcsak az állatorvosi kézikönyvekben, hanem a költők verseiben is) megjelenik a száraz-nedves elkülönítés, mely akárcsak az arisztotelészi és galénoszi³¹⁹ mintát követő orvos-filozófiai munkákban, a versekben is a különböző testrészeket és szerveket hideg-meleg, száraz-nedves osztályokba sorolja.³²⁰ A népi megfigyelés ezek szerint hasonló a görög tudósok által meghatározott és leírt jellemzéshez. A lovak lábai a költészetben a földet képviselik, mivel inasak és szárazak, az arab környezeti viszonyokat tekintve olyanok, mint a föld. Szemben a páradús, nedvekkel teli testtel, mely az eget jelöli.

وأحمر كالدجاج أما سماؤه قَرَا وأما أرضه فمحمول³²¹

Vörös, mint a brokatselyem, ege párás, földje száraz.

Vagyis teste étellel/nedvekkel teli, lábai szárazak (inasak), patái kőkemények.

Anatómiai ismeretekre utalnak azok a verssorok, melyek hasonlatokban használják a lovak belső szerveit.

³¹⁸ *Ibn Sīnā: Qānūn fi al-ṭibb, Dār al-Fikr*, Bejrút 1994. 2. kötet / 127, 158–168. o.

³¹⁹ *Ibn Sīnā* a *Qānūn*-ban sokszor hivatkozik Galénoszra.

³²⁰ A ló húsának összetevői közül a forró és a száraz karakter dominál, ehhez járul még a szél, ezért képes gyorsan vágatni, s ezért hívja némely tudós a lovakat a „szél lányai”-nak. A beduinok ugyanezt az elnevezést a sivatagban tenyésztett lovakra használják, akiket a forró sivatagi szél és a szárazság nevel fel, szemben a „víz lányai”-val, akik az oázisokban nőnek fel. A ló húsának a karaktere áll a legközelebb az emberéhez az összes állat közül. (*Ibn Sīnā: Qānūn fi al-ṭibb, Maktabat al-muṭannā*, Bagdad 1. kötet / 412. o. Forró-száraz még: marha, kecske, medve, gazella, antilop, nyúl, sáska, tűzok, vad-szamar. A medve kivételével mindegyik növényevő. A forró és száraz karakter a sárga epe jellemzője, amely az emésztésért felelő gyomornedv, ez teszi meleggé és szárazzá a testet.

³²¹ *Abū Hilāl al-‘Askarī, Dīwān al-ma‘ānī*. 2. kötet, 1. fejezet. الاعرابي

لقد لحقت باولى الخيل تحملني كبداء لا شنج فيها ولا طنـب

„Utolértem a lovakat, melyek fegyvereim vitték, egy hatalmas testű kancán ülve, mája nincs összezsugorodva sem megnagyobbodva” (teste sem nem rövid, sem nem hosszú).³²²

A lovak mája mélyen a test belsejében van, és csak akkor lehet kitapintani, ha az valami betegség folytán már jelentősen megnagyobbodott. Az összezsugorodás szintén abnormális állapot. A verssorban a *kabdā'* a magyarázat szerint a széles oldalú (*ḍaḥmat al-wast*) kancát jelöli, tehát a test belsejében lévő kívülről láthatatlan szerv szolgál a test középső részének a leírására. Az š-n-ğ gyök, melyből a *tašannuğ* is származik, itt a test rövidségére utal, bár a májra vonatkozik. Azt valójában csak maga a költő tudná megmondani, hogy pontosan mire is gondolt. A lényeg az, hogy tudta hol helyezkedik el a máj a ló testében, és valószínű, hogy a máj betegségeivel is tisztában volt.

Abū Du'ād verse még pontosabb leírást ad a májról:³²³

- فرشت كبدها على الكبد السفلى فأضت كأنها فرزوم

„Mája szétterjedt az alsó részre, s úgy hajolt rá, mint a cipész fájára”

Aki ezt írta, már látott májat, hiszen kívülről nem lehet látni, főleg azt nem, hogy több lebenyből áll. A cipész fájához a keménységében hasonlít, de itt nem a májon van a hangsúly, hanem a helyén, és ez a bordák alatt a test jobb középső részén van. A verssorhoz tartozó magyarázat szerint, a máj itt a hasat jelöli. A has (izmainak) keménységét fontosnak tartották, ami azt jelenti, hogy tudták, illetve megfigyelték, hogy a beteg vagy gyenge lovak hasa nem feszes. *Al-Ġāḍī* írja ezzel kapcsolatban,³²⁴ hogy az általa leírt lónál a bordák oldalától a hasa aljáig tartó rész a testén (pontosabban a hímtagjáig ui. a *qunb* a hímvesszőt borító bőrt, a vaszorát jelenti) olyan kemény, mint egy diófából készült pajzs, melyet (az állatorvos) nem tud átszúrni.

- كَأَنَّ مَقَطَّ شَرَّاسِفِهِ إِلَى طَرَفِ الْقُنْبِ فَأَلْمَقَّبُ

لَطْمَنَ بَتْرَسَ شَدِيدِ الصِّفَا قِ مِنْ خَشَبِ الْجَوْزِ لَمْ يُنْقَبْ³²⁵

Ez enyhe túlzásnak tűnik, bár igaz, hogy a cél itt nem egy pontos anatómiai leírás volt, hanem a költő büszkélkedését fejezi ki kiváló lova felett. Hasonló pontossággal írják le a versek a ló többi belső szervét is: a veséit (*kulya/kulā*), melyek – akárcsak

.....
³²² *Ibn Qutayba: Kitāb al-Ma'ānī al-kabīr, Kitāb al-faras*, Bejrút, 1954. 141. o. النابغة

³²³ *Ibid.* أبو دؤاد

³²⁴ *Ibid.* 142. o.

³²⁵ *Ibid.* 11. o. خدش بن زهير

a máj esetében – nem magát a szervet jelentik, hanem a testének azt a részét, ahol a vese van, az ágyék környékén a háthoz közel.

وقد سال المسيح على كلاها يخالف دِرَّةَ منها غِرارا

„Folyt az izzadság a hátukon (veséiken), egyszer bőségesen, máskor alig.”

Egy másik versidézetből kiderül, hogy nemcsak azzal voltak tisztában a lovak leírói, hogy mi-hol található a lovak belsejében, hanem azzal is, hogy azoknak a részeknek milyennek kell lenniük ahhoz, hogy a ló teljesítményben a legjobbat nyújthassa. A lovakról szóló kézikönyvek a költők verseire támaszkodva, mondhatni belőlük építkezve írják le például a szerzett és születéstől fogva meglévő hibákat a lovon.³²⁶

- ليس بأسفى ولا أقنى ولا سَغِل يسقى دواء قفى السكن مربوط³²⁷

Nem gyér az üstöke, és nincs görbület az orrán, a lábai sem hibásak, a többi családtagtól visszatartott tejjel itatja a ház népe.

Az egészséges ló nyelvének illatát *Ibn ar-Ruqā'* a papvirág العَرَّار (margitvirág/margaréta) illatához hasonlítja. A túl sok árpa evésétől, amit a ló szervezete már nem tud feldolgozni, mérgek kerülnek a véráramba, a ló megbetegszik, és bűzös lesz a lehellete. Ez egyéb problémák mellett a patákban is gyulladást idézhet elő (patairha-gyulladás). A betegséget arabul حَمَر -nak hívják.

- كَأَنَّ لِسَانَهُ وَرَلَّ عَلَيْهِ بَدَارَ مَضْبَةِ مَجِّ الْعَرَّار³²⁸

Mintha varánusz ülne nyelvén, egy gyíkokkal teli háznál, és az ontaná a margaréta illatát.

- كَأَنَّ مِسْكَاً غَلَّهُ مَغْلُهُ فِي نَاضِحِ الْمَاءِ الَّذِي يَشْلُشِلُهُ³²⁹

Mintha pézsmaillat járná át a verítéket, amit elcsöpögtet.

³²⁶ (*Abū 'Ubayda, Kitāb al-ḥayl* 1986, 155–160. o.)

³²⁷ *Ibn Qutayba, Ma'ānī, Kitāb al-faras*. 116. o. قفى / جندل / السكن – elrejtett, a ház népe

مربوط – nagy becsben tartott, visszatartott

سَغِل – Az arabok szerint a gyér üstök a lovaknál szégyen, az öszvérekénél érdem. Több elnevezés is létezik a különféle kevés szőrű üstökökre: الزعر، المعر، الحصص. A gyér üstök a rossz táplálás következménye, de lehet alkati hiba, ugyanúgy mint a görbe orr vagy a hibás lábak. Az araboknál közismert beltenyészet, amit a lovaik tulajdonságainak (és szerencséjének) megóvása érdekében követtek, hosszú időn keresztül alkalmazva eredményezhetett ilyen túltenyésztés következtében kialakuló deformációkat. A tej, amivel a rabszolganőket hízlalják és amivel a lovakat etetik a miðmār ideje alatt.

³²⁸ Ibid. 125. o. مَضْبَةُ / عَجْرَةُ الْكَلَابِي – gyíkokkal teli hely

مَجِّ – (a nyál) folyás(a) Itt a növény nedvére vonatkozik.

³²⁹ Ibid. 14. o. أبو النجم

Ez szintén egy egészséges ló illatának a leírása, melyet semmilyen betegség nem ront el. A keleti orvoslásban a szaglásnak és izelésnek is döntő szerepe van. A beteg állatnak (és az embernek is) rossz, a betegségre jellemző lesz a szaga.

- ولم يقلب أرضها البيطار ولا لحبليه بها حَبَار³³⁰

Patáit nem forgatja fel az állatorvos, lábai ínjain nincs sérülés.

A البيطار kovács és állatorvos is egyben. A kovácsnak mindent kell tudnia a lóról, hiszen a pata állapota a ló egészségi állapotát tükrözi, (akárcsak az ember körme). أرضها – a földje, vagyis a patái, melyek szárazak, szemben az „egével”, ami az erekkel behálózott, húsos testet jelent.

- كأن حفيف منخره إذا ما كتمن الربو كير مستعار³³¹

Az orrlyuka szuszogása, amikor próbálja elrejtetni keheességét, olyan, mint a kovácstól kölcsönvett fújtató (hangja).

Az a ló, amely beszívja a levegőt, de betegsége folytán nem tudja kifújni, csak erőlködéssel, úgy nevezik, hogy كَابْ. A kovácstól kölcsönvett fújtató a magyarázat szerint meggyorsítja a levegővételét.

وكير زق الحداد وجعله مستعارا لأنه إذا كان كذلك كان العمل به أحت.³³²

- يهزُ العنق الأجر د في مستأمن الشَّعْب

مع الحارك مخشوش بجنب مُجَفَّر رَحْب³³³

Megrázza simaszőrű nyakát nyugodt biztosan álló marja felett, melybe úgy ékelődik bele, mint az élősködők széles oldalába.

- غوج اللبان ولم تعقد تماؤه مُعَرى القلادة من ربو ولائهر³³⁴

Széles szügyű, az amulettjei nem keheesség vagy nehézlégzés miatt vannak nyaklánc-ként ráakasztva.

A nyakára akasztott amulett a szépségét és így az egészségét védi: széles szügye erős tüdejét és szívét rejt.

.....
³³⁰ Ibid. 155. o. حميد الارقط

³³¹ Ibid. 122. o. بشر بن ابي خازم / كير – a kovács tűzfújtatója

مستعار – kölcsönzött

³³² A kölcsönvett fújtatóval gyorsabban dolgoznak, mert vissza kell adni. A ló a betegsége miatt veszi olyan gyorsan a levegőt, mint a kölcsönvett fújtató.

³³³ Ibid. 130. old المدخل فيه, الشَّعْب – összeköttetés, folytatás, beleékelődés الوصل المركب في الحارك

³³⁴ Ibid. 136. o. ابن مقبل / عرى من, عن – mentes vtől

- كَأَنَّ عَلَى الْكَتِفَيْنِ مِنْهُ إِذَا جَرَى مَدَاكُ عُرُوسٍ أَوْ صِرَايَةَ حَنْظَلٍ³³⁵

Olyan, mintha a vállain futás közben a menyasszony szemporörlő köve lenne, vagy a colocynth kifacsart leve.

A حَنْظَل (Citrullus colocynthis) évelő, fás cserje, mely gyógynövényként is ismert. Érett, sárga, sokmagvú gyümölcsének kifacsart leve jó a bőrbetegségekre, például a rühes bőrre, így lehet, hogy ettől sárga a leírt ló izzadsága. Ebben az esetben ez nem dicséret vagy magasztalás. A ló izzadsága egyébként fehér.

- كَأَنَّ سَفِينَةَ طَلَيْتَ بِقَارٍ مَقْطَا زُورِهِ حَتَّى الْحَصِيرِ³³⁶

Mint egy hajónak, úgy be van kenve kátránnyal az oldala, egészen a csípőig.

زور – korábban már volt szó róla, az elsőtől az ötödik borda helye a ló oldalán, vagyis az oldalának az első fele a szügytől a könyék mögötti területig. حتى الحَصِيرِ , vagyis egészen a csípőig be van kenve kátránnyal, vagy még a csípő is, az élősködők ellen.

- لَيْسَ مَهْنَحْلٌ النَّسَا مِنْ مَرَبِطُهُ

أَحْزَمَ جَوْشُوشِ الْمَطَا غَلِيطُهُ³³⁷

Lábszárán az ín nem puha az istállóban állástól, széles mellkasú és hatalmas hátú.

- فِي رُسْغٍ لَا يَتَشَكَّى الْحَوْشِبَا

مُسْتَنْطِنٍ مَعَ الصَّمِيمِ عَصَا³³⁸

Csüdjében nem beteg a két csont és tiszta, száraz innal van kitöltve.

- لَا رَحَجٌ فِيهَا وَلَا اضْطِرَارٌ

وَمَنْ يَقْلَبُ أَرْضَهَا يَبْطَارُ³³⁹

Nincs benne szétterültség, sem szűkültség

Az állatorvos nem forgatta fel a patáit.

Mindkettő hiba és a pata nyírjének állapotára utal.

- لَهُ بَيْنَ حَوَامِيهِ نَسُورٌ كَتَوَى الْقَسْبِ³⁴⁰

- Nyírbarázdái között olyan kemény nyírek vannak, mint a qasb-fajtájú datolya magja.

³³⁵ Ibid. 137. o. امرؤ القيس

³³⁶ Ibid. 153. o. الأصمعي

³³⁷ Ibid.

³³⁸ الأصمعي، كتاب الخيل

³³⁹ Ibid. حميد الأرقط

³⁴⁰ Ibid. رجل من جرم

Az anatómiai ismeretek a középkorban nem voltak tökéletesek, ezt az arabok az alkímiának is köszönhatték, mely belevonta az asztronómiát és a mágiát a tudományba.³⁴¹

Ne felejtjük el, hogy a középkorban az orvos egyben filozófus is volt, és hogy a természetben minden mindennel összefügg.

Volt, aki úgy gondolta, hogy a lónak nincsen lépe. Például *al-Ġawharī*³⁴² ezt azzal magyarázta, hogy a lónak nem lehet lépe, mivel gyors mozgású. A léphez a középkori alkímia szerint az ólom tartozik, ami nehéz s mint ilyen a lassúság kapcsolódik hozzá, tehát mivel a ló gyors, nem lehet lépe.³⁴³

Látható, hogy a versekben a ló betegségei nem direkt, hanem tagadással vagy utalással kerülnek említésre. Egy beteg lóról nyilván senki nem akart verset írni, a betegségek néven nevezése pedig mágikusan előidézheti azokat. A tagadó formula dicsőítésnek, büszkélkedésnek hat, hiszen csak azok a lovak betegszenek meg ezekben a betegségekben, amelyeket elhanyagol a gazdájuk, vagy szegénysége folytán nem tud eléggé táplálni.

Leggyakrabban a légzőszervi problémák (aszztma, kehesség), az elősködők okozta bőrbetegségek és a láb betegségei vagy jellegzetességei jelennek meg a leírásokban.

.....
³⁴¹ A középkor gyakori lóbetegségeiről és azok kezeléséről lásd KUTASI Zsuzsanna: *A lógyógyászat a középkori arab állatorvoslásban*. Orientalista Nap, 2003. 61–73. o.

³⁴² *al-Damīrī: Ḥayāt al-ḥayawān al-kubrā*, 157. o.

³⁴³ (A szívhez az arany, a legtisztább fém tartozik. A szív a székhelye az életfolyamatokat lehetővé tevő animális fakultásoknak. A testnedvek (*ḥīlī / aḥlāt*) mellett (mint vér, nyák, sárga epe, fekete epe) ugyanis különleges képességeket tulajdonítanak a fakultásoknak, melyek lehetnek természeti, animális és lelki fakultások. A máj a természeti fakultások központja, mint például a nemző, első átalakító (mely a táplálék egy részét alakítja át vérré), valamint növekedési és táplálkozási fakultások. A lelki fakultások székhelye az agy. Ez csak az emberre jellemző, mivel ezek a lélekhez kapcsolódó erőket jelentik: a gondolkodást, a szenvedélyeket, az akaratot és az érzékelést, vagyis ilyen az állatnak nincs. Folytatva a szervek és a fémek kapcsolatát az alkímia szerint, tehát a szívhez az arany, a májhoz a cink, az agyhoz az ezüst, a léphez az ólom, a veséhez a réz, az epéhez a vas, a tüdőhöz a higany tartozik. A fémek filozófiai elven kapcsolódnak a szervekhez, amely szerint a természetben előforduló összes anyag egy és ugyanazon alapanyagra vezethető vissza, egy ősananyagra, melynek legtisztább formáját az arany képviseli. Így azután bármely fémből megfelelő tisztító eljárások után aranyat lehet nyerni.)

VI. TIPIKUS TÉMAELEMÉK

174

Több középkori és iszlám előtti költő leírását elolvasva az ideálisnak tartott lóról, mind a külső, mind a belső tulajdonságait illetően, arra a következtetésre juthatunk, hogy ez a kép nem változott költőnként.

Ismerve a beduinok lótenyésztésének alapelveit (Carl Raswan, Alois Musil, Anne Blunt, *Ġawād'Alī*, Dickson és a mai források – magazinok, internet), ez nem követi az orientalisták által leírt gyakorlatot, vagyis azt, hogy a törzsek kiválasztottak egy-egy kancacsaládot vagy egy kiváló mén által alapított törzset (vérvonalat), s azt hosszú időn keresztül csak ugyanabból a rokonságból tenyésztették tovább (beltenyésztés/vonaltenyésztés; lásd korábban), így őrizve meg bizonyos, a beduin törzs által fontosnak tartott külső jegyeket. Ez a karakter-specializált tenyésztés nem tükröződik a versekben: megvizsgálva az (egyébként szintén bizonytalan) törzsi geneológiai táblázatokat a költők származásáról, látható, hogy bárhová tartozzanak is a költők, mindegyik egy bizonyos sablonhoz igazodik, s ez nem más, mint a költőfejedelemnek tartott Imru-l-Qays-é. Mindegyiküknél fontos a hosszú nyak, a széles far, a kevés húsú hát, a hosszú, száraz lábak stb., így nem lehet megállapítani, hogy melyik törzs, melyik fajtát tenyésztette, a ló melyik jellemzőjét emelte ki a sok közül.

Emlékezzünk a jól ismert nemességi vizsgára a lovak között:

Al-Mas'ūdī mesél egy *ḥadīṭ*-t *Muḥammad b. Abdallāh ad-Dimašqī*-től (*Murūğ* II: 296), aki *Salīmān b. Rabī'a al-Bāhilī*-ről mesélte, hogy úgy tett különbséget nemes és nem nemes ló között, hogy egy edényben vizet tett a földre, és sorra odavezette a lovakat, hogy igyanak belőle. Azt a lovat, amelynek nem volt szűksége ahhoz, hogy behajlítsa lábát, mert elég hosszú volt a nyaka, hogy elérje a tálat, nemes lónak nyilvánította. Azt a lovat viszont, amely kicsit is meghajlította lábait az iváshoz, *ḥaġīn*-nak nevezte. Mindez 'Umar kalifa idején történt.

Úgy tűnik, itt egyáltalán nem volt fontos a lovak családi származása, csak bizonyos részek megfeleltetése, mint például jelen esetben a hosszú nyak. A történet nagyon jól mutatja azt a mentalitást, ahogy a lótenyésztő beduinok viszonyultak a nemesség kérdéséhez: a lényeg a bizonyítás, a használhatóság, hiszen a nemes ló éppen attól nemes, hogy generációkon keresztül megőrzi a tulajdonsá-

gait, és használható marad. (Lásd a „verejték” fejezetben, a csikó felkészítésénél leírtakat.)¹

A legendás *al-ḥamsa*² (Az öt) lehet egyszerűen csak az arab hagyományokból fakadó elnevezés (a törzsi származás levezetésének is ötödiziglen kellett igazolva lennie, az öt mágikus szám), vagyis lehetett több vagy kevesebb azoknak a fajtáknak a száma, amelyeket a Próféta lovaihoz vezettek vissza.³

Tehát a tenyésztési szabályok és a verselési szabályok két különböző mintát követtek. A versekben nincs szó jellegzetes fajtajegyekről, de az ősoket sokszor és szívesen megemlítik. A lovak a pogánykori és a középkori versekben gyakran

.....
¹ A szíriai lótenyésztő beduinok a mai napig büszkék lovaik származására, nemességére, és egyáltalán nem tartják fontosnak, hogy azok bekerüljenek a *Szíriai Arab Méneskönyvbe* (Syrian Arab Horse Stud Book), vagyis hogy ezt bárki papíron igazolja számukra. A Szír Regisztrációs Bizottság pedig nagyon ügyel arra, hogy csak megbízható forrásból származó információkat fogadjon el. Így számtalan regisztrálatlan ló él Szíria területén. Például a Damaszkusz területén élő kb. kétezer ló közül csak három regisztrált, mint biztos származású, nemes arab telivér.

² Az arab lovaknak *al-Ḥamsa* néven híressé vált öt törzse a VII–VIII. századi hódításokig még nem volt megkülönböztetve egymástól. Egy feltételezés szerint egyikük, a *Kuḥaylān* család névadója egy Perzsiában, nem tisztán tenyésztett *Kohlānī* fajta volt, amit az első hódítók hoztak be az Arab-félszigetre. Eszerint a *Kuḥaylān* csak egy új elnevezése az *al-Aḥwağ*-nak, amit először jelzőként használtak, majd túlnőve ezen a szerepen, egy fajtát kezdett jelenteni, átvéve a régi elnevezés helyét. (*al-ʿAwağīyyāt*-ra, mint leszármazottakra, történik hivatkozás a versekben. Ugyanis *al-Aḥwağ* nevű ló nem szerepel az *al-Aʿrābī*-féle gyűjteményben. A két zöngés-zöngétlen változatú faringális hang felcserélhető: ع ~ ح) (*al-Aʿrābī al-Aswad, Ansāb al-ḥayl*. 15., 16. sorszám.)

A feltevés Niebuhr-tól származik, aki a *Kohlānī*-val úgy foglalkozott, mint a tiszta beduin fajta általános elnevezésével, szembeállítva a *kadiš*-sal, vagyis a városi, keverék lóval (Blunt 1879: II/„Pedigree of the Arabian Horse”).

A *Kuḥaylān* / *Koḥeylān* vagy *Kaḥilān* név a mai napig a tiszta vérű, nemes lovat jelenti. Elnevezését a szemei körüli feketeségről kapta, ami olyanná teszi, mintha *kuḥl*-lal lenne kifestve. A beduinok a legősibb kancacsaládnak tartják, régebbinek, mint *Ismāʿīl* és Salamon lovait. Ezért mondják, hogy *al-ḥayl kaḥāʿīl*, vagyis az arab lovak mindannyian *Kuḥaylān al-ʿĀğūz* leszármazottai (al-Fāris 1997: 101). Az iszlám előtti hagyományok mikéntje aszerint alakul, hogy melyik törzs akarja magának a ló meghonosításának dicsőségét. Az északarabok a *Banū Tag̃lib*-ot említik meg mint első lovasokat, akik talán az iszlám hatására egészen *Ismāʿīl*-ig visszavezették lovaik családfáját, akárcsak a magukét. A délarabok az *al-Azd* érdemeit hangsúlyozzák. Lásd *Zād al-Rākib* / *Zād al-Musāfir*.

Az arabok lovának származásáról szól egy szájhagyomány útján, nemzedékről nemzedékre továbbadott történet is, amely népmesei formában meséli el *Kuḥaylān al-ʿĀğūz* legendáját (Faḍlallah 1904: 107–112).

³ *Gomussa* (az *Anaze* törzsszövetségből) az *öt al-ḥamsá*ját Salamon kancáihoz vezeti vissza. Történetük ugyanaz, mint amit *Buḥārī* és *Muslim* hagyományai között olvashatunk a Prófétról: Egy fárasztó csata után a lovasok megálltak egy folyónál, hogy a lovaik ihassanak, de ekkor hirtelen újra felharsant a csatába szólító trombita. A lovak közül csak öt engedelmeskedett a hívó hangra, ez az öt kanca lett az öt család megalapítója. Név szerint: *Kuḥaylat ʿĀğūz, Siğlāwī, Ḥamdānī, Hadbān, ʿAbiyān*.

⁴ Az arab telivérek között három alapfajtát (ősi törzset) különböztetnek meg (Sibānū, *Ḥiṣān* 14): *Koḥeylān*-t, aki az erőt képviseli. Ő a lovaglás és a lovasság mintaképe, erős, testes, nagy kitartással bír és száraz csukafej jellemzi. A második *Siğlāwī (Ṣaqlawī)*, a szépség képviselője, a gazella ágyékú, amely-nél még a mének is nőiesen kecsesek. A harmadik *Muʿniqī* (hosszú nyakú), a gyorsaság jelképe. ▶

nevük szerint szerepelnek. Többen is készítettek összefoglalót a *ġāhiliyya*-ban és az iszlám megjelenése után élt lovakról, *Ansāb al-ḥayl* (A lovak geneológiája) címmel.

Ugyanazt a nevet több híres ló is viselhette, így fontossá vált tulajdonosának neve és az őt azonosító híres esemény is. A leggyakrabban előforduló nevek közül nézzük meg néhányuk történetét.

Dāḥis egy véletlen házasság gyümölcse. Talán „bűnös” (ezt jelenti a neve) származásának köszönheti, hogy szerencsétlenséget hozott tulajdonosára, és közrejátszott egy negyven évig tartó háború kirombantásában. Az ő családfája a vesztes verseny után kihalt (*El², faras*),⁵ senki nem akart tőle – érthető okokból – utódokat. Anyja *Ġalwā al-Kubrā*, a *Banū Yarbū'* törzs tulajdona, apja *Dū-l-'uqqāl*, *Ḥawṭ al-Ḥimyarī* lova.

A két ló a gazdák megegyezése nélkül nemzette *Dāḥis*-t, akit végül a *Banū Yarbū'* felnevelt és kiváló ló lett. *Qays b. Zuhayr al-'Absī* egy *ġazwa* során megszerzte magának, cserébe *Qirwāš al-Yarbū'ī* két foglyul ejtett lányáért és a száz tevéért, amit elhajtott tőle. Később *Ḥuḍayfa b. Badr ad-Dubyanī* irigységből kiprovokált egy versenyt a saját és *Qays b. Zuhayr* lovai között. *Ḥuḍayfa* tudta, hogy *Qays* lovai jobbak az övéinél, ezért felbérelt valakit, hogy *Qays* lovai közül az elsőnek felbukkanót üsse ki. A „szerencsétlen” *Dāḥis* lett, akit kiütött és a vizesárokba borult lovasával együtt. Mire kimászott, a többiek messze jártak. Az ügyre fény derült, de *Dāḥis* – mivel nem hozott szerencsét gazdájának – elvesztette megbecsülését. Ez volt hát a híres lóverseny *Dāḥis* (mén) és *Ġabrā'* (kanca) (*Qays b. Zuhayr* két lova) és *al-Ḥanfā'* (kanca, *Dāḥis* testvére) és *al-Ḥaṭṭār* (mén) (*Ḥuḍayfa* két lova) között, mely felejtethetlenné tette neveiket az utókor számára.⁶

Egy másik felejtethetlenné vált név *A'waġ al-Akbar*-é, akinek utódai *Banāt al-A'waġ* (*al-A'waġiyyāt*) néven váltak ismertté. *Ġaniyyu b. A'šur* lova, de előzőleg a *Banū 'Āmir* tulajdona volt. Nevét illetően több etimológia maradt fenn. *Ibn al-Kalbī* szerint (*al-A'rābī al-Aswad*, *Asmā' ḥayl* 35–36. o.) a születése utáni harmadik éjszaka egy kötéllel úgy kötötték fel a tevé hátára, hogy a hosszú utazás alatt elhajlott a gerince. *Ibn Rašiq* szerint, aki *Ibn Ḥabīb*-től idézi, a ló lábai görbültek meg, mert nagyon fiatalon a hátára ülték.⁷ „*al-Ašma'ī* mondta: *Ḥabīb b. Šawḍab*

► (Ő az angol telivér nemesítője, a versenyló.) A hosszú lábak és vékony testalkat jellemzi. A feje egyenes profilú és a faroktő mélyebben van, mint a másik kettőnek.

⁵ Az *Ansāb al-ḥayl* megemlíti még néhány *Dāḥis* leszármazottat.

⁶ *Abū al-Faraġ*, *Agānī* XVII: 191 és kk; *Ḥarb Dāḥis wa-Ġabrā'*; *Ayyām al-'arab* 242 és kk; *Yawm Dāḥis wa-Ġabrā'*.

⁷ A görbe lábú lovak mindennaposak voltak, ezért úgy gondolom, hogy *A'waġ* nevének eredete inkább a meggörbült hátára utal. A *muḥannab*-nak nevezett görbe lábat az arabok a versek szerint kedvelték. Az elülső lábakon lévő görbület neve *taġnīb*, a hátulsókon lévő neve *taḥnīb*. Az ilyen görbe lábak a korai megerőltetés miatt alakulnak ki.

hagyományozta nekem (*al-Ašma'īyyāt*, 25, 93) – egy férfi *Nağd*-ből – aki *Ḍariyya*-nál szállt meg, azt mondta: Apám hagyományozta rám mondván: Hallottam *Ka'b b. Sa'd al-Ġanawī*-t egy siratódalt szavalni *Rādān*-nál *ʿUmar b. al-Ḥaṭṭāb* idejében. Az apja így folytatta: Az első (alkalom), ahol látható volt *A'wağ* vágója – *A'wağ al-Akbar*-é, aki a *Ġaniyyu* tulajdona – az volt, amikor *yawm an-Nisār* napján támadásra indult. *A'wağ al-Akbar* gazdája egy növényhez (*tumāma*) erősítette őt, s mikor a lovasok hajnalban támadtak, felpattant a hátára, rákiáltott, és elfeledkezett a növényről (amihez kikötötte). *A'wağ* kitépte a növényt, és úgy pörgette magával (húzva), mintha az (egy gyerek) bűgőcsigája lenne. Egész nap (így) vágatott, majd mikor ráesteledett *Qubā'*-nál (két mérföldre Medinától), evett, és további négy állomást (*marāḥil*) ment. Olyan (vizes) volt (az izzadságtól), mintha a *Ḍariyya*-ból való *al-Unaysar* (tóba) dobták volna.⁸ Majd a (*Nağd* melletti) *al-Ayn* (hegy)-hez ért, azután a (Mekka felé tartó út egy állomásához) – *Falğa*-hoz, majd (*Banū Sulaym* szálláshelyéhez) *ad-Dafīna*-hoz, végül (vissza) *Qubā'*-hoz. Miután négy éjszakát vágatott, nem foglalkozott azzal, hogy vacsorázzon (nem rohant a vályúhoz).

A'wağ al-Asğur szintén híres lovak őse. A Kinda törzsszövetség egyik királyának tulajdona volt, aki *i'lāf* napján rátámadt a *Sulaym* törzsre, akik megölték, és elvették a lovát. Tőlük került *Banū Hilāl b. ʿĀmir b. Ṣa'ṣa'*-hoz, akinek ez volt az első lova. Tőle származik az *al-A'wağīyyāt* (*Qāmūs al-muḥīṭ*, 'w-ğ; *al-A'rābī al-Aswad*, *Asmā' ḥayl* 38).⁹

A harminckét ismert *Ward* (vörös) nevű ló közül például *Ṣaḥr b. ʿAmr b. al-Ḥarīṭ b. aš-Šarīd as-Sulamī* *Ward*-ja abban a csatában vett részt, amit *Ṣaḥr* a *Banū Asad* ellen vívott, s ahol gazdája halálosan megsebesült (*al-A'rābī al-Aswad*, *ibid.* 775).

Aws b. Mālīk al-Ġarmī *Ward*-ja azzal vált híressé, hogy válllaival fogta fel egy oroszlán támadását, és orrával ütötte azt (*ibid.* 780).

Qurzul Dāḥis utódja volt, *Ṭufayl b. Mālīk b. Ġa'far* lova, aki előre jelzett egy közelgő *ğazwa*-t és gyorsaságával megmentette gazdáját a támadó *Banū Yarbū'*-től (*ibid.* 560).

Ló és lovas neve szinte összeforrott, s így ha nem is nevezték meg a lovast, lova után kapott tiszteletbeli neve (*kunya*) mindenki számára egyértelművé tette, hogy kiről van szó. A fent említett *Ṭufayl b. Mālīk b. Ġa'far*-t úgy is emlegették, hogy *Fāris Qurzul*, hasonlóképpen *Qays b. Zuhayr*-t *Fāris Dāḥis wa-l-Ġabrā'*-ként is ismerték. A „*fāris*” többet jelentett annál, hogy kiváló lovas. A 6. századtól a cím

⁸ Ahogy előlnti vágta közben az izzadság, az olyan, mintha elmerülne a vízben: ugyanezt a képet láthattuk korábban a „verseny közben” fejezetben, ahol a szakadó esőbe merül bele a vadat üldöző ló. Lásd 331. lábjegyzet.

⁹ Ezek szerint a „nagy” és a „kicsi” *A'wağ* is vonalapító ménnek számít.

viselője a törzs vezető emberei közé tartozott. A *fāris* lovagot, nemes, erkölcsös harcost jelentett.¹⁰ A „ló” többféle változatban szerepelt a *kunya*-ban. *Rabīʾat al-faras* lett a neve *Rabīʾa b. Nizār*-nak, miután az apja halálakor a lovát hagyta örökölni rá. *Ṭufayl al-Ġanawī* (*Ṭufayl b. Awf b. Kaʿb*) a lovakról írt rengeteg leírása miatt kapta a *Ṭufayl al-ḥayl* nevet (*Aġānī* XV: 338). *Zayd b. Muḥalhil* pedig azzal érdemelte ki a *Zayd al-ḥayl* nevet, mert korábban neki volt a legtöbb lova. Miután felvette az iszlámot, a Próféta *Zayd al-ḥayr*-ra változtatta nevét (*ibid.* XVII: 248). *ʿAntara b. Šaddād ʿAntarat al-fawāris*-ként is ismert volt.

A leggyakrabban előforduló képek a lovak jellemzésekor:

1. a pajzs- vagy diófa keménységű has, amit az állatorvos nem tud átszúrni;
2. az asztma, ami nem kínozza, amit nem kell elrejtteni és az ehhez kapcsolódó barlang nagyságú orrlyuk;
3. a vágta közbeni suhanó hang és az el-vissza ugrálás,¹¹ mintha hegyi kecske lenne;
4. a bűgőcsigaként pörgő, gyors lábak;
5. a vízmósás aljáról való felfutás, mintha farkas lenne;
6. a soványság és az állandó rágcsálás, mintha sáska lenne;
7. a rövidszőrűség és a kora reggel vadászatra indulás;
8. a folyamatos, kitartó vágózás, mintha folyó által görgetett kő lenne vagy szakadó eső;
9. a vadállatok kitartó követése vagy bilincsbeverése;
10. az eső elől menekülő madarak gyorsaságával futás;
11. a görbelábúság, amikkel olyan gyors, mint a rabilon felnőtt hegyi kecske;
12. a habos tejként folyó verejték.

¹⁰ *Fāris*-nak (személynévként) hívták azt is, aki a XVII. században kivezette a *Šammar*-t *Nağd*-ból. A *Šammar* az ősi *Taglib*, *ʿAbs* és *Hawāzin* leszármazottaiból áll (Ingham 1986). A Mezopotámiában élő *Šammar*-ok a *Šammar*-hegységi *Šammar*-ok vérrokonai.

¹¹ A vágtaindító lábak sűrűn váltogatása miatti forgolódás és a heves temperamentum.

Amiket mindig megemlítenek, vagyis a legfontosabb testrészek. (A kettes szám helyett legtöbbször tört többesszám áll, akárcsak a több dolgot jelentő részek esetében.)

▪ Kívül:

- homlok (جبهة)
- orrlyuk (منخر، مناخر)
- nyak (عنق، هاد، سالفة)
- szügy (صدر، جؤجؤ، لبان)
- oldalak (عطف / أعطاف، مركل / مراكل)
- hát (صهوة، متن)
- lábak (رجل / أرجل، قائمة/قوائم، يد/أياد، رسغ / أرساغ، ساق / ساقان، شظا، حافر/حوافر، نسر/نسور)

▪ Belül:

- szív (قلب، فؤاد/فوائد)
- máj (كبد / أكباد)
- vese (كلية / كلا)

A gyakran előforduló szókapcsolatok a leírásokban:

- تيس حلب، تيس الربل – A kitartásához kapcsolódóan: „a repkényen felnőtt hegyi kecske”
- سرحان الغضا – A gyorsaságához kötődő: „a tamariszkusz farkasa”
- ثوب مائج – A verejtékezésének leírásakor: „a víz húzó elázott ruhája”
- أشارير ملح – Szintén az izzasztáskor: „a napra kiterített száradó húsook sója”
- سَلِط السنبكِ سَنَابِكهَا صلاب الجنَدل، سَنَابِكهَا الصَّم – A paták leírásánál: „kőkemény körmök”

ÖSSZEFOGLALÁS

A disszertációmban több dologra próbáltam rávilágítani, amelyeket nem fejezet-címekkel emeltem ki, hanem a szövegek elemzése közben fogalmaztam meg, ezért most zárszóként összefoglalom a fontosnak tartott megfigyeléseket.

1. A középkori arab szövegekben vannak az európaiakétól eltérő vagy náluk nem szereplő testrésznevek, főleg a homlok, far és pata részeinél.
2. A testrészleírások között van egyfajta megfogalmazási mód, mely az ékes-szólás áldozatául esett, s amelyek formátuma nagyon hasonlít a mongol lóleírások formátumához. (Lásd 106–107. o.) Ilyenkor előfordulnak utalások a célzott testrészre vagy annak milyenségére, anélkül, hogy az a nevéen lenne nevezve. Ezért fontos a ló anatómiájának ismerete, hogy a szavak mögé lássunk.
3. A középkori szerzők egymástól kölcsönzik a magyarázatokat, néha szóról szóra, vagy pedig teljesen máshová helyezik ugyanazt az elnevezést a lovon, ezért mindig figyelembe kell venni (ha van) az etalon meghatározás mellett, a szerző magyarázatát is a lóról szóló szövegek elemzésekor.
4. A modern kor tudományos irodalma eltörölt néhány középkori jól bevált kifejezést, és helyette az európaiaktól átvett és arabra fordított testrészneveket használja. Ami a nyelvjárást illeti, ott mindig is voltak helyi változatok ugyanannak a testrésznek az elnevezésére, s ezek a mai napig megőrződtek keveredve a klasszikus irodalom szavaival.
5. A középkor anatómiai ismerete még egészen más rendszeren alapult, mint a jelenkoré és voltak olyan testrésznevek, amelyeknek nem volt saját csak rá vonatkozó elnevezésük, hanem alakbeli, funkcionális hasonlóság alapján több rész viselt egy közös nevet a test különböző részein.
6. A ló testrészeinek megnevezéseinél nem ritka más állatoktól (például a teve, kecske, marha) származó elnevezések is.
7. A középkor lóleírásairól még nem készült magyar nyelvű elemzés, mely összevetné a klasszikus és a modern elnevezéseket, valamint összehasonlítást végezne az arab (mint keleti) és az európai (mint nyugati) gondolatvilág között. Ki mit tart például jónak a patára vonatkozóan. Az arabok szerint a kis kemény, pohárkormű pata a jó, kis kemény nyírekkel, míg Európában a sokszor sáros, puha talajra a nagy pata és a széles nyír a megfelelőbb.

8. A törökök által sok arab származású állatorvosi recept került hozzánk (amit a népi gyűjtések a formátummal és az isteniáldás-kéréssel együtt vettek át), de az arabok megfogalmazásait fellelhetjük a hétköznapi magyar szavak között, mint amilyen a „pohárkormú” (لها حافر مثل قعب الوليد), „zoknis, harisnyás” (مُسْرُول), „csillag/os” (غُرَّة), „lámpás” (تخال بياض غرته سراجا), „béka” (مَسْرُوعَة), „tehénállású” (مفروشة الرجل فرشا), „lapátol” (خفاف / خنق), „kinyúlik, hasa szinte a gypet sepi” (سايح),¹ „az ellenfelek megállnak mögötte” (قيد الأوابد),² „s az adott jelre megszólaló csengettyű első szavára oly gyorsan kezdik rúgni a gypet, hogy még soha sem volt fecske, mely a közelgő zivatar elől gyorsabban repült volna fészke felé”.³

- اذا وقعت في يوم هَيْجَا تتابعت خروج القواري الخُضْر من خَلَل السيل⁴

Amikor csatába kerülnek, úgy követik egymást, mint a zivatar elől fészkeikre menekülő zöld qawārī (puszta tyúkok).

Vagyis sok a közös a magyar és arab szemléletmódban, nemcsak az elnevezéseknél, hanem a lóval kapcsolatos kifejezésekben is (lásd még Damíri állatokról szóló könyvében a betegségek és démonok elűzéséhez javasolt praktikákat, a lószórról és a ló vizeletéről).

9. A disszertációban nem szereplő, de a lóról író további középkori szerzők neve (a GAL/GAS) szerint:

- *Kitāb al-ḥayl* (Lovakról szóló könyv) ▪ *Abū ‘Abdallāh al-Yazīdī* ▪ *‘Abdalḡaffār al-Ḥuzā’ī* ▪ *Abū ‘Amr aš-Šaybānī* ▪ *Abū ‘Ikrima aḏ-Ḍabbī* ▪ *Abū Malik ‘Amr b. Kirkira* ▪ *Abū Muḡhallim aš-Šaybānī* ▪ *Abū Naṣr al-Bāhilī* ▪ *al-‘Attābī* ▪ *Muḡammad b. Ḥabīb* ▪ *an-Naḡḡās* ▪ *ar-Riyāšī* ▪ *al-Ušnānī*
- *Kitāb al-ḥayl wa asnānīhā wa ‘uyūbihā* (A lovak geneológiájáról és hibáikról szóló könyv) ▪ *at-Tauwazī*
- *Kitāb al-ḥayl murattab ‘alā ḡurūf al-muḡam* (lovakról szóló ábécébe rendezett könyv) ▪ *al-Aswad al-Ḡandaḡānī*
- *Ḥalq al-faras* (A nemes ló/hátas ló testfelépítéséről szóló könyv) ▪ *al-Ašma’ī* ▪ *Ibn al-Anbārī* ▪ *Ibn al-‘Rābī* ▪ *Luḡda al-Isfahānī* ▪ *an-Naḍr b. Šumail* ▪ *al-Qāšim al-Anbārī* ▪ *Qutrub* ▪ *Tābit b. Abī Tābit* ▪ *al-Waššā* ▪ *az-Zaḡḡāḡ*
- *Ḥalq al-ḥayl* (A lovak testfelépítéséről szóló könyv) ▪ *al-Karnabā’ī*

¹ A *sābih* „úszva futót” jelent, vagyis amikor a vágta közben elülső és hátulsó lábait teljesen kinyújtja, és így olyan, mintha úszna a föld felett. A fenti idézet forrása Imperiálról: Dr. FEHÉR György – Török Imre: *A magyar lóversenyzés története*. Budapest, 1827–1977. 140. o.

² Ibid.

³ Ibid. 35. o.

⁴ *Ibn Qutayba, Ma‘ānī, al-Naḡāšī*, 41. o. القواري / الخيل ، زايد الخيل – a zivatar hírnöke (madár) (pusztai tyúk) – jelentése „vizet gyűjt egy tárolóedénybe”, a pusztai tyúk kakasa a begyén lévő tollak hátsó felszínével szíjva fel a vizet, és így szállítja a fiókáknak.

Leírás, amely a ló nemességére utal (*Abū ‘Ubayda, Kitāb al-ḥayl* 221–223. o.)

Érdekes megfigyelni a katona ideálisnak tartott testfelépítéséről szóló leírást, amiről Harai Dénes *Katonadolog? Gondolatok a katona antropológiájáról a gépesített háborúk korában* című könyvében olvashatunk: „Antropológiailag döntőnek tartották az életkort (17–40 év közötti korosztályok), a mesterséget, valamint külsődleges jegyeket (nagy termet, élénk vidám szem, inas nyak, széles mellkas, izmos kar, hosszú ujjak, zömök csípő, szikár lábszár és lábfej), de hangsúlyozott a fegyelmezettség is.” Ezek egy antropomorfizált arab ló elvárt tulajdonságai is. (Masszi Kiadó, Budapest, 2003. 50. o.)

az ajkaktól (*ḡaḥfala*) távolálló homlok/üstök (*nāṣiya*)

az egymástól távolálló fülek (*‘uḍunāni*)

a fülek tövétől távolálló szélei (végei)

az egymástól távolálló szemek

az egymástól távolálló állkapocscsontok fent⁵ (*lahyān*)

az egymástól távolálló üstök (*nāṣiya*), a sörény (*‘uḍra*)

vonalának lapockánál lévő vége és nyak (*‘unuq*)⁶

az egymástól távolálló mar (*hārik*) és váll (*mankib*)

a felkar (*‘aḍud*) és a lábtőizület (*rukba*) távolsága⁷

a térd belső része (*ibt*) és a nemi szervek kör-

nyékének (*rafḡ*) távolsága

a far felső része (*ḡaḡaba*), a félig inas izom (*ḡā’ira*) és

a térdizület külső felének (*ma’bid*) távolléte

a sarokgumó (*‘urqūb*) és boka (*ḡubba*) távolsága

az oldalak (*šarāsif*) távolsága egymástól⁸

az orrlýukak (*manḡirān*) közelsége

az egymáshoz közeli állkapocscsontok lent⁹ (*sabiyyā lahyāyni*)

a váll és a könyök (*mirfaq*) közelsége¹⁰

a könyökök egymáshoz való közelsége

a lábtő (*rukba*) és a boka közelsége¹¹

a mar és a far (*qaṭāa*) közelsége¹²

⁵ A szemek felé.

⁶ A *nāṣiya* a sörény kezdete, az *‘uḍra* a vége, a kettő közötti távolság a nyak hossza. Vagyis a hosszú nyak.

⁷ Azaz hosszú alkar (*ḡirā’a*).

⁸ Azaz széles hát.

⁹ Az orr felé. Az orr felé elkeskenyedő állkapocs a nemes ló fejét a csukáéhoz teszi hasonlóvá. Ez az úgynevezett „csukafej”, amire itt utal.

¹⁰ A rövid felkar.

¹¹ Az első láb rövid lábszára.

¹² A rövid hát.

a vállak mögötti izmok (*ma'addāni*)¹³ és az
utolsó bordák (*quṣrayāni*) közelsége¹⁴
a térd (*ṭafīna*) és a csánk (*ka'ab*) közelsége¹⁵
a sarokgumó és a térdízület külső felének közelsége
az utolsó bordák és az oldalak (*ḡanbān*) közelsége
a vállak oldalainak (*ḡarādīf al-katifayni*) egy-
máshoz való közelsége fent

a széles homlok (*ḡabha*)
a széles arc (*ḡadd*)
a széles *qaṣara* (a nyak azon része, ami a nyak-
lánc helyén, a torok mögött van)
a széles szügy (*birka*)
a széles lábszárak (*awzīfa*)
a széles hát¹⁶ (*ṣahwa*)
a széles oldal (*ḡanb*)
a széles has (*ṣifāq*)
a széles far (*qaṭāa*)
a széles koncok¹⁷ (*faḥīdāni*)
a széles horgasinak (*fāi'lān*)
a széles combok¹⁸ (*sāqāni*)
a széles vállak (*katifāni*)

a hosszú arcél (*nasl ar-ra's*)
a hosszú nyak (*'unuq*)
a hosszú fülek
a hosszú csánk (*ka'ab*)
a hosszú has (*baṭn*)
a hosszú hátsó lábszárak (*waṣīfā ar-riḡlayni*)
a hosszú alkarok¹⁹ (*dirā'āni*)
a hosszú farizmok (*warikāni*)
a hosszú koncok (*faḥīdāni*)

.....
¹³ Ahol a lovas lába van.

¹⁴ Szintén a rövid hátra utal.

¹⁵ A rövid combok.

¹⁶ A nyereghely.

¹⁷ A térdtől az ülógumóig tartó rész.

¹⁸ A csánktól a térdig tartó lábrész.

¹⁹ Az első lábak lábtő feletti része a könyökig.

a rövid hát (*zahr*)
 a rövid combok (*sāqāni*)
 a rövid farokcsont (*ʿasīb*)
 a rövid felkarok (*ʿaḏudāni*)
 a rövid első lábszárak (*waṣīfā al-yadayn*)
 a rövid csüdök (*arsāḡ*)

az éles szemek
 az éles fülek
 az éles vállak (*mankibāni*)
 az éles könyökök (*mirfaqāni*)
 az éles²⁰ szív
 az éles térdinak (*ʿurqūbāni*)
 az éles csánkcsontok (*maʿḡamāni*)²¹
 az éles mar (*ḡārik*)²²
 az éles farizmok (*ḡaḡabatāni*)²³

a csupasz (*ārī*) könnycsatornák (*nawāhiq*)
 a csupasz homlok (*ḡabha*)
 a csupasz orr²⁴ (*qaṣbat al-anf*)
 a csupasz szügy
 a combok csupasz belső fele (*sāqāni*)
 a combok csupasz inas része (*aybasāni*)
 a csupasz csánk
 a farizmok csupasz felső része (*ḡurābān*)
 a far csupasz legfelső része (*ḡaḡabatāni*)
 a mar legfelső oldalainak (*aʿālī asnān al-ḡārik*) csupaszsága
 a paták csupasz belső fele (*ḡawāfir*)²⁵
 az orr oldalsó finom csontocskáinak (*samūm*) csupaszsága
 a fülek felszínének (*mutūn*) csupaszsága

.....
²⁰ Azaz erős.

²¹ Száraz és jól látható.

²² Határozottan kiemelkedő mar.

²³ Erős.

²⁴ Az orrnyeregtől az orrlukig.

²⁵ A pártaszél, vagyis a szőr nem lóg rá a patára.

a nagy szemgolyók (*muqlatāni*)
 a nagy koncok (*faḥīdāni*)
 a koncok nagy felső része belül (*rāblatāni*)²⁶
 a combok nagy felső húsos része (*ḥamātāni*)
 a nagy paták²⁷ (*ḥawāfir*)
 a nagy vállak mögötti izmok (*ma'addāni*)
 a nagy felkarhoz tartozó izmok (*nāḥīdāni*) a vállhoz közel
 a nagy felkarhoz tartozó izmok (*mardaḡatāni*)
 a könyökhöz közel

a vastag alkarok (*dirā'āni*)
 a vastag lábszárak (*awḡifa*)²⁸
 a vastag csüdök (*arsāḡ*)

a finom orrhegy (*arnaba*)
 a finom orrlukak (*'ard al-manḥirayni*)
 a finom szemhéjak (*ḡufūn*)
 a finom bőrredő a szemek körül (*ḥāḡībāni*)
 a finom fülek
 a finom bőr
 a finom szőr

a kemény hús
 a kemény faroktő (*'ukwa*)
 a kemény farokcsont (*'asīb*)
 a kemény inak (*ḥibāl*)
 a kemény nyak²⁹ (*qaṣara*)
 a kemény bőr az ágyékon (*uṭra*)³⁰

.....
²⁶ Félig hártyás izom.

²⁷ Ennek az ellenkezője is megtalálható Abū 'Ubayda könyvében (*Ḥayl* 137), vagyis hogy a kis, kemény paták jók: Imru-l-Qays versét idézi: „Olyan patája van, mint a gyerek kis ivópohara...” A magyarázat szerint a nagy pata nehéz, és visszatartja a futásban.

A nagy patának az az előnye, hogy nehezebben melegszik fel a forró talajon, mint a kicsi. A beduinok ezért hagyják nagyra megnőni a lovak körmeit, és nem patkolják őket rendszeresen. Van, aki csak a két hátsó lábát patkolja lovainak. A beduinok által használt patkó más, mint az európaiak által ismert. Az egész talptestet takarja, csak egy kis lyuk van középen, hogy ne menjenek alá a kövek (DICKSON 1997: 523; *EL*², *ḥayl*).

²⁸ Erős.

²⁹ A nyaklánc mögötti hely.

³⁰ Feszés.

a kemény fartó (*‘uzayza’*)
 a kemény bőrredők (*abhar*) az oldalakon
 a kemény tejerek³¹ (*ḥālibāni*)

a puha ajakkörnyék³² (*mustaṭ’am*)
 a puha könyök mögötti hely a mellkas első felén
 (*laṭīf az-zawri min mawdi’-l-mirfaqayni*)
 a puha ajkak (*ḡaḥāfil*)

a szűk fülnyílások (*maḥraḡ as-sam’*)
 a szűk állkapocs-csontok (*sabiy al-laḥyayni*)
 a szűk hónaljok (*iṭbān*)
 a szűk szív³³
 a koncok felső-belső részeinek (*rablatāni*) szűkössége
 a szűk végbélnyílás (*samm*)
 a szűk könyökök³⁴ (*mirfaqāni*)
 a szűk szemek feletti gödrök (*waqabāni*)
 a szűk nyírtest³⁵ (*nusūr*)

³¹ A köldök körüli erek.

³² A kantár orrszíja és az ajak közötti rész.

³³ Nyugtalan, heves vérmérséklet miatt „szűk”.

³⁴ Azaz egymáshoz közelségük. A szűk hónaljakkal együtt a *zawr* szűkösségére, nem széles voltára utal.

³⁵ Pontosabban *murakkab an-nusūr*, vagyis a nyírtestet körülvevő *ḥawāmī* „szűkössége”, közelsége egymáshoz. A nyírtest a pata belsejéből hátul kiemelkedő szaru, amit V alakban vesz körül az oszlopos szarurétegnek ez a része (*ḥawāmī*). Minél kisebb a *nusūr*, annál jobb. Keménysége pedig olyan, mint azé a datolyamagé, amit a tévével kétszer megetettek (*nawā*), vagyis kőkemény (Ibn Qutayba, *Ma’ānī* 167–168.).

A LÓ TESTRÉSZEI ALFABETIKUS SORRENDENBEN

(A szavak melletti számok a szavak szótárbeli helyét jelölik.)

Abū 'Ubayda szótára (338 szó)

187

68 سَحَاة	35 خَدَان	318 ثَفَنَة	177 أَبَا جَل
321 سَا قَان	279 خَرَب	71 ثَنَائِيَان	155 إِبْرَتَان
91 سَالِقَتَان	287 خَرِيَتَان	185/337 ثَنَة	162 أَبْطَنَان
78 سَبِيْب / عُرْف	87 خَرَزَة	309 ثَوْلُول	227 أَبْهَرَان
103 سَرَاة	88 خَشَّاشَوَان	285 ثَوَارَة	267 إِخْلِيل
258 سَرَة	276 خَاصِرَة	283 جَاعِرَتَان	137 أَخْرَمَان
301 سَعْدَانَة	316 خَصَائِل	186/334 جُبَة	200 أَخْلَقِي
120 سَقْرَان	275 خُصْبَة	17 جَنْهَة	2 أَذْنَان
203 سَلِيْم	15 خَلِيقَاء	18 جَبِيْن	45 أَرْزَبَة
298 سَم	44 خَنَابَة	48 جَحْفَلَتَان	63 أَسَلَة
38 سُمُوْم	297 خَوْرَان	112 جَدَة	163 أَشْلَتَان
118 سُنَاسِيْن	37 خَشْشُوْم	99 جِرَان	70 أَشْنَان
201 سُنْبُك	170 دَائِرَتَان	265 جَرْدَان	110 أَشْنَان الْكَاهِل
249 سُوَيْدَاء	85 دَائِيَات	32 جَمُوْن	268 أَشْهَر
104 سَيْسَاء	198 دَخِيْس	213 جَوَانِح	175 أَشْجَعَان
294 سَيْف	100 دَسِيْع	150 جَوْجُوْ	195 أَشْعَر
54 شَجَر	169 دَاغَصْنَان	55 جَوْرَتَان	34 أَشْفَار
49 شَذْقَان	243 دَمَانَة	128 جَوْشَن	75 أَضْرَاس
230 شَرَاسِيْف	211 دَوَائِر	231 جَوْف	197 إِطَار
308 شَرِيْجَة	7 دَوَابَة	149 جَبَب	273 أَطْرَة
178 شَطَا	3 دَبَابَان	248 حَتَة	255 أَطْلَاق
179 شَطِيْطَة	153 ذِرَاعَان	196 حَافِر	241 أَغْفَاج
80 شَكِر	291 ذَنْب	262 حَالِيَان	277 أَفْرَان
276 شَاكَلَة	رَأْس 1	158/323 حِيَال	212 إِلِيَة
95 شَوَارِب	218 رَاهِشَان	33 حَنَار	193 أُم قَرْدَان
338 شَوِي	260 رَاهَنَة / وَاهَنَة	300 حَنَار حَلَقَة	202 أَمْعَر
56 صَبِيَا الْبَحِيْن	72 زَبَاعِيَات	21/239 حَبَابَان	28 إِنْسَانَان
204 صَحْن	313 رَيْلَتَان	281 حَجَبَتَان	182 إِنْسِي

أَنْيَاب 74	جَاجَان 25	رُشَع 188	ضَر 148
أَنْيَسَان 326	خُجَرَة 270	رُشَلَان 140	ضَرْدَان 62
أَنْطَال 278	حَدَقْتَان 27	رُضَان 168	صَفَحْتَان 224
بَرْجَمْتَان 190	خَرْقَقْتَان 284	رُضَفَة 167	صَفَاق 254
بَرْكَة 152	حَصِر 226	رُفَع / رُفَع 263	صَقَن 269
بَطَن 253	حَصِيصَة 194	رُفَمْتَان 161	صَقْرَان 120
بَلْدَة 220	حَقْوَان 121	رُكْبَة 166	صَلَب 116
لَعُوم 96	خَمَاتَان 322	رَاهِيَة 221	صَلِفَان 83
بَنِيْقَة 271	خَنْجَرَة 93	رَتَان 238	صَاخَان 6
بِيَاض 250	خَنَك 69	رَبِكْتَان 252	صَهْوَة 107
تَفَاحْتَان 288	خَوَام 208	زَوَانِد 181	ضَفْدَع 199
تَلِيل 77	خَوْشَان 189	زَمْتَان 247	ضَلُوع 222
تُيْج 102	خَبْزُوم 235	زُور 215	طَبَاق 114
تُغْرَة 145	خَاتِم 306	سَحَاء 60	طَبِيْعَة الْأَنْثَى 303
طَبْيُوبَان 332	قُصَب 242		
ظَهْر 109	قَصَبَة الْأَنْف 39	مِرْقَفَان 154	
عَاجَان 274	قَصْرَة 98	مَرْكَل 328	
عَاجِيَة 183	قَصْرِيَان 228	مَرِيْط 192	
عَجَب 125	قَص 217	مُسْتَدَق 164	
عَذْرَة 79	قَطَاة 123	مُسْتَطْعِم 50	
عَرْشَان 81	قَلْب 233	مُشَاشَة 138	
عُرْف 78	قَل 66/280	مُضِيْعَتَان 180	
عَرْقُوبَان 329	قَمَحْدُودَة / قَمَحْدُودَة 14	مَعْدَان 225	
عَرْزَاء 289	قَمْعَة 184	مَعَاقِم 122	
عَسِيب 293	قُنْب 264	مَغْرَضَان 136	
عَصَب / عَصَب 176/333	قَوَارِح 73	مَقَرَة 307	
عَضْفُور 9	قَوْنَس 10	مُقَلَّتَان 23	
عَضْدَان 133	قَيْنَان 174	مُكْخَلَان 165	
عَظْمَتَان 157	كَائِيَة 108	مُلْتَقَى 304	
عَكْدَة 61	كَادَاتَان 311	مَنْجَمَان 328	
عُكُوَة 292	كَاهِل 106	مَنْخَرَان 47	
عَلْبُوبَان 82	كَبِد 237	مَنْسِج حَارَك 105	
عُمَرَتَان 59	كَبِد سُفْلَى 257	مَنْقَب 256	
عَمُود 246	كَتِف 129	مَنْقَل 207	
عُمُور 76	كَغِيَان 327	مَنْكِيَان 130	
عُنُق 77	كَلْكَل 216	مَهِيل 305	
عَبْرَان 5/320	كَلْبَتَان 240	نَخْر 146	
عَبْنَان 26	لَبَان 101	نَاجِرَان 147	
عَرْضَان، عَرْضَان 41	لَبْتَان 90	نَاصِيَة 8	
عَرْضُوف / عَرْضُوف 134	لَخِيَان 51	نَاهِض 142	
عَرْمُول 266	لَحْضَتَان 24	نَانِط 234	
غُرُور 315	لَدِيدَان 84	نُفْرَة 43	
غُرُور غَر 159	لَسَان 57	نَخَاع 86	
غَاشِيَة 251	لَطَاة 20	نَدَاة 314	
غَلْصَمَة 94	لَطَمَة 20	نَسْر / نُسُور 206	

فَاتِلَان 312	لَهْزَمَتَان 36	نَشْوَان 324
فَنُور 205	لَهْوَات 65	نَاطِرَان 29
فَجْوَة 209	مَابِض 317	نَعْر 210
فَخْدَان 310	مَاضِعَان 53	نَكْفَتَان 52
فَرِيدَة 117	مَاقِي 31	نَوَاهِق 40
فَرِشَة 64	مَالَة 359	هَاد 77
فَرِاش 16	مُتَم 261	هَزَمَتَان 172
فَقَار 114	مَتْن / مَشَان 119	هَامَة 13
فَلَكَة 219	مَحَارَة 67	هَلَب 295
فَهْدَتَان 151	مَخْرَم 214	وَتِين 232
فَهْقَة 12	مَحَال 113	وَتِرَتَان 325
فَسِيحَان 156	مُحَنَّا 19	وَتِرَة 46
فُحْفَح 290	مَذِيح 92	وَرَك 282
فُدْتَان 4	مُدْمَر 89	وُطِيف 173/331
قَدَال 11	مَرِيء 97	وُقْبَان 22
قَرْدُودَة 111	مَرْدَعَة 143	وَاهِنَة 260
	مَرَسِن 42	

A Carl Raswan által összegyűjtött szavak (120) ábécé-sorrendben (ebből 50 klasszikus eredetű)

أَبَاهِر 1	شَيْرَة 106	كَرَاع 49
إِد 33	شَرْفَات 103	كَلَكَل 44
إِذْن 34	شَطُور 710	كَبَاش 45
أَزَقْر 17	شَطِي 105	كَاهِل الْحَارَك 43
أَخْنَس 7	شَاكَلَة 102	كَوَع 50
أَضْلَاع 5	شَوَك 104	لُوح 51
أَفْس 6	صَدْر 95	مَبِطِن 53
أَلْوَاه 8	صَدَع 94	مَجْفَر الْأَضْلَاع 55
أَنْف 9	صَقْل 100	مُحَدَّذَة 65
بُرْطَم 18	صَلَب 98	مَذِيح 54
ثَفَنَة 111	صَلَا 99	مُدَامِع الْعَيْن 61
جَبْهَة 39	طَرِيفَة 109	مَرَسِن 58
جَبْهَة نَطَا 40	طَفَذ 112	مَشْكَم 60
جَبِيهَة 36	طَبِيس 110	مَصْمَة 59
جَمْب 38	طَبُوءَة 119	مَعْر 66
جَبْرَة 37	طَهْر 120	مَعَارِف 52
جِيرَان 41	عَذْمَة 4	مَفْرَق رَأْسَهَا 62
حَجْرَة الْعَيْن 32	عَرْقُوب 14	مَقْطُ الشَّعْر 57
حَارَك 31	عَرْبُونَة 13	مَمْعَة 56
حَافِر 28	عَشْعَار 15	مُنْخَر 63
حَال 29	عَضَلَات 16	مُوَام 64
حَيرَة 47	عَقْمِيَّة الْحَافِر 113	نَدَاتَان 68

خَضِيان 48	عُكْرَةُ الذَّيْل 114	ناصية 69
ذَيْد 19	عَضَد 2	نعامة 67
ذِرَاع / ذِرَاع 21/23	عَضَم 3	نَقِيرَة 70
ذَنْب 20	عَقَب 12	هَنْك 30
ذو الفقار 24	عِلْمَة 35	وَقْفَة 115
ذَيْل 22	عَنَف 10	وَزَك 116
رَأْس 85	عَنَق 11	وَزَكَيْن 117
رَجُلَة 87	فَحَذ 25	يَعْبُوب 118
رَسَخ 86	فَاعُوس 26	
راغضة 82	فَنَسَة 27	
رَقَبَة 84	قَرَق 75	
رَقَبَة 91	قَرُوج 80	
رُكْبَة 83	قَرْن 76	
رُكْبَة 89	قُضَة 81	
رُمَة 90	قَطَا 77	
روال 88	قفا 71	
زَب 121	قلب 72	
سَبِيب 108	قَتَة 78	
سَبِيبَة 92	قَتَتَيْن 79	
سَبُوع 93	قَتَف 73	
سعد 97	قني 74	
سَفَى 96	كَبَد 42	
سَفِيف 101	كَتاف 46	

A Janet C. Watson által összegyűjtött szavak (136) ábécé-sorrendben (ebből 79 klasszikus eredetű)

إِبْرَة العرقوب 89	دِمَاح 90	طاقة المَنَهِير 82	مَعْدَة 107
إِحْلِيل 120	ذَيْل / ذَيْوِل 108	طَبَس 96	مَعْرِقَة / مَعْرِقَات 73
أَخْنَس 93	أَذْرُع / ذِرَاع 47	طَبُوءَة 95	مَرْقَق / مَرَقَقِي 34
أَذَن / أَدَان 32	ذَكْر / نَضِي / غَرْمُول 86	عُزْف 74/24	المُقَادِم 49
أَشْعَر 20	ذَنْب / ذَنُوب 109	عَرَقُوب / عَرَاقِيب 66	مُنْبِت الشعر 19
أَطْرَة الحافر 20	ذَيْل / ذَيْوِل 109	عَرَبُوءَة 77	مَتَخِير 80
أَفْنَس 27	رَأْس / رُؤُوس 59	عَسِيب 30	مُنْخَار / مَنَاخِر 81
إِكْلِيل 19	رَأْس / أَرُوس 90/58	عَضْعُوءَة / عَصَايِص 28	مَنْسَج / مَنَاسِج 124
أُم دِمَاح 91	رَجُل / رُجُول 64/63	عُصْفُور / عَصَافِير 9	مَنَاعِم 56
إِيد / إَادِين / إَادِي 50	رَذَف / أَرْدَاف 10	الْعُصْم الإِكْلِيلِي 21	مَهَيْل / مَهَايِل 121
بُرُوز / بُرْزَة / بُرْزَة 42	رَسَخ / أَرْسَاغ 84	عَدْنَة 18	نَشْر / نُسُور 55
بَطْن 5	رَفْع 23	عُكُوءَة 29	نَضِيَة / نَوَاصِي 53
بَقَى 75	رَقَبَة / رَقَبَات 79	عَنَق 79	ناصية / نَوَاصِي 54
بُوز 76	رُكْبَة / رُكَبَات 69	عَيْن / عَيْن / عَيُون 37	هادية / هَوَاد / هَاد 79
بَيْضَة / بَيْضَات 114	رَمَانَة / رَمَامِيم 43	فَحَذ 57	هَامَة 91

تَفَنَّة/تَفَن 104	زَب 85	فَرَج/فُرُوج 122	هَلَب الذَّنَب 110
تَفَنَّة 105	زَر الرَّمَاة 35	فُشَلَّة 87	وَثَر/أَوْتَار 113
ثَنَّة/ثَن 44	زُور/ زَوَار/ إِزْوَار 16	قَصَصَة الرَّجُل 13	وَجْه/وُجُوهُ 41
جَنَهِ/جَنَهِ/جِبَاه 38/39	سَيِّب 111	قَصَصَة الإِيْد 12	وَدَن/وَدَان 31
جِدَار الحَافِر 123	سَيِّب 112	قَطَاة 26	وَرَك/وَرَاك/أَوْرَاك 65
جِرَاب 98	سُرَّة/سُرُر 78	قُتَب 99	وَش / وَشُوش 40
جِسَم/أَجْسَام 6	سُمْنَة/سَمَامَن 106	قُوْرَة/قُوْر/قُوْر 48	وُطِيف/ أُوْطَفَة 52
جُنُب/جَنَاب 102	سُبُك/سَنَايَك 117	قُوْنَس 91	يَد/أَيَاد 51
جَوَز 2	سَيَّة/سِنَان 119	كَنَف/كَنَف/كَنَف/	
حَرْقَقَة/حَرَاقِق 88	شَذِق/أَشْدَاق 70	أَكْبَاف 101/100	
حَارَك/خَوَارَك 124	شَاكِلَة 46	كَائِبَة/أَكْبَاب 124	
حَافِر/حَوَاوِر 67	صَحْن الحَافِر 103	كَرَاع/ أَكْرَاع 97	
الحَافِر مِن يَزَا 123	بَطْن الحَافِر 103	كَفَل/أَكْفَال 25	
خَوْشَب 22	صَدْر/صُدُور 16	كَلَوَة/ كَلَاوِي 60	
حَتَك/حَتَكَة 75/76	صَدْر مُقْتَوِح 17	كَاهِل/كَوَاهِل 124	
حَدّ/حُدُود 15	صَدْر عَرِيض 17	كُوْع/كَعَان 33	
حَشَم 76	صَدْع/أَصْدَاغ 15	لَبَان 7	
خَشِر 71	صَفْن 94	لِسَان/لِسَنَة/السَّنَة 118	
خَاصِرَة 45	صَلْب 4	مَآخِر 62	
خَصِي/خَصِيَة 115	صَهْوَة/صَهْوَات 72	مَئِطَن 8	
خَطَم 76	ضَلَع/ضَلُوع 92	مَحْزَم 68	
دَابِرَة/دَوَابِر 61	ضَهْر/ضَهُور 1	مَذْفَع/مَذَاغ 11	
		مَذْفَع وَرَانِي 14	

Az Alois Musil által összegyűjtött szavak (56) ábécé-sorrendben (ebből 30 klasszikus eredetű)

أَبَاهِر 20	رَقَبَة 18	عَرَقُوب 28	مِدَامَة العَيْن 11
إِذَن 14	رُكْبَة 39	عَرَبُوتَة 1	مُحَدَدَة 41
بُرْطُم 3	سَيِّب 25	عَفِيْتَة 38	مَرْوَة 48
بَطْن 33	سُرَة/سِرّ 32	عَفِيْتَة الحَافِر 57	مَعَارِف 17
تَفَنَّة 27	سَاعِد 9	عُكْرَة الذَّيْل 24	مَقَطُ الشَّعْر 56
جَنَهِ 8	سَفَف 50	عَلَمَة 4	مُشَكَّم 5
حَجَرَة العَيْن 13	سَكِيْمَة/رَشْمَة 46	عَيْن 12	مُصَمَّمَة 22
جُنُب 34	شَطُور 31	فَخَذ 26	مُنْخَر 2
حَارَك 19	شَاكِلَة 35	فَاعُوس 16	نَقِيْرَة 55
حَافِر 43	صَدْر 44	قَصَة 10	وَرِيْدَة 7
حَتَك 6	صَرَصُور الأَدَن 15	قَطَاة 23	وَرَك 45
خُصْبَان 51	طَبِيْس 52	قَيْن 42	
دَيِّد 30	طَبُوَة 49	كَرَاع 29	
ذِرَاع 40	ظَهْر 21	كُوْع 36	
رَسَن 47	عَدْمَة 54	مَئِطَن 37	

Wacław Rzewusky szógyűjteménye (54) ábécé-
sorrendben (ebből 36 klasszikus eredetű)

محجر 8	صدر 21	حنك 7	أجناب 49
مرفقين 24	ضفادع 37	ذراع 26	اذين 2
مشتق 31	ظهر 50	ذقن 16	ارز العينين 6
معوذة 18	عرقوب 39	رجلين 38	أشعار 53
مفصل 33	عصب 42	رقبة 17	الأفحاد 40
منخرين 11	عصعص 46	ركبة 27	افطسا 10
نحر 22	علمة 13	رس 1	أكتاف 23
وريد 12	عينين 9	زر 41	امس الركب 43
يدين 29	قن 52	زور 20	بطن 36
	كرد 52	زيل 44	جبهة 5
	كعب 35	سة 45	جوانب 49
	كفل 47	ساق 28	حاركة 51
	كولة 3	شظا 25	حزين 4
	لوزتين 19	شعر القين 34	حفود 14
	ليسان 15	شاكلة 48	حافر 32

Carl Raswan szavai (120) testrészek szerint ábécésorrendben:

1. Fejre vonatkozó szavak: 33
2. Lábra vonatkozó szavak: 27
3. Testre vonatkozó szavak: 54

1. Fej	2. Láb	3. Test
Ajak (alsó) 35	Alkar 1	Ágyék 102
Ajak (felső) 27,18	Comb 17	– jól helyezett ~ 100
Állkapocs 30	– alsó comb 111	Bordák 5
– széles ~ 47	– Comb, csípő, hátsó rész 25	– széles, hordós ~ 55
– széles állkapcsú ló 118	Csánk 14,12	Csecs 19
– A ló két állkapcsa közötti távolság „egy arasz” 106	Csüd 65,86	– csecsbimbó 45, 107
Áll alatti vájat 60	– csüdszörzet 4,15	Csípő 98,116,117
Arcprofil (egyenes vagy kicsit görbült) 7	– csüdhajlat a pártaszél felett 70	– ~ k közötti távolság 75
Fej 85	Felkar 2	Far legmagasabb része, farbúb 59
– széles fejű ló 90	Könyök 21,50	Far teteje 99
– fejtető a sörénnyel együtt 26	Láb (elülső) 33	Far izmos felső része 77
– a fej két oldala 68	Láb (hátsó) 87	Farok 20,22,108

1. Fej		2. Láb		3. Test	
Fül	34	Lábszár	49	– ~ vége	56
– kis fülek	73	Lábszárcsont	23,112	– ~ hosszú szőre „kard”	101
Halánték	94	Lábtő alsó része	105	Farokrépa	114
Homlok	36	Nyír	113	Faroktő	3
– pajzsszerű ~	39	Pata	28	Hab, tajték	88
– széles, domború ~	40	– összezsugorodott ~	66	Hát	120
– Az a rész a kancán, ahol az üstöke érinti a fejét. A ~ kidudorodó része	62	Pártaszél	57	– lovas helye a ~on	29
– Fejbőr a ~ legfelső részén	67	Térd	83, 89	Hátgerinc „Ali kardja”	24
– „kúpalakú domb”, a ~ kiemelkedő része a szemek között	78	– térdkalács	82	– „ösvény”, mély barázda a ~en	109
– Ikerdombok a ~on	79			– „tüske” ~	104
– A ~ legfelső része. Üstök.	81			Herék	48
– domború ~	93			Hímvessző	110,120
– keskeny ~	96			Izmok	16
– a ~ közepe	97			Lapockák	8, 43
Könnymirigy	61			Mar	84
Orr	9,13,58			Máj	42
– római ~	74			Nyak	10,11
– gazella ~, visszahajló orrhát	6			– ~ oldala	91
– orrlyuk	63			– hosszú ~	80
Szemhéjak	32			– ~on az a hely, ahová az amulettet erősítik	41
Szem fölötti üreg	115			– ~ legmagasabb pontja	52
Szem feletti gödör	64			Oldal	38
Üstök	69,92			– az a hely a kanca ~án, amit elér a farka végével	37
				Péra	119
				Szív	72
				Szügy	95,44,53
				Sörényív	71
				Sörényfonat, szarv	76
				Torok	103
				Váll	31,46
				Váll, lapocka	51

Janet C. E. Watson szavai (124) testrészek szerint ábécésorrendben:

1. Fejre vonatkozó szavak: 28
2. Lábra vonatkozó szavak: 38
3. Testre vonatkozó szavak: 57

1. Fej	2. Láb	3. Test
Arc 15,38,39,40,41	Alkar 47	Ágyék 71
- konkáv profilú ~ 27	Csánk 66	- ~i terület 72
Arcléc 42	- ~ csúcsa 89	Borda 92
Állkapocs 70	Comb, csípő, hátsó rész 57	Bőrredő a herék és a combok között 23
Fej 58,59	Csüd 83,84	Csípő 65
Fejtető 90,91	- csüdszörzet 43,44	- ~szöglet 88
Fog 119	Ín 113	Far 10,15,26
Fül 31,32	Könyök 33,34	Farok 108,109
Homlok 48	Láb (előlső) 50,51	- ~szőr 110
Nyelv 118	Láb (hátsó) 63,64	- ~ és sörényszőr 111,112
Orr 80	Lábszár, alsó comb 97	Farokcsont 28
Orr, pofa 76,77	Lábszárcsont 11	- ~ faroktő 29
Orrlyuk 81,82	- előlső ~ 12	Farokrépa 30
- kosorr, római orr 93	- hátsó ~ 13,14	Has 5,107
Száj 75	Nyír 55	Hát 1
Szem 36,37	Pata 67	- a lovas helye a ló ~án 2
Szemöldöksont 9	- ~ eleje 117	Hátgerinc 3,4
Üstök 53,54	- ~ eleje, hegyfal 123	Here 115
	- ~ saroktámasza 60,61	- ~golyó 114
	Pártacsont 21,22	- ~zacskó 94
	Pártaszél 19,20	Hevederszj helye 68
	Szarugesztenye 18,35	- a ló előlső része a ~ig 49
	Talp 103	- a ló hátsó része a ~ mögött 62
	Térd 69,104,105,106	Hím vessző 85,86
		- ~ nyílása, húgycső 120
		Hüvely, méh 121
		Köldök 78
		Lágyék 45,46
		Nemi szervek (kancáé) 56,95
		Nemi szervek (méné) 96
		Mar 124
		Nyak 79
		Oldal 102
		Sörény 73,74

1. Fej	2. Láb	3. Test
		Sörényél 24
		Szügy 7,8,16
		– széles ~ 17
		Test 6
		Torok 116
		Vaszora 98,99
		Váll 100,101
		Vulva, hüvelybemenet 122

Alois Musil szavai (58) testrészek szerint ábécésorrendben:

1. Fejre vonatkozó szavak: 16
2. Lábra vonatkozó szavak: 17
3. Testre vonatkozó szavak: 25

1. Fej	2. Láb	3. Test
Ajak (alsó) 4	Boka 41	Csecs 30
Ajak (felső) 3	– ~ hátsó része 54	– csecsbimbók 31
Álladzó lánc 5	– ~ én nőő szőrszálak 55	Far 45
Állkapocs 6	Comb 26	– ~ hátsó része a farok felett 23
Fül 14	Csánk 28	Farbúb 22
– ~ töve 15	Csüd 42	Faroktő 24
Homlok 8	Könyök 36	Farok szőre 25
– ~ közepe 9	Lábszár (hátsó) 29	Has 33
Könnycsatorna 11	Lábszár (elülső) 39	Hát 21
Orrhegy 1	Lábtő (elülső lábon) 39	Hátulsó részek 48
Orrlyuk 2	Nyír 57	Herék 51
Szem 12	Pata 43	Hímvessző 53
Szem feletti gödör 13	Pártaszélen nőő szőrszálak 56	Köldök 32
Tarkó 16	Patkó 58	Lágyék 35
Toroknál lévő ér 7	Szarugesztenye 38	Nemi szervek (kancáé) 49
Üstök 10	Térd 27	Nemi szervek (méné) 52
		Nyak 18
		Oldal 34
		Péraajak 50
		Sörény 17
		Szegycsont 37
		Szügy 44
		Váll, lapocka 19
		Váll mögötti izmok 20

Waclaw Rzewusky szavai (53) testrészek szerint ábécésorrendben:

1. Fejre vonatkozó szavak: 15
2. Lábra vonatkozó szavak: 17
3. Testre vonatkozó szavak: 21

1. Fej	2. Láb	3. Test
Ajak (felső) 13	Alkar 26	Far 47
Állcsúcs 16	Boka 30	– ~ hátsó része, félíg inas izom 42
Állkapocs 7	Comb (alsó) 40	Farokcsont 46
Fej 1	Comb (felső) 41	Farok hosszú szőre 44
Fogak 14	Csüd 33	Gége tájéka 12
Fülek 2	– csüdszörzet 34	Hát (martól a farbúbig) 50
Halánték 4	Horgasin 39	Lágyék 48
Homlok 5	Könyök 24	Mandulák 19
Nyelv 15	Lábak (hátulsó) 38	Mar 51
Orrhát 10	Lábak (elülső) 29	Nemi szervek tájéka 43
Orrlyukak 11	Lábtő 27	Nyak (szügytől a torokig) 52
Szemek 9	Nyír 37	– ~ oldala 18
– ~ tájéka 8	Pata 32	– ~ első fele (toroktól a szügyig) 17
– ~ boltozat 6	– ~ saroktámasza 35	Oldalak 49
Üstök 3	Pártahajlító izom 31	Sőrény 53
	Ujjhajlító izom 25	Szügy 21,22
		– ~ felső része 20
		Vállkar tájék 23
		Végbélnyílás 45

Közös szavak a klasszikus és modern lóleírásokban¹:

W91 قَوْنَس	W117 سُئُك	W89 إِبْرَتَان
W124 كَائِنَة	R101 سَيْف	M20, R1 أَنْهَرَان
R43, W124 كَاهِل	W70 شَذْقَان	W120 إِحْلِيل
R42 كَبِد	R105, Rz25 شَطَا	R34, W32, M14, Rz2 أَدْنَان
R46, W100-101 كَيْف	R102, W46, M35, Rz48 شَاكَلَة	R15, W20, Rz53 أَشْعَر
Rz35 كَيْبَان	W103 صَخْر	W20 أَطْرَة
R44 كَاكَل	R95, W16, M44, Rz21 صَدْر	W5, M33, Rz36 يَطْن
W7 لَان	W94 صَفْن	W114 بِيَاض
W118, Rz15 لِسَان	R98, W4 ضَلْب	R111, W105, M27 ثُفْنَة
W68 مَخْرَم	W72 ضَهْوَة	W44 ثَنَة
R54 مَذْبَح	Rz37 ضَفْدَع	R39, W38-39, M8, Rz5 جَنْهَة
R58 مَرْسِن	W92 ضُلُوع	R41 جِرَان
W34, Rz24 مَرْقَقَان	R119, W95, M49 طَبِيَة الْأَنْثَى	W2 جَوْرَتَان
R63, W81, M2 مَنَخْرَان	R120, W1, M21, Rz50 طَهْر	R28, W67, M43, Rz32 حَافِر
W124 مَسْج	W24, 74 عُرْف	M13 حُجْرَة
W121 مَهْل	R14, W66, M28, Rz39 عُقُوبَان	M6, Rz7 حَنَك
Rz 22 نَخْر	W30 عَسِيب	W22 حَوْشِيَان
R69, W54 نَاصِيَة	Rz42 عَضْب/عَضْب	W45 خَاصِرَة
W55 نَسْر	R2, W29, M24 عَضْدَان	R48, W115, M51 خُصِيَة
W91 هَامَة	R114 عُكُوه	R20, W109 دَنْب
W110 هَلْب	R11, W79 عُنْق	R85, W59, Rr1 رَاس
R116-117, W65, M45 وَرَك	W37, Rz9 عَيْنَان	R86, W84 رُسْع
W52 وَظِيف	W86 عُرْمُول	R89, W69, M39, Rz27 رُكْبَة
W9 عُشْفُور	R25, W57, M26 قَحْذَان	W16, Rz20 زَوْر
	R81, M10 قَص	Rz28 سَاقَان
	R77, W26, M23 قَطَاة	R108, W111, M25 سَبِيب
	W99 قَنْب	W78, M32 سُرَة

¹ A rövidítések jelentése: R – Raswan, W – Watson, M – Musil, Rz – Rzewuski. A számok a szavak szó-tárbeli helyét jelölik. Az összehasonlítás alapját *Abū 'Ubayda* szótára jelenti. Az a testrészt, amelyiknél nem szerepel mind a négy név, lehet, hogy más néven ismert.

BIBLIOGRÁFIA

198

ELSŐDLEGES KLASSZIKUS FORRÁSOK

- Abū 'Ubayda, Ḥayl = Ma'mar b. al-Muṭannā at-Taymī Abū 'Ubayda. Kitāb al-Ḥayl.* Kairó, 1986. (Lovakról szóló könyv)
- al-A'rābī, Asmā' ḥayl al-'arab = Abū 'Abdallāh Muḥammad b. Ziyād al-A'rābī. Kitāb asmā' ḥayl al-'arab wa-fursānuhā.* Kairó, Maktabat an-Nahḍa al-Miṣriyya. 1984. (Az arabok lovainak neveiről és lovasaikról szóló könyv)
- al-A'rābī al-Aswad, Asmā' ḥayl = Abū Muḥammad al-Aswad al-Ġundiġānī al-A'rābī. Asmā' ḥayl al-'arab wa-ansābuhā wa-ḍikr fursānihā.* Szerk. Sultānī, Muḥammad 'Alī. Damaszkusz: *Maktabat al-Ġundiġānī, Mu'assasat ar-Risāla.* Dátum nélkül. (Az arabok lovainak neveiről és származásáról, valamint lovasaikról szóló könyv)
- al-Askarī, Ma'ānī = Abū Hilāl al-'Askarī, Dīwān al-ma'ānī.* 2 kötet. Kairó, dátum nélkül. (Költészeti témaelemek gyűjteménye)
- al-Ašma'i, Ḥayl = Abū Sa'īd 'Abd al-Malik b. Qurayb, Kitāb al-ḥayl.* Kiadó: Nūrī Ḥamūdī al-Qaysī, Bagdad, 1970. (Lovakról szóló könyv)
- al-Ašma'i, Ḥayl = Abū Sa'īd 'Abd al-Malik b. Qurayb, Kitāb al-ḥayl.* Silsilat Kutub al-ḥayl. Kiadó: Ḥātim Šālih al-Ḍāmin, Damaszkusz, *Dār al-Bašā'ir*, 2005 (Lovakról szóló könyv)
- al-Buḥārī, Šaḥīḥ = Abū 'Abdallāh Muḥammad b. Ismā'il al-Buḥārī. Šaḥīḥ.* Bejrút, 1997. *al-Maktaba al-Aṣriyya* (Ép láncú prófétai hagyományok gyűjteménye)
- al-Damirī, Ḥayāt al-ḥayawān = Kamāl al-Dīn Muḥammad b. Mūsā al-Damirī, Ḥayāt al-ḥayawān al-kubrā.* Damaszkusz, 1978. *Maktabat Muḥammad Ḥusayn al-Nūrī* (Az állatok élete)
- al-Ġāhiz, Ḥayawān = Abū 'Uṭmān 'Amr b. Baḥr b. Maḥbūb al-mulaqqab bi-l-Ġāhiz, Kitāb al-Ḥayawān* 2 kötet. Kiadó: *Dār wa Maktaba al-Hilāl*, Bejrút, 1986. (Állatokról szóló könyv)
- al-Ġawziyya, al-Ṭibb al-Nabawī = Ibn Qayyim al-Ġawziyya, Kitāb al-ṭibb al-nabawī Dār al-Turāṭ,* Kairó, 1982. (A prófétai orvoslásról szóló könyv)
- al-Isfahānī, Aġānī = Abū al-Faraġ al-Isfahānī, Kitāb al-Aġānī* 24 kötet. Bejrút, *Dār al-Fikr.* 1995. (Énekek könyve)
- al-Maš'ūdī, Murūġ = Abū al-Ḥasan 'Alī b. al-Ḥusayn b. 'Alī al-Maš'ūdī, Murūġ al-ḍaḥab wa ma'ādin al-ġawhar,* 2 kötet, Kiadó: Bejrút, 1989. (Aranymezők és gyémántbányák)
- al-Mufaḍḍaliyyāt = Abū al-Abbās al-Mufaḍḍal b. Muḥammad al-Ḍabbī, Dīwān al-Mufaḍḍaliyyāt,* Szerk. Abū Muḥammad al-Qāsim b. Muḥammad b. Baššār al-Anbārī. Kiadó: *Maktabat al-Taqāfa al-Dīniyya.* Kairó, 2000. (*al-Mufaḍḍal al-Ḍabbī* versgyűjteménye)

- Muslim, Šaḥīḥ* = *Abū Zakariyya Yahya b. Šaraf al-Nawawī al-Dimašqī, Šaḥīḥ*. 13 kötet. Bejrút, *Dār al-Fikr*. 1941–42. (Ép láncú prófétai hagyományok gyűjteménye)
- al-Nāširī, al-bayṭara wa al-zarṭafa (al-zarṭaqa)* = *Abū Bakr b. Badr al-Dīn al-Bayṭār (Ibn al-Bayṭār), Kāšif hamm al-wayl fi maʿrifat ʿamrād al-ḥayl aw kāmīl al-šināʿtayn al-bayṭara wa al-zarṭafa (al-zarṭaqa) al-maʿrūf bi-l-nāširī*, Párizs-Sorbonne, 1991. (*al-Nāširī*, Állatorvoslás és a lóhoz értés [hippiátria] művészete. A baj feltárásának fontossága a ló betegségeinek ismeretében avagy teljeskörű összefoglaló két műben: az állatorvoslásban és a lóhoz értés [hippiátria] művészetében.)
- al-Nuwayrī, Nihāyat* = *Šihāb al-Dīn Aḥmad b. ʿAbdulwahhāb al-Nuwayrī, Nihāyat al-arab fi funūn al-adab*. 25 kötet, Kairó, *Dār al-Kutub al-Miṣriyya*, 1933. (Végső cél az irodalmi jólneveltség művészetében)
- Al-Šammāḥ, dīwān* = *Al-Šammāḥ b. ʿDirār al-Dubyanī, dīwān Šalāḥ ad-Dīn al-Hādī* magyarázatával. Dar al-Maaref. Kairó, 1977. (*Al-Šammāḥ* versgyűjteménye)
- Al-Šāḥib Tāğ al-Dīn, al-Bayṭara* = *Abū Abdallāh Muḥammad b. Muḥammad b. ʿAlī, Kitāb al-Bayṭara*, Frankfurt, 1984. (Állatorvoslás)
- Al-Tawḥīdī, Risāla* = *Abū Ḥayyān ʿAlī b. Muḥammad al-Tawḥīdī, al-Risāla al-Bağdādiyya* Kiadó: *Dār al-kutub*, Bejrút, 1980. (Bagdadi tanulmány)
- al-Ṭufayl al-Ġanawī, Dīwān* = *Ṭufayl b. ʿAuf b. Kaʿab al-Ġanawī, Dīwān al-Ṭufayl al-Ġanawī*. Szerk.: *Muḥammad ʿAbd al-Qādir Aḥmad*. Bejrút. *Dār al-kitāb al-ğadīd*. 1968. (*al-Ṭufayl al-Ġanawī* versgyűjteménye)
- ʿAntara, Dīwān* = *ʿAntara b. Šaddād, Dīwān ʿAntara*. Szerk.: *Muḥammad Saīd Mawlāwī al-Maktab al-Islāmī*. Kairó, 1964. (*Antara* versgyűjteménye)
- Ayyām al-ʿarab fi-l-ğāhiliyya*. Szerk. *Ġād al-Mawlā Muḥammad Aḥmad, ʿAlī Muḥammad al-Bağāwī, Ibrāhīm Muḥammad Abū al-Faḍl*. Bejrút: *Dār al-Ġil*. 1988. (Az arabok csatanapjai az iszlám megjelenése előtti időszakban)
- Ibn ʿAbd Rabbihi, al-ʿiqd al-farīd* = *Šihāb al-Dīn Aḥmad al-maʿrūf bi-Ibn ʿAbd Rabbihi, al-ʿiqd al-farīd* Szerk. *Muṣṭafa Muḥammad* Kiadó: *al-Maktaba al-Tiğāriyya al-Kubrā*. Kairó, 1935. (Az egyedülálló nyakék)
- Ibn al-Kalbī, Ansāb al-ḥayl* = *Ibn as-Sāʿib al-Kalbī, Ansāb al-ḥayl fi-l-ğāhiliyya wa-l-islām wa aḥbāruhā*. Szerk. *Aḥmad Zakī*. Kiadó: *Dār al-kutub wa al-waṭʾiq al-qawmiyya*. Kairó, 1946, 1965. (A lovak származása/geneológiája és történeteik az iszlám előtti időszakban és az iszlámban)
- Ibn Huḍayl al-Andalūsī, Hilyat al-fursān* = *ʿAlī b. ʿAbd al-Raḥmān al-mašhūr bi-Ibn Huḍayl al-Andalūsī: Hilyat al-fursān wa šīʿar al-ṣuġān* Kiadó: *al-Intiṣār al-ʿarabī*, Bejrút, 1997. (Lovagok éke és a bátrak viselete)
- Ibn Manzūr, Lisān* = *Abū al-Faḍl Ġamāl ad-Dīn Muḥammad b. Mukarram b. Manzūr. Lisān al-ʿarab*. 6 kötet. Bejrút: *Dār Šādir*. 1990. (Az arabok nyelve [Arab értelmező szótár])
- Ibn Qutayba, Maʿānī* = *Abū Muḥammad ʿAbdullāh b. Muslim b. Qutayba al-Dīnawarī, Kitāb al-maʿānī al-kabīr fi abyāt al-maʿānī* Kiadó: F. Krenkow. 3 kötet, Bejrút, *Dār al-Naḥḍa al-Ḥadīṭa*, 1953. (Költészeti témaelemek nagy gyűjteménye)
- Ibn Qutayba, ʿUyūn* = *Abū Muḥammad ʿAbdallāh b. Muslim b. Qutayba. Kitāb ʿUyūn al-aḥbār*, Kairó, 1926. *Dār al-kutub al-miṣriyya* (Történetek forrásai)
- Ibn Sida, Muḥaššaš* = *Abū al-Ḥasan ʿAlī Ibn Sida, al-Muḥaššaš fi-l-luġa*. 6 kötet, Bejrút, *Maktab al-Tiğāri*. Dátum nincs. (Specializáció az arab nyelvben)

- Ibn Sikkīt, Tahdīb al-alfāz* = *Abū Yūsuf Ya'qūb b. Ishāq al-Sikkīt, Kanz al-Huffāz – Kitāb Tahdīb al-alfāz* Kiadó: *al-Maṭba'a al-Kāṭūlikīya*, Bejrút, 1895. (A szóban hagyományozók kincse – A kifejezések hallás utáni tanításáról szóló könyv)
- Ibn Sīna, Qānūn* = *Abū 'Alī al-Ḥusayn b. 'Alī b. Sīna. al-Qānūn fī al-ṭibb*. Bagdad (Dátum nélkül) (Alapszabály az orvoslásban)
- Ibn Sīna, Qānūn* = *Abū 'Alī al-Ḥusayn b. 'Alī b. Sīna. al-Qānūn fī al-ṭibb*. Bejrút, 1994. *Dār al-Fikr*
- Muḥīṭ al-muḥīṭ* = *Muḥīṭ al-muḥīṭ muṭawwal li-l-luġa al-'arabiyya* Szerk. *Buṭrus al-Buṣṭānī* Kiadó: *Maktaba Lubnān Nāširūn*. Bejrút 1998. (Az arab nyelv óceánja [Arab értelmező szótár])
- al-Muġam al-wasīṭ* = *al-Muġam al-wasīṭ* Kiadó: *maġma' al-luġa al-'arabiyya*. Kairó, 1985. [Közepes méretű gyűjtemény, az arab nyelv gyűjteménye. Arab értelmező szótár]
- Ṭabarī, Tafsīr* = *Abū Ġa'far Muḥammad b. Ġarīr aṭ-Ṭabarī, Ġāmi' al-bayān fī tafsīr al-Qur'ān*. 23/15. kötet (*al-Burāq*) (Korán-magyarázatok gyűjteménye)
- Ṭābit b. Qurra, al-Daḥīra* = *Ṭābit b. Qurra. al-Daḥīra fī 'ilm al-ṭibb*. Bejrút, 1998. (Az orvostudomány tárháza)
- 'Urwa b. al-Ward, Dīwān* = *'Urwa b. al-Ward wa al-Samaw'al, Dīwānā 'Urwa b. al-Ward wa al-Samaw'al*. Szerk.: *Kurm al-Buṣṭānī*. Dar Sader. Bejrút, 1964. (*'Urwa b. al-Ward* versgyűjteménye)

ELSŐDLEGES MODERN FORRÁSOK

- Abū al-Qāsim Aḥmad Rašwān, Qirā'at fī šīr al-ḥayl* = *Abū al-Qāsim Aḥmad Rašwān, Qirā'at fī šīr al-ḥayl*, Kiadó: *Dār al-'ilm*, Kairó, 2000. (A lovakról írott költeményekről szóló olvasmány)
- 'Abd al-'Azīm 'Alī al-Qināwī, al-wasf fī al-šīr al-'arabī*. Kairó, 1949. 1. kiadás (A leírás az arab költészetben)
- al-Farā'id*, J. G. Hava, = J. G. Hava, *al-Farā'id al-durriyya*. Kiadó: Catholic Press, Bejrút, 1964. [Gyöngyhöz hasonló ritkaságok (arab–angol szótár)]
- Ġawād 'Alī, Muḥaṣṣal* = *Ġawād 'Alī. al-Muḥaṣṣal fī tāriḥ al-'arab qabl al-islām*. 10 kötet. Bagdad: *Maktabat an-Nahda*. (Részletes összefoglaló az arabok iszlám előtti történetéről)
- Al-ibil al-'arabiyya al-ašila*. Dār Ġarrūs Press, Libanon, 1990. (A nemes arab tevé)
- al-Rāġib al-Isfahānī: Muḥāḍarāt al-'udabā'*. Bejrút, Dar Sader, 2004. (Irodalmárok előadásai)
- 'Amād al-Kuwayfī, al-nabātāt al-ṭibbiyya wa fawā'iduhā*, Damaszkusz, 1990. (A gyógynövények és gyógyhatásaik)
- Ḥusayn 'Abd al-Ḥayy Qā'ūd, al-huyūl* = *Ḥusayn 'Abd al-Ḥayy Qā'ūd és Mirfat Maḥmūd Kāmil, al-huyūl, Kitāb al-ma'ārif al-'ilmī*. Kiadó: *Dār al-ma'ārif*, Kairó, 2000. (Lovak)
- Qadrī al-Arḍarūmlī, al-ḥayl al-'irāb* = *Qadrī al-Arḍarūmlī, al-ḥayl al-'irāb wa faḍluhā 'alā al-insāl al-'ālamiyya*. Kiadó: *Dār al-'arabiyya*, Bagdad. (Az arab lovak és előnyük a világ többi lófajtájával szemben)

MÁSODLAGOS FORRÁSOK

- Az állattenyésztés alapjai.* Szerk.: NAGY Nándor. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 1996.
- Állatorvosi szótár. Magyar–latin–angol–német.* Összeállította és szerkesztette: Dr. KARSAI Ferenc – Dr. VÖRÖS Károly – Dr. SZIEBERTH István. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2005.
- BALASSI Zsigmond: *Lovak orvossága.* Szerkesztette: Eckhardt Sándor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957.
- BODÓ Imre – HECKER Walter: *Lótenyésztők kézikönyve.* Mezőgazda Kiadó, Budapest, 1998.
- CASTLEMAN, Michael: *Gyógynövény enciklopédia.* [The healing herbs.] A magyar kiadás alapja a Rodale Press Inc. 1991. évi amerikai kiadása.
- Dr. DALLOS Attila: *Szíria.* Panoráma külföldi útikönyvek, 1979.
- DUNLOP, Robert H. – WILLIAMS, David J.: *Veterinary medicine an illustrated history.* Mosby-Year Book, USA, Missouri, 1996.
- EL-ADLY, SABER M. B.: *Az amulett a mai Egyiptomban.* ELTE Ókortörténeti Tanszék Kiadványai 31. Budapest, 1981.
- ELIADE, Mircea: *Kovácsok és alkímisták.* Cartaphilus Könyvkiadó, Budapest, 2004.
- FÄLLER János: *Növényeink a népies gyógyászatban, kuruzslásban és a babonában.* Bölcsészeti-doktori értekezés. Debrecen, 1943.
- FEHÉR György, Dr.: *A háziállatok tájanatómiája.* Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1989.
- FEHÉR György, Dr.: *A háziállatok funkcionális anatómiája.* Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2000.
- GORDON, Cyrus H. – RENDSBURG, Gary A.: *The Bible and the Ancient Near East.* Ford.: A Biblia és az ókori Közel-Kelet. Gold Book, Debrecen, 1997.
- FONAHN, A.: *Arabic and Latin Anatomical Terminology chiefly from the Middle Ages.* Kristiania, 1922.
- Harcos birodalmak, i. e. 1500–600.* Ford.: Végh István. Dunakönyv Kiadó, Budapest, 1993. A magyar kiadás alapja: Time Life, History of the World, Barbarian Tides. sorozatszerk.: Henry Woodhead. Asszíria szakértő: Robert D. Biggs prof. Univ. of Chicago, Illinois.
- HARRIGAN, Peter: The Polish Quest for Arabian Horses. In *Saudi Aramco World*, 2001 November–December, 6–15. o.
- HECKER Walter, Dr.: *A Bábolnai Arab Ménes.* ISG-Verlag. Agroinform Kiadóház, Budapest, 1994/2001.
- HICKMAN, John: *Patkolás.* Lovasakadémia 4., Szerk. Dr. Hecker Walter. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 1998.
- HORVÁTH Zoltán, Dr.: *Lóbetegségek.* Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2003.
- KARNASSZON, Denes: *A consice history of veterinary medicine.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- KARSAI Ferenc, Dr. – VÖRÖS Károly, Dr.: *Állatorvosi belgyógyászat. II.* PRIM-A-VET Állatorvosi Kft. (dátum nélkül)
- KÉRY Ágnes: *Iraki gyógynövények, fitoterápiás hagyományok.* In *Síppal-dobbal...* Szerk.: Babulka – Borsányi – Grynaeus. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1989.
- Lovasszótár. Horserider's Dictionary. Dictionaire Équestre. Wörterbuch für Reiter.* Összeállította: Dr. Radnay Imre. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2006.

- MAHLER Ede: *Babylonia és Assyria*. Debrecen, 2003.
- MANNINGER Rezső – MÉSZÁROS János: *A háziállatok fertőző betegségei*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1975.
- MÓCSY László – MÓCSY János: *Lótenyésztés*. Gazdasági tanácsadó, 12. szám. Kiadó: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat. Budapest, 1921. Reprint Kiadás. Lapu Bt., Székesfehérvár, 1998.
- MUSIL, Alois: *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*. New York, 1928. American Geographical Society, Oriental Explorations and Studies No. 6. Edited by J. K. Wright. *Néprajzi Közlemények* X. 1–2. Néprajzi Múzeum, Budapest, 1965. (257–271. o., 324–331. o.)
- PONGRÁCZ László, Dr.: *A ló tenyésztése és genetikája*. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2005. *Practical Animal Biology – in English and Arabic languages*. 3 kötet. Szerzők: Al-Hussaini és Demian. 14. kiadás. Kiadó: Dar al-Maaref, Kairó, 1963/1998.
- RASWAN, Carl R.: Vocabulary of Bedouin Words Concerning Horses. *Journal of Near Eastern Studies*, 1945/4/97–129. o.
- RUDNYÁNSZKY Ferenc: *Lovasiskola. Magyar Gazdák és Leventék Lovaskönyve*. Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest, 1928. Reprint Kiadás. Lapu Bt., 2000.
- SCHOLZ, Piotr O.: Bemerkungen zur Relation zwischen der sog. koptischen und byzantinischen Kunst am Beispiel der Reiterikonographie. In: *Actes Du IVe Congrès Copte... I.: Art Et Archéologie*. PIO (Publications de l'Institut Orientaliste de) Louvain, 41. Band, 1992.
- SKORKOWSKI, E. (Institute of Animal Husbandry, Krakow, Poland): Colour, Types and Shapes and the Principles of the Horse Breeding. In *World Review of Animal Production*, Vol. XII. No. 1. Jan.–Mar. 1976.
- SZÉKY Pál: *Zoológiai értelmező szótár*. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 1995.
- TREBEN, Maria: *Egészség Isten patikájából*. HUNGA-PRINT Nyomda és Kiadó, 1990.
- TRIGGER, Bruce G.: *Nubia under the Pharaohs in Ancient Peoples and Places*. London, 1976.
- TSEH Márton: *Lovak orvosságos megpróbált új könyvecskéje*. Lőcse, 1656.
- Uránia növényvilág. Magasabb rendű növények II.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1974.
- VAJKAI-WAGENHUBER Aurél, Dr.: Egy bakonyi magyar falu parasztállatorvosai. *Néprajzi Közlemények*, 1938.
- VAJKAI Aurél: A lovak betegségekről való orvosságok. *Néprajzi Közlemények*, 1947.
- VAJKAI Aurél: Népi orvoslás a Borsavölgyében. *Néprajzi Közlemények*, 1943.
- VARRÓ Aladár Béla: *Gyógynövények gyógyhatásai*. Pallas Antikvárium Kft., Gyöngyös (dátum nélkül).
- VIDÉKY Nándor: *Patavédelem*. Budapest, 1936. Reprint kiadás: Alba Print nyomda, Székesfehérvár, 2000.
- WATSON, Janet C. E.: *Lexicon of Arabic Horse Terminology*. Kegan Paul International, London and New York, 1996.
- WILKINSON, Sir J. Gardner: *The Ancient Egyptians (their life and customs)*. New York, Bonanza Books, 2 kötet, 1989.

MELLÉKLETEK

204. o. ■ *Abū 'Ubayda, Ḥayl = Ma'mar b. al-Muṭannā at-Taymī Abū 'Ubayda, Kitāb al-ḥayl*. Kairó, 1986. (Lovakról szóló könyv) Kutasi Zsuzsanna illusztrációja.

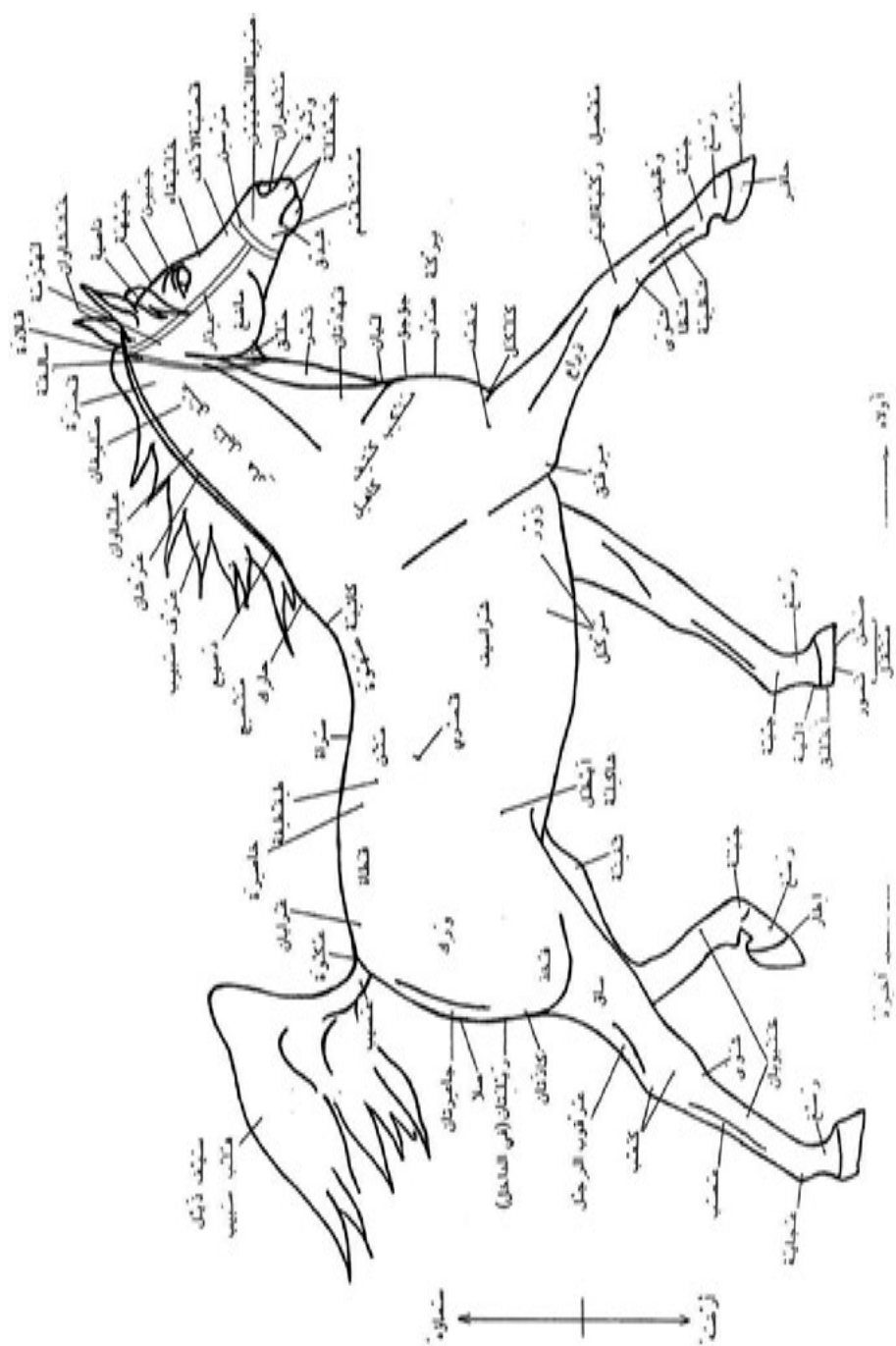
205. o. ■ *Ibn Sida, Muḥaṣṣaṣ = Abū al-Ḥasan 'Alī Ibn Sida, al-Muḥaṣṣaṣ fī-l-luġa*. 6 kötet, Maktab at-Tiġārī. n. d. (Specializáció az arab nyelvben) Kutasi Zsuzsanna illusztrációja.

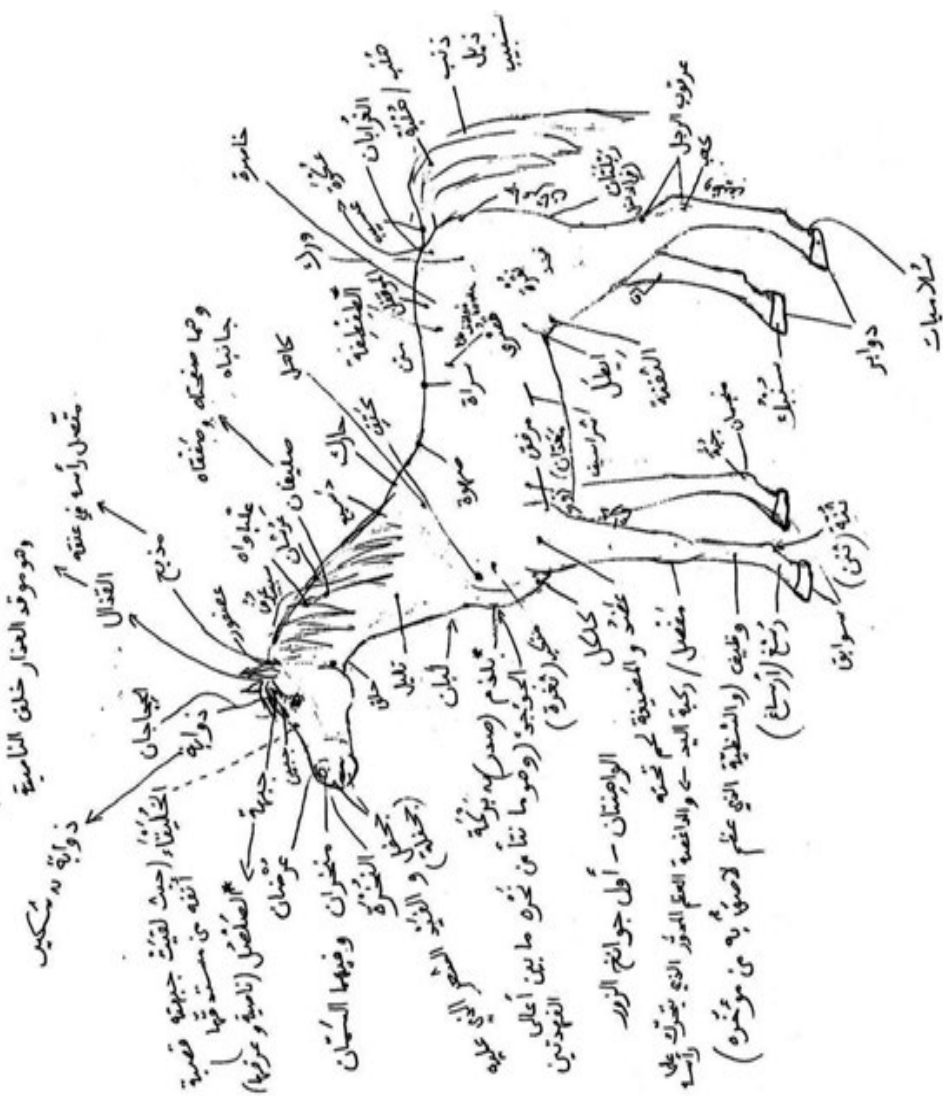
206. o. ■ Musil, Alois: *The Manners and Customs of the Rwala Bedouins*. New York, 1928. American Geographical Society, Oriental Explorations and Studies No. 6. Edited by J. K. Wright

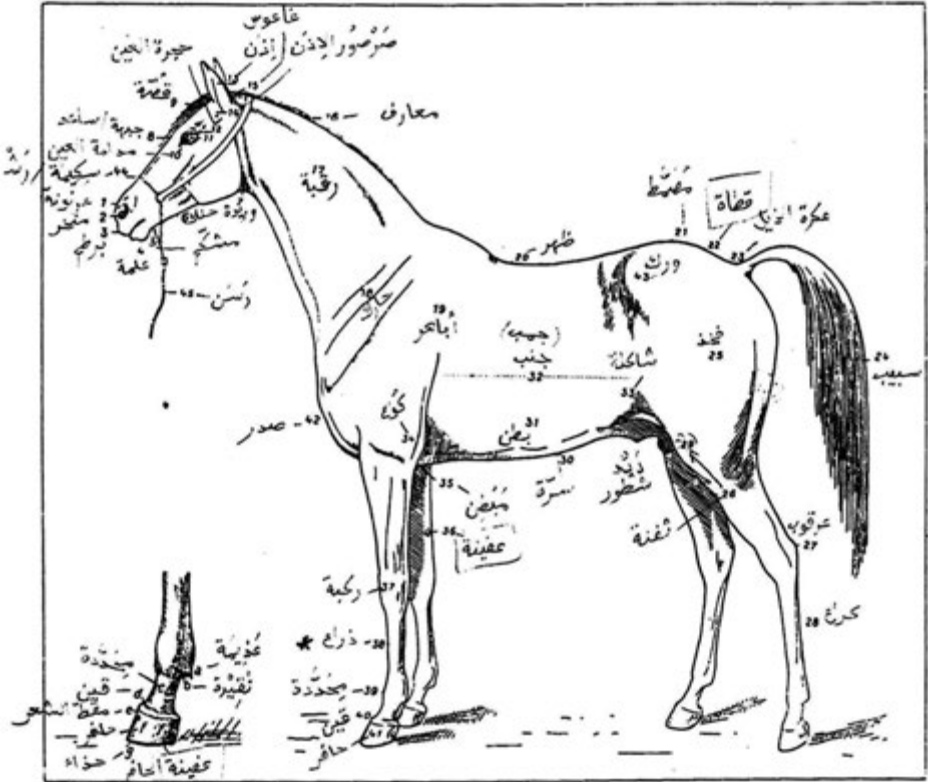
207. o. ■ *Qadrī al-Arḍrūmlī, al-ḥayl al-'irāb = Qadrī al-Arḍrūmlī, al-ḥayl al-'irāb wa faḍluhā 'alā al-insāl al-'ālamīya* Kiadó: *Dār al-'arabiyya*, Bagdad (Az arab lovak és előnyük a világ többi lófajtájával szemben)

208. o. ■ Harrigan, Peter: *The Polish Quest for Arabian Horse in Saudi Aramco World*, 2001. November-December, 6–15. o.

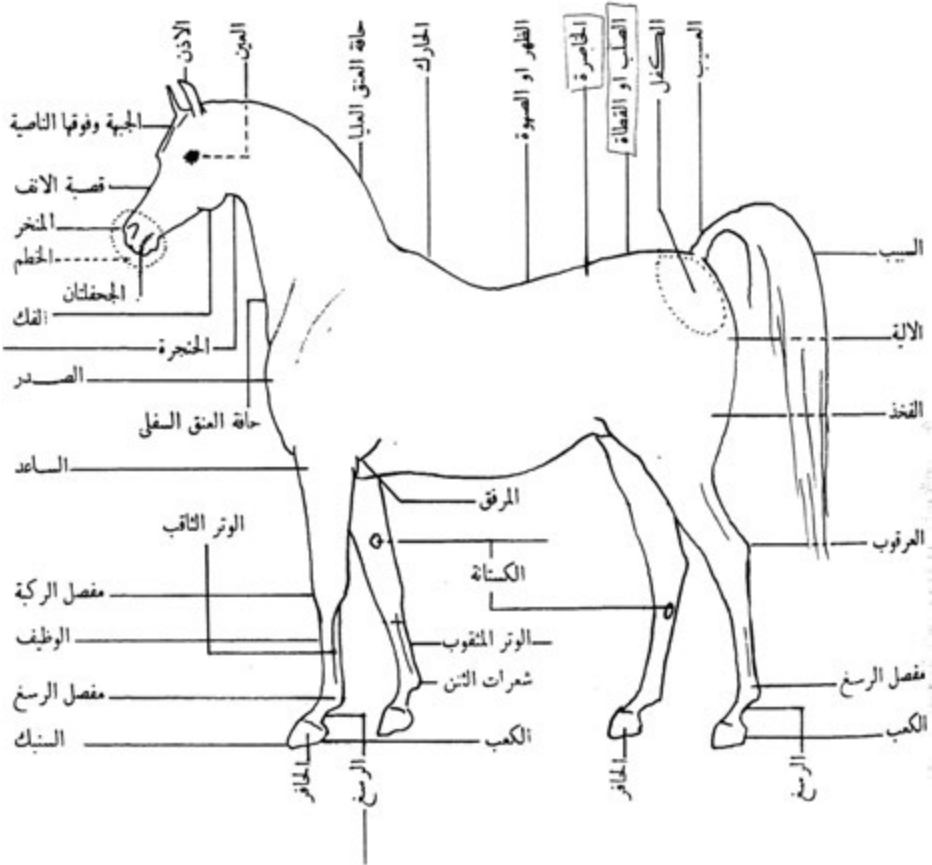
209. o. ■ *Ḥusayn 'Abd al-Ḥayy Qā'ūd, Mīrfat Maḥūd Kāmil: al-ḥuyūl* Kiadó: *Dār al-ma'ārif* Kairó, 2000. (Lovak)

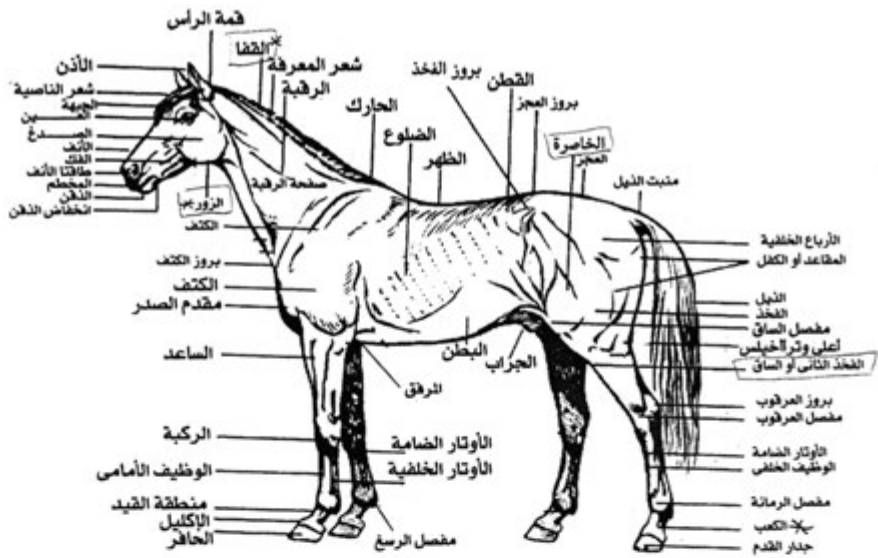

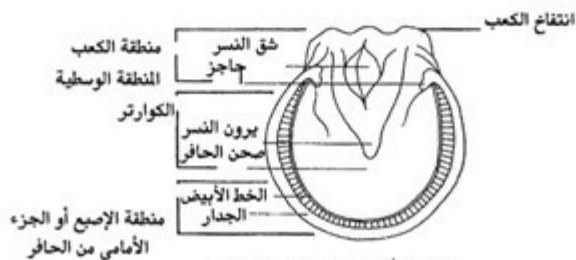
وصف الخيل
العربية

شكل (١٦): قطاع طولى من القدم يبين التركيب الداخلى

شكل (١٧): تركيب الحافر الظاهري

